

Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi • Haziran 2004 • 4.000.000 TL (KDV Dahil)

4

Büyük Ortadoğu Projesi ve Müslüman ideologları

Ergin Yıldızoğlu • Hasan Aydın
Prof. Dr. Mehmet Dağ • Hüseyin Gür

Büyük Ortadoğu Projesi
ve Türkiye'ye biçilen rol

ABD kaynaklı bir ideoloji:
İslamileştirme

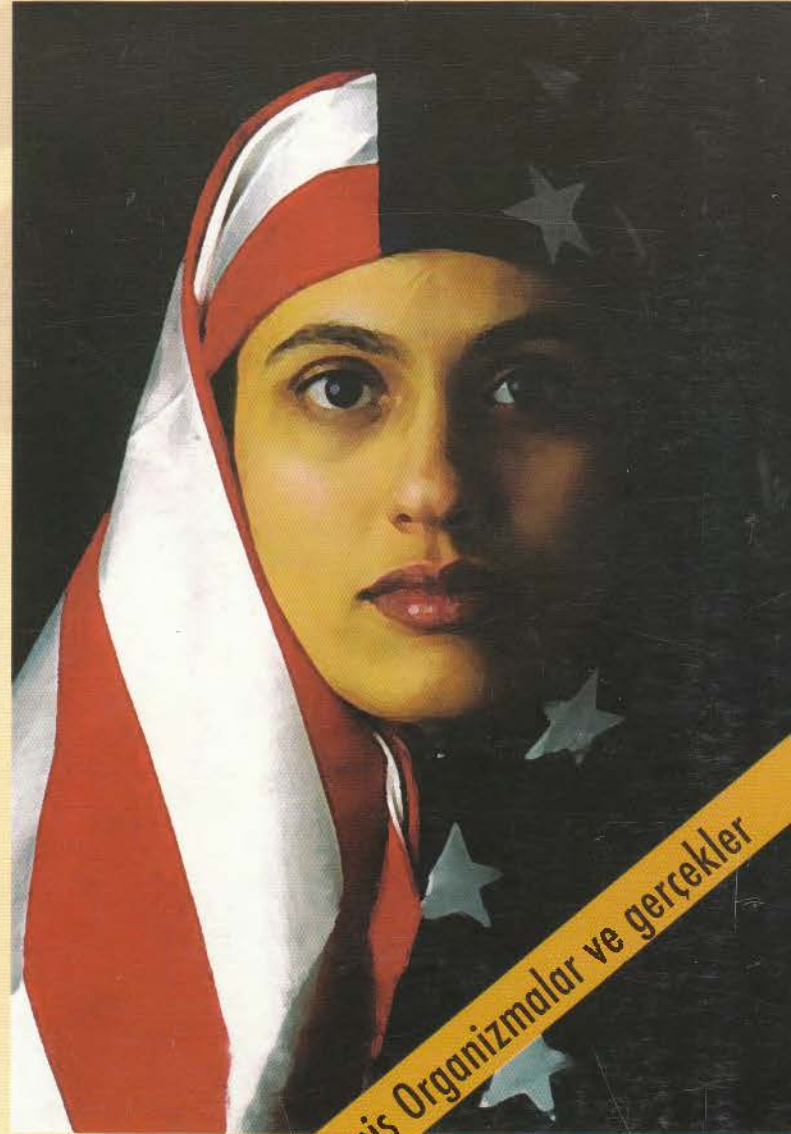
BOP'un siyasal ve
ekonomik hedefleri

Prof. Dr. Kadir Cangızbay ile söyleşi
Globalleş(tir)me çağında insan olmak

Prof. Dr. Muhibbe Darga ve
Ömer Tuncer ile Truva filmi üzerine

Dünya göktaşlarının tehdidi altında

Gelecek nesil bilgisayarlar ve yapay zekâ

Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar ve gerçekler

Kıbrıs satış fiyatı: 5.000.000 TL

Bilim ve Gelecek
SAYI: 4 / HAZİRAN 2004

7 RENK BASIM YAYIN FİLMCİLİK
LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
VE SORUMLU YAZIŞLARI MÜDÜRÜ
Ruken Kızılar

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu

YAZIŞLARI
Nalan Mahsereci / Yayın Koordinatörü
Ruken Kızılar
Çağlar Sunay
Murat Dirican

YAZIŞLARINA
KATKIDA BULUNANLAR
Erkan Baş, Elif Dastarlı, Özer Or.

ADRES
Sakızağacı Cad. Nane Sok. 15/4 Beyoğlu
TEL: (0212) 244 97 95

www.bilimvegelecek.com
E-POSTA: bilgi@bilimvegelecek.com

İZMİR TEMSİLCİSİ
Levent Gedizlioğlu
Tel: (0232) 463 98 57

SAMSUN TEMSİLCİSİ
Hasan Aydın
Tel: 0505-310 47 60
E-posta: hasanaydn@hotmail.com

AVRUPA TEMSİLCİSİ
Kağan Güner
Tel: 44 2073544904
E-posta: guner16@mynet.com

YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 44.000.000
6 aylık: 22.000.000
(Abonelikte ilgili bilgi almak için,
0212.244 97 95 no'lu telefonu arayınız)

YURTDIŞI ABONE KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 50 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 100 Dolar

OFSET HAZIRLIK
Turuncu Basım Yayın / 0212.244 82 60
BASILDIĞI YER
Kelebek Matbaası
DAĞITIM ŞİRKETİ
Merkez Dağıtım

ISSN: 1304-6756

Aydökümü

Bilim ve Gelecek'in internet iletişim listesine davet

Dergimizin yayın politikasını birlikte oluşturmak, okur ve yazarlar arasındaki iletişimi sağlamak, geçmiş sayıların eleştirisini yapmak, gelecek sayılar için öneriler getirmek, dergideki yazılar üzerine tartışmak, çeşitli etkinliklerimize ilişkin duyuruları birbirimize iletme vb. amaçlarla bir internet iletişim listesi oluşturduk:

bilimgelecekdergisi@yahooogroups.com

Bütün yazarlarımızı, okurlarımızı ve Bilim ve Gelecek dostlarımızı gruba üye olmaya çağırıyoruz. Listeye üye olmak için,

bilimgelecekdergisi-subscribe@yahooogroups.com

adresine boş bir elektronik posta (elmek) gönderebilirsiniz.

Gruba üye olmasını istediğiniz dostlarınıza da bu duyuruyu yollayabilirsiniz.

Bilim ve Gelecek imce yöntemiyle yayımlanan, dolayısıyla okur ve yazarlarıyla iletişime büyük önem veren bir dergi. Dostlarımızdan gelen eleştiriler ve öneriler bize yol gösteriyor. Bazılarını sizlerle de paylaşmak istiyoruz.

- Bilim ve Gelecek içerik ve görünümü ile iyi yolda. Popülerlik tuzağına düşmeden bilimin daha yaygınlaşmasını sağlamalıyız. Adli tıp uzmanı bir hekim olarak çocuk istismarı, çocuk hakları gibi konularda katkı yapabilirim. Sayfa düzeni ve görsel malzemenin etkili kullanımında sorun olduğu kanısındayım (Dr. Halis Dokgöz).

- Dinlerin uygarlıklar ve dünya tarihi üzerindeki etkisi, bilişim teknolojilerinin birey ve toplum üzerindeki etkileri ve bilişim toplumunda ortaya çıkan etik sorunlar (genetik bilimi de bu açıdan ele alınabilir) dergide işlenebilir. Bauman'ın tabiriyle "insan mekânı" yeniden nasıl ahlakileştirilebilir, bu konu ele alınabilir. Bilişim ve etik alanında katkı yapabilirim. Birçok değerli felsefecimiz var, dergide yazabilirler. Şu anda dergiyi her yönüyle beğeniyorum (Gözde Dedeoğlu).

- Türkiye'de genetik modifiye ürünlerin etkileri ve muhtemel tehlikeleri, buna karşılık biyolojik tarım alternatifinin varlığı gibi konularda yeterli bir tartışma platformu yok. Bu konuda yazılara yer vererek insanları düşünmeye ve tartışmaya yönlendirebilirsiniz. Enerji konusu ve de özellikle yenilenebilir enerjiler konusu dışa bağımlılık bağlamında ele alınmalı. Vulgarize edilmiş her alanda bilimsel yazılara, insanların bilime olan ilgisini arttırmak açısından geniş yer verilmeli (Tınaz Ekim).

- Önerdiğim dosya konuları: "Nedir bu matematik?" sayısı yapılmalı. Üniversiteye girecek öğrencilere seslenmek gerek. Küreselleşme, NATO konuları ele alınmalı. Aşk, bir kez daha incelenmeli. 68, 78, x, y kuşakları; nedir bu kuşaklar? Sinemaya neden el atıyorsunuz, örneğin bilim ve sinema; şimdi Truva iyi giderdi (Derviş Şentekin).

Yerimiz doldu. Bize ulaşan daha çok sayıda, eleştiri ve öneri getiren, hangi konularda katkı yapabileceklerini söyleyen mektup, faks ve e-posta var. Onları da gelecek sayılarımızda yansıtırız. Dergiye sahiplenerek ilgilenen tüm okurlarımıza ve özellikle en iyi okurlarımız olduklarını bildiğimiz cezaevlerindeki dostlarımıza selamlarımızı ve sevgilerimizi iletiyoruz.

Bu ay dergi mutfağında bir sevinçli, bir üzüntülü olay vardı. Nalan'ı evlendirdik; Murat'a ve ona kocaman mutluluklar diliyoruz. Ruken bir ameliyat geçirdi, onu da bir an önce eskisinden daha sağlıklı olarak aramızda görmek istiyoruz...

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

■ ■ BİLİM GÜNDEMİ/ Çağlar Sunay	4
■ ■ KAPAK DOSYASI	
Ergin Yıldızoglu	
Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye	9
Prof. Dr. Mehmet Dağ	
ABD kaynaklı bir ideoloji: İslamileştirme	12
Hasan Aydın	
ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nin	
Müslüman ideologları	14
Hüseyin Gür	
Büyük Ortadoğu Projesi'nin	
siyasal ve ekonomik hedefleri	27
Prof. Dr. Kadir Cangızbay ile söyleşi	
Globalleş(tir)me çağında insan olmak	31
Çağlar Sunay	
Dünya göktaşlarının tehdidi altında	38
Tayfun Akgül	
Homestead grevi (ya da savaşı)	44
Ramazan Karaçalı	
Gelecek nesil bilgisayarlar	48
Dr. Ebru Oktay	
Çocuk yapmanın bin bir yolu!	51
Ekoloji Hareketleri Platformu	
Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GOD) ve gerçekler	54
Prof. Dr. Muhibbe Darga ile söyleşi	
"Truva filminde ne İlyada Destanı'nı	
buldum, ne Troia'yı..."	68
Ömer Tuncer	
Hollywood'da bir "Homeros"!	72
Doç. Dr. Vedat Onar-Prof. Dr. Oktay Belli	
Geçmişten günümüze Anadolu köpekleri	75
■ ■ BUNLARI BİLİYOR MUYDUNUZ?/ Hasan Birson	78
■ ■ YAYIN DÜNYASI/ Nalân Mahsereci	80
■ ■ MATEMATİK SOHBETLERİ/ Ali Nesin	84
■ ■ FORUM	88
■ ■ BULMACA	96

KAPAK DOSYASI

9

Büyük Ortadoğu Projesi ve Müslüman ideologları

Ergin Yıldızoglu,
Prof. Dr. Mehmet Dağ,
Hasan Aydın
ve Hüseyin Gür'ün
yazılarıyla...

BİLİM GÜNDEMİ

4

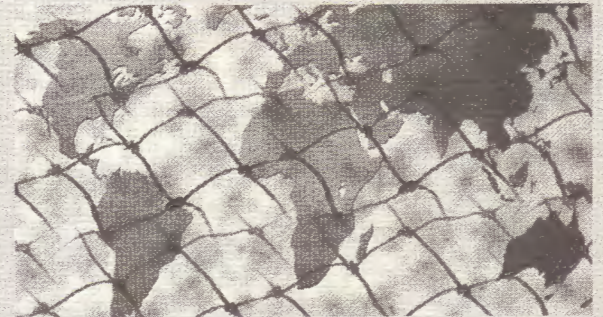
- 122 yıl sonra, Venüs yeniden Dünya ile Güneş'in arasından geçiyor...
- Samanyolu'nda yeni bir kol bulundu...
- Lavlar içinde ilk yaşam belirtileri...
- SARS terle bulaşıyor mu?..
- Sevişmek insanı daha zeki yapıyor...
- Leonardo'nun çizimlerinden yola çıkılarak,
yapılan tahta otomobil...

Globalleş(tir)me çağında insan olmak

31

H. Haluk Erdem, Prof. Dr. Kadir Cangızbay ile, pazarın globalleştiği, her yerde piyasa kurallarının geçerli hale geldiği ve her türlü ilişkinin de pazar üzerinden kurulur olduğu globalleşme çağının ortaya çıkardığı insan anlayışı üzerine konuşuyor...

Dünya göktaşlarının tehdiidi altında: Ha düştü ha düşecek...

150 m'den büyük çaplı 602 asteroid zaman zaman Dünya'ya 7,5 milyon km kadar yaklaşıyor. Ay'ın yüzeyindeki 10 binlerce çarpma kraterini gören ve Dünya'ya yakın asteroidlere ilişkin durumu bilen gökbilimcilerin kafasındaki

soru, "Bu asteroidlerden biri Dünya'ya çarpar mı?" değil; "Bu çarpışma ne zaman olacak?"

38

Yaşam patentlenemez!

54

Uluslararası devlet, insanlık tarihinin en büyük buluşlarından olan atomu, nasıl insanların aleyhinde kullandıysa, genetik biliminin keşiflerini de insanlığa hizmet

etmek bahanesiyle kâr aracına dönüştürdüler... Ve bomba, bu sefer Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar adıyla, bir kez daha insanlığın tepesinde patladı. İşte gerçekler...

Homestead grevi (ya da savaşı)

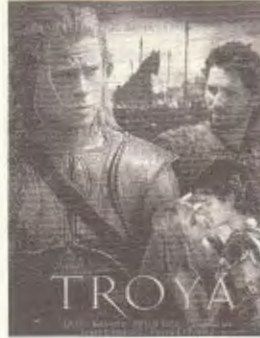
44

ABD'deki Pennsylvania Eyaleti'ne bağlı Pittsburgh Kenti'nin içinden geçen Monongahela Nehri, 1892 yılında kıpkırmızı aktı. İşçilerle iki endüstri babası arasındaki kanlı savaşta kazanan Henry Clay Frick ve Andrew Carnegie oldu. Toplam 10 işçinin öldüğü Homestead grevini Tayfun Akgül yazdı...

Troya nasıl Amerikanlaştırılır?

68

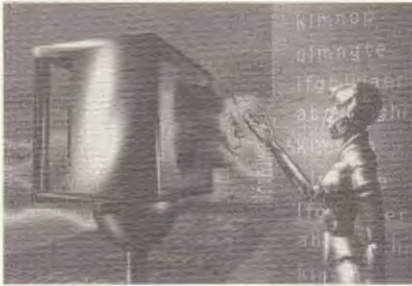

Truva (Troy) filmi, Prof. Dr. Muhibbe Darga ile izledik. Homeros'un *İlyada*'sının, bu edebi ve tarihsel başyapıtın, basit bir savaş filmine nasıl indirgenildiğini; tarihsel arkeolojik verilerin nasıl çarpıtıldığını;

karakterlerin, diyalogların nasıl Amerikanlaştırıldığını gördük. Ömer Tuncer de, *Truva* filmi özelinde, Hollywood'un ticari film üretme anlayışıyla kültür tarihinin değerlerini nasıl harcadığını yazdı...

Gelecek nesil bilgisayarlar

48

Bilgisayar sizinle sohbet etmeye başlıyor, iletişim kuruyor ve karşı fikirlerini söylüyor. Edebiyatçı iseniz edebiyat hakkında, politikacı iseniz politika, matematikçi iseniz matematik, aklınıza gelen her konuda... Araya kendi esprilerini de sıkıstırmayı ihmal etmiyor. Olası mı? Ramazan Karaçalı, 5. nesil bilgisayarlar ve yapay zekâ ile ilgili tartışmalardan bir kesit sunuyor.

BUNLARI BİLİYOR MUYDUNUZ?

78

• Marx'ın, ustası Feurbach için neler söylediğini...

• Matematikçi Hardy'nin yaşamını garantiye almak için ne yaptığını...

• Amerikan askeri güçlerinin attığı bombalarla, Vietnam'da 26 milyon kadar kraterin açıldığını...

Dünya'yla Güneş'in arasındaki Venüs

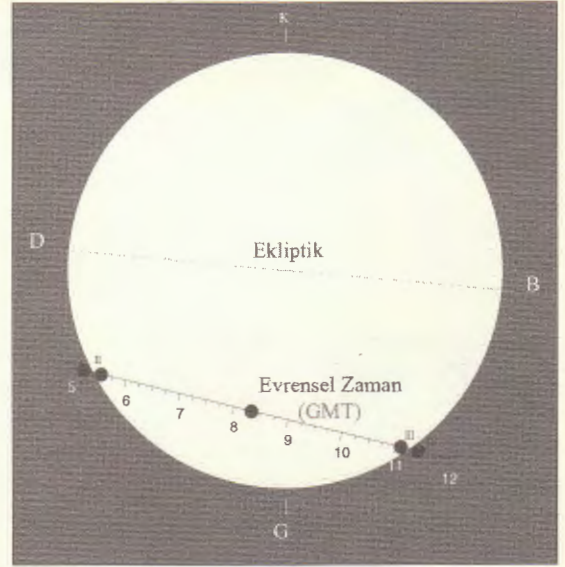
Venüs'ün Dünya ve Güneş'in arasından son geçişi bundan tam 122 yıl önce, 6 Aralık 1882'de olmuştu. 122 yıl önceki geçiş batı yarımküreden izlenebilmişti. Gökbilimciler o geçişi kaçırmamak için aylar önceden hazırlıklara başlamışlardı. Çünkü bir sonraki geçişin bu yıl olacağını ve onu görmelerinin olanaksız olduğunu biliyorlardı.

Sonunda uzun bekleyiş sona erdi; Dünya, Venüs ve Güneş bu kez 8 Haziran'da sıraya dizilecekler ve Venüs, Güneş'in üzerinde küçük bir nokta gibi görünecek. Gerçekte Venüs'ün Güneş'in önünden geçişi 8 yıl aralıklı çift geçişler biçiminde oluyor. Yani 8 yıl sonra, 6 Haziran 2012'de bir kez daha geçecek. Bu yıl Güneş'in güney yarımküresinin önünden geçecek olan Venüs, 2012'de kuzey yarımkürenin önünden geçecek. Sonraki çift geçiş de 2117 ve 2125 yıllarında olacak.

Venüs'ün Dünya ve Güneş'in arasından geçişi gerçekte ender görülen bir olay. Teleskobun bulunmasından sonra, yalnızca 6 kez oldu: 1631, 1639, 1761, 1769, 1872 ve 1882 yıllarında.

1631 yılındaki Venüs geçişini Jo-

hannes Kepler öngör-müştü. Ancak onu kimse izleyemedi. Otuz Yıl Savaşları ve bulutlu hava gözlem yapmayı engelledi. Bir sonraki geçiş 1639'da oldu ve İngiltere'deki 2 gökbilimci gözlemeyi başardı. 1761 ve 1769 geçişleri için Avrupa'dan dünyanın değişik köşelerine büyük geziler düzenlendi. Çünkü Edmund Halley bu geçişlerden yararlanılarak Dünya'nın Güneş'e ve Venüs'e olan uzaklıklarının hesaplanabileceğini göstermişti. Geçiş sırasında farklı noktalarda yapılacak ölçümler bir araya getirilip, uzaklıklar hesaplanacaktı. Bu amaçla birçok gökbilimci Sibirya'ya, Hindistan'a, Madagaskar'a, Güney Afrika'ya ve Güney Pasifik'teki adalara gitti. 1874'teki buluşmayı izlemek amacıyla Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda ve ABD'de toplam 62 bilimsel gezi düzenlendi. Bu kez gökbilimciler yepyeni bir teknolojik buluştan yararlandılar: Fotoğraf makinesi. 1874 ve 1882 geçişlerine ilişkin yüzlerce fotoğraf çekildi.

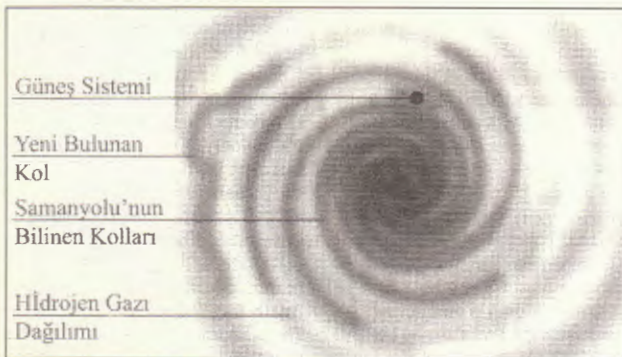

Bu yılki geçiş Afrika'nın doğusu, Avrupa, Ortadoğu ve Asya'nın batısından izlenebilecek. Ancak izlerken çok dikkatli olmak gerek. Çünkü Güneş'e doğrudan bakmak, gözde ciddi hasarlara yol açabilir. Onun için Güneş tutulmasını izlerken kullanılanlara benzer gözlükler kullanmak gerek. Bunun yanında güzel bir gökyüzü manzarası izlemek için geçişin olacağı 8 Haziran'ı beklemeye gerek yok. Güneş battıktan sonra batı ufku baktığınızda etkileyici parlaklığıyla Venüs'ü görebilirsiniz.

KAYNAKLAR

- 1) http://www.enquirer.com/editions/2004/04/18/tem_skywatching18.html
- 2) <http://sunearth.gsfc.nasa.gov/eclipse/transit/venus0412.html>

Samanyolu'nda yeni kol bulundu

Bilim insanları Samanyolu'nun spiral yapıda olduğunu ve döndüğünü 50 yıldır biliyor. Gözlemler sonucunda, 4 büyük ve birçok da küçük kolu olduğu ortaya çıkmış. Ancak bugünlerde Samanyolu'nun haritası yeniden

çiziliyor. Çünkü gökadamızın spiral bir kolu daha olduğu ortaya çıktı. Yeni kol, 77 bin ışık yılı uzunluğunda ve birkaç bin ışık yılı kalınlığında bir yay.

Gökbilimciler böyle bir durumun bugüne değin ortaya çıkarılmamış olmasını şaşkınlıkla karşıladı. Gerçekte daha önce yapılan gözlemlerde bu kolun görülebilir olduğu ancak kimsenin ona dikkat çekip, bir ad vermediği anlaşıldı. Keşfi yapan Avustralyalı gözlem ekibi, Samanyolu'ndaki hidrojen dağılımının haritasını çıkartırken yeni kolun farkına varmış.

KAYNAKLAR

- 1) <http://www.newscientist.com/news/news.jsp?id=ns99994959>
- 2) <http://seds.lpl.arizona.edu/messier/more/mw.html>

Amatörlerin yaptığı roket uzayda

Mayıs ayının ortalarında uzay araştırmaları tarihi açısından çok önemli bir gelişme oldu. Amatör bir ekibin yaptığı bir roket, 17 Mayıs'ta ABD'deki Nevada Çölü'nden fırlatıldı ve 100 km yüksekliğe ulaştı. Sivil Uzay Araştırmaları Takımı (CSXT olarak biliniyorlar) adlı Amerikalı ekibin geliştirdiği 325 kg ağırlığındaki 6,5 metrelik GoFast (HızlıGit) adlı roket, 3 dakikada yerden 100 km yüksekliğe ulaştı. 10 saniyede 6500 km/saatlik hıza çıkan roket, düşüşe geçmeden ulaştığı noktadan radyo sinyalleri gönderdi. Go Fast adlı enerji içeceği şirketinin parasal olarak desteklediği roket çalışması, bu denli başarılı olabilen ilk amatör çalışma.

Amatör bir roketin uzaya çıkması ve bir yük götürmesi, uzay araştırmaları tarihinde gerçekten çok önemli bir gelişme. Olayı izlemeye,

ABD Federal Havacılık Kurumu'ndan görevliler de katıldı. GoFast'in çıktığı yükseklik, uzayın sınırı olarak kabul ediliyor. Roket düşmeye başlamadan birkaç dakika uzayda kaldı. Düşerken roket ve taşıdığı yük ayrı ayrı paraşütlerini açtı. Bütün olay toplam 15 dakika kadar sürdü.

CSXT'i, öğretmenler, öğrenciler ve roket mühendislerinden oluşan amatör roketçiler, 1998'de kurmuş. Hemen roket üzerinde çalışılmaya başlanmış. Bu fırlatma ekibin 3. denemesi. İlk 2 denemeyi 2000 ve 2002'de yapmışlar. İlk denemede roket 14 bin metredeyken roketin katarçıklarından biri kopmuş ve deneme başarısızlıkla sonuçlanmış. Son denemedeysen, roket fırlatmadan 3 saniye sonra patlamış.

Amerika ve Avrupa'da amatör ro-

ketçilikle uğraşan yüzlerce ekip var. Amatör roketçiliğin tarihi 1930'lu yıllara değin uzanıyor. Fırlatmalar için izin almak ve gerekli yakıtı sağlamak çok uzun zaman amatör roketçiler için uğraşlarındaki en büyük engel olmuş. Bu engeller uzay turizmi ve sivil uzay şirketlerinin ortaya çıkmasıyla son 15 yılda yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamış. Amatör roketçiler kendilerine ilk önce 50 km yüksekliği hedef olarak koymuşlar. 10 yıl kadar önce o hedef aşılmış, resmi olarak uzayın başladığı nokta kabul edilen 100 km yükseklik, yeni hedefleri olmuş.

KAYNAKLAR

- 1) http://www.bevnet.com/news/2004/05-12-2004-gofast_rocket.asp
- 2) <http://www.civilianspace.com/>
- 3) <http://www.newscientist.com/news/news.jsp?id=ns99995005>

Özel uzay gemisi yükseklik rekoru kırdı

Özel bir şirketin geliştirdiği SpaceShipOne (UzayGemisiBir) adlı uzay aracı, uzayın sınırlarına yaklaştı. 62 yaşındaki Mike Melvill'in kullandığı uzay aracı, 65 bin m yüksekliğe ulaştı. Bu yüksekliğe daha önce hiçbir özel şirketin uçağı ya da uzay

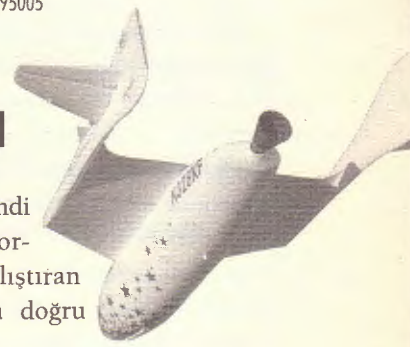
aracı ulaşamamıştı. ABD Ulusal Uzay ve Havacılık Dairesi, NASA, 80.500 m yüksekliğin ötesine geçmeleri astronot olarak kabul ediyor. SpaceShipOne (kısaca SS1) büyük bir uçağı bağlı olarak 15 bin m yüksekliğe çıkıyor ve orada uçaktan ay-

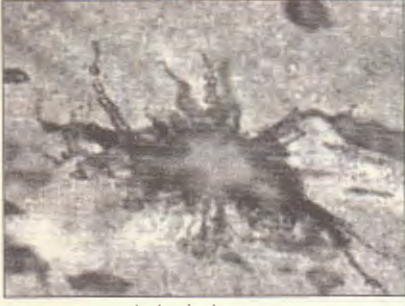
rılıyor. Kendi roket motorlarını çalıştıran SS1, uzaya doğru ilerliyor.

SS1'i Scaled Composites adlı bir özel şirket geliştirdi. Bu şirket daha önce de yaptığı çok uzun menzilli uçaklarla tanınıyor. Uzay ve havacılık çalışmaları gündemine son birkaç aydır sık sık gelen SS1, X-Prize adlı 10 milyon dolarlık ödüle en yakın uzay aracı. Bu ödülü, 2 kişiyi, 2 hafta içinde 2 kez uzaya (100 km yüksekliğe) götürebilen ilk uzay aracının üreticileri alacak. Özel uzay çalışmalarını geliştirmek ve hızlandırmak amacıyla konan ödül almak için çeşitli ülkelerdeki 27 özel şirket yarış halinde.

KAYNAKLAR

- 1) <http://www.newscientist.com/news/news.jsp?id=ns99994994>
- 2) <http://www.scaled.com/projects/tierone/>

Kaya yüzeyinde bir bakteri izi.

Uluslararası bir ekip, Güney Afrika'da bulunan 3,5 milyar yıllık volkanik bir kayanın içinde arke olarak bilinen mikroorganizmaların izlerine rastladı. Belli ki ilk canlılar, sıcak ortamları seviyormuş. Bakteri izleri taşıyan kayalar, milyarlarca yıl önce okyanus tabanı olan, ancak günümüzde yüzeye çıkmış bir tabakada bulundu. Araştırmacılar eski okyanus tabanı içindeki bölgeyi yaşamın kökenine yönelik araştırmalar için

Lavlar içinde ilk yaşam belirtileri

eşsiz bir kaynak olarak değerlendiriyor. Ancak yaşamın başlangıcına ilişkin doğrudan kanıt olabilecek örnekler daha rastlanamadı. 1996'da araştırmacılar, aynı bölgede 3,85 milyar yıl öncesine ait kayalar bulmuşlardı. Bu kayaların üzerinde de bakteri izlerine benzer kalıntılara rastlanmıştı. Yaşamın varlığını gösteren benzer kimyasal izler, 1996'da Grönland'ın batısında bulunan kayalarda da görülmüştü. Güney Afrika kayalarındaki son bulgularla yola çıkan bilim insanları, izlerine rastlanan arkelerin, doğal yaşam ortamı olarak suyla soğuyarak camlaşmış volkanik kayaları seçtiğini düşünüyor. O dönemde yeryüzünde yaşam biçimi olarak yalnızca

mikroorganizmalar olduğundan, arkelerin de yaşamlarını sürdürebilmek için volkanik kayaları yediği sanılıyor. Birçok bilim insanı yaşamın volkanik ortamlarda ortaya çıkmış olabileceğini ileri sürüyor. Son bulgular, onların görüşünü destekler yönde. Arkeler günümüzde hâlâ var olan bir canlı türü. Yalnız, yaşamak için seçtikleri yerler yine çok ilginç. Genellikle Antarktika'da, kükürtlü sularda ya da deniz tabanlarındaki kaynar su bacalarında yaşıyorlar.

KAYNAK

1) http://story.news.yahoo.com/news?tmpl=story&cid=570&ncid=753&e=4&u=/nm/20040423/sc_nm/science_lava_dc

SARS terle bulaşılıyor mu?!

Çinli bilim insanları, 2003 yılında Çin'in güneyinde SARS'tan ölenlerin bedenlerinde bir araştırma yaptı. Araştırmada ilginç sonuçlara ulaşıldı. Örneğin hastalıktan ölenlerin ter bezlerinde SARS virüsüne rastlandı. Bu demek oluyor ki, yeni bir SARS salgını baş gösterirse, hastalığın dokunma yoluyla bulaşma olasılığı yüksek. Yine aynı araştırmaya göre laboratuvarlarda hastalığın yayılmasını önlemeye yönelik önlemlerin yetersiz olduğu ortaya çıktı. Araştırma merkezlerinin gelecekteki bir SARS salgınına kaynaklık etme tehlikesi olduğu anlaşıldı. Bu kaygıları pekiştiren bir başka konu da, Pekin'de SARS virüsünün kaç laboratuvarında bulunduğu bilinmemesi. Dünyada görülen ilk SARS salgını Kasım 2002'den Temmuz 2003'e değin sürmüş ve hastalığa yakalanan 8 bin kişiden 800'ünün ölümüne neden olmuştu. Daha sonraki süreçte hastalık, biri Tayvan'da, öteki Singapur'da olmak üzere, laboratuvarlarda SARS araştırması yapan 2 kişide görüldü.

Geçtiğimiz Mart ve Nisan aylarında, Pekin'deki Çin Ulusal Virolo-

ji Enstitüsü'nde farklı olaylar sonucunda 2 laboratuvar çalışanı hastalığa yakalandı. Bunlardan biri hastalıktan öldü; ötekini de onlarca kişiye SARS bulaştırdığı saptandı. Yüzlerce kişi hemen karantinaya alındı ama, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) salgının kontrol edilemediğini söylemek için daha erken olduğu görüşünde. WHO ve Çinli yetkililerce yapılan soruşturmaya göre, 2 araştırmacının hastalanmasıyla ilgili hiçbir hastalık kaynağına ya da hiçbir teknik hataya rastlanmadı. Ayrıca araştırmacıların hiçbirinin canlı virüs üzerinde çalışmadığı da bildirildi.

SARS'ın terle bulaşabileceği görüşü, ilk kez Çin'deki Guangzhou Harp Akademisi Tıp Fakültesi'nden Ding Yanging ve arkadaşlarınca ortaya atıldı. Ekibin konuyu ele alan bildirisi, Journal of Pathology adlı dergide yayımlandı. Ekip Guangzhou'da gerçekleştirilen otopsilerde beklendiği üzere akciğerlerde ve bağırsaklarda SARS virüsüne rastlanmıştı. Bunun yanında böbreklerde, beyinde ve daha da ilginç ter bezlerinde de virüsle karşılaşıldı. Bunun üzerine ekip SARS yayılımının yeni

SARS virüsünün bulaşmasına yönelik önlemler.

bir yolu olduğu, virüsün hasta derisiyle doğrudan temasta olanlara da bulaşabileceği sonucuna vardı. Sonuç olarak bundan böyle SARS hastaları eldiven giymek ve başka insanlarla temastan kaçınmak zorunda.

Yine de SARS'ın hastalık aşamasında bu yolla bulaştığına ilişkin geçerli bir kanıt henüz yok. Ancak araştırmacılar bir noktaya daha dikkat çekiyor: Otopsilerde kullanılan yöntem, virüsün dokuya tutunup kendini etkin olarak kopyalamadığı bir dönem için geçerli. Etkin kopyalama dönemlerinde virüsün yayılma olasılığı çok daha yüksek.

KAYNAKLAR

1) <http://www.newscientist.com/news/news.jsp?id=ns99994971>
2) <http://www.crienglish.com/1174/2004-5-11/110@111358.htm>

Çev. Alper Yavuz

Daha uzun süre uyanık kalabiliriz

Birçok insan, kafeinin kendisini uyaracağını düşünerek güne büyük bir fincan kahveyle başlar. Mayıs ayında yayımlanan bir rapor, uzun süreler uyanık kalmanın daha iyi bir yolu olduğunu ortaya koyuyor. Bu rapora göre düzenli aralıklarla alınan düşük dozlu kafeinin insanı canlandırıcı etkisi daha yüksek.

ABD'nin Şikago Kenti'ndeki Rush Üniversitesi Tıp Fakültesi Uyku Bozuklukları Merkezi'nde James Wyatt ve meslektaşları rapora konu olan deney için 16 erkeği penceresiz özel odalara yerleştirdi. Denekler 29 gün süreyle bu odalarda yaşadı. Amaç, deneklerin dış dünyadan zamanla ilgili ipuçları almalarını engellemektir. Araştırmacılar, denekler için 42,75 saatlik bir program hazırladı. Bu

programın 28,5 saati çalışmaya 14,25 saatise uykuya ayrıldı. Bu çalışma süresi birçok doktorun, kamyon şoförünün ve acil servis görevlilerinin uyanık kalmaları gereken süreye denktir. Bu bilim insanları, denekleri döngüsel bir uykusuzluk sorunuyla karşı karşıya bırakacak bir işlem yaptı. Onların 24 saatlik doğal ritmini bozup, bir insanın uyumadığı süre boyunca artarak kendini gösteren homeostatik uyku etkisini ölçtüler. Daha önce yapılan çalışmalara göre, bir seferde yüksek miktarda kafein alımı, kandaki kafein miktarını bir anda doruk noktasına ulaştırıyor. Ancak günün ilerleyen dönemlerinde bu miktar düşüyor.

Son yapılan çalışmada; araştırmacılar, bir grup deneye saat başı yaklaşık 4 g'lık küçük dozlarda kafein, öteki grubaysa plasebo adı verilen ve denekleri yanıltmaya yönelik içi boş kafein tabletleri verdi. Kafein alan grup, kontrol grubuna göre zihinsel olarak daha iyi performans gösterdi.

Yine kafein alan grubun uykusu daha geç geldi. Bu çalışmanın sonuçlarında dikkat çeken bir başka nokta da, bir seferde alınan kafeinin, aynı miktarda ama azar azar alınan kafeine göre titreme gibi yan etkilere daha çok yol açtığıydı.

Deneyle ulaşılan bulgular kafeinin, homeostatik uyku döngüsünde haberci olarak işlev gören adenosin bileşiğinin alıcılarını etkisizleştirdiği varsayımını güçlendiriyor. Yine bu bulgular kafein alanların, almayanlara göre daha uzun süre uyanık kalabilmesine karşın, uykularının gelmesinden sık sık şikayet ettiğini gösteriyor. Buna göre kafein, uykunun canlandırıcı etkisini asla sağlayamıyor. Çalışmanın sonuçlarıyla ilgili olarak araştırmacılar, uykunun hâlâ seçeneksiz olduğunu, ama iyi bir konsantrasyon ve dikkat için kafeinin nasıl kullanılması gerektiğinin anlaşılmasına başladığını söylüyor.

KAYNAKLAR

- 1) <http://scientificamerican.com/article.cfm?chanID=sa003&articleID=0009AF28-3707-10A1-87078341487F0000>
- 2) <http://www.crienglish.com/1174/2004-5-12/96@111933.htm>

Çev. Alper Yavuz

Sevişmek insanı daha zeki yapıyor!

Düzenli bir cinsel yaşamın, insanların daha zeki yaptığını ileri sürüldü. Sevişmenin güzel bir etkinlik olduğunu düşünmeyen yoktur. Bunun yanında hem beden hem de ruh sağlığı açısından çok yararlı olduğu uzun zamandır zaten biliniyor. Bilim insanları cinsellik üzerine yaptıkları araştırmalarda her geçen gün, sevişmenin bildiğimizden başka güzel ve sağlıklı yanları olduğunu ortaya koyuyor. Bu konuda Hamburg'daki Tıbbi Araştırmalar Merkezi'nde çalışan Alman bilim insanlarının son araştırması dikkat çekici. Araştırmaya göre, düzenli bir cinsel yaşam in-

sanların zekâ gelişimini ayakta tutuyor. Ancak buradan o güzel etkinliği sürekli yaparak daha zeki olunabileceği sonucu çıkmıyor, ne yazık ki. Sevişmek kuşkusuz insanı Einstein yapmıyor. Bilim insanlarının ortaya koyduğu yalnızca, cinsel ilişki sırasında adrenalin ve hidrokortizon gibi bazı salgıların bol miktarda salgılanıyor olduğu. Bu salgılar beynin

gri maddesini; bu madde de kişinin zekâsını uyarıyor.

KAYNAK

- 1) http://english.pravda.ru/science/19/94/377/12381_sex.html

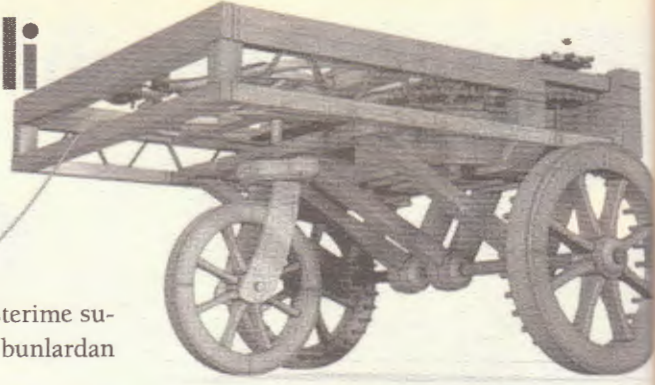
Leonardo'nun otomobili

1478 yılında Leonardo da Vinci'nin yaptığı bir buluş, günümüz Mars yüzey araçlarını andırıyor. Leonardo'nun çizimlerinden yola çıkılarak yapılmış 1,5 metreye 1,65 metrelik tahtadan bir araç, Floransa Bilim Tarihi Müzesi'nde sergileniyor. Bu aracın özelliği, kendi kendine gidebilen ilk araba, yani ilk otomobil olması.

Yalnızca döneminin değil, bütün zamanların en büyük sanatçılarından biri olan Leonardo aynı zamanda büyük bir bilim insanı ve mühendisti de. Defterlerine birçok sıra dışı buluşunu çizdi. Bunlar arasında uçaklar, helikopterler, denizaltılar, tanklar, buhar makineleri ve bisik-

letler vardır. Ne var ki Leonardo defterlerine çizdiği bu buluşlarını hiçbir zaman yaşama geçirmede. Floransa Bilim Tarihi Müzesi'nde gösterime sunulan ilk otomobil de işte bunlardan biri.

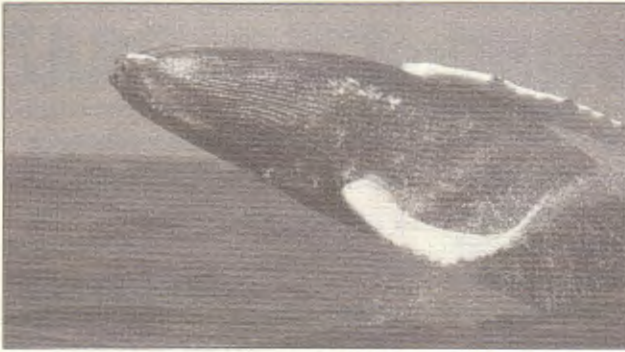
1478'de yapılan çizim, çok uzun zamandır bilim insanlarınca biliniyordu. Çağdaş Leonardo çalışmaları'nın öncüsü Girolamo Calvi, otomobil çizimini 1905 yılında fark etmiş. Sonra da ona "Leonardo'nun Fiat'ı" adını takmış. Ancak nasıl çalıştığını anlamak pek kolay olmamış. Leonardo'nun çizimlerine bakarak yapılması 7 yıl sürmüştü. Otomobil, gü-

cünü arka taraftaki yaylardan alıyor. Leonardo'nun bu tasarımı, saat ustası Lorenzo della Volpaia'nın Floransalı Palazzo Vecchio'ya yaptığı saatten esinlendiği sanılıyor.

KAYNAK

1) <http://www.telegraph.co.uk/connected/main.jhtml?sessionIdSVPE2PLCMCLTH1QFIQMFCFFOAVCBQYIVO?xml=/connected/2004/04/28/ecntleo24.xml&Sheet=/connected/2004/04/28/ixconnrite.html>

Japonya, bilimsel amaçla balina avlıyor!

Japon balina gemileri, her yıl yaz aylarında bilimsel amaçlı (!) çalışmalar için 250 kadar balina avlıyor. Bu yılki av, Mayıs ayı ortalarında başladı. Gemiler Büyük Okyanus'un kuzeyine doğru açıldı. Hayvansever ve çevreci gruplar uygulamayı öfkeyle karşılıyor.

Ticari amaçlı balina avcılığı 1986'da Uluslararası Balina Komisyonu anlaşmasıyla yasaklandı. Bu anlaşmayı imzalayan ülkeler arasında Japonya da var. Çevre koruma örgütleri Japonya'yı dünya kamuoyunu kandırmakla suçluyor. Çünkü onlara göre Japonya "bilimsel amaçlar" görüntüsü altında, aslında ticari balina avcılığı yapıyor. Uluslararası Balina Komisyonu'nun 2003'te protesto etmesine karşın, Japonya uygulamayı bu yıl da sürdürdü. Bunun yanında Japonya herhangi bir anlaşmayla korunmayan yunuslardan da her yıl 20 bin kadarını avlıyor.

KAYNAK

<http://www.newscientist.com/news/print.jsp?id=ns99994995>

Dünyada 45 milyon obez çocuk var!

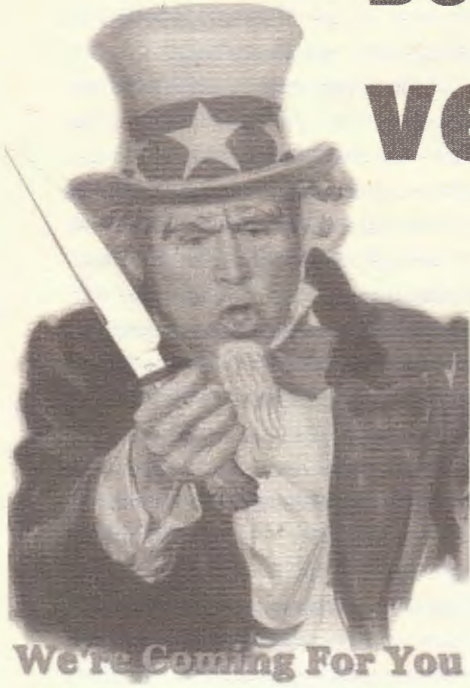
Almanya'nın doğusunda, 5 yaşında obez bir çocuk Tip II diyabet yüzünden öldü. Bu şimdye değin rastlanan en genç diyabet vakasıydı. Adı ve cinsiyeti açıklanmayan çocuk 40 kg, yani yaşatlarının 2 katı ağırlıktaydı. Bundan önce karşılaşılan en genç diyabetli 9 yaşındaki Fransız bir çocuktü. Tip II diyabet, genellikle 30 yaşın üstündeki insanlarda ve obeziteyle birlikte görülen bir diyabet türü. Bu hastalık aşırı kilolu çocuklar arasında her geçen gün büyüyen bir sorun. Dünya çapında yapılan ilk obezite araştırmasına göre, okul çağındaki her 10 çocuktan biri aşırı kilolu. Yani yaklaşık 45 milyon çocuk, 20 yaşından önce diyabet, kalp rahatsızlığı ve başka hastalıklara yakalanma riskiyle karşı karşıya. Uluslararası Obezite Çalışmaları Grubu'nun hazırladığı rapora göre, yaşları 5 ile 17 arasında değişen en az 155 milyon çocuk da aşırı kilolu. Bu yaklaşık yüzde 10'luk bir orana denk düşüyor. Raporun Uluslararası Sağlık Örgütü'ne (WHO) Dünya Sağlık Bakanları Toplantısı'ndan önce iletilmesi planlanıyor. Bu toplantıda diyet, fiziksel aktivite ve öteki sağlık konularında uluslararası stratejiler saptanacak.

KAYNAKLAR

1) <http://www.crienglish.com/1174/2004-5-13/96@112294.htm>
2) <http://www.crienglish.com/1174/2004-5-11/96@111611.htm>

Çev. Alper Yavuz

Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye

BOP ile, Türkiye'nin İsrail'in yanında ikinci büyük merkez olması isteniyor. ABD bu "güvenli" ve modern ülkede yerleşecek, burayı adeta büyük bir uçak gemisi gibi kullanarak, bölgede istediği noktayı vurabilecek, şantaj yapabilecek. Türkiye'de büyük sermaye gruplarının bir kısmı bu işin içindeler. Bir de bu en büyüklerin altında sıkışmış, ama şimdi AKP hükümeti sayesinde önü açılmaya başlayanlardan BOP yoluyla genişleme ortamı bulmayı amaçlayanlar olabilir. Emekçi halkın çıkarı ise tümüyle bu projeye çelişiyor.

Ergin Yıldızoğlu

Araştırmacı-yazar Ergin Yıldızoğlu, *Bilim ve Gelecek*'in internet kanalıyla ilettiği sorulara yanıt verdi. Sayın Yıldızoğlu'nun, Büyük Ortadoğu Projesi'nin hedefleri, ABD hâkim sınıfları arasındaki farklı eğilimler, dünyadaki güç dengeleri, Türkiye'ye biçilen rol ve NATO'nun işlevi gibi konularda verdiği yanıtları okurlarımıza sunuyoruz.

Büyük Ortadoğu Projesi-BOP nedir? ABD, BOP ile neyi hedeflemektedir? Amerikan hâkim sınıflarının hangi stratejik ihtiyaçları BOP'u doğurdu? BOP, daha geniş bir stratejinin bir alt başlığı mı?

Büyük Ortadoğu Projesi, ABD askeri strateji oluşturma çevrelerinde (harp akademileri, CIA vb.), Ortadoğu denen bölgeye siyasi/askeri bir müdahale yapılmaya başlandığında oluşacağı varsayılan, esas olarak da enerji kaynakları hinterlandını kapsayan, Kuzey Afrika'dan Hindikuş'a kadar uzanan bir bölgeye ilişkin geliştirildi.

Ancak tüm bu bölge salt enerji kaynaklarının varlığına indirgenerek anlaşılamaz. Bugün dünya sisteminin biri siyasi diğeri ekonomik iki sorunu var. Siyasi olan hegemonyacı gücün geleceğine ilişkin. ABD bu egemenliğini daha ne kadar sürdürebilir, ekonomik ve kültürel gerilemenin (yumuşak gücün zayıflamasının) etkileri altında salt siyasi (ya da ekonomik) şiddet araçlarına dayanarak liderliğini koruyabilir mi? Koruyamazsa yerine kim ya da nasıl bir uluslararası düzen aday olabilir? ABD, Bush yönetimi altında, kendisine rakip olabilecek tüm güçlerin yükselmesini önlemeyi amaçladığını açıkladı. Rakipleriye onu çok taraf-

lı bir politikaya zorlamaya çalışıyorlar. Büyük Ortadoğu, ABD'nin jeopolitik olarak batıda Avrupa, doğuda Çin-Hindistan vb. kuzeyde Rusya gibi üç büyük güç grubunun hinterlandında bizzat bulunma ve buradan çevresine hem askeri, hem siyasi, hem de enerji kaynaklarını denetleyerek ekonomik baskı yapma olanağı tanıyor.

Ekonomik soruna gelince, bu 1970'lerin başından beri dalgalanarak süregelen yapısal küresel ekonomik krizle ilgili. Nedenlerinin tartışılması bir yana, bu kriz kendini aşırı üretim ya da kapasite fazlası, yatırım alanlarının daralması olarak dışa vuruyor. Diğer bir deyişle üretilen mallara talep, girdi maliyetlerinde ucuzlama, likit paranın

Neo-conların yol haritasıyla bu projenin gerçekleşmesinin olanaksızlığı ortaya çıktı. Bu yüzden Bush yönetimine bir süredir "ince ayar" yapılıyor.

yatırılarak değeri lenmesi için mal ve sermaye pazarı gerekiyor. Ya bunların bulunması ya da "fazla sermaye"nin çok uzun ve sancılı, hatta geçmişte olduğu gibi savaflara, işçi ayaklanmalarına genel grevlere vb. dahi yol açacak bir süreçle devalue edilmesi, (emilmesi, aslında imha edilmesi) gerekiyor. Büyük Ortadoğu denen bölge de, bugün dünyada, bu "mekâna kaçarak" aşırı birikimi aşacak değeri lenme alanları bulma sorununu çözme olasılığına en uygun bölge. Büyük bir genç ve işsiz nüfus (ucuz işgücü), özelleştirilecek işletmeler, yapılacak altyapı yatırımları, likit sermaye sokularak kışkırtılacak talep (Böylece hem yeni talep yaratılabilir, hem de mali sermaye değeri lenmesi sağlanabilir) yaratılabilir. Tabii enerji kaynaklarının varlığını da yeniden bu kalem altında değeri lendirebiliriz.

Türkiye'ye biçilen rol ve içindeki destekçileri

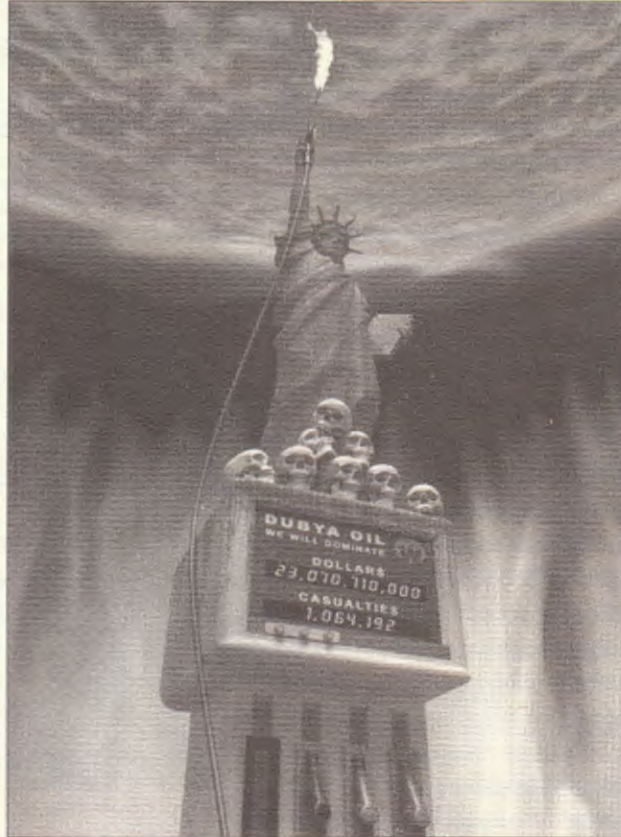
BOP içinde Türkiye'ye hangi rol biçilmiştir? Türkiye'de hangi kesimler bu role soyunmakta gönüllüdür, hangi kesimler karşıdır? Neden?

Türkiye'nin, bu projede emperyalizm açısından İsrail'in yanında ikinci büyük merkez olması isteniyor sanırım. ABD bu "güvenli" ve modern ülkede yerleşecek, burayı adeta büyük bir uçak gemisi gibi kullanarak, bölgede istediği noktayı vurabilecek, şantaj yapabilecek. Türkiye'nin kendi askeri gücüyle bu süreçte doğrudan katılması da hem gerekli insan gücünü hem de ek bir meşruiyeti sağlayabilir bölgedeki ABD operasyonları için. Türkiye'yi de içine alan ve doğuya doğru genişleyen bir "yeni Osmanlılık" projesi de var, ama sanırım bu henüz ciddiye alınamayacak kadar "saçma" bir fantezi.

Türkiye'de sanırım büyük sermaye gruplarının bir kısmı zaten bu işin için-

deler. Carlyle, Monsanto Cargill vb. ile kimlerin stratejik işbirliği ya da ortaklık içinde olduğunu araştırırsanız (özellikle dünyanın en büyük ve karanlık şirketlerinden biri olan Carlyle'in), bu projeye katılmayı isteyen ya da katılmaya zorlandığında elinde seçenek olmayanların kimler olduğunu görebilirsiniz. Bir de bu en büyüklerin altında sıkışmış, ama şimdi AKP hükümeti sayesinde önü açılmaya başlayanlardan BOP yoluyla genişleme ortamı bulmayı amaçlayanlar olabilir. Son olarak siyasi kaderini ABD'ye indekslemiş olan siyasi liderlerin de pek bir seçenekleri olduğunu düşünmüyorum.

Türkiye'de emekçi halkın bu projeye karşı çıkması gerekir, anketlerin gösterdiği gibi yüzde 98'i de karşıdır. Birincisi kimse durup dururken gidip el toprağında ölmek istemez. İkincisi bu halk Müslüman duyarlılıkları gittikçe güçlenen bir halktır, kendi dindaşlarıyla ve soydaşlarıyla savaşmak istemiyor. Nihayet bu halk ABD'yi ve İsrail'i iyi tanıyor ve onlarla, emperyalist bir projeye girişmenin kobra yılanıyla yatağa girmeye benzediğini çok iyi biliyor.

Emperyalizm demokrasi getirmez. Demokrasiyi kimse kimseye getiremez.

NATO'nun devreye girmesi

ABD'nin genel stratejik hedefleri ve özel olarak BOP içinde NATO'ya hangi işlev yükleniyor?

Irak savaşı hiçbir şey göstermediyse şunları gösterdi. Önleyici vuruş yoluyla rejim değişikliği bir kez daha uygulanabilecek bir taktik değişil. İkincisi, ABD'nin muazzam bir askeri gücü olabilir ama, bunu kullanmanın siyasi-ahlaki sınırları var. Demek ki sanıldığı kadar "ben istediğimi yaparım dünyası" yok. Üçüncüsü, ABD ve Bush yönetimi, Irak'ın mali askeri yükünü daha uzun bir süre taşıyacak durumda değil. Bir an evvel mali yükü paylaşmalı, askerlerini çekebilmeli, Araplar'la arasını düzeltmeli. NATO bir kolektif irade olarak hem bu görevi üstlenebilir, hem Avrupa ve ABD arasındaki zedelenen bağları onarabilir, hem de Arap rejimlerinin gözünde çok taraf- lı, kendi halklarına daha kolay satılabilecek bir politika olarak algılanır. Türkiye'nin bölgeye girmesi için de uygun bir çerçeve oluşur. Ancak diğer büyük güçler bu yükü üstlenmek istemiyorlar üstelik tam da bu aşamada, deyim yerindeyse ABD'nin

Irak'ta "biraz daha kendi suyunda pişmesini", böylece yumuşayarak çok kutuplu dünya projesine daha fazla yaklaşmasını istiyorlar. Bu yüzden NATO'nun devreye girmesi ABD'nin vermeye razı olacağı tavizlerle belirlenecek.

İki eğilim

Amerikan hâkim sınıfları içinde bu konuda farklı eğilimler var mı? Neler? Demokratlar konuya nasıl yaklaşıyor?

İki farklı eğilim var. Birincisi ABD-Avrupa ittifakını zayıflatmak yerine güçlendirerek, hegemonyacı bir güç olarak davranmak. Diğeriyse tek başına, değişen taktik ittifaklara dayanarak, bir imparatorluk projesi izlemek. Bush'la birlikte ikincisi

egemen olmuştu ama şimdi, Irak zemininde birincisi, daha geleneksel olanı giderek denetimi eline geçiriyor. Demokratlar birinciye yakın. Ama Büyük Ortadoğu Projesi gündemden kalkmaz, yalnızca biçimi ve araçları değişir. Bu ABD'nin geleceği için çok büyük öneme sahip bir proje.

BOP başarıya ulaşabilir mi? Halk muhalefetlerini ve özellikle Irak'taki direnişi nasıl değerlendiriyorsunuz? ABD'nin içinde bulunduğu iktisadi ve politik durumu göz önüne alırsak, bu projenin hayata geçme şansı nedir?

Bush yönetimiyle devletin dümenini eline geçiren neo-conların yol haritasıyla bu projenin gerçekleşmesinin olanaksızlığı ortaya çıktı. Bu yüzden Bush yönetimine bir süredir "ince ayar" yapılıyor. Ancak bu projeden vazgeçilmesi söz konusu değil. Farklı başlıklar ve isimler altında, bir başka yol haritasıyla bu proje uygulanmaya devam edecek. Irak'taki direniş, bu projenin bu biçimiyle olamayacağını ve içerdiği riskleri gösterdi. Filistin-İsrail sorunu da bu haliyle bu projenin ilerlemesinin önünde bir engel oluşturuyor. Bu yüzden de, ABD dış politikasının "likudlaşması" sorunu, dış politika çevrelerinde de sık sık dile getirilmeye başlandı.

Demokrasi getirme yalanı

Emperyalizm demokrasi getirebilir mi? Ortadoğu'nun ve genel olarak ezilen dünyanın kendi Ortaçağ'ından kurtuluşu, emperyalizme karşı mücadele etmeden mümkün mü?

Emperyalizm demokrasi getirmez. Demokrasiyi kimse kimseye getiremez. Demokrasi bir siyasi coğrafyada belli bir sınıfsal ittifaklar, dengeler ve uzlaşmalar dizini içinde gerçekleşebilecek bir şey. Bu ittifakları ve uzlaşmaları sağlayabilecek bir sermaye birikim süreci gerekir. Diğer bir deyişle sermaye birikim süreci, söz konusu coğrafyayı bu demokrasiye uzanacak ittifaklar ve dengeler çerçevesinde düzenleme eğiliminde olmalıdır, kendi yeniden üretimi için. Ironik olan şu ki, 19. yüzyılda Cecil Rhodes'in, İngiltere'de devrimi engellemek için emperyalist politikaların gerekli olduğunu vurgulamış olmasının da gösterdiği gibi zaman zaman, emperyalist politikalar, emperyalist ülkede, demokrasiyi (kapitalist demokrasiyi) korumak adı altında (için de) izlenebilir.

Üstelik demokrasinin (kapitalist) olabilmesi için, bunu talep eden bir emekçi hareketi olması gerekir, tarih boyunca ulusal-etnik hareketler bu açılımı getirememişlerdir. Çünkü egemen sınıflar bu etkiye bir tepki olarak, şovenizmden faşizme kadar çeşitli uygulamaları, bu etkinin yarattığı basınçtan da faydalanarak, yaratılacak bir "öteki" bağlamında oluşturabilir; halkları birbirine kırdırabilir, baskıcı rejimler kurabilirler. Emekçilerin birleşik mücadelesi ve sendikaların etkisi olmadan diğer hakların istenebilmesi, sermayenin uzlaşmaya zorlanarak demokratikleşmeyi kabullenmesi bana olanaksız gibi geliyor. Öyleyse, bu karmaşıklık göz önüne alındığında demokrasi getirmek deli saçması değilse, hesaplı bir yalandan başka bir şey olamaz.

eski tartışıyor NATO, Yeşil Kuşak, BOP ve Yazarın Görevi

AFŞAR TİMUÇİN OSMAN ÇUTSAY
AHMET ADA YASEMİN YAZICI A. MÜMTAZ
İDİL GÜRAY ÖZ FIRAT CANER ALİ MERT
ABDULLAH ŞEVKİ MEHMET AKKAYA
FAHRETTİN DEMİR İHSAN TOPÇU TEMEL
DEMİREK ARİFE KALENDER SEYYİT NEZİR
YAŞAR NEZİHE TUĞRUL ÇUTSAY ALİ
ÖZCAN DEMİR ERSAN ERÇELİK
DENİZ DALKIRAN ADNAN BİNGÖL

Nâzım ve "Berkley"

Hikâyeden Öyküye

Şiirsel Dilin İşlevi

YENİ'den Eski'ye:

**"Kendi Gölgemizin Üzerinden
Atlamak Zorundayız"**

İsyancı Ne Zaman Terörist Olur?

Futbolun Antropolojisi

Şair İçin Dokuz Ahkâm

Ruh, Ten ve Beden

**"yeni" kof emperyalist değerlere karşı
geleceğin kalıcı değerleri için eski**

Bayinizden LÜTFEN ISRARLA isteyiniz
yazışma için: faks 0 212 249 54 62 eskidergisi@hotmail.com

ABD kaynaklı bir ideoloji: İslamileştirme

İslam ülkelerine dayatılan Büyük Ortadoğu Projesi gibi girişimlerin ideolojik tabanının oluşturulmasında İngiltere ve ABD’de eğitim görmüş ve bu ülkelerin çeşitli üniversitelerinde görev yapmış Müslüman düşünürlerin önemli bir katkısı olmuştur. Üçünün adını vermekle yetinelim: Ömer el-Faruki (Pakistanlı), Fazlur Rahman (Pakistanlı) ve Seyyid Hüseyin Nasr (İranlı). Bunlar İslamcı çevrelerde çok iyi tanınan kimselerdir ve aynı zamanda bugün ülkemizdeki siyasal iktidarın kuramcılarının düşün babalarıdır.

Prof. Dr. Mehmet Dağ

OMÜ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Son günlerde çeşitli nedenlerle yoğun bir biçimde gündeme gelen Büyük Ortadoğu Projesi, daha gerilere gidersek Yeşil Kuşak Projesi, Amerika Birleşik Devletleri’nin, içerisine ülkemizi de dahil ettiği farklı dönemlerde, farklı koşullarda İslam ülkelerine dayatılmak istenen aynı projenin farklı iki adıdır. Bu projelerin ideolojik tabanının oluşturulmasında İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’nde eğitim görmüş ve bu ülkelerin çeşitli üniversitelerinde görev yapmış Müslüman düşünürlerin önemli bir katkısı olmuştur. Bunlar çoğunlukla Hint alt kıtasından, özellikle Pakistan’dan ve İran’dan gelip Amerika Birleşik Devletleri’ne yerleşmiş, siyaseten kendi ülkelerinde başarısız olmuş kimselerdir. Burada bunlardan üçünün adını vermekle yetineceğim: Ömer el-Faruki (Pakistanlı), Fazlur Rahman (Pakistanlı) ve Seyyid Hüseyin Nasr (İranlı). Bunlar ülkemizde İslamcı çevrelerde çok iyi tanınan kimselerdir ve aynı zamanda bugün ülkemizdeki siyasal iktidarın kuramcılarının düşün babalarıdır (1).

Çağdaş kültürü İslamlaştırma ne anlama geliyor?

Kuşkusuz burada bu kişilerin doğrudan doğruya bilinçli olarak Amerika Birleşik Devletleri’nin hesabına hareket ettiklerini söylemek istemiyorum. Onlar öncelikle İslam dünyasının Batı karşısındaki yenikliğini bir yazgı olmaktan çıkarmak amacıyla bir İslami ideoloji oluşturma girişiminde bulunmuşlardır ve bu ideoloji, eğer yanılmıyorsa, Amerika Birleşik Devletleri’nin de dolaylı olarak işine gelmiş ve yukarıda adlarını verdiğimiz daha geniş bir projenin parçası olarak benimsenmiştir.

Bu ideolojinin adı, Batı’da oluşturulmuş çağdaş bilimi ve dolayısıyla çağdaş kültürü (2) İslamlaştırma (İslamcıların deyişiyle, İslamileştirme) ideolojisi. Gerçekte bu ideoloji için seçilmiş model A. Mez, Nicholson, Browne vb. gibi Batılı doğubilimcilerin (müsteşriklerin) İslam Rönesansı vb. gibi terimlerle göklere çıkardıkları, düşünsel hareketlerin yoğun olarak yaşandığı, İslam’ın 7-12. yüzyıllardır. Anılan 6 yüzyıllık sürede ağırlıklı olarak Helenistik kültür, belli ölçülerde Gnostik kültür, Hint ve İran kültürleri Kuran’a uyarlanmış ve böylece kökenini ancak uzmanların fark edileceği İslamlaştırılmış bir kültür ortaya çıkmıştır. Bu modeli ortaya koyanlar, anılan dört kültürün de kavşak noktasında bulunan, Arabistan’ın kuzeyinde yaşayan çoğu Hristiyan halklardır. Bunlar Müslüman olduktan sonra kendi kültür kalıtlarında var olan her şeyi olduğu gibi Kuran’da görmüş ve ona uyarlamışlardır. Bu uyarlama kolay da olmuştur; çünkü benzeri süreç milattan sonra birkaç yüzyıl içinde Philo ile Yahudilikte, Clement ve Origenes’le birlikte Hristiyanlık’ta yaşanmıştır. Her iki din de İslami döneme gelinceye değin başta Helenistik kültür olmak üzere Doğu’nun çeşitli kültür öğelerini Yahudileştirmiş ya da Hristiyanlaştırmıştır. Bu türlü uyarlamalara, deyim yerindeyse, kılıf da bulunmuştur: Tıpkı bizde Yaşar Nuri Öztürk’ün söylemine benzer bir biçimde, “Yunanlılar ve Helenler her şeyi Hz. Musa’nın kitaplarından çalmışlardır” (3).

Kökü Yahudilik ve Hristiyanlık’ta bulunan bu Ortaçağ İslamlaştırma modeli, bilimin salt kuramsal bir çaba olarak görüldüğü, bilimin bazı özel istisnaları dışında tamamıyla soyut kavramlarla yapıldığı, gerçeğin soyut kavramlarda arandığı, baş-

ka seçeneğin olmadığı bir ortamda anlamlı bulunabilir. Bu nedenledir ki, Ortaçağ İslam düşünürleri gerçeği ve bilgiyi kutsallaştırarak, tıpkı Platon'da ve Aristoteles'te olduğu gibi, Tanrı'nın tekelinde olan ve seçtiği kullarına verebileceği bir şey olarak görmüşlerdir. Onlarca dünyalık algılamalar Tanrı'ya iletmede işlevselliği olan sanal şeylerdir. O halde gerçeğin kendisini ya yalın ya da simgesel (teşbihi, dinsel söylemde çok geçen müteşabih terimi de aynı kökten gelir) olarak kutsal kitaplarda, Kuran'da aramak gerekir. Bugünkü "öze dönüş", "Kuran'a dönüş" söylemlerinin de gerisinde yatan bu anlayış, çoğu kez ayetlerin insani bağlamını bir yana iterek, Tanrı'nın istenci olduğunun ileri sürüldüğü genellemelerle koşullara uyum sağlamayı denemiştir. Sözgelimi, hepsinin de insani bağlamı açık olan, dinin beş amacı olduğundan (mekasid-i hamse) (4), kamu yararı gözetilmesinden (maslahat) söz edilebilmiş; ancak en ilkel topluluklarda ve dinlerde bile bu öğelerin geçerli olduğu, bugün de olduğu gibi, hiç düşünülmemiştir. Görüldüğü gibi, aslında bu çaba yeni bir şey üretmeye yönelik olmayıp, üretilmiş olanı kutsallaştırmak, din eksenine oturtmaktan başka bir anlam ifade etmemektedir.

Bizdeki öykünmecilerin düşün babaları da esinlendikleri bu modeli günümüze taşırlar ve çağdaş bilim, hatta teknolojinin izlerini çoğunlukla bir simge olarak kutsal kitapta aramaya çalışırlar; çevirtiler ve sap-

tırmalarla (5) bunların Kuran'da bulunduğunu iddia ederler. Biraz insafli olanları, Kuran'daki "ilm" ve türevlerinin, "akl" ve türevlerinin ne anlama geldiğini düşünmeden, Kuran'ın bilime ve akla karşı olmadığını, tersine teşvik ettiğini ileri sürerler (6); ayetlerin tarihselliğini ve yerelliğini yadsımadan, onlardan zaman üstü (Tanrısal) bir sonuç çıkarılabileceğini, yine her türlü insani bağlamı hiçe sayarak, savunurlar; bunların adeta İslami olmayan kültürlerde bulunamayacağını, İslam'a özgü olduğunu ileri sürerler.

Çağdaş kültürün temeli: Dünyevileşme ve laiklik

Ömer el-Faruki, Fazlur Rahman ve Seyyid Hüseyin Nasr bunu İslam dünyasında Batı'ya, ve Batı'dan gelen her şeye düşmanlığı ortadan kaldırmak ve Müslümanlar'ı modern bilime yönlendirmek gibi belki de pragmatist bir yaklaşımla gündeme getirirler; ancak hazırcılığa, kolaycılığa, Batı'da üretileni sahiplenerek tüketiciliğe, öykünmeciliğe iletebileceği olasılığını hiç düşünmezler. Öyle görünüyor ki, Amerika Birleşik Devletleri bunu gördüğü içindir ki, ılımlı İslam adı altında içeriğini sözünü ettiğimiz anlayışın oluşturduğu Büyük Ortadoğu Projesi'ni ülkemiz de dahil, uygun görmüştür. Bir başarısız girişim dışında (7) henüz tam anlamıyla uygulamaya konulmamış bu projenin, öyle görünüyor ki eğer fırsat bulurlarsa, ilk uygulaması ülkemizde gerçekleştirilecektir. Eski deyişle, geçmişi ihya ederek Türkiye

narak uygulamaya koymaya çalışanların, yeni ve özgün bir şey ortaya koyamadıkları, tersine "taklit" kültürünü devam ettirdikleri; var olanı İslami kimlik vererek ve çoğu kez bozarak yeniden biçimlendirmeye çalıştıkları görülmektedir.

Gizli ya da açık İslamlaştırma projesinin içinde yer alanların ya da destek verenlerin Batı kültürünü, özellikle bilimsel ve teknolojik devrimini iyi incelemeleri, anılan kültürün ve devrimin Hristiyanlık'tan önemli bir kopuş olduğu, bunun dünyevileşmenin ya da laikliğin temelinde yattığı, bugün neredeyse hiçbir Batılı Hristiyan'ın Clement ve Origenes gibi "çağdaş bilimsel başarıların Hz. Musa'nın kitaplarından alındığı" iddiasında bulunmadığı gerçeğini görmeleri gerekmektedir.

DİPNOTLAR

- 1) Modern Türkiye'de kendi geçmiş kültürümüzle hesaplaşarak yeni modeller oluşturmak yerine, İslam ülkeleri için biçilmiş bir model ülkemize ithal etmeye çalışmak, üzerinde ibretle düşünülmesi gereken bir konudur.
- 2) "Alacağımı şeyleri yalnızca bilim ve teknoloji ile sınırlandıracağım" iddiası sıg ve düzmeye bir iddiadır.
- 3) Bu söz için bkz., M. Dag, İslam Felsefesinin Bazı Temel Sorunları Üzerinde Düşünceler, OMÜİF Dergisi, S.5, 1991, s.7. Anılan söz Clement'in "Stromata" adlı yapıtında yer almaktadır. Benzer deyişler İslamlaştırma döneminde Şehristani vb. gibi yazarlarda da yer almaktadır ve her türlü kültürel oluştumu peygamberlere bağlayan bir anlayışın sonucudur. Anılan makalede bu konuda anılan yazardan bir özet yer almaktadır.
- 4) Gazzâlî tarafından biçimlendirilen ve eski-yeni hemen hemen bütün ilm-i hol kitaplarında yer alan, 1. canın korunması, 2. malın korunması, 3. aklın korunması, 4. dinin korunması ve 5. neslin korunması.
- 5) Çevirti ve saptırmalara çok ilginç bir örnek şudur: "Onların (simgesel ayetlerin) yorumunu ancak Tanrı bilir; ilimde derinleşmiş olanlar 'ona inandık, hepsi Rabbimizin katındandır' derler" (Kuran, Al-i İmran, 7). Fazlur Rahman İslam'ın bilim adamlarına verdiği değeri ortaya koymak için, ayetin anlamını şu şekilde değiştirir: "Onların anlamını ancak Tanrı ve ilimde derinleşmiş olanlar bilir". Benzeri bir saptırmayı, Öztürk, kadınların dövülmesini isteyen ayetle (Kuran, Nisa, 34) ilgili olarak yapıyor. Ayetin saptırılmamış anlamı şöyle: "Serkeslik etmelerinden endişelendiğiniz kadınlara öğüt verin, yataklarında anları yalnız bırakın, nihayet dövün".
- 6) Kuran üzerine yazılmış propaganda kitaplarını değil, Kuran'ın kendisini kavrayarak okuyan biri, gerçek bilgidен Kuran ayetlerinin; akıldan da onlar üzerinde Tanrı'nın işaret ettiği şekilde düşünmek olduğunun amaçlandığını görür.
- 7) Bu başarısız girişim 1960'lı yıllarda Pakistan'da almıştır. Fazlur Rahman'ın öncülüğünde başlatılan proje, gelecekte Mevdudi taraftarlarının kalkışması sonucu gerçekleştirilememiş; Fazlur Rahman ülkesinden kaçarak Amerika Birleşik Devletleri'ne sığınmak zorunda kalmış; alıncaya değin orada yaşamıştır. Şikago Üniversitesi'nde yıllarca öğretim üyeliği yapmıştır; öğrencileri arasında bugün çeşitli üniversitelerimizde görev yapan Prof. Dr. Alpaslan Akıkgöç ve Bekir Demirkol gibi Türkler de bulunmaktadır. Akıkgöç, öğretmeninin izinden giderek bilginin İslamlaştırılması konusunda bir de kitap yazmıştır.

Ortadaki Pakistanlı Fazlur Rahman.

öncülüğünde daha kolay güdülebilir topluluklar yaratılabilecektir. Nitekim bugün baktığımızda, Başbakan ve başkalarının danışman vb.leri de dahil, ülkemizde bu konuda bir şeyler yazmış olanların ya da iktidar erkini kulla-

ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nin Müslüman ideologları

Yeniden yapılanmacıların savunduğu İslamileştirme etkinliği, özde Batılı değerlere İslami bir damga vurarak, onları Tanrı-merkezli bir düşünsel çerçevede meşrulaştırmayı ve İslam ülkelerinde yaygınlaştırmayı ereklemektedir. Anılan tutumun, Türkiye'nin laik siyasal-toplumsal ve düşünsel yapısını dinselileştirmek gibi bir sakıncası vardır. İslam toplulukları ve bu arada Türkiye, Batı'ya öykünmek ve onu taklit etmek yerine, çağdaş bilimin nasıl geliştiğini ve hangi temelden hareketle yapılandığını iyice sorgulayarak, seküler nitelikli bilime yönelerek ayakları üzerinde durabilecek bir yapıyı kurmaya çalışmalıdır.

Hasan Aydın

İlahiyatçı / OMÜ SBE Doktora Öğrencisi

Son zamanlarda, dünya kamuoyunda ve Türkiye'de hararetle ABD kökenli Büyük Ortadoğu Projesi tartışılmaktadır. Stratejistlerin belirttiğine göre, büyük ölçüde İslam ülkelerini ve bu arada Türkiye'yi de kapsayan bu projenin birbiriyle ilintili 3 ana hedefi bulunmaktadır. Bunların ilki, ABD'nin enerji kaynakları üzerinde denetimini artırmak, kendi pazar alanını genişletmek ve anılan bölgeyi küresel sermayeye uygun hale getirmek; ikincisi, anılan bölgede güvenliği sağlamak, İsrail sorunu ile terör sorununu yok etmek; üçüncüsü ise, geleceksel ve radikal İslam'ı saf dışı edip yerine küresel sermayeye uyumlu, Hristiyan kültürüne olumsuz bakmayan bir ılımlı İslam anlayışı ikame etmektir.

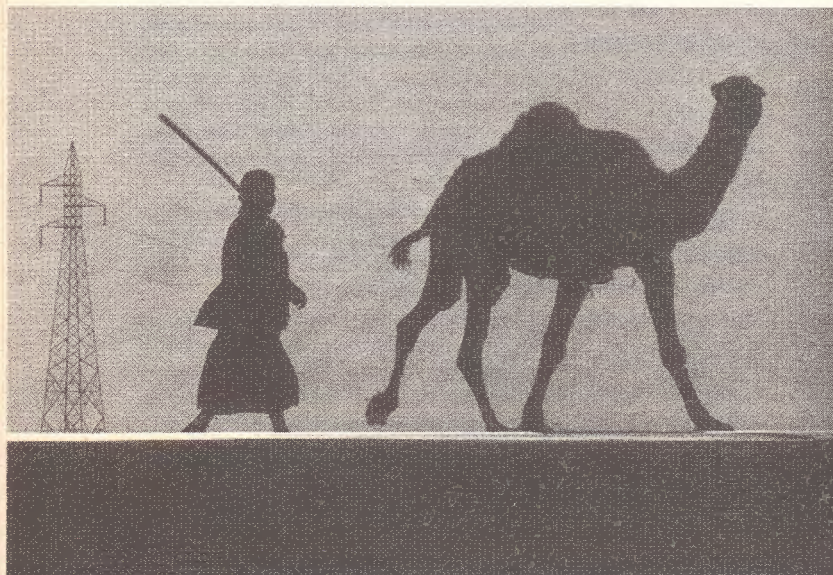
Hristiyan kültürüne olumsuz bakmayan ılımlı İslam inşa etme anlayışı, diğer hedeflerin gerçek-

leştirilmesi için bir ölçüde temel teşkil etmektedir; çünkü küresel sermayenin Ortadoğu'daki etkinliğinin artması, bölgeye ABD'nin ve misyonerlerinin tepki görmeden çöreklenmesi, radikal İslamcılar'ın yarattığı terör eylemlerinin durdurulması ve İsrail Devleti'nin varlığının korunması ve sürekliliğinin sağlanması için ılımlı İslam zorunludur.

Nedir bu ılımlı İslam?

Ortadoğu projesinden söz eden düşünürlere bakılırsa, bu ılımlı İslam, "demokrasiyle uyumlu, teknolojik ürünlere açık, ötekini ve ötekinin ürettiği ürünleri yadsımayan, tüketim kültürü gelişmiş, diyaloga hazır, laikliği din ve vicdan özgürlüğüne indirgeyen ve buna bağlı olarak misyoner hareketlerine karşı olmayan, insan hakları ve özellikle kadın hakları konusunda gelişimi önemseyen, saldırmayı ve terörü reddeden, ulus devleti ve ulusal değerleri dinin ümmetçi ve bir ölçüde küreselci anlayışında eriten..." bir İslami imgeyi içermektedir. Bu İslam imgesi geleneksel ve radikal İslam'ın karşısındadır; pek çok batılı bilimsel bulgu ve değeri, Kuran'daki kavramların tarihsel içeriğini boşaltarak onda okumayı ve onun aracılığı ile İslamileştirmeyi, diğer bir deyişle, üretmeden Batı'yı taklit etmeyi hedeflemektedir.

Bu hareket, aslında Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında, 19. yüzyılda, Muhammed Abduh (Mısırlı) ve Cemalettin Afganî (Afganistanlı) gibi düşünürlere tarafından İslam toplumlarını geliştirmek için ortaya atılmış, uzun süre İngiliz işgali altında kalmış Hint alt kıtasında Sir Seyit Ahmet Han (Hindistanlı), Muhammet İkbal (Hindistanlı), Emir Ali (Hindistan) gibi düşünürlere aracılığı

ile geliştirilmiş, 20. yüzyılın ikinci yarısında, Fazlur Rahman (Pakistanlı), Ömer el-Farukî (Pakistanlı), Seyit Hüseyin Nasr (İranlı) gibi Batılı üniversitelerde okuyan Müslüman düşün insanları aracılığı ile yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.

Bu insanların ortaya koydukları projeyi Batılı emellere alet olmak için geliştirdiklerini söylemek için ciddi belgelere sahip olmak gerekir. Elimizde bunu söylemek için, ciddi bir verinin olduğu söylenemez; ancak kuşku duymak için kimi verilerin olduğunu da kaydetmek gerekir. Sözgelimi, anılan hareketin ilk temsilcileri arasında yer alan düşünürler, İngiliz işgali altında kalmış bölgelerde ortaya çıkmışlardır. Nitekim, İngiliz işgal yıllarında Sir Seyit Ahmet Han'ın İngilizler'le işbirliği yaptığı ileri sürülmektedir; yine aynı bölgede yaşamış Muhammet İkbal'in, *İslam'da Dinsel Düşüncenin Yeniden Yapılanması (Reconstruction of Religious Thought in İslâm)* adlı eserini kendi halkının dili olan Urduca yazmayıp, İngilizce olarak yazdığı bilinmektedir ve bu, onun yeniden yapılanmacı projesini birileri için hazırladığı şeklinde yorumlanmaya oldukça müsaittir. Öte yandan, Fazlur Rahman'ın İngiliz gizli servisleriyle bağlantısının olduğu söylentisi vardır ve bilebildiğimiz kadarıyla oğlu papazdır. Ayrıca Fazlur Rahman, Farukî ve Seyit Hüseyin Nasr Batılı, özellikle Amerikan üniversitelerinde bilim insanı olarak çalışmışlar ve yaşamlarını, kısa dönemler görev için ülkelerine gitmeleri hariç, Batı'da geçirmişlerdir.

Tüm bu olgular göz ardı edilebilir ve onların projelerini kendi ülkelerinin gelişimi için oluşturdukları söylenebilir. Ancak projenin, önce İngilizler tarafından yürütülen ve daha sonra ABD'nin Ortadoğu Projesi diye farklı bir biçime soktuğu ve anılan projeye hizmet için dillendirdiği ılımlı İslam'la örtüşmesi oldukça şaşırtıcıdır. Anılan proje 1960'lı yıllardan itibaren, geleneksel ve radikal İslam karşısında Türkiye'ye de sığarmış, karşı devrim hareketiyle birleşerek, komünizmi engelleme erekli

Seyit Hüseyin Nasr.

Amerikan patentli Yeşil Kuşak Projesi kapsamında desteklenmiş, 1980 sonrası, akademik ilahiyat çevrelerinde yeniden yapılanma, dinde reform ve dinde yenileşme vb. adlarla iyiden iyiye yaygınlaştırılmaya çalışılmış, bir toplum projesi olarak siyasi bir destek de bulmuştur. Ayrıca anılan proje, Amerika'yı üs edinmiş Fethullah Gülen'in örgütlediği bir yapıyla, tarikat ve cemaatlere olumlu bakan bir kimliğe büründürülmüştür.

Kuşkusuz ılımlı İslam projesinin yaygınlaştırılmasında, ABD'yi müttefik olarak kabul eden hükümetler ve medya da üzerine düşen görevi yapmış, İslam'da yeniden yapılanma, diğer bir deyişle, ılımlı İslam yanlısı düşünürleri desteklemiştir. Aslında laik bir devrim yaşamış Türkiye'de anılan anlayışın yaygınlaştırılması, bugün sık sık dillendirilen, diğer İslam ülkelerine örneklik etmeyi sağlamaya dönüktür. Çünkü bilebildiğim kadarıyla, Seyit Ahmet Han, Muhammet İkbal, Fazlur Rahman, Farukî ve Seyit Hüseyin Nasr gibi insanların projeleri, din ekseninde yapılanmış İslam toplumlarında, yine dinden yararlanarak demokratik açılımlar yaratmayı, oldukça geri olan kadın haklarını geliştirmeyi ve Batılı bilgi ve değerleri içselleştirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye laiklikle insan hakları, demokrasi ve bilim konusunda zaten köktenci bir biçimde devrim yaratmış ama çağcıl

gelişimini henüz tamamlayamamış bir ülkedir. Fakat Mustafa Kemal ve yandaşları yaptıkları tüm devrimleri ve yenilikleri, dinsel bir yasallık aramadan seküler bir düzlemde yapmışlardır. Ancak, seküler düzlemde yapılanmış bir toplum modeli, Ortadoğu'ya örnek olma konusunda sıkıntılar yarattığı için, ABD desteğiyle Türkiye'deki yapı dinden hareketle meşrulaştırılmaya çalışılmış ve hâlâ da çalışılmaktadır. Çünkü Ortadoğu'ya herhangi bir düşüncenin girebilmesi için onun dinsel bir eksene oturtulması; bir başka deyişle, İslam ambalajı ile sunulması gerekmektedir. Türkiye'de, laikliği, insan haklarını, demokrasiyi, bilimi vb. dinsel zeminde savunan ve bu yolla yasalaştıran akımların ön plana çıkmaları anılan hedefe ulaşma amacını gütmektedir ve büyük ölçüde ABD desteklidir. Bu yolla Türkiye'deki siyasal ve kültürel yapı, Mustafa Kemal Atatürk tarafından kavuşturulan dünyevi temelinden alınıp, dinsel-Kuransal bir temele oturtulmaya çalışılmaktadır.

Bu ılımlı İslam'ın temel öğretilerini, amaçlarını, geleneksel İslam'la polemiklerini, Türkiye'deki ılımlı İslam yanlılarının ya da sık sık kullanıldığı biçimiyle, yeniden yapılanmacıların görüşlerini de dikkate alarak çözümlemek gerekmektedir. Bu çözümleme, hem ılımlı İslam projesinin neligini kavramak, hem de onun ABD'nin amaçlarına hangi açılardan hizmet ettiğini görebilmek için zorunludur.

İlmlı İslam'ın temel savı: Yeniden yapılanma

İlmlı İslam yanlısı düşünürler, güdümlendikleri amaca ulaşmak için Tanrı-merkezli bir eksende yapılanmış belli bir toplum projesine gönderme yaparlar; bu haliyle onların projesinin genel içeriği siyasi bir nitelik taşır (1). Onlar, bir toplum projesi sunmayı amaçladıkları için, yöntembilimlerinin temel ilgisi, yeniden yapılanma hareketlerini meşrulaştırma, geçerli saydıkları dayanakları gösterme ve en başat bilgi kaynağı olarak gördükleri Kuran'ı

yorumlama yöntemlerine yöneliktir. Sıraladığımız bu ilgi alanları, bir yandan kendi varlık nedenlerine anlam vermeyi ereklerken, diğer yandan toplumun ve özellikle siyasal erki ellerinde bulunduranların onayını almaya ve gelenek yanlısı düşünürlerin eleştirilerini engellemeye ve gerçek amaçlarının görülmesinin önüne set çekmeye dönüktür. Bu haliyle, ılımlı İslami düşünce, Ortadoğu'da yaygın olan geleneksel İslam karşıtı gibi gözükür; onunla polemik içinde, *Kuran*'dan hareketle kendini yasallaştırmaya çalışır. Bu yasallaştırma işlemi çeşitli adımları içerir.

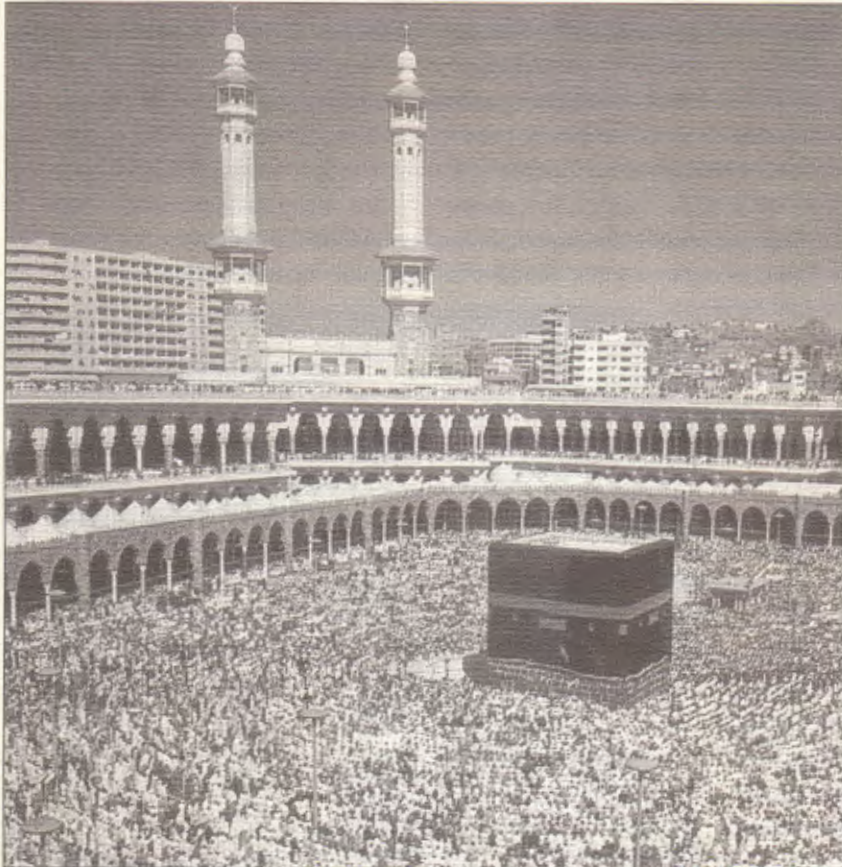
Yeniden yapılanmayı gerekçelendirme ve geleneğin eleştirisi

İlmlı İslam yanlıs/ yeniden yapılanmacı düşünürlerin genel kanısına göre, İslam düşüncesi, 19. yüzyıla gelinceye değin geçirdiği tarihsel evrimde, kısa bir dönem atılcı bir hamle gösterse de, önemli ölçüde bir özden uzaklaşma ve öze yabancılaşma süreci yaşamıştır ve bu süreç, İslam'ı bir hurafe ve atalar dini haline

getirmiştir. Bu evrimde, farklı kültürlerle etkileşim, mezhepler, tarikatlar, siyasal çatışmalar, pek çok İsrâiliyyât ve uydurma hadislerin İslam'a girmesi gibi nedenler, *Kuran* İslamı'nın, bilime ve gelişime açık, dinamik olan gerçek yüzünü örtmüş ve İslam kültür ve uygarlığını yozlaşmaya ve gerilemeye mahkûm etmiştir (2).

Hemen her yenilenme hareketi yanlısında karşılaştığımız bu düşünceleri, Türkiye'deki ılımlı İslam'ın, diğer bir deyişle İslam'da yeniden yapılanmanın en önemli kuramcıları arasında yer alan Yaşar Nuri Öztürk şöyle ifadelendirir: "... Hz. Muhammed'e isnat edilen sözlere dayanılarak, onun tebliğ ettiği kitabın onaylayamayacağı bir tür ikinci İslam sahneye çıkmıştır. Bu ikinci İslam, birkaç yabancı kültürün verilerinden aldığı örf ve kabullerle de birleşince, *Kuran*'ın halis diye nitelendirdiği saf, berrak ve sade din, insanla çelişen bir kaosa dönüşmüştür... Kısacası, Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği vahye dayalı evrensel, zaman üstü, insan fıtratına uygun İslam yerine örfler, te'viller ve uydurmalarla

oluşturulan bir beşer İslamı ortaya çıkmıştır. Biz bunu, *Kuran*'da kristalleşen vahyin İslamı yerine geçirilmiş bir 'atalar İslamı' olarak algılayoruz. Atalar ve örfler İslamı'nın oluşmasında en büyük etkiyi beş politeist kültür yapmıştır. İslam önce, doğduğu coğrafya olan Arap Yarımadası'nın Cahiliyye denen kültürü ile yüz yüze gelmiş ve boğuşmuştur. Cahiliyye yerine oturan İslam, Emevîler tarafından saltanat kaygıları ve Arap olmayanlara duyulan nefretin de itişiyi erozyona tabi tutuldu ve Cahiliyye şuurunun kalıntılarıyla ilk yozlaşmaya maruz kaldı... İslam'ın karşılaştığı ve etkilendiği ikinci politeist kültür İran Sasani kültürüdür... Üçüncü etki, Hint mistik kültüründen geldi... Bu kültürün, daha sonra Türk-Şaman etkisi ile birleşen tahribi, İslam'ın en nazik kurumlarından biri olan tasavvufu, zaman içinde bir tür yedek ilahlı bir kurum haline getirerek *Kuran* tevhiidi bünyesinde büyük yaralar açtı. Tarih bakımından birbirine çok yakın olan 4. ve 5. etkinin biri, az önce söylediğimiz Türk-Şaman kültür etkisi, ikincisi de Eski Yunan metinlerinin çevirisi ile oluşan etkidir... Abbasîler devrinde Arapça'ya çevrilen Eski Yunan metinlerinin etkisi, kronolojik bakımdan son sıralarda olmakla birlikte, kalıcılık ve derinlik bakımından belki de birinci sıradadır. Hatta Muhammed İkbal gibi tartışmasız bir düşünce otoritesi, bu etkinin Müslüman düşünürlerin Kuransal ufuklarını karartacak kadar büyük olduğunu söylemiştir. Putperest beş etkinin yanında, bazı etkilere daha elbette ki söz edilebilir. Siyasal çıkarlar yüzünden veya bu çıkarları temsil eden saltanat odaklarının baskısıyla naslar bünyesinde vücut verilen anlam kaydırmaları, te'viller, hadis adı altında uydurulan sözlerin hüküm oluşturmada esas alınması, zamanın değişmesi ile değişebilecek olan vesâil (araç) hükümlerin zaman üstü olan makâsıd (amaç) hükümlerle aynı kefeye konması, eskilerin putlaştırılmasını devam ettirmek için içtihat kapısı kapalıdır sloganının kitlelere dinin bir

gereği gibi kabul ettirilmesi, yozlaşma ve yabancılaşma sebeplerinden bazılarıdır. Anlaşılan odur ki, günümüze gelinceye kadar İslam gerek temel politeist etkilerin erozyonuyla gerekse dördüncü hicri yüzyılın (miladi 11. yüzyıl) sonlarından itibaren başlayan taklit devrinin (bilim ve düşüncede yaratıcılığın duraksama devri) etkisi ile esas kaynağı olan *Kuran*'dan uzaklaşarak gelenekleşmiş ve vahye dayalı yapısına büyük ölçüde yabancılaşmıştır" (3).

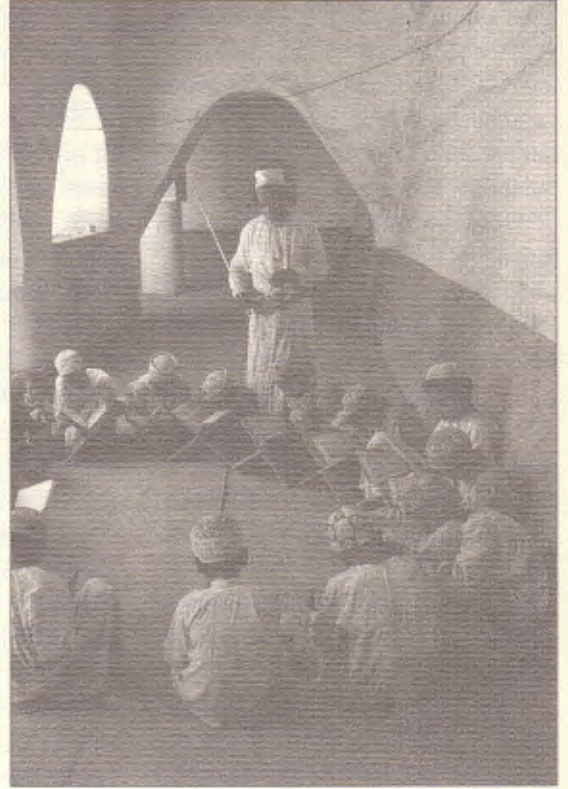
Kuran'a dönüş

Tarihsel süreç içerisinde oluşturulmuş İslam, yani gelenek, yeniden yapılanmacıların dediği gibi, eğer yozlaştırılmış ve özüne yabancılaştırılmışsa ne yapmak gerekmektedir? Bu soru bizi, yeniden yapılanma yanlılarının yöntembilimsel dayanaklarının ikinci aşamasına getirmektedir. Bu aşama, tüm yeniden yapılanmacıların ortak olarak dillendirdikleri, öze dönüş aşamasıdır. Onların öze kastettikleri çoğunlukla İslam'ın ana kaynaklarıdır (4). Bu kaynak kimi kez, sadece *Kuran* olarak sunulurken, kimi kez buna hadis de eklenir (5). Ancak onların genelde hadis kültürüne bakışları eleştirilirdir ve hadislerin kabulünde *Kuran*'a uygunluk esastır (6). *Kuran*'dan onay almayan herhangi bir söz, hadis olamayacağı gibi, böyle bir sözü peygambere isnat etmek de doğru değildir (7).

Yeniden yapılanmacı düşünürlerin hadis kültürüne karşı çıkmaları, hadislerin *Kuran*'ı nesnelleştirmesi ve onun pek çok yargısını, tarihsel ve yerel koşullarla bağıntılı hale getirmesidir. Hadise karşı çıkan yeniden yapılanmacıların bir kısmı aynı anlayışla, *Kuran* ayetlerinin oluşum nedenlerini ifade eden nüzül sebeplerine karşı da eleştirel tavır alırlar (8); onları kabul eder gibi görünenler ise, 'sebebin özel oluşu, ayetin hükmünün genelliğini engellemez' (9) anlayışını savunurlar. Aslında hadis kültürü kabul edilirse, pek çok geleneksel İslami öğeyi dışlamak olanaksız hale gelecektir ve bu yeniden yapılanmaya yani ılımlı İslam

projesine olanak bırakmayacaktır. Bir başka deyişle nesnel bir İslam'ın olduğu ortaya çıkacaktır. Bu yüzden, yeniden yapılanmacı düşünürler uydurma hadis kavramına sarılırlar; hadisin yazılmasının peygamberden 2 yüzyıl sonra olduğunu, bu nedenle, İslam'ın ilk dönemlerinde, fethedilen bölgelerin kültürlerinin, siyasal ve mezhepsel kavgalarının hadisleştirilerek meşrulaştırıldığını savunurlar (10). Bunda, gelenekçi İslam düşünürlerinin de kaydettiği gibi, kimi gerçek payları olmakla birlikte, hadis kültürüne tümünden cephe almak çok makul olmasa gerektir (11). Çünkü hadisler, *Kuran*'ın yorumu niteliğindedir; gelenekçi düşünürlerin de ifade ettiği gibi, onların reddi peygamberin *Kuran* yorum işlevinin reddi anlamına gelmektedir (12). Öyle anlaşıyor ki, yeniden yapılanmacı düşünürler bunun farkındalar ve kendi yorumlarına olanak sağlamak için hadisleri yadsıma yoluna başvurumaktadırlar; fakat bunu uydurma hadis kavramıyla meşrulaştırmayı denemektedirler. Çünkü Fazlur Rahman, Hüseyin Atay ve Yaşar Nuri Öztürk gibi düşünürler, 'Peygamberin *Kuran*'ı yorumlamasının kendi dönemini bağladığını' ima etmektedirler (13); oysa gelenekçilere göre, Hz. Muhammed'in yorumu evrenseldir ve her dönemde geçerlidir; çünkü dinin peygamberidir, onu en doğru şekilde o anlamıştır (14).

Sözgelimi Yaşar Nuri Öztürk şöyle demektedir: "Hz. Peygamberin de din adına hüküm koyma yetkisi yoktur. O, dinin sahibi tarafından konan hükümleri yorumlayıp uygular. Fakat onun yorumları bile, Allah'ın ayetleri gibi zaman üstü değildir. Nitekim hak elçisini iyi anlayanlardan biri olan Hz. Aişe: 'Bu konuda Hz. Peygamber şöyle yapmıştı; siz niçin

başka türlü yapıyorsunuz?' diyenlere şu cevabı vermiştir: 'Allah elçisi onu o zaman öyle yaptı; çünkü şartlar öyle gerektiriyordu. Eğer bugün yaparsaydı öyle değil bu şekilde yapardı.' Hz. Aişe bu ölümsüz sözüyle göstermiştir ki, Allah elçisi dinin değişmezlerini koyma yetkisini değil, Allah tarafından konan değişmez hükümlerin, içinde bulunulan şartlara uygulanmasını üstlenmiştir" (15).

Bu durumda, gelenekten kopan yeniden yapılanmacı düşünürlere göre, İslam'ın biricik kaynağını *Kuran* oluşturmaktadır (16). Şu halde *Kuran*'a dönüşle İslam dini yeniden yapılandırılacaktır. Burada, yeniden yapılanmacıların, '*Kuran*'a dönüşle, *Kuran*'ın indiği döneme dönüş arasında önemli bir ayırım yaptıklarını' (17) hatırlatmamız gerekmektedir. Bu ayırım, modernist düşünürleri hem gelenekçilerden hem de modern öncesi ıslahat hareketlerinden ayıran önemli bir noktadır; zira gelenekçiler ve modern öncesi ıslahat hareketi önderleri için, *Kuran*'ın indiği dönem ve o dönemin yorumu her dönemde geçerlidir. Modernistler, her ne kadar, peygamber dönemi ile asrı saadet dönemini İslam'ın ideal olarak uygulandığı bir dönem olarak sunsalar da, sosyolojik değişime

bağlı olarak, modern toplumsal yapının o dönemden farklı olduğunu kavramış durumdadırlar. Bu yüzden yapılması gereken, “o dönemin yaratıcı ruhunu kavramak ve bu ruhtan hareketle *Kuran*’ı dönemimizde vahiy olunuyormuş gibi dönemimizin koşullarına uyarlamaktır” (18).

Nitekim Hüseyin Atay şöyle der: “İslam dinini, tarihsel anlayışın dışına çıkararak, doğrudan *Kuran*’ı zamanımızda vahiy olunmuş gibi anlayıp onu aşarak günümüz bilgisine, hayat şartlarına göre hayata uyarlamak ve yaşatmak için *Kuran*’ı anlamının yöntemlerini, kurallarını incelemek gerekmektedir” (19).

Hüseyin Atay’ın pek çok yeniden yapılanmacı düşünürce paylaşılan bu savı, *Kuran*’ı yaşatmayı; gelenekçi düşünürleri, *Kuran*’daki tarihsel öğeleri modern döneme taşımakla suçlamayı amaçlamaktadır ve tarihsel olanı aşmayı salık vermektedir. Öyle anlaşıyor ki, yeniden yapılanmacıların hareket zemini, Mehmet Akif’in dillendirdiği, “doğrudan *Kuran*’dan alarak ilhamı, asrın idrakine söyletmeliyiz İslamı” sloganında ifadesini bulmaktadır (20).

Yeni bir *Kuran* yorum modeli

Kuran’a dönüş hareketinin savunucusu olan yeniden yapılanmacı düşünürler, yeniden yapılanmaya yükledikleri görevleri icra etmek ve ılımlı İslam projelerini *Kuran*’a mal etmek için yöntemler geliştirmişlerdir. Bu yöntemler geleneksel İslam’ın *Kuran* yorum modelini birçok konuda dışlamakta ve *Kuran*’ı kendi amaçlarına hizmet ettirmeyi, modern döneme özgü düşüncelerini *Kuran*’la yasallaştırmayı hedeflemektedir. Çünkü hadislerin inkarı temelinde, Hz. Peygamber’in *Kuran* yorumu yadsınmakta ya da en azından tarihsel sayılmakta; nüzül sebepleri kimi kez görmezden gelinmekte veya onların ayetleri döneminin koşullarıyla sınırlamadığı ifade edilmekte; *Kuran* ayetlerinin ortaya konuş sırası, Mekki-Medeni ayet ve sure ayrımı hiçe sayılmakta, buna bağlı olarak nesih olgusu (sonraki bir ayetin,

önceki bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırması) dışlanmakta (21); *Kuran* ayetleri ve sözcükleri yerel-tarihsel bağlamlarından kopartılmakta; geçmiş *Kuran* yorumları, çoğu kez sapma olarak nitelendirilmekte ya da *Kuran*’ı anlamamakla itham edilmektedir (22).

Bu sıraladığımız olguların hepsi, gelenekçi düşünürlerin deyişiyle, *Kuran*’ın lafzı, yani sözel anlamının aşılması, *Kuran* ayetlerinin ve kavramlarının içeriğinin boşaltılması anlamına gelmektedir (23). Çünkü gelenekçi düşünürlere göre, “*Kuran*, 7. yüzyıl Arap dilini kullanır; o kavramların içeriği, ya *Kuran*’ı *Kuran*’la yorumlama ya da erken dönem söz-lüklerle yapılabilir; bu anlamda, *Kuran*’ın kavramlarının doğru anlamı, olduğu dönemdeki Araplar’ın anladığı anlamdır” (24). Yeniden yapılanmacılarca, gelenekçilerin “Tarihsel öğeleri ön plana çıkaran lafzı yorum anlayışları aşılmalıdır; çünkü bu sosyal değişim gerçeğini dikkate almamakta ve İslam’ı, tarihin belli dönemindeki kültüre ve o kültüre uygun yorumuna mahkûm etmektedir; bir başka deyişle, İslam’ı Araplaştırmaktadır” (25). Oysa *Kuran*’ı her dönemde, o dönemin kültürel koşulları ekseninde yeniden yorumlamak, onu tüm zamanlarda geçerli kılmak için zorunludur. Bu yüzden “*Kuran* sürekli yeniden yorumlanmalıdır” (26).

Onların sürekli yorum söylemini nesnelleştirmek için sözü Fazlur Rahman’a bırakalım: “Gelenekler büyük kafaların ve zihinlerin yaratıcı zihinsel faaliyetleri için yollar göstermeleri bakımından yaşayan dinler için kıymetli olmakla birlikte, o dini insanlığın diğer kısmından (ve diğer zamanlardan) fiilen soyutlayan şeylerdir. Netice olarak, bütün dinlerin sürekli canlandırılması ve yeniden şekillendirilmesi (yani sürekli yeniden yorumlanması) fikrini taşımaktayım” (27).

Biz burada iki yeniden yapılanmacı yorum modeli üzerinde duracağız, bunlardan ilki Fazlur Rahman’a, ikincisi ise Yaşar Nuri Öztürk’e aittir. Görünüşte birçok yorum modeli ol-

Fazlur Rahman.

masına rağmen, bu iki model üzerinde durmamızın nedeni, aslında bu modellerin ulaştıkları sonuçların benzerliğini göstermektir (28).

Fazlur Rahman’ın yorum modeli: *Kuran*’ı genel ilkelere indirgeme

Kuran yorumbilimine ilişkin yeniden yapılanmacı anlayışlar içinde savunuculuğu yapılan en temel modellerden birisi Fazlur Rahman’a aittir; bu model pek çok yeniden yapılanmacı düşünürün esin kaynağı olmuş ve Türkiye’de akademik ilahiyatçılar arasında önemli bir yansıma bulmuştur (29).

Onun modelinin ana çatısını kendi söyleminden dinleyelim: “a) *Kuran*’ın kastını tespit edebilmek için sağlam ve dürüst bir tarihsel yaklaşım kullanılmalıdır. *Kuran* öğretisinin metafiziksel yönü tarihsel yaklaşıma kolayca izin vermeyebilir; fakat sosyolojik yönü kesinlikle buna uygundur. Her şeyden önce *Kuran* kronolojik bir düzlemde incelenmelidir. Önce ilk vahiylerin incelenmesi; sonra ortaya konan tedbirler ve kurumlardan bağımsız olarak İslam hareketinin başlangıçtaki en temel hedeflerine dair yeterince doğru bir kavrayış kazandıracaktır. Böylece *Kuran*’ın, Muhammed’in hayatı ve mücadelesi vasıtasıyla kendisini açmasını takip edip anlamalıdır... Bu yöntem ayrıntıların kastını/anlamını belirlemek bir yana, *Kuran*’ın topyekûn mesajının genel kastını da sistemli ve tutarlı/bütüncül tarzda açığa çıkaracaktır.

“b) Sonraki kademedede, Kuran’ın hukuki bildirimleri/yasaları ile bu yasaların yerine getirmesi beklenen gayeler/hedefler arasında bir ayırım yapmak lazımdır. Burada da öznellik tehlikesi vardır; ama bu da Kuran’ın kendisi vasıtasıyla en aza indirgenebilir...”

“c) Bu merhalede ise, Kuran’ın sosyolojik şartları, yani Peygamberin hareket ettiği ve faaliyetler gösterdiği ortam kesinlikle göz önünde tutularak Kuran’ın hedefleri anlaşılmalı ve belirlenmelidir” (30).

Fazlur Rahman’ın, bu yorum ilkelere Ferhat Koca’nın deyişiyle, “Kuran’ın kendi oluştuğu tarihsel koşullara giderek, onun hedeflerini saptamak ve bu hedefleri genel ilke haline getirip günümüz koşullarına uyarlamak” (31) gerektiğinden söz etmektedir. Ona göre, bu yüzden Kuran yorumunun iki boyutu vardır; ilk boyut, Kuran’ın oluştuğu döneme inmeyi ve tarihsel eleştirel yöntemle onun bütüncül ereklere bulmayı amaçlar (32). Bu ilk aşamadır ve gelenekçi yorumcularca da paylaşılmaktadır. Ancak, Fazlur Rahman’a göre, gelenekçiler gibi burada takılıp kalmamak gerekir; zira ona göre gelenekçiler tam da burada takılıp kalmakta, o tarihsel anlamı zaman üstü saymaktadır. Bu açıdan ikinci boyut çok önemlidir ve Kuran’dan çıkarsanan hedefler ya da ilkeler ışığında günümüz sorunlarına eğilmeyi gerektirir (33).

Fazlur Rahman’ın bu yorum modeli, Kuran’ın sözel anlamını saptayıp aşmaya, sözel anlamların altında yatan gizli, örtük amaçları ortaya çıkarmaya dönüktür. Bu nedenle bu yorum anlayışı bir tür içselciliktir (Batınlık) ve özde Kuran’ın sözel anlamlarını, yani nesnel anlamını tarihsel saymak ve onun günümüz ortamına taşınmasına engel olmak gibi bir amacı vardır (34). Onun sözel anlamı tarihsel saymak dışındaki savları, özde dirayet tefsirini savunan gelenekçi de dillendirilir. Fazlur Rahman’a göre, gayeler genel olduğu için her dönemde uygulanabilir. O, bu gayelerin ahlaki bir toplum kurmak için temel çıkış noktaları ol-

duğunu belirtmekte ve her dönemin kültürel koşullarına İslam’ı adapte etmek için olanaklar sağladığını kaydetmektedir (35). Ona göre, geleneğin yaptığı gibi, Kuran’ı parçacı bir yaklaşımla (atomcu yaklaşım) ele almak ve onun sözel anlamlarını nihai bir hukuk, bilim ya da tarih bilimi metni gibi kabul etmek gelişimin önüne set çekmektir. Kuran’ın vurgusunun özde ahlaksal olduğu, onun bir bilim, tarih ve hukuk kitabı olmadığı kabul edilmeli; ona bütüncül bir bakışla yönelmelidir (36). Fazlur Rahman’ın, lafzı anlama odaklanan geleneği aşmaya yönelik tüm bu söylemlerine karşın, İslam’ın metafizik yargılarını aşmaya çalışmaması (37) bir çelişki olarak görülebilir; eğer sosyolojik alana özgü olan sözel anlam tarihsel ve yerelse, Kuran’ın esas amacı sözel anlamdan çok, onların altında yatan gayelerde odaklanıyorsa; aynı durum metafizik yargılar için neden geçerli olmasın? Kuran’ın belli kısmına uygulanan yöntem onun tümüne de uygulanabilir ve böylelikle, hem ibadete hem de metafiziğe ilişkin yargılar, amaçları esas alınarak, sözel yönleri tarihsel sayılabilir.

Öztürk’ün yorum modeli: Kuran’ı simgesel anlatıma indirgeme

Yaşar Nuri Öztürk’ün yorum modeli, sistemsizlik temeli üzerine oturur; onun kanısına göre sistemsizlik “bereketli bir yoldur; çünkü Allah’ın kelâmı insan beyninin sistem tutumlarından da arınmıştır” (38). Onun sistemsizliği savunan yorum modelinin iki boyutu vardır. İlk boyut, Fazlur Rahman’da karşılaştığımız, amaç hükümlerle araç hükümleri ayırmaya yöneliktir ve bu daha çok İslam’ın muâmelât (insan ilişkilerine ait uygulamalar) kısmının yorumunda karşımıza çıkar. Ona göre amaç hükümler, zaman üstü ve evrenseldir; araç hükümler ise, tarihsel ve yereldir (39). Araç hükümleri tarihsel ve yerel sayma anlayışı bir kenara bırakılırsa, amaç hükümler, “el-mekâsıd el-hamse” adı altında Gaz-zâlî’de ve geleneksel İslam düşünce-

sinde de sık sık gündeme getirilir. Ona göre, İslam toplumları, tarih içerisinde araç hükümleri amaç hükümler olarak değerlendirdikleri için, İslam toplumu değerler alanında dinamizmini yitirmiştir (40).

Öztürk, amaç ve araç hükümler ayrımını şöyle ifadelendirir: “Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki, boşanma, evlenme, aile vs. konuların iki yönü vardır: a-Makâsıd (gayeler, temel amaçlar) yönü, b-vesâil (araçlar) yönü. Kuran, vesâil hükümlerinde bağlayıcı tavır çok az takınır. Bunlar dinin esas amaçlarını elde etmeye yarayan çoğu değişen hükümlerdir. Zamanın ve mekânın şartlarına göre bu hükümler, yorumlarla yeni şekillere kavuşturulur. Korunması gereken, zaman üstü olan özdür. Yani makâsıd... Bu böyle olduğu içindir ki Kuran, muamelât denen hukuksal alanda düzenleme yaparken, sürekli bir biçimde örfe (mârufa) gönderme yapar” (41).

İkinci boyut, muhkem ve müteşâbih kavramında odaklanır; ona göre muhkem, Kuran’ın tartışma, yorum ve felsefe dışı tutulan temel dayanakları, temel aksiyomlarını içerir. Kuran’ın deyişiyle bunlar, kitabın anasıdır. Kuran yorumlanırken bu ana ilkeler göz önünde bulundurulmalıdır (42). Müteşâbihe gelince o, lafız ve anlam yönünden bir başkası-

Yaşar Nuri Öztürk

na benzediği için kesin anlamını ortaya çıkarmada zorluk çekilen söz veya beyanlardır. Öztürk'e göre, *Kuran*'ın yaklaşık yüzde 90'ı müteşâbihdir. Bu durum, *Kuran*'ın zaman üstülüğünün bir göstergesidir; çünkü bu sayede *Kuran*, farklı anlam boyutları sergiler ve insan idrak ve faaliyetlerinin çeşitli yönlerine yanıtlar verir (43).

Öztürk şöyle demektedir: “Cenab-ı Hak, vahyi, bizzat *Kuran*'ın ifadesiyle ‘iç içe anlam boyutları ihtiva eden (mesânî) müteşâbih bir kitap olarak indirmiştir’ (Zümer Suresi, 23). Geniş anlamda müteşâbih budur. Tanrısal vahiy, özellikle *Kuran*, insanoğluna belli bir zaman çerçevesini esas alarak hitap etmiyor. Onun getirdiği anlam boyutları sınırsızdır. Bu sınırsız boyutların hepsine ışık tutacak bir söz mucizesi ortaya koymak, müteşâbih kelâm yoluyla

mümkün olmaktadır. Bu sayede her devir ve o devirdeki muhtelif anlayış kategorilerindeki insanlar kelâmdan nasiplerini alabilirler. İnsanlık, geldiği tekamül çizgisine ışık tutacak Tanrısal işareti bu yolla yakalayabilecektir. Işın esası budur” (44).

Öztürk, *Kuran*'ın çoğunu müteşâbih olarak görmek ve müteşâbihi çok anlamlı sembollere indirgemekle, her insanın kendisine göre yeni yorumlar ortaya koyabileceğini söylemekte; bu semboller aracılığıyla, *Kuran*'ın öz olarak her şeyi, bu arada çağcıl bilgi ve değerleri içerdiğini belirtmektedir. Kuşkusuz *Kuran*'ı sembolle indirgemek ve o sembollerin anlamını, bireylerin algılarına bırakmak, farkına varmadan dini bireyselleştirmektir (45). Kimi modern yorumcularca, “Metnin anlamı öznenin algılayışına bağlıdır” biçiminde dilendirilen ve postmodern çoğulculuğu savunuyor gözüken bu anlayış, modernistlerin önemli bir çelişki-

sidir; çünkü bu anlayış, gelenekçilerin sözelci yorumlarına cephe almalarını anlamsızlaştırır. Öztürk'ün amaç ve araç hüküm ayrımı, Fazlur Rahman'ın ayrımının aynısıdır; ancak müteşâbih kavramını ele alışı bir ölçüde kendine özgüdür ve İslam filozoflarının dini simgesel bir dile indirgemelerini anımsatır.

İlmî İslam'ın amacı: İslamileştirme

Fazlur Rahman ve Yaşar Nuri Öztürk'ün görüşleri çerçevesinde özetlemeye çalıştığımız ılımlı İslamcılar'ın yeniden yapılanmacı *Kuran* yorum modelinin işlevi nedir? Bu soru onların yöntemlerinin bizi ulaştırdığı sonuçları görmek açısından hayatidir. Bu sorunun birbiriyle iç içe olan iki temel yanıtı bulunmaktadır. İlki, *Kuran*'ın kavramlarının içeriği belirsizleştirilmektedir;

gelenekçilerin ifadesiyle *Kuran*, tarihsel ve Hz. Muhammed'in yaşamında ve yorumunda nesnelleşen sözel anlamından koparılmaya çalışılmaktadır (46). Hadislerin ve nüzül sebeplerinin eleştirilmesi ve sözel anlamın altındaki amaçları öne çıkarma çabası bunu göstermektedir. Bu bir anlamda, Hz. Muhammed'in dışlandığı bir İslam anlayışına kaymak demektir. Durum böyle olunca, gelenekçi düşünürlerin, *Kuran*'da yer aldığı ve Tanrı sözü olduğunu savundukları için her dönemde geçerli olduğunu söyledikleri *Kuran*'ın sosyal alandaki ayrıntılı hükümlerinin bir kenara itilmesi, İslam'ın adalet, eşitlik, hak, özgürlük, yasallık vb. ‘genel ve içeriksiz birtakım kavramlara indirgenmesidir’ (47). Aynı durum, Yaşar Nuri Öztürk örneğinde gördüğümüz gibi, müteşâbih kavramıyla, *Kuran*'ın evrene ilişkin kavramlarına da uygulanmakta ve onların da içeriği belirsiz hale getirilmektedir (48). Aslında bu tutum, içsel (batını) bir yoruma yönelmek ve *Kuran*'ın nesnel anlamını dışlamak demektir; çünkü genele indirgenen ve çok anlamlı olduğu söylenen bir sözün, hiçbir nesnel anlamı bulunmamaktadır. Bu durum, kimi düşünürlerin dediği gibi, Tanrı'nın belirli ve anlamlı bir şey söylemediği anlamına alınabilir (49); bu haliyle modernist düşünürlerin bir paradoks içine girdikleri söylenebilir (50).

Yeniden yapılanmacı düşünürler, bu paradoksların farkında değiller mi? Öyle görünüyor ki, onlar bunun farkındalar; ancak, İslam'ı günümüz koşullarına taşımak, günümüz kültürel birikimine adapte etmek, ılımlı İslam projesine hayat vermek ve onun her dönemde, sosyal değişimi dikkate alarak işlerlik kazanmasını sağlamak için *Kuran*'ın kavramlarının içeriğinin boşaltılmasının zorunlu olduğuna inanmaktadırlar. Nitekim onlar gelenekçileri bu anlamda İslam'ı tarihe hapsedmek ve statükoyu korumakla suçlamaktadırlar (51).

Kuran'ın günümüz koşullarına taşınması için kavramlarının içerikle-

rinin boşaltılması, onların içeriğine yeni anlayışlar doldurmak için önemli bir zemin hazırlamaktadır. Onlar, boşaltılan içeriğin yerine ne doldurmaktadır? Bu soru bizi yeniden yapılanmacıların yorum anlayışlarının ikinci temel işlevine iletmektedir ve bu sorunun yanıtı, bilginin ve değerlerin İslamileştirilmesi projesi çerçevesinde verilebilir. Yaşar Nuri Öztürk'ün deyişiyle bu etkinlik, "çağın akla, ilme, evrensel realitelere, *Kuran*'a ters düşmeyen tüm kavram, kurum ve kabullerini" (52) kapsar. Bu İslamileştirme, hem sosyal değişmeyi onaylamayı hem de Batı kültürünün Doğu'ya sızması ile gelen sekülerizmi reddeder görünürken, ironik bir biçimde sekülerizmin ürünlerini İslamileştirmeyi hedefler.

Bu olgunun, bilginin İslamileştirilmesine yönelik bölümü konusunda Fazlur Rahman şöyle der: "Çağdaş Batı, felsefi, teolojik, sosyolojik ve bilimsel bütün sistem çeşitlerini kurmuştur. Bunlarda *Kuran*'ın alıp kabul edebileceği birçok şey olduğu gibi, tamamen reddedeceği birçok şey de vardır" (53).

Değerler alanındaki İslamileştirme konusunda ise şöyle demektedir: "... İslam'a bağlılık kaybolmazsa (bu bağlılığın Türkiye'deki yeni nesilde bile nasıl da kuvvetli olduğu dikkate şayandır) modern sekülerizmin, Müslüman toplumlar tarafından özümsemiş bütün unsurları (içeriği) İslam'ın hakikat kaynaklarıyla - *Kuran* ve sünnetle- canlı şekilde bütünleştirilebilir. Bunun kuramsal açıdan mümkün olduğu inkâr edilemez; çünkü İslam'ın hukuksal gelişiminin ilk merhalesinde iki yöntem de kendini göstermiştir; yani hukuk ya doğrudan doğruya *Kuran*'dan çıkarsanmaya çalışılmış (ki İslam modernizmine yüklediğimiz görev budur) ya da İslam dışındaki kaynaklardan alınmış olan hukuksal ve kuramsal malzemeler İslamileştirilmiştir (Bu da seküler yeniliklerin İslamileştirilmesi görevidir)" (54).

Bu ifadeler, yeniden yapılanmacıların, Kuzeyliler'in kültürünü İslamileştirmeye çalışan ilk dönem İslam düşünürlerinin ve Gazzâlî'nin

tavrının aynı olduğunu göstermektedir; zaten bunu Fazlur Rahman da, gelenek karşısında kendi yorumunu meşrulaştırmak için dile getirmektedir (55). Şu halde modernistler geleceği aşmaya çalışırken onu tekrar ediyorlar demektir. Bu durum kimilerinin deyişiyle, insan eksenli, dünyevi düşünceye direnmek ve düşüncenin meşruluğunu dinsel-Tanrısal bir eksene oturtmak demektir (56).

Acaba seküler bilginin ve değerlerin İslamileştirilmesi, İslam'a uygun bir davranış mıdır? Bu konuda yeniden yapılanmacıların, dört ana tezleri vardır ve bu tezler eleştiriye açıktır.

İlk tez, onların *Kuran* yorumlarıyla ilişkilidir ve "*Kuran*'ın çoğunlukla özel değil, genel yargılar içerdiği" anlayışına dayanır. Özellikle evrene ilişkin söylemlerinde *Kuran* ayrıntılı açıklamalara yer vermez; ana çatıyı, genel ilkeleri ve evrendeki gelişim düzenini ilişkin anlayışları belirler (57). Şu halde anılan ana çatıya uygun olan her şeyi İslam kabul eder. Bu tez hadisler ve nüzül sebepleri kabul edilirse onaylanamaz; çünkü, *Kuran* genel değil aksine özel, tarihsel koşullu yargılar ve kavramlar içerir. Evrene ilişkin *Kuran*'ın ayrıntılı açıklama vermediği doğrudur; ancak, ayrıntılar o dönemin kültüründe yinelenmeyi gerektirmeyecek bir açıklıkta vardır; nitekim *Kuran*'ın yorumu olan hadisler, bu konuda ayrıntılı açıklamalar içerir.

İkinci tez değerler alanıyla ilgilidir; onlarca "Değerler alanında, *Kuran* araç hükümler yanında amaç hükümlere yer verir; araç hükümler koşulludur ve dönemini bağlar; amaç hükümler ise zaman üstüdür" (58). Bu amaç hükümlere uyan her şey İslamileştirilebilir. Bu tez de eleştiriye açıktır; zira, *Kuran* açıkça amaç hükümlerden söz etmez; bu amaç hükümleri, yorumcular *Kuran*'ın sözel anlamını aşarak kendileri çıkarmaktadır. Oysa bu tutum, Mehmet Dağ'ın belirttiği gibi

ilkel mitolojilere de uygulanabilir; sözgelimi, "Tanrı'nın gazabını engellemek için insan kurban etme geleneğini savunan bir deyişin altından, çoğunluğu ya da toplumu koruma ilkesi ya da amacı çıkarılabilir ve böylece ilkel bir dinden modern içerikli bir din yaratılabilir" (59).

Üçüncü tez, Ortaçağ'da Kuzey kültürünü İslamileştirirken de işlevsel olarak kullanılan "Bilgi Müslüman'ın yitik malıdır, onu nerede bulursa almalıdır", "Bilgi Çin'de de olsa gidip alınız", "İslam bilimi teşvik eder" anlayışında ifadesini bulur (60).

Dördüncü tez ise, ilk iki tezi bünyesinde barındırmakla birlikte onları aşar ve tüm insanlığın ortak mirasını, nesnel tarihsel gelişimi hiçe sayarak ve insanın tarihsel gelişimdeki rolünü dışlayarak, Tanrı'ya, peygamberlere ve kutsal kitaplara bağlar. Bu tez, diğer üç tez gibi Ortaçağ'da ve Gazzâlî'de de bulunmaktadır (61) ve bu anlayış günümüz gelenekçilerince de paylaşılmaktadır (62). Bu anlayışın en tipik ifadesi Yaşar Nuri Öztürk'te bulunur.

O şöyle der: "... hukuk devletin temel değerleri veya üzerine oturduğu omurga, esas bakımından ilahi prensiplere bağlıdır. Şimdi demokrasi, hukuk devleti anlayışı, insan hakları gerilere doğru götürülürken bir yerde Eski Roma'ya, bir yerde Eski Yunan'a uğruyoruz. Özellikle de-

mokrazi, Platon'a kadar gidiyor. Yalnız orada bir şeyi unutmayalım. Aca-ba oralarda bu prensipleri yakala-yanlar ve insanlığın önüne çıkaran-lar, bunları nereden aldılar? *Kuran-ı Kerim*'in tezi, bunların hepsinin pey-gamberlerin getirdiği ilahi mesajın bizzat kendileri veya kırıntıları oldu-ğu merkezindedir. İslam imanının çocukları olarak bunu unutmayalım. Tarihin filan devrinde bu görülmüş-tür, işte oradan geliyor bugünlere dendiği zaman, hemen ret veya ka-bul hükmü vermeyin. Çünkü tarihin filan devrinde eski Mısır'da, Eski Yu-nan'da, Eski Roma'da diye lanse edi-len şeyleri karıştırdığımız zaman ha-kiki fikir adamı, ilim adamı, soylu düşünce adamı sıfatı ile karşılaştı-ğınız zaman, son tahlilde peygamber-lere çıkarsınız. *Kuran'ı Kerim* işte bunun içindir ki, insanlığın bütün mirasını peygamberlerin mirası ola-rak görüyor ve kucaklıyor. Kendi ge-tirdiği dinin adını, ilk insandan bu-güne kadar gelmiş bütün peygam-berlerin mesajlarının ortak adı ola-rak kullanıyor... Platon, hukuk dev-leti ve demokraside esas prensipler idealardır, diyor. Platon, idealizmin bağlı olduğu zaman üstü realiteler veya idealar Allah'tan gelir, diyor. Nereden buldu bunu Platon? (63) Platon'un peygamber olarak ismi *Kuran*'da geçmiyor. Nerden aldı bunları? İlahi tebliğ bütün zaman-larda ve mekânlarda insanlığa ışık tuttu. Bundan Platon da ya-rarlandı, Socrates de yararlandı, Montesquieu da yararlandı. Kimi itiraf etti, kimi itiraf etmedi. Ki-mi çarpıtarak bunu intikal ettir-di kendi düşünce sistemine, ki-mi çarpıtmadan intikal ettirdi. O bakımdan Muhammed Hami-dullah'ın... çok haklı olarak söylediği gibi, biz Hz. Peygam-ber'den önceki zaman dilimleri içinde insanlığa düşünce mirası bırakmış insanları bir kalemde ne baş üstü kabul, ne de ret gibi bir yöne gidemeyiz. Bunların hepsinin az ya da çok ilahi vah-yin getirdiği ışıktan beslendikle-ri muhakkaktır. Bunların pey-gamber olması muhtemeldir...

Muhammedî devir öncesi vahyin serpintileridir onlar... Çünkü *Ku-ran*'ın ifadesiyle hak ve ışık yalnız Allah'tan gelir. Her devirde öyledir (64)... O halde hukuk hayatının ve hukuk devletinin izafiyet üstü, röla-tivite üstü bir prensipler alanı var-dır. Bunların kaynağı ilahidir. Bunu Roma'ya götürün, Yunan'a götürün, Eski Mısır'a götürün, Hamurabi ka-nunlarına götürün, nereye götürür-seniz götürün, arkasında peygam-berler eliyle insanlığa ışık tutulan ilahi bir ışık vardır" (65).

Bu İslamileştirme etkinliğini daha nesnel hale getirmek için, bilginin ve değerlerin İslamileştirilmesi ko-nusunda kimi örnekler vermek ge-rekmektedir.

Bilginin İslamileştirilmesi

Bilginin İslamileştirilmesi, Seyit Hüseyin Nasr, Farukî, Kırmânî gibi düşünürlere ve onların Türkiye'deki savunucularına göre, Batı bilimine İslami bir metafizik temel oluşturma ve Batılı bilimsel bulguları bu metafizik eksenle İslam düşüncesin-in içine dahil etmektir (66). Bir modernist olan Fazlur Rahman'ın tutumu da buna yakındır; çünkü o da, Kurani kavramlarda modern bili-mi okumaya karşı durur. Ancak mo-dern düşünürlerin çoğu, sözelimi Muhammed Abduh, Hüseyin Atay, Yaşar Nuri Öztürk, Süleyman Ateş,

hatta geleneğe yakın duran İsmail Karaçam, Abd el-Fettah et-Tabbâra gibi düşünürler, açıkça *Kuran*'ı te'vil ederek, ona, pek çok bilimsel keşif ve buluşu okuturlar (67). Sözelimi, *Kuran*'ın, "duhân" (duman, buhar) sözcüğü (68) alınıp, gaz bulutu şek-line dönüştürülerek, *Kuran*'ın bing-bang teorisini doğruladığı (69); "ev-renin 6 günde yaratıldığını" (70) ifa-de etmekle, 6 aşamayı dillendirdiği (71); "Kâinata her şeyi bir ölçüye göre var ettik" (72) deyişle evren-de bir düzenin ve doğa yasalarının var olduğunu savunduğu ifade edilir (73). "Eğer onlara gökten bir kapı açsak ve oradan göğe çıksalar" (74) gibi deyişleri insanlığın uzaya çık-masının müjdecisi olduğu (75); "Görmedin mi Tanrı bulutları sürer, sonra onları toplayıp birleştirir" (76) gibi ifadeleri yağmurun oluşmasını açıkladığı (77); "yer ve göklerin di-reksiz durduğu" (78) deyişinin, çe-kim yasasını dillendirdiği (79); yine "Bir günün 50 bin yıla eş değer bir zaman diliminin bulunduğu" (80) söz eden ayetin, Einstein'ın iza-fiyet teorisinin müjdecisi olduğu be-lirtilir (81). Benzer bir biçimde *Ku-ran*'ın "gemilerin suda yüzdüğün-den" (82) söz eden deyişleriyle su-yun kaldırma kuvvetine işaret ettiği (83); "Her şeyi çift yarattık" (84) de-yişiyle eşeyli ve eşeysiz üremeye dik-kat çektiği (85); "İnsanı önce nutfeden, sonra alakadan, bir çiğnemlik etten yarattık" (86) gibi de-yişleriyle ise, modern jinekoloji biliminin temelini attığı ileri sü-rülür (87). "Tanrı yerin ve gö-gün nurudur" (88) ayetinin elektriği müjdelediği (89); "ba-lın şifa olmasının" (90) tıbbi bir devrim yarattığı (91); "yukarıya doğru çıktıkça nefes alış verişle-rinin zorlaşacağını" (92) belirt-mekle basınç yasalarını belirle-diği ifade edilmektedir (93). "Tatlı suyla tuzlu suyun karış-madığını" (94) belirten ayetin bilimsel bir devrim olduğu (95); "ebabil kuşlarının attığı taşların" (96) nükleer enerji ya da mikro-bun işareti olduğu (97); *Ku-ran*'da geçen "19 sayısının" (98)

bilgisayara ve onun aracılığı ile keşfedilen *Kuran*'ın sözel düzeninin mucizevilğine kanıt teşkil ettiği (99); "Ay ve güneşe yörüngeler belirledik" (100), "Tanrı geceyi gündüze, gündüzü geceye katar" (101); "Yeryüzünü yayıp düzenledi" (102) gibi ifadeleri *Kuran*'ın yeryüzünün küre şeklinde olduğunu söylediğinin bir kanıtı (103); "Evreni ellerimizle biz döşedik, biziz onu genişletmekte olan" (104) ayetiyle evrenin genişlemesi teorisine ışık tuttuğu (105) vb. savunulmaktadır. Hatta kimilerince, otomobil, cep telefonu, telsiz, televizyon, bilgisayar vb. araçları *Kuran*'ın haber verdiği gösterilmeye çalışılmaktadır (106). Üretmeden başkalarının ürettiği şeylere sahip çıkmayı erekleyen tüm bu çabalar, bilginin İslamileştirilmesi, bir başka deyişle, Batılı bilimsel keşif ve buluşların *Kuran*'a iliştirilmesi anlamına gelmektedir ve pek çok modern düşünürün sistemi içerisinde *Kuran*'ın mucizevi yönüne işaret etmektedir. Onlarca *Kuran*'da bu bilimsel olguların yer alması, onun Tanrısallığının ve mucize oluşunun bir kanıtıdır (107).

Değerlerin İslamileştirilmesi

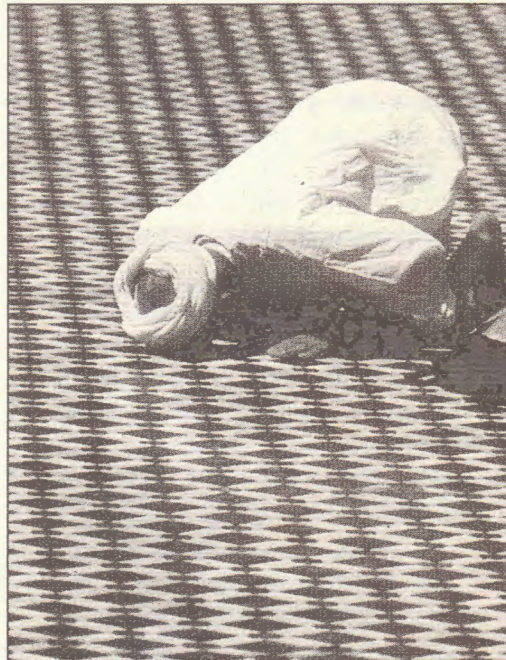
Değerlerin İslamileştirilmesi olgusu da tıpkı bilginin İslamileştirilmesi olgusunda olduğu gibi, Batı'nın bir dizi siyasal devrimle elde ettiği hukuksal, siyasal ve ahlaksal değeri *Kuran*'da okumayı ereklemektedir (108). Yeniden yapılanmacıların bu konuda temel dayanakları, *Kuran*'ın tarihsel koşullu araç hükümler yanında amaç hükümler de içerdiği anlayışıdır. Onların *Kuran*'ın tarihsel koşullu ayetlerinden amaçlar, illetler (nedenler) ekseninde çıkardıkları genel yargılar, değerlerin İslamileştirilmesinde onlara ışık tutar (109). Onlar, tıpkı Batılı bilime yönelttikleri eleştiriler gibi Batılı değerlerin kimi zaman Hristiyan kimi zaman da seküler temeline gönderme yaparak eleştirirler; bu eleştirilerine rağmen savunmacı ve tepkisel bir yöntemle Batılı olan pek

çok değer *Kuran*'da bulunduğunu kanıtlamaya yönelirler (110). Bilginin İslamileştirilmesi konusunda bir parça eleştirel tavır takınan gelenekçiler, *Kuran*'ın somut değerlerinin yadsınması ve onun yerine yeni değerlerin gündeme getirilmesi konusunda onlara muhalefet eder (111). Fakat onlar da, *Kuran*'ın somut değerleri onanmak koşuluyla, *Kuran*'ın sustuğu alanlarda, örf, maslahat vb. ye dayanarak bir kısım değerlerin içselleştirilebileceğini savunmaktadırlar (112).

Yeniden yapılanmacılarca, gelenekçilerde olduğu gibi, tüm değerlerin kaynağı Tanrı'dır ve o, her dönemde geçerli olan zaman üstü değerler ortaya koymuştur. İslam tarihinin gelişim süreci bu zaman üstü değerlerin üzerini örtmüş, sözel anlamda beliren araç değerleri zaman üstü saymış ve İslam dünyasının değerler alanındaki gelişiminin önünü tıkamıştır (113). Onlara göre, Batılı düşünürlerce eleştirilen ve değiştirilmeye çalışılan zina edeni taşıyarak öldürme (recm) *Kuran*'ın buyruğu değil bir İsrâiliyyâtur (114); mürtedin öldürülmesi, İslami bir hüküm değildir; tarihin İslam'ı yanlış yorumlamasının ürünüdür (115); şarap içene sopa atmak, örfi bir uygulamadır, özde İslami değildir (116). Krallık ve sultanlık yönetimi de Kurani bir anlayışa dayanmaz; bu Orta-

çağ'ın *Kuran*'ı yanlış yorumlamasının tipik bir örneğidir (117); çünkü *Kuran*, yönetimle ilgili ayrıntılı hükümler içermemekle birlikte, şûra kavramını kullanarak özde demokratik bir düzenin savunuculuğunu yapmaktadır (118). Laiklik, özde din ve vicdan özgürlüğünü simgeler ve Batı'da engizisyonların olduğu dönemlerde İslam, "Senin dinin sana benimki de bana" (119), "Dinde zorlama yoktur" (120) gibi deyişlerle din ve vicdan özgürlüğünün temelini atmış ve insanlığa örnek olmuştur (121). Ayrıca, Hristiyanlık, Yahudilik gibi dinlere belli bir meşruluk değeri kazandırmış; onların cennete gidebileceği anlayışını savunmuştur. Geleneksel düşünürler, diğer dinlerin Muhammed'le yürürlükten kaldırıldığını söylemekle hata etmişler, Hristiyan ve Yahudiler'i veli edinmeyin ayetini yanlış yorumlamışlardır. Oysa *Kuran* veli terimiyle, gizli sırdaş edinmeyin demektedir; yoksa onlarla işbirliği yapmayı engellemektedir. Zaten Hz. Muhammed de onlarla işbirliği yapmaktan çekinmemiştir (122).

Yine geleneksel İslam, onlarca, daru'l-harp (savaş yurdu)-daru'l-İslam (İslam yurdu) ayrımıyla, İslam'ın yaygın olduğu bölgeler dışındaki bölgeyi savaş alanı ilan etmekle *Kuran*'dan ayrılmıştır; oysa *Kuran* saldırıya uğramadıkça saldırmamayı salık vermektedir. İslam yetimleri korumuş, zekatla sosyal adaletsizliğin önüne geçmiş; köleliği kaldırmak için mücadele etmiş ve insanların Tanrı önünde eşit olduğu anlayışını savunmuştur (123). Hırsızın elini kesin söylemi ile, tarihin anladığı gibi çalanın elini kesmeyi değil, hırsızlığı önlemeyi salık vermek istemiştir (124). Kadının durumuna gelince, onda büyük bir devrim yaratmış ve kız çocuklarının diri diri gömüldüğü bir toplumda ona onurunu geri vermiş ve ona mirastan hak vermiştir. Yine kadını horlayan ve ona şiddet uygulayan toplumda, ilk çözüm olarak görülen şiddeti son çözüm olarak sunmuştur

(125). Bugün İslam toplumları eğer değerler alanında geri gibi görünüyorsa, bu, *Kuran*'ın savunduğu değerlerden kaynaklanmamakta; aksine onun lafzı ve yanlış yorumuna dayanmaktadır (126). Yeniden yapılanmacı düşünürlere göre, *Kuran*'ın lafzı yorumu aşıp, amaçsal yorumuna ulaşırsa, Batılı pek çok değer ve bu arada insan haklarının, Batılı serbest piyasa ekonomisinin (127) ve demokratik siyasal rejimlerinin temel ilkelelerinin *Kuran*'da yer aldığı kendiliğinden görülebilir.

Bu yüzden, "çağ *Kuran*'ın gerisinde, biz Müslümanlar da çağın gerisinde" (128) tezini savunan Yaşar Nuri Öztürk, değerler alanında sonsuzluğu yakalamak için şunu salık verir: "Hem ideal bir dünya özleyenler, hem insan haklarına, insanın mutluluğuna koruyuculuk, besleyicilik yapacak bir hukuk devletini özleyenler; göstermeye çalıştığım *Kuran* gerçekleri ile tanışıp-kucaklaşmak ve dost olmak zorundadırlar" (129).

İlimli İslam projesinin sonuçları ve ABD'ye getirileri

Yeniden yapılanmacıların savunduğu İslamileştirme etkinliği, görüldüğü gibi, özde, Batılı değerlere İslami bir damga vurarak, onları, Tanrı merkezli bir düşünsel çerçevede meşrulaştırmayı ve İslam ülkelerinde yaygınlaştırmayı ereklemektedir ve bu konuda önemli bir yol da kat etmiş gibi görünmektedir. Anılan tutumun, Türkiye'nin Atatürk'le birlikte gelen laik siyasal-toplumsal ve düşünsel yapısını dinselileştirmek gibi bir sakıncası olsa da, diğer İslam ülkeleri için kimi geliştirici unsurları barındırdığı ileri sürülebilir ve bu açıdan sempati ile karşılanabilir. Ancak, buna rağmen burada da önemli sakıncalar bulunmaktadır; bu sakıncalar şunlardır:

- Kültürel yaklaşma, beraberinde ötekini içselleştirmeye, ötekinin içeriye girip kolayca örgütlenmesine izin vermeye yol açmaktadır.

- Hristiyanlık ve Yahudilik men-

suplarının, cennete gidebileceği düşüncesi, İslam'ın diğer dinleri onayladığı fikri, İslam ülkelerini misyonerlerin pazarı haline getirmektedir.

- İslam'ın, serbest piyasa ekonomisinden yana olduğu, kapitalist anlayışı onayladığı düşüncesi, küresel sermayenin önünü açmakta ve ulus devletlerin parçalanması gibi sonuçlar doğurmaktadır. Ortadoğu'nun etnik-dinsel ve kültürel yapısı göz önüne alındığında, ulus devletlerin parçalanması, orayı kan gölüne çevirebilir; bu ise orada egemenlik kurmak isteyen küresel güçlerin ve İsrail'in işine gelir.

- Bilginin ve değerlerin İslamileştirilmesi bilgi ve değerleri dinsel bir zemine oturttuğu için, onları donuklaştırarak gelişiminin önüne set çekmektedir. Özellikle bilgiye yönelik İslamileştirme, taklidi esas aldığı için üretime yönelmeyi, var olan bilgi birikimini geliştirmeyi engellemektedir ve bu, kapitalist üreticilerin ve küresel sermayenin pazarı olarak kalma sürecini kronik hale getirmektedir.

Öyle görünüyor ki, ABD bu sonuçların farkındadır ve bu nedenle anılan ilimli İslam projesine kendi ereklerine ve küresel sermayeye hizmet edeceği düşüncesiyle sahip çıkmakta ve bu projeyi Ortadoğu'da yaygınlaştırmaya çalışmakta ve Türkiye'yi oraya örnek olarak sunmak için, dinsel bir zemine oturmuş düşünsel-toplumsal çerçeveye hapsedmeye çalışmaktadır. Aslında ilimli İslam

lam projesinin Batılı ereklerle hizmet ettiğini saptamak için, ekonomik ve siyasal güdülerle hareket eden misyoner teşkilatlarının, "diğer kültürleri önce kendi kültürlerine yaklaştırmak ve ardından onları kendilerine dahil etmek" şeklinde özetlenebilecek stratejilerinden de çıkarsamak olasıdır. Bu strateji gizli bir strateji değildir ve misyonerlikle ilgili hemen her yapıtta göze çarpmaktadır. Yine dinler arası diyalog düşüncesi de anılan misyonun ürünüdür ve yeniden yapılanmacı Müslüman düşünürlerce hararetle savunulmaktadır.

Öyle görünüyor ki, İslam toplumları ve bu arada Türkiye, Batı'ya öykünmek ve onu taklit etmek yerine, çağdaş bilimin nasıl geliştiğini ve hangi temelden hareketle yapılandığını iyice sorgulayarak, seküler nitelikli bilime yönelerek ayakları üzerinde durabilecek bir yapıyı kurmaya çalışmalıdır. Bu nedenle, Batı'daki bilgi ve değerler alanındaki gelişmeleri, kutsal kitapta okuyarak, bin bir şarlatanlıkla İslam'a dahil etmeye çalışmak ve ABD'nin oyununa gelmek yerine, Batı'nın değerler ve bilim alanındaki gelişimini, anılan etkinlikleri dinin güdümünden kurtarmakla başardığını görmeli ve bu anlayış doğrultusunda, kendine özgü bir toplumsal misyon geliştirmelidir. Özellikle, Atatürk Türkiye'si bunu yapacak birikime sahiptir ve Atatürk'e olan minnet borcunu ödemek ve ulus devlet kimliğini korumak için bunu yapmaya zorunludur. Eğer Türkiye Ortadoğu'ya örnek olamazsa, kurtuluşu *Kuran*'a dönüşte görenlerin ya da gösterenlerin safasatlarıyla değil, Atatürk'ün "Hayatta en hakiki mürşit bilimdir, fendir" özdeyişiyle örnek olmalıdır.

DİPNOTLAR

1) Aslında bu siyasal nitelik, daha Cemaleddin Afgani'den beri vardır; bilindiği kadarıyla o, bu projesini uygulamaya koymak için Osmanlı sarayında sultan Abdülhamit'i etkilemeye çalışmıştır. Aynı anlayışı sürdüren Fazlur Rahman, Pakistan devlet başkanı Eyüp Han aracılığı ile 1961-1968 yılları arasında modernist projesini uygulama fırsatı bulmuştur; fakat gelenekçilerin saldırıları karşısında bir başarı sağlayamamıştır. Türkiye'deki modernist düşünürler de, hareketlerine siyasal bir misyon yük-

mektedir ve bu açıdan sık sık siyasi erkleri kendi yanlarına çekmeye çalışmaktadır. Sözelimi Yaşar Nuri Öztürk şöyle demektedir: "Bizim bahsettiğimiz yeniden yapılanma, sadece akademik, düşünsel kadrolaşmayı değil, aksiyoner-eylemci kadrolaşmayı da gerekli kılar. Siyasal kadrolaşma, işin 'olmazsa olmaz'larından biri değildir ama, gerektiğinde bir siyasal kadrolaşma da düşünülebilir. Mevcut partilerden birinin 'Kuran'a Dönüş' hareketine sahip çıkması, siyasal kadrolaşmanın en iyi biçimlerinden biri olur" (Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/ Kuran'a Dönüş, Yeni Bayut Yayınları, İstanbul 1998, ss.43-44). Öyle görünüyor ki, Öztürk ve onun gibi düşünenler, Atatürk'le birlikte gelen laik ve seküler yapıyı, Kuran'a dönüş hareketi adı altında kadrolaşarak, dinsel bir niteliğe bürümek istiyorlar. Özellikle Öztürk'ün sık sık dinle siyasetin birbirinden farklı olması gerektiği söylemi ile anılan söylemi tam bir zıtlık içermektedir. Bu konuda onun gerçek düşüncesini saptamak hiç de kolay değildir. Onun anılan, ilimî İslamcı tezlerine rağmen, askeri okullarda konferans vermesine izin verilmesi (Bu konferans metinlerinden birisi, Yeniden Yapılanmak/ Kuran'a Dönüş adlı yapıtında yayınlanmıştır ve orada Atatürk bir ilimî İslam yanlısı gibi sunulmaktadır) ve Atatürk'ün kurucusu olduğu CHP aracılığıyla siyasete sokulması, kanımca hem büyük bir aymazlık hem de laik Türkiye için talihsizlik olmuştur.

2) Bkz. Muhammed Abdub, Tevhid Riâlesi, Çev. Sabri Hizmetli, Fecr Yayınları, Ankara 1986, ss.77 vd.; M. Şemsettin Günaltay, İslam'ın Unvanı, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Düşüncesinde Arayışlar içinde, Ragbet Yayınları, İstanbul 1989, s.27 vd.; Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/ Kuran'a Dönüş, s.23 vd.; Hüseyin Atay, Dinde Reform ve Atatürk'ten Kesitler, Atay ve Atay, Ankara 2003, s.22 vd.

3) Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/ Kuran'a Dönüş, ss.23-25.

4) Modernistlerin, gelenegin İslamı yozlaştırdığı iddiası, belli bir tarih imgesine dayanır ve bu imge Kuran'da nesnellik kazanır. Bu konuda bir değerlendirme için bkz. Hasan Aydın, Kuran'ın Tarih Tasarımı Işığında Yeniden Yapılanma Hareketleri ve Post-İslamcılık, Bilim ve Ütopya Dergisi içinde, S.97, İstanbul 2002, s.92 vd..

5) Bkz. Muhammed Abdub, age, s.184 vd.; Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/ Kuran'a Dönüş, s.17 vd.; M. Şemsettin Günaltay, agm, s.28 vd.; Hüseyin Atay, Dinde Reform, s.39 vd.

6) Bkz. Ahmed Emin, Duhâ el-İslâm, C. II, Beyrut, tarihsiz, s.128 vd.; Süleyman Ateş, Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri, C.IV, Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul, 1989, ss.33-34; Yaşar Nuri Öztürk, İslam Nasıl Yozlaştırıldı, Yeni Bayut Yayınları, İstanbul, 2001, s.576 vd..Hüseyin Atay, Dinde Reform, s.24 vd.

7) Süleyman Ateş, Gerçek Din Bu İdi, Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul, tarihsiz, s.68. Modernistlerin hadisler konusundaki tutumları için bkz. J. M. S.Baljon, Kuran Yorumunda Çağdaş Yönelimler, Çev. Ş. Ali Düzgün, Fecr Yayınları, Ankara, 1994, s.31 vd.

8) Bkz. J. M. S.Baljon, age, s.32 vd.. Nüzül sebepleri konusunda eleştirel tutumun en güzel örneğini Süleyman Ateş'in Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri'nde görmek olasıdır. Bkz. Süleyman Ateş, Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri, C.I, s.53 vd. ve 111 vd.

9) Bu ilke aslında geleneğe ait bir ilkedir. Bkz. Ferhat Koca, Kuran'ı Kerim'deki Fikihî Hükümlerin Evrensellik ve Tarihsellik Tesbiti Konusunda Bir Deneme, İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar I, Ragbet Yayınları, İstanbul, 1998, s.93.

10) Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, Kuran'daki İslam, Yeni Bayut Yayınları, İstanbul, 2003, s.76 vd.; Hüseyin Atay, Dinde Reform, s.24 vd..

11) Bu konuda kırs. Yavuz Ünal, Hadisin Daguş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış, Etüt Yayınları, Samsun, 2001, ss.31 vd.

12) Yavuz Ünal, peygamberin "teblig, tebyin, helal ya da haram kılma, örnek alma" görevlerinden söz ederek bu alguyu vurgulamaya çalışmaktadır. Bkz. Yavuz Ünal, age, ss.11 vd.

13) Fazlur Rahman, İslam'da Canlandırma ve Reform Hareketleri, Çev.Adil Çiftçi, İslamî Yenilenme/ Makaleler III içerisinde, Ankara Okulu, Ankara, 2002, s.43; Hüseyin Atay, Dinde Reform, s.34; Yaşar Nuri Öztürk, Kuran'daki İslam, s.260.

14) Bkz. İsmail Cerrahoglu, Tefsir Usûlü, TDV Yayınları, Ankara, 1989, ss.231 vd.

15) Yaşar Nuri Öztürk, Kuran'daki İslam, s.260.

16) Hüseyin Atay, dinde ilk kaynak olarak Kuran'ı değil oklı gör-

mektedir; a, bu anlayışıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Bkz. Hüseyin Atay, Dinde Reform, s.34 ve 112-113.

17) Fazlur Rahman, İslam'da Canlandırma ve Reform Hareketleri, s.43-44; Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/ Kuran'a Dönüş, s.44.

18) Bkz. Fazlur Rahman, İslam'da Canlandırma ve Reform Hareketleri, s.45.

19) Hüseyin Atay, Dinde Reform, s.63.

20) Mehmet Akif'in bu sloganı Yaşar Nuri Öztürk tarafından yinelenir. Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/ Kuran'a Dönüş, s.27.

21) Bkz. Süleyman Ateş, Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri, C.I, ss.212 vd.; J. M. S.Baljon, age, ss.68-69.

22) Bu tür iddialar en çok modern bilimin ışığında yorumlanan ayetler için söz konusu edilir. Bkz. J. M. S.Baljon, age, ss.113 vd.; J. J. G. Jansen, Kuran'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar, Çev. Halilrahman Acar, Fecr Yayınları, Ankara, 1993, ss.69 vd.; Süleyman Ateş, İslam'a İtirazlar ve Kuran'ı Kerim'den Cevaplar, Arsan Matbaacılık, Ankara, tarihsiz, ss.211 vd.; Yaşar Nuri Öztürk, Kuran'daki İslam, ss.19 vd.

23) Mehmet Erdoğan, Kuran'da Ahkâm Ayetleri ile İlgili Kültürlük ve Cüz'ül Dengesi (Şahbî Örneği), İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar I içinde, Ragbet Yayınları, İstanbul, 1998, ss.12-13 ve 35; İlhan Kutluer, İslam ve Bilim Tartışmalarında Temel Yaklaşımlar, Bilgi, Bilim ve İslam II içinde, İslam İlimleri Araştırma Vakfı, İstanbul, 1998, ss.23 vd.

24) Bkz. Mehmet Erdoğan, agm, ss.12 vd.; Bekir Topaloğlu, İslami İlimlere Kaynak Olması Açısından Kuran'ın Kerim, İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar I içinde, Ragbet Yayınları, İstanbul 200, ss.254 vd.; İsmail Cerrahoglu, age, ss.289 vd.

25) Ferhat Koca, agm, ss.112 vd. ve 123 vd.

26) Hüseyin Atay, Dinde Reform, ss.63 vd.; Yaşar Nuri Öztürk, Kuran'da'ki İslam, ss.486 vd.

27) Fazlur Rahman, Kısa Bir Hayat Hikayem, Çev. Adil Çiftçi, İslamî Yenilenme/ Makaleler III içinde, Ankara Okulu, Ankara, 2002, s.10.

28) Modernist yorumlar için bkz. J. J. G. Jansen, age, ss.39 vd.; J. M. S.Baljon, age, ss.13 vd.

29) Örneğin bkz. Ferhat Koca, agm, ss.112 vd.

30) Fazlur Rahman, İslamî Yenilenme: Alanı, Yöntemi ve Sunduğu Seçenekler, Çev. Adil Çiftçi, İslamî Yenilenme/ Makaleler III içinde, Ankara Okulu, Ankara, 2000, ss.76-77.

31) Ferhat Koca, agm, s.114.

32) Fazlur Rahman, İslam ve Çağdaşlık, Çev. Alparslan Akgöncü ve M. Hayri Kırsaoğlu, Ankara, 1990, ss.73.

33) Fazlur Rahman, İslam ve Çağdaşlık, ss.75-76.

34) Bkz. Fazlur Rahman, İslam ve Çağdaşlık, ss.94 vd.

35) Bkz. Fazlur Rahman, İslam'da Canlandırma ve Reform Hareketleri, ss.55 vd.

36) Bkz. Fazlur Rahman, Ana Konularıyla Kuran, Çev. Alparslan Akgöncü, Fecr Yayınları, Ankara, 1993, ss.14 vd.

37) Bkz. Fazlur Rahman, İslamî Yenilenme: Alanı, Yöntemi ve Sunduğu Seçenekler, s.76.

38) Yaşar Nuri Öztürk, Kuran'daki İslam, s.11.

39) Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/ Kuran'a Dönüş, s.25.

40) Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/ Kuran'a Dönüş, s.25.

41) Yaşar Nuri Öztürk, Kuran'daki İslam, s.452.

42) Yaşar Nuri Öztürk, Kuran'daki İslam, ss.485-486.

43) Yaşar Nuri Öztürk, Kuran'daki İslam, s.486.

44) Yaşar Nuri Öztürk, Kuran'daki İslam, s.486.

45) Bkz. Hüseyin Atay, Dinde Reform, s.34.

46) Bkz. Mehmet Erdoğan, agm, ss.12-14.

47) İnsan ilişkilerine yönelik Kuran ayetlerinin yorumuyla ilgili gelenekçi-modernist anlayışları için bkz. Osman Eyüpoğlu, Türkiye'de Sosyal Değişme ve Kuran Yorumları İlişkisi, Doktora Tezi, Samsun, 2003, ss.135 vd.

48) Evrene ilişkin Kuran Ayetlerinin yorumuyla ilgili gelenekçi-modernist anlayışları için bkz. Osman Eyüpoğlu, age, 176 vd.

49) Mehmet Dag, Sanal ve Gerçek Üzerine Düşünceler, OMÜF Dergisi, S.16, Samsun, 2003, s.31.

50) Mehmet Erdoğan, agm, ss.12-14.

51) Ferhat Koca, agm, s.107.

52) Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/ Kuran'a Dönüş, s.44.

53) Fazlur Rahman, Bilginin İslamileştirilmesi: Bir Cevap, Çev. Mevlüt Uyanık, İslamî Bilimde Metodoloji Sorunu içinde, Fecr Yayınları, Ankara, 1991, s.136.

54) Fazlur Rahman, İslamî Yenilenme: Alanı, Yöntemi ve Sunduğu Seçenekler, s.81.

55) Fazlur Rahman, İslamî Yenilenme: Alanı, Yöntemi ve Sunduğu Seçenekler, s.81.

56) Bkz. Mehmet Dag, Sanal ve Gerçek Üzerine Düşünceler, ss.26 vd.

57) Bkz. Fazlur Rahman, Kuran'ın Öğretirici Sistemi, Çev. Adil Çiftçi, İslamî Yenilenme/ Makaleler III, Ankara Okulu, Ankara, 2002, s.16; Süleyman Ateş, İslama İtirazlar, ss.218 vd.; Yaşar Nuri Öztürk, Kuran'daki İslam, ss.486-487; Hüseyin Aydın, İlim Felsefe ve Din Açısından Yaratılış ve Gayelilik (Teleoloji), TDV Yayınları, Ankara, 2002, ss.14 vd.

58) Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, Kuran'daki İslam, ss.452; Hüseyin Atay, Dinde Reform, ss.64-65; Fazlur Rahman, İslam ve Çağdaşlık, ss.75 vd.

59) Anılan düşünce Mehmet Dag'a aittir ve bu düşünce Postmodern İslamcılık adlı bir yazımda ona nispet edilerek gündeme getirilmiştir. Bkz. Hasan Aydın, Postmodern İslamcılık, Bilim ve Ütopya Dergisi içinde, S. 90, İstanbul 2001, s.21.

60) Bkz. Ahmet Yüksel Özmer, İslamiyette İlim, Bilgi, Bilim ve İslam I içinde, İslamî Araştırmalar Vakfı, İstanbul 1992, ss.39 vd.

61) Söz konusu anlayış, Clement, Şehristânî, _azzâlî gibi gerek Hristiyan gerekse Müslüman Ortaçağ düşünürlerince savunulmuş bir anlayıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Dag, İslam Felsefesinin Bazı Temel Sorunları Üzerinde Düşünceler, OMÜF Yayınları, S.5, Samsun, 1991, ss.10-11.

62) Bkz. Şerafettin Gölçük, İslam Akaidi, Esra Yayınları, Konya, 1994, ss.113-114.

63) Öztürk, Platon'u demokrasi yanlısı gibi göstermekte, onun bir Tanrı'ya inandığını ima etmektedir. Oysa Platon'un demokrasi karşıtı olduğu, caktanına bir inanca sahip olduğu bilinmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, Öztürk, dipnot göstermeden düşünür- lere istediği düşünceleri söyletme yolunu benimsemektedir.

64) Yaşar Nuri Öztürk, "Hak ve ışık Tanrı'dan gelir; bu, her devirde böyledir" demekle, modern dönemdeki gelişmeleri de Tanrısal bir temele oturtmaya çalışmaktadır.

65) Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/ Kuran'a Dönüş, ss.51-52.

66) Bkz. İlhan Kutluer, agm, ss.25 vd.

67) Bkz. J. J. G. Jansen, age, ss.39 vd.; Süleyman Ateş, İslama İtirazlar, ss.218 vd.; Yaşar Nuri Öztürk, Kuran'daki İslam, ss.19 vd.; İsmail Karaçam, Sonsuz Mücadele Kuran, Çağ Yayınları, İstanbul 1987, ss.213 vd.; Afif Abdulfettah Tabbâra, İlimin Işığında İslamiyet, Çev.Mustafa Öz, İstanbul, 1981, ss.65 vd.

68) "Sonra göğe yöneldi, o duhan (duman, buhar) halindeydi". Fussilet Suresi, 11.

69) Süleyman Ateş, İslama İtirazlar, s.227; İsmail Karaçam, age, s.221; Afif Abdulfettah Tabbâra, age, s.67; Hüseyin Aydın, age, s.56 ve 79 vd.

70) Hüd Suresi, 7.

71) Süleyman Ateş, İslama İtirazlar, s.226; İsmail Karaçam, age, s.224; Afif Abdulfettah Tabbâra, age, s.67; Hüseyin Aydın, age, s.46 vd. 6 günün, 6 evre şeklinde yorumlanması anlayışına hem Yahudi düşüncesinde hem de İslam'ın ilk dönem kaynaklarında rastlanır. Bkz. Hasan Aydın, Kuran'da Çeşitli Yaratma Kavramları, Bilim ve Ütopya Dergisi içinde, S.30, İstanbul 1996, ss.10 vd.

72) Ra'd Suresi, 8.

73) Bkz. Süleyman Ateş, İslama İtirazlar, s.233 vd.; İsmail Karaçam, age, s.248.

74) Hicr Suresi, 14-15.

75) Bkz. İsmail Karaçam, age, s.250 vd.

76) Nûr Suresi, 43.

77) Bkz. İsmail Karaçam, age, ss.254 vd.

78) "Sizin görebileceğiniz bir direk olmaksızın göğü yarattı". Lokmân Suresi, 10.

79) Bkz. Süleyman Ateş, İslama İtirazlar, ss.233 vd.; İsmail Ka-

raçam, age, ss.247 vd.

80) "Melekler ve ruh O'na miktarı elli bin yıl alan bir günde çıkar". Mâ'ide Suresi, 4. Benzer anlayış, Yahudilik'te de bulunmaktadır.

81) Bkz. Süleyman Ateş, İslam'ı İtirazlar, ss.223 vd.; İsmail Karaçam, age, ss.257 vd.

82) "...size delillerini göstermek için gemi, Allah'ın nimetiyle denizde yüzüp gider..." Lokmân Suresi, 31.

83) İsmail Karaçam, age, ss.268 vd.

84) "İyice düşünesiniz diye her şeyi çift çift yarattık". Zâriyât Suresi, 49.

85) Bkz. İsmail Karaçam, age, ss.277 vd.

86) Mü'minûn Suresi, 12-14.

87) Bkz. İsmail Karaçam, age, ss.308 vd.; Süleyman Ateş, İslam'ı İtirazlar, ss.252 vd. Afif Abdulfettah Tabbâra, age, ss.76 vd.

88) Nûr Suresi, 35.

89) Bkz. İsmail Karaçam, age, ss.279 vd.

90) Nahl Suresi, 68-69.

91) Bkz. İsmail Karaçam, age, ss.295 vd.; Süleyman Ateş, İslam'ı İtirazlar, ss.267 vd.

92) En'âm Suresi, 125.

93) Bkz. Afif Abdulfettah Tabbâra, age, ss.70 vd.

94) Rahmân Suresi, 19-20.

95) Bkz. İsmail Karaçam, age, ss.269 vd.

96) Fîl Suresi, 3-4.

97) Bkz. J. M. S.Baljan, age, s.39.

98) Müddesir Suresi, 30.

99) Yaşar Nuri Öztürk, Kuran'daki İslam, ss.21-22.

100) Yâsîn Suresi, 38-40.

101) A'râf Suresi, 54.

102) Nâzi'ât Suresi, 30.

103) Bkz. İsmail Karaçam, age, ss.238 vd.; Süleyman Ateş, İslam'ı İtirazlar, ss.228 vd.

104) Zâriyât Suresi, 47.

105) Bkz. İsmail Karaçam, age, ss.246 vd.; Afif Abdulfettah Tabbâra, age, s.68.

106) Bkz. Ömer Çelâkâl, Kuran-ı Kerim'in Şifresi, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul 2002, ss.73 vd. Bilgisayara Kuran'ın işaret ettiğini Yaşar Nuri Öztürk de savunmaktadır. Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, Kuran'daki İslam, s.22.

107) Bkz. İsmail Karaçam, age, ss.213; Süleyman Ateş, İslam'ı İtirazlar, ss.211 vd.; Afif Abdulfettah Tabbâra, age, ss.65 vd.; Süleyman Karagülle, Kuran-ı Kerim'in İlahî Kaynaklı Olduğunun Müsbet Bilimlerle Tesbiti, Bilgi, Bilim ve İslam I içinde, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul 1992, ss.85 vd.

108) Bkz. J. M. S.Baljan, age, ss.124 vd.; J. J. G. Jansen, age, ss.143 vd.

109) Sözgelimi bkz. Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/ Kuran'a Dönüş, ss.5 vd.

110) Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/ Kuran'a Dönüş, ss.28 vd.; Afif Abdulfettah Tabbâra, age, ss.298 vd.; Hüseyin Atay, Dinde Reform, ss.57 vd.; Fazlur Rahman, Şûra'nın Yorumu Hakkında Yeni Bir Tarihçe, Çev. Adil Çiftçi, İslami Yenilenme/ Makaleler III içinde, Ankara Okulu, Ankara, 2002, ss.129 vd.

111) Türkiye'deki gelenekçi ve modernistlerin görüşleri için bkz. Osman Eyüpoğlu, age, ss.126 vd.

112) Kır. Osman Eyüpoğlu, age, ss.126 vd.

113) Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/ Kuran'a Dönüş, ss.25 ve 46 vd.

114) Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, İslam Nasıl Yazlandırıldı, ss.528 vd.; Süleyman Ateş, Gerçek Din Bu I, Yeni Ufuk Nesriyat, İstanbul, tarihsiz, ss.94 vd.

115) Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, İslam Nasıl Yazlandırıldı, ss.307 vd.; Osman Eyüpoğlu, age, ss.135 vd.

116) Bkz. Süleyman Ateş, Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri, C.III, Yeni Ufuk Nesriyat, İstanbul 1989, ss.60; Osman Eyüpoğlu, age, ss.143 vd.

117) Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, İslam Nasıl Yazlandırıldı, ss.247 vd.

118) Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/ Kuran'a Dönüş, ss.31 vd.; Fazlur Rahman, İslam'da Şûrâ İlkesi ve Toplumun Rolü, Çev. Adil Çiftçi, İslami Yenilenme/ Makaleler III içinde, Ankara Okulu, Ankara, 2002, ss.139 vd.

119) Kâfirûn Suresi, 3-4.

120) Bakara Suresi, 256.

121) Bkz. Süleyman Ateş, Gerçek Din Bu I, ss.107 vd.; Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/ Kuran'a Dönüş, ss.96 vd.

122) Bu konularda ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Ateş, Kuran'ı Kerim'in Evrensel Mesajına Çağın, Yeni Ufuk Nesriyat, İstanbul 1990, ss.17 vd.

123) Bkz. Süleyman Ateş, Gerçek Din Bu II, ss.230 vd.

124) Bkz. Hüseyin Atay, Dinde Reform, ss.66 vd.

125) Bkz. Süleyman Ateş, Gerçek Din Bu I, ss.34 vd. Kimi modernistler, dâvân emrini, ayette geçen "...-i-b" fiilini te'vil ederek farklı anlamlara çekmeye çalışmaktadır. Anılan fiil "an" (den, dan) edatıyla birlikte kullanıldığında "den uzaklaşmak" anlamına gelir. Oysa ayette böyle bir şey yoktur ve açıkça dövmek anlamına gelmektedir.

126) Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/ Kuran'a Dönüş, ss.8 vd.

127) Bkz. Fazlur Rahman, İslam ve İktisadi Adalet Sorunu, Çev. Adil Çiftçi, İslami Yenilenme/ Makaleler III içinde, Ankara Okulu, Ankara, 2002 ss.83 vd.

128) Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/ Kuran'a Dönüş, s.5.

129) Yaşar Nuri Öztürk, Yeniden Yapılanmak/ Kuran'a Dönüş, s.98

DÜNYA ŞAİRİ

100 YAŞINDA

NERUDA

Benim hayatım, bütün hayatlardan oluşmuş bir hayattır; bir şair hayatıdır

Yaşadığımı İtiraf Ediyorum, serüvenlerle dolu bir yaşam kitabıdır. Bu anılarda şairin yaşamının bütün duraklarını, şiirlerini yaratış sürecini, başta Lorca, Eluard, Aragon, Nâzım Hikmet olmak üzere şair dostlarıyla ilişkilerini, Şili'nin Cunta tarafından öldürülen lideri Allende'yi buluruz.

Anı, Çev: Ahmet Arpad,
358 sf, 14 milyon TL

T: 0212 361 09 07
F: 0212 361 09 04
www.evrenselbasim.com
bilgi@evrenselbasim.com

EVRENSEL BASIM YAYIN
yayıncılığın toplumcu damarı

Büyük Ortadoğu Projesi'nin siyasal ve ekonomik hedefleri

ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi içerisinde Türkiye'nin asıl yeri, Ortadoğu'ya yönelik operasyonlarda geçit olarak kullanılması ve orada oluşturulacak rejimlere örneklik etmesidir. Bu 1960'lı yıllardan beri uygulanan bir politikanın ürünüdür ve sırf örneklik etmek amacıyla Türkiye'nin laik yapısı dinsel bir kimliğe büründürülmek istenmektedir. Aslında, bu yolla, ABD adeta Ortadoğu'ya ihraç etmeye çalıştığı siyasi yapının prototipini Türkiye'de oluşturmayı denemektedir.

Hüseyin Gür

Tülay Başaran Anadolu Lisesi Tarih Öğretmeni / Samsun

Tarihin hiçbir döneminde savaşlar eksik olmamıştır; bu savaşlarda devletler, farklı maskeler kullansalar da, amaçlar genelde ekonomiktir. Bu olguyu yakından gözlemleyebilmek için, insanlığın tarihsel evriminde geçirdiği devrimsel dönüşümlere ve bunlara bağlı olarak oluşan toplumsal yapılara kabaca bakmak yeterlidir.

Tarihsel süreçte savaşların maskeleri

Bilindiği kadarıyla insanlığı, tarihsel süreç içerisinde, köklü dönüşümlere neden olan üç büyük devrim gerçekleştirmiştir: Bunlar, tarım devrimi, sanayi devrimi ve bilişim devrimidir. Tarım devrimi tektanrılı dinleri ve derebeyleri; sanayi devrimi ulus devletleri ve ulusal burjuvaziye, bilişim devrimi de, teknolojik bireyi ve küresel sermayeyi doğurmuştur. Bütün bu devrimlerin sonuçları olarak toplumlar dönemlerine göre biçimlenmişler ve bu

biçimlenmelere bağlı olarak devletler, yaptıkları savaşların gerçek amacının gizlenmesinde ve maskelemesinde farklı anlayışlar savunmuşlardır.

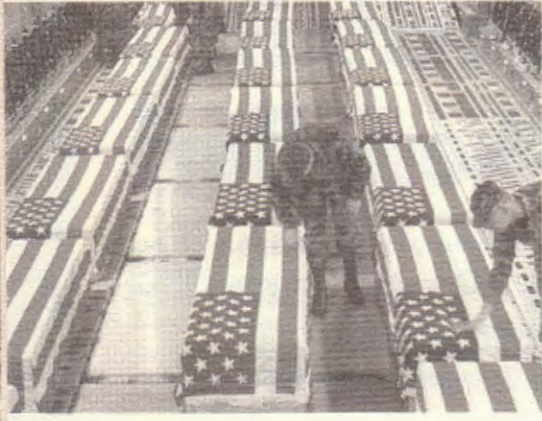
Söz gelimi, tarım devriminde, savaşların maskesi, dinsel inancı ve Tanrı'nın egemenliğini diğerlerine taşıma ve onların kurtuluşunu sağlama olarak belirlenmiştir. Oysa nesnel tarihsel bakış, bunun hiç de öyle olmadığını; asıl hedefin, toprak kazanmak, zenginleşmek ve egemen olmak olduğunu göstermektedir. Bunu görmek için Haçlı Seferlerini güdüleyen etmenlere ve Osmanlı'nın Viyana önlerine değin gitme nedenlerine bakmak yeterlidir.

Sanayi devrimiyle, savaşların maskesi bir ölçüde değişmiş, özgürlük götürme bahanesiyle, hammadde kaynağı olan ulusların işgali meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Sanayi devrimi sonrası yapılan savaşlara bakıldığında, sanayinin hammaddesi olan doğal zenginliklerin, o topraklarda bulunup bulunmadığı ya da o yollar üzerinde olup olmadığı, o bölgenin işgali için çok önemli sayıldığı görülür. Ayrıca bu dönemlerdeki savaşlarda, ulusal pazarı korumak, zenginleşmek ve bu pazara başkalarının girmesini engellemek önemli bir amaç olarak belirmiştir.

Bilişim toplumlarında ise, özgürlüğe ek olarak insan hakları, demokrasi vb. amaçlar ön plana çıkmaya başlamış; savaşların maskesi olarak artık insan hakları, demokrasi vb. götürme bahanesi kullanılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle, zenginliklere sahip olabilmenin temel yolu, teknolojik üstünlük ve bu üstünlüğü kullanabilen donanımlı bireylerin küresel sermayenin ve silah üretiminin merkezi olan ulusların egemenliğinde olmasına ve bu egemenlerin enerji kaynağı olan bölgeleri, teknolojik üstünlüklerini kullanarak, insan hakları ve demokrasi götürüyoruz bahanesiyle işgal etmelerine

BOP'un asıl hedefi, bir medeniyetler çatışmasından çok, enerji kaynaklarını ve büyük bir ekonomik pazar olan 3. dünya ülkelerini kontrol etmek ve egemenlik altına almaktır.

ABD'nin işi Ortadoğu'da o kadar da kolay değil. Irak'tan gelen cenazeler çoğaldıkça, ABD içinde bile muhalefet artıyor.

bağlı hale gelmiştir. Bu işgaller, özde küresel sermayenin önünü açmak ve egemenlerin, dünyevi zenginliklerin ve enerji kaynaklarının üzerine çöreklenmesini sağlamak ve ulus devletleri yok etmek amacı gütmektedir.

Tek kutuplu dünyaya doğru

Bilindiği gibi, sanayi devriminin mimarları, 19. yüzyılda çok zenginleşmişler; ancak 20. yüzyıla gelindiğinde, aynı zenginleşme hızını sürdürmemişlerdir. Bunun temel nedeni bilişim devriminin sonuçlarında ve gelişen ulusal burjuvazilerin ve sermayelerin pazar kapmak için girdikleri mücadelede birbirlerine verdikleri kayıplarda aranmalıdır. Nitekim, 1. ve 2. Dünya Savaşları'nda, sanayi devriminin önderleri, hem mağlup hem de galip olanları, ulusal burjuvazilerini büyük bir yıkıma uğratmışlardır. Öte yandan, 1. Dünya Savaşı sonunda, dünyanın önemli merkezleri arasında yer olan ülkemizde Ulusal Kurtuluş Savaşı yapılmış; bu savaş, Batı'nın önünü kesmiştir. Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının verdiği savaşım sonrası yaptığı Devrimler, Batı'nın önünü kesmenin yanında, diğer mazlum ülkelerin uyanmalarına da zemin hazırlamıştır. Yine bu dönemde, Rusya'da Bolşevik devrimi yaşanmıştır. Doğu'da yaşanan her iki devrimin, farklı olmalarına rağmen ortak oldukları nokta anti-emperyalist olmaları, Batı'nın önüne büyük ölçüde set çekmeleridir. Ayrıca Bolşevik Devrimi, Doğu-Batı dengesinde ya-

pılanan çift kutuplu bir dünyanın biçimlenmesinde öncü rolü üstlenmiş; Sovyetler Birliği kısa zamanda dünyanın en önde gelen güçleri arasına girmiştir. Bu nedenle, Batı 20. yüzyılın başlarında ve özellikle ikinci yarısında, doğusunda kalan bölgeye girmekte zorlanmıştır; bu zorlanmayı, ABD-Sovyetler Birliği çekişmesinde ve soğuk savaş yıllarının gerilimlerinde yakalamak olasıdır. Ancak soğuk savaş yıllarındaki gerilim, Sovyetler Birliği'nin çoğulcu etnik yapısının parçalanmaya müsait olması, bölge uluslarında, ABD'nin tektiklemesiyle oluşan komünizm karşıtı tavırlar vb. etkisiyle Sovyetler Birliği'ni çökertmeyi başarmıştır.

Atatürk'ten sonra gelen Türk yönetimlerinin ABD ve Batı devletleri yanlısı politika izlemeleri, onların Sovyetler Birliği'ni yıkmaya dönük emellerini desteklemiş; komünizm korkusuyla Batı, pek çok Doğulu ulusunu yeniden kendine bağımlı hale getirmeyi başarmıştır. ABD'nin Sovyetler Birliği'ne yönelik eylemleri hem komünizmi yıkmayı hem de Türk dünyasını Sovyetler Birliği'nden ayırmayı amaçlıyordu; çünkü buralar, petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip bölgelerdi. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasında, orada yaşayan Türk uluslarını bağımsızlığına kavuşturma bahanesiyle önemli bir işlev yüklenmiş, turancılık hayalleriyle, o bölgelerde hem ABD'nin önünün açılmasına hem de tek kutuplu bir dünyanın oluşmasında etkin bir işlev görmüştür. Bu bölgelerin denetimleri altına girmesi dünya egemenliğini sağlamada ve rakiplerini tavsiye etmede oldukça önemliydi. ABD, Sovyetler Birliği'ni çökertmekle tek kutuplu bir dünyanın temellerini atmayı da başarmış oluyordu. ABD Sovyetler Birliği'ni çökerttikten ve Doğulu kimi ulusları yanına almayı başardıktan sonra, Ortadoğu'ya dönük projelerini daha etkin bir biçimde uygulamaya sahasına koymaya başladı.

Tek kutuplu dünyada değişen Ortadoğu ve BOP

Soğuk savaş yıllarında, özellikle 1970'li yıllarda, Ortadoğu olarak

Türkiye'nin güneyi kabul edilirdi. Öyle görünüyor ki, 70'lerin, bir başka deyişle soğuk savaş yıllarının Ortadoğu tanımlaması, İngiltere'ye aittir; çünkü, sıfır meridyeni İngiltere'den geçmekte, bu anlamda İngiltere, kendisine göre, Balkanlar'a Yakın Doğu; Türkiye'nin güneyine Ortadoğu, Hindistan, Pakistan, Çin vb. bölgelere de Uzakdoğu adını vermektedir. Şimdi ise, Ortadoğu'nun, Fas'tan Kırgızistan'a; Basra Körfezi'nden Kafkasya'ya değin uzandığı söylenmektedir.

Bu şu anlama gelmektedir: Büyük Ortadoğu Projesi'nin modern mimarı ABD, İngiltere örneğinde olduğu gibi, Atlas Okyanusu'nu geçtikten sonra karşısına ilk çıkan ülkeden, yani Fas'tan itibaren doğuya doğru uzanan tüm ülkeleri yakın, orta, uzak demeden Ortadoğu diye nitelemekte; bu bölgelere ilişkin, ekonomik, siyasi ve kültürel tüm planlarını ve projelerini Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde bütüncül olarak ele almaktadır ve bu bölgeleri küresel sermayenin egemenliğine sokup, oradaki ulus devletleri yok ederek kontrol etmek istemektedir. Bu açıdan bakıldığında projenin dört temel amacının olduğu görülmektedir. Bunlar:

- Bu büyük bölgenin ABD ve küresel sermayesine uygun şekle dönüştürülmesi, enerji kaynaklarının denetiminin ele geçirilmesi,

- Toplumsal yapıların, ekonomik kalkınmaya açık hale getirilmesi, idari tarzlarının feodal yapıdan kurtarılması ve Batı sistemine uygun hale getirilmesi,

- Dinsel yapıdan referans almış demokratik düzene sokulması, insan haklarının geliştirilmesi,

- Güvenliğin sağlanması, terör odaklarının kurutulması ve İsrail'in geleceğinin garanti altına alınmasıdır.

ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde ele aldığı bölgeye kabaca bakıldığında, Müslümanlar'ın çoğunlukta olduğu görülmektedir; bu yüzden kimileri, aslında Büyük Ortadoğu Projesi'nin bir tür medeniyetler çatışmasını bünyesinde barın-

dırdığını ve Müslüman-Hristiyan kampaşmasını ifade ettiğini ileri sürmektedirler. Bu çatışmayı tüm- den saf dışı etmek pek mümkün gö- zükme de, asıl hedef bir medeni- yetler çatışmasından çok, enerji kay- naklarını ve büyük bir ekonomik pa- zar olan 3. dünya ülkelerini kontrol etme ve egemenliği altına alma sava- şımı ve projesi olduğunu söylemek daha doğru gözükmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, ABD, enerji kaynakla- rını ve büyük pazarı kontrol altına almak istemektedir. Bunun önemli ayaklarından birisi Irak'tı ve oraya, insan hakları ve demokrasi götürü- yoruz, terör ve tehdit unsuru olan kimyasal silahları imha etmek istiyoru- z maskeleriyle girdi ve böylece körfezdeki varlığını son yaptığı sa- vaşla perçinlemeye çalıştı. Irak'a ya- pılan saldırı projenin sadece bir aya- ğıdır ve öncesinde Afganistan ayağı bulunmaktadır. Projeyi kavramak, asıl hedeflerini saptamak için bu ayaklara kuşbakışı bakmak ve strate- jik amaçları gözler önüne sermek gerekmektedir.

BOP'un stratejik hedefleri

Büyük Ortadoğu Projesi'nin, Or- ta Asya, Kafkasya, İran, Irak, Doğu Akdeniz (Kıbrıs, Suriye, Filistin, İs- rail) gibi ayakları bulunmaktadır. Projenin ilk ayağı Afganistan'dı; oraya müdahalenin, insan hakları götürmek bahanesiyle maskelenmiş temel gerekçesi, Hazar petrollerinin Çin'e aktarılmasına engel olmaktır; çünkü Çin hızla büyümekte, ucuz işgücü ve ucuz mamullerle dünya pazarına girerek güçlü bir rekabet oluşturmaktadır. Kuşkusuz bu reka- betten en çok etkilenen ABD ekono- misi olmaktadır. Kaldı ki bu bağ- lamda, büyük bir pazar olan ve kimi alanlardaki üretimiyle dünya ticare- tine katkı sağlayan Hindistan'ı da hesaba katmak gerekir. Hindistan'ın büyümesini önlemek ve alanını sı- nırlamak için Afganistan operasyo- nu oldukça işlevseldi. Irak'a müda- halede ise, maskelenmiş nedenler bir yana bırakılırsa, asıl neden ola- rak, Irak'ın Almanya ve Fransa ile yapmış olduğu petrol anlaşmaları

öne çıkıyordu; müdahale bu an- laşmaları rafa kaldırdı. Böylece ABD bir anlamda, AB'nin Ortadoğu'daki açılımının önüne set çekmeyi başa- rmış oldu; ama bölgede büyük bir kaos oluştu; bu kaos çevre ülkeleri- ni de etkilemektedir.

Bu kaos, ABD'nin başarısız oldu- ğu anlamına mı gelmektedir? Öyle görünüyor ki, ABD, kaostan da ya- rarlanma yolunu tutmakta, o bölge- ye başka egemen güçlerin girmesine engel olmaktadır. Öte yandan Irak operasyonu Kürt devletinin kurul- ması konusunda da önemli açılımlar yaratmayı hedefliyordu; bunun İsra- il'in güvenlik sorunuyla da bağlantı- sı hesaba katılmalıdır. İran ayağına gelince, onun projenin önemli bir ayağı olması şu nedenlere dayan- maktadır: Her şeyden önce İran, böl- genin önemli bir ulus devletidir ve küreselleşmeye ve küresel sermaye- ye karşı direnmektedir; Azerbay- can'la komşuluk ilişkilerinin yanın- da köklü dinsel bağları da bulun- maktadır; öte yandan Afganistan'la Irak arasındaki geçişi engelleyen bir koridorda yer almaktadır; Hazar pet- rollerinin Basra Körfezi'ne indiril-

mesine ve Hint Okyanusu'na taşın- masına engel oluşturmaktadır. Yine İsrail'de ve Batı'da meydana gelen pek çok terör eylemini desteklemek- te, Filistin'e açıktan sahip çıkmakta- dır. Hatta Ortadoğu'da, din eksenin- de, Batı ve Amerika karşıtı bir akım yaratmak için elinden geleni yap- makta, radikal İslamcı unsurları des- teklemektedir.

Suriye'ye gelince, uzun süredir ABD'nin haydut devletler listesinde yer almaktadır; bunun en temel ne- deni, terör eylemlerini tetiklemesi, İran'la bölgedeki İsrail oyunlarına karşı sürekli işbirliği içinde bulun- ması, Filistin Devleti'ni destekleme- si, vb.'dir; öte yandan burası önemli bir Hristiyan nüfusuna sahip bir bölgedir. Suriye'ye yönelik etkinlik- lerde dikkati çeken en önemli unsur, ABD'nin İsrail'in güvenliğini sağla- ması ve bir anlamda yayılma alanını genişletmesidir. Kafkasya'ya yönelik ABD'nin temel hedefi öyle görünü- yor ki, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hat- tını denetimi ve güvencesi altına al- mak ve bu coğrafyada kendine ba- ğımlı yönetimler ve geniş bir pazar oluşturmaktır.

ABD askerleri insan hakları ve demokrasi getirirken!

Ancak bu pek kolay olacağı benzememektedir; çünkü Putin yönetimi, ABD'nin Ortadoğu Projesi'ni öngörerek çeşitli önlemler almaktadır. Söz gelimi, Putin, Çeçenistan'da egemenlik kurmaya, diğer ülkelerde etkinliklerini artırmaya çalışmaktadır. Fakat ABD'nin projesini yaşama geçirmek için, Gürcistan'da, kendine yakın duran bir yönetim oluşumunu sağladığı görülmekte; oradaki etkinliklerini artırdığı gözlenmektedir. ABD, benzer bir etkinliği Ermenistan'da da yapmaya girişebilir; çünkü Ermenistan'ın denize inmesini, kuzeyden İran'ı sıkıştırmasını sağlamayı deneyebilir.

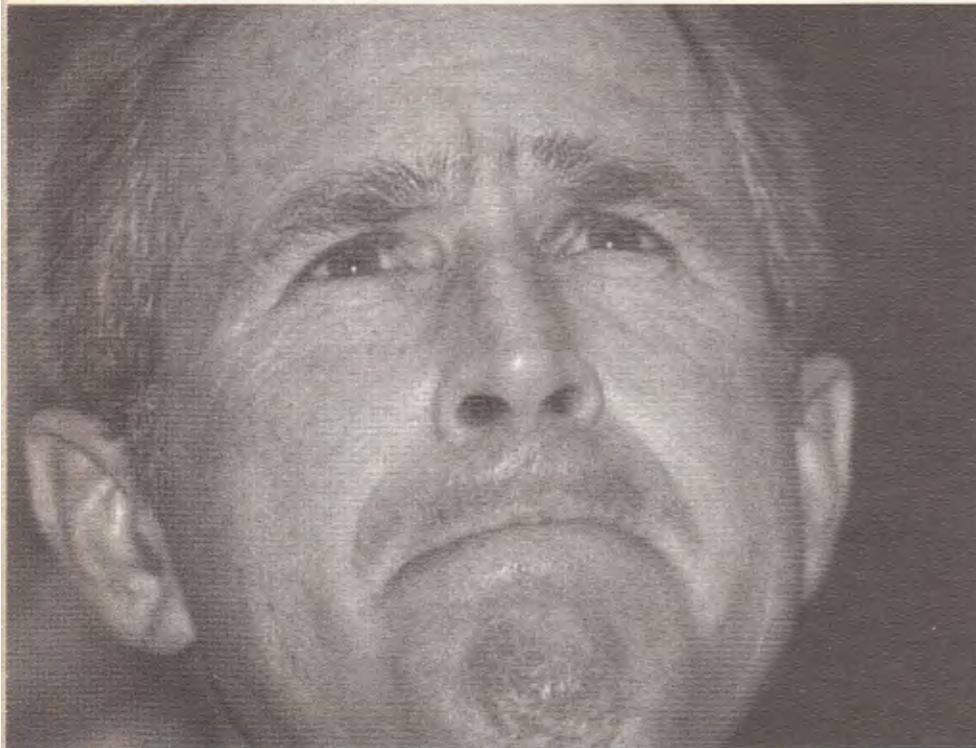
Doğu Akdeniz'e gelince, en önemli alan Kıbrıs'tır; çünkü Kıbrıs, Doğu Akdeniz'i kontrol altına almak için stratejik bir bölgedir. Öte yandan burası, enerji terminali olarak kullanılmaya müsait bir alandır ve Ortadoğu bölgesini ve ticaret havzasını kontrol altında tutmaktadır. Yine Rusya'nın, sıcak denizlere inmesinin önünü kesmek, Ortadoğu'daki emellerine ulaşmayı engellemek için de önem taşımaktadır. Rusya bunu fark ettiği için, Annan Planı'nı veto etmiştir. Aslında Kıbrıs'ta yapılan referandum sonuçları, Büyük Ortado-

ğu Projesi lehinde kullanılabilir; çünkü ABD'nin bölgedeki denetimini artırmak için Kuzey Kıbrıs'ta bir üs kurmayı istemesi olasıdır. Gerçi, Güney Kıbrıs'ta İngiliz üsleri bulunmaktadır ve ABD'nin bunları istediği zaman kullanabileceği ileri sürülebilir. Fakat ABD ve AB arasındaki dolar-euro rekabeti ve çelişkiler büyürse, bu konuda İngiltere'nin tavrı değişebilir. Nitekim, 1856 Süveyş Savaşı'nda, ABD İngiltere'yle karşı karşıya gelmiştir. Kaldı ki İngiltere, büyük Britanya hayaliyle, Ortadoğu'da ABD'den bağımsız projeler üretebilir ve bu bölgeyi onlardan daha iyi tanıdıkları düşünülürse, bu konuda Ortadoğu satranç oyununda avantajlara sahip de olabilir. Bu haliyle, ABD'nin karşısına Avrupa Birliği ile yeni bir güç olarak çıkabilir. En azından, bunun olmayacağını söylemek için geçerli bir neden yoktur. Bu açıdan ABD'nin Ortadoğu Projesi'nde bir üs olarak Kıbrıs'ın kuzeyini ele geçirme çabası anlamlı olmaktadır.

Büyük Ortadoğu Projesi içerisinde Türkiye'nin, Kıbrıs ve Kürt sorunuyla bağlantılı güçlü yeri ve bağı olsa da, asıl bağ, Ortadoğu'ya yönelik operasyonlarda geçit olarak kul-

lanılması ve orada oluşturulacak rejimlere örneklik etmesinin istenmesidir. Bu 1960'lı yıllardan beri uygulanan bir politikanın ürünüdür ve sırf örneklik etmek amacıyla Türkiye'nin laik ve seküler yapısı dinsel bir kimliğe büründürülmek istenmektedir. Aslında, bu yolla, ABD adeta Ortadoğu'ya ihraç etmeye çalıştığı siyasi yapının prototipini Türkiye'de oluşturmayı denemektedir. ABD Türkiye'yi kullanarak, Ortadoğu'ya dinden referans almış demokratik bir yapı kurmayı denemekle, aslında, Ortadoğu'da, Batı kültürüne ve Hristiyanlığa çok olumsuz bakmayan, küresel sermayenin ve misyonerlerin rahat dolaşmalarını sağlayan bir kültürel yapı kurmaya; siyasal rejimleri ise, kurmayı amaçladığı görünüşte özgür medyalarla, kendi yandaşlarına ve işbirlikçilerine vermeyi denemeye çalışmaktadır. Bu yolla başarı sağlanabilirse, projeyi yaşama geçirirken güç kullanma yoluna başvurmaya gerek kalmadan yoluna devam etmeyi başarabileceğini düşünmektedir.

Ancak, ABD'nin hedeflediği amaçları başarması konusunda, kimi engelleri hesaba katmak gerekmektedir; zira Ortadoğu'ya ilişkin projeleri olan sadece ABD değildir; bunun yanında, yeniden zenginleşmeye başlayan Rusya bulunmaktadır; çünkü petrol ve doğalgaz ticareti Rusya'nın ekonomisini büyütmektedir. Diğer yandan Çin ucuz işgücü ve nüfusuyla hem bölgeyi kontrol etmeyi, hem de ticari mallarıyla piyasalara egemen olmayı, hem de güven unsuruyla yabancı sermayeyi kendine çekmeyi başarabilir; bunun kimi belirtileri yok da değildir; zira Çin malları anılan bölgede önemli bir rekabet unsuru olarak kendini göstermektedir. Öte yandan Avrupa Birliği önemli bir güç ve ekonomik birlik olarak, bölgeyi sadece ABD'ye bırakmaya razı olmayacaktır. Öyle anlaşıyor ki ABD, gelişen süreçte ve Büyük Ortadoğu Projesi'nin ileriki safhalarında, ya anılan güçlerle işbirliği içine girmeyi deneyecek ya da projesinde kimi değişiklikler yapmak zorunda kalacaktır.

ABD'nin hedeflediği amaçları başarması konusunda, kimi engelleri hesaba katmak gerekir; zira Ortadoğu'ya ilişkin projeleri olan sadece ABD değildir.

Prof. Dr. Kadir Cangızbay ile söyleşi

Globalleş(tir)me çağında insan olmak

Akıl bize ne yapacağımızı değil, nasıl yapacağımızı, yani metodu, yöntemi gösterir ve postmodern de çıkıp tam tamına "Akla Veda"yla "Yönteme Hayır"ı önerir. "Yapma" der, "ol". Sen, etnisiten, cemaatin, tarikatin, takımın, hiçbir şey bulamadıysan cinsel tercihin temelinde bir kimlik edin, onu ol, onun hakkını ver, onun hakkını al; "insan"ı ise bırak burjuvazi halletsin. Buna karşılık Aydınlanma, "İnsan"ın işini, değil burjuvaziye, varsa dahi Tanrı'ya bile bırakmaz. Ama, bu yönde nasıl yol alınır, bununla hiç ilgilenmiyor Aydınlanma. Bu işin insanların iyi niyet ve temennileriyle değil, somut toplumsal güçlerin eylemiyle yapılırsa yapılabileceğinin bilincine ancak Proudhon ve Marx'la ulaşılabilir.

H. Haluk Erdem

Bilimsel çalışmalarını, Gazi Üniversitesi çatısı altında sürdüren çok değerli isimlerden biri de, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyelerinden sosyolog Kadir Cangızbay'dır. Prof. Dr. Cangızbay ismini önemli kılan noktalardan biri, bana göre, onun içinde bulunduğumuz globalleşme çağının ortaya çıkardığı insan anlayışını bize göstermesidir.

Sosyolog Cangızbay'ı halen tanımayanlar için şu kısa bilgileri vermek istiyorum: 1947'de İstanbul'da doğdu. Saint-Joseph Lisesi'ni bitirdi. 1967-1972 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi'nde sosyoloji okudu. 1974'de AİTİA'ya asistan olarak girdi. 1981 yılında, "Kuramsal Bir Yapı Olarak Özyönetim" adlı teziyle doktora derecesi aldı. 1989'da doçent, 1996'da profesör oldu. Prof. Cangızbay, Özgür Üniversite'de ders ve konferanslar vermiştir. Çeşitli dergi ve gazetelerde çok sayıda makalesi yayımlanmıştır, ayrıca Gurvitch tarafından kurulan merkezi Fransa'da bulunan AISLF (Fransız Dilli Sosyologlar Derneği) üyesidir.

Eserleri şunlardır: *Sosyoloji ve Felsefe*, *Gurvitch (çeviri ve derleme)*, *Özgürlüğün Bilimi*, *Gurvitch Sosyolojisi (çeviri-derleme)*, *Siyaset-ötesi Toplum*, *Komprador Rejimin Anatomisi*, *Sosyolojiler değil Sosyoloji*, *Sosyolojik Praksis*, *Gurvitch*, *Sosyoloji ve Felsefe*, *Hiçkimsenin Cumhuriyeti*, *Çok-hukukluluk*, *Laiklik ve Laikrasi*, *Globalleş(tir)me Terörü*, *Sosyalizm ve Özyönetim*.

10-17 Ağustos 2003 tarihleri arasında İstanbul'da toplanan 21. Dünya Felsefe Kongresi'nde

"Küreselleşme ve Kültürel Kimlik" başlıklı ana oturumunda, Amerikalı felsefeci Adamantia Pollis, günümüzde insanların, globalleşmenin yararlı olduğunu sandıklarını ve bunun yanlışlığını belirtmişti. Pollis, "parçalanma" kavramından söz ederek, küresel ekonomi anlayışıyla devlet otoritesinin ve çok uluslu şirketlerin etnik farklılıkları politize edecek bir gerginlik ortamı yaratacağını, bu gerginliğin de ulusların etnik gruplar olarak parçalanmasına neden olacağını düşünerek globalleşmeyi eleştirmişti. Aynı şekilde, globalleşmenin önümüzdeki zaman içerisinde açacağı olumsuz sonuçları Prof. Cangızbay öngörüsüyle şöyle belirtmektedir: "Bu noktada artık şunu da söyleyebiliriz ki, globalleşme, makro yapılar düzeyinde totalitarizmler/entegrizmler çağı olarak somutlaşırken, mikrososyolojik açıdan da bir fanatizmler çağı olarak yaşanacaktır" (Ulusal, sayı 2, 1996).

Her şeyin serbest piyasa kuralları doğrultusunda çok daha iyi işlediğini savunan globalleşme düşüncesinin yol açtığı olumsuz sonuçlar, Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından açıklanan rakamlara yansımıştır: "Türkiye'nin korkutan gerçeği"ne göre, Türkiye'nin en zengin yüzde 20'lik kesimiyle, en yoksul yüzde 20'lik kesimi arasındaki uçurum farkı, 9,5 kata ulaşmıştır. Türkiye'de yaklaşık 12 milyon kişi, günde 1,5 milyon lirayı bile bulmayan bir miktarla geçinmektedir. Bu rakam, açlık sınırının altındadır. Kadir Cangızbay'ın dediği gibi, "insanın kendisi de dahil her şeyi Pazar-içinleştirmeye, yani

alınır-satılır bir nesne haline getirmeye yönelik" (Globalleş(tir)me Te-rörü, Odak Yayınları, Ankara 2003, s.89) globalleşme projesinin karşısına çıkabilecek tek engel, insanın tarihin öznesi olduğunu, nesne olmadığını yaşantı olanakları içinde gösterebilmesidir.

Özgürlük: belirlenmişliğin geriletilmesi

Gurvitch, düşünceleriniz üzerinde etkisi olan bir sosyolog. Bu sosyoloji üzerine yazdığımız eserler var. Gurvitch sosyolojisinin, toplumsal ve insanı anlamada, bize sağladığı düşünme olanakları nelerdir? Bu sosyoloji ile, günümüzde olup biten sorunlara hangi noktalarda çözüm bulmak söz konusudur?

Saint-Simon, sosyoloji için insan hürriyetinin bilimi der. Sosyoloji terimi, çok sonraları üretiliyor, Auguste Comte tarafından. Saint-Simon, sosyoloji diye bir tabir kullanmıyor. "Öyle bir bilim kurulmalı ve kuracağım ki" diyor, "o insan hürriyetinin bilimi olacak". Saint-Simon'da dile gelen bu vaadi gerçeğe dönüştürmek Gurvitch'in başarısıdır. Çünkü Gurvitch'in şöyle bir kavramı var: Özgürleşme ihtiyacının varoluşsal belirlenimi. Hürriyet, belirlenmemişlik demektir. Belirlenmemiş olanın, mutlak özgür olanın ise bilimi yapılamaz; zira bilimin hedefi ele aldığı şeyi o şey yapan, öyle yapan belirleyicilikleri ortaya koymaktır; oysa mutlak özgür olanın yegâne belirleyicisi yine kendisidir. İnsanın bilimi, yani toplumun bilimi dersen, insan, doğrudan doğruya özgürleşmesinin ürünüdür; doğaya kulluğunu, doğa tarafından belirlenmişliğini geriletmesinin ürünü. Doğa tarafından belirlenmişliğini geriletmediği ölçüde, doğaldan farklı bir gerçekliğe hayat vermiş oluyor; salt bir canlı nesne olmaktan çıkıp, özne olma boyutu da kazanıyor. Gurvitch de, işte, bu özgürleşmeyi, özgürlüğü beşerinin, toplumsalın temeline yerleştiriyor. Ama aynı zamanda bu özgürlüğün, pozitif, yoktan var eden, kurucu bir özgürlük olmadığının farkında.

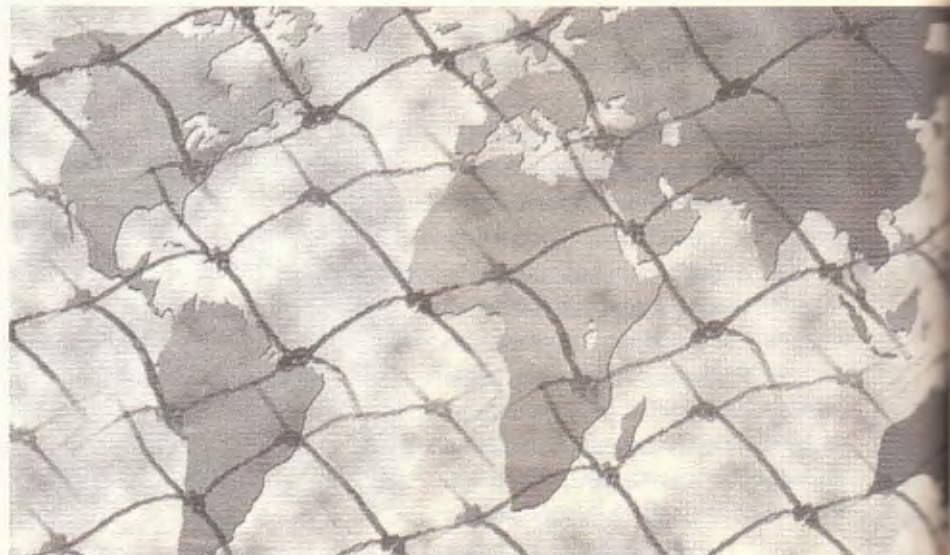
Gurvitch'in bu düşüncesini kafamda tamamlayan insan da, Necati Öner; kendisine epey bir şey borçluyum. *İnsan hürriyeti* adlı kitabının 2. baskısının 13. sayfasında, sondan 3. satırında, hoca, "insan hürriyeti, daima bir şeylere karşı gerçekleşir" diyor; ben de ilave ediyorum, "dolayısıyla, neye karşı gerçekleşiyorsa işte ona göre biçimlenir, yani onun belirleyiciliğinin izini taşır". Kısacası insan hürriyeti daima negatiftir, dolayısıyla da rölatiftir, yani belirlenmişlik taşır, bu sayede de bilime gelir.

Buradaki, negatifli, rölatifli ifade, ilk bakışta, hocaninkine göre daha az Türkçe gibi, ama, nereden kalkıp nereye vardığını daha iyi söylüyor. Kelimelerin etnik kökenlerinin, kökdillerinin önemli olmadığını bize öğreten de, Şükrü Elçin. Daha doğrusu o hepimize öğretti de, öğrenen tek galiba ben oldum. Şöyle demişti: "bir dili o dil yapan, kendi sözdizimidir"; dolayısıyla kelimenin nereden geldiği, Türk, Fransız veya Arap kökenli mi olduğu o kadar önemli değil... Tabii bu, hocanın gericiliğinin, faşistliğinin kanıtı sayıldı. Oysa benim için belki de en sektirmeden izlediğim bir çizginin kurucu noktası: "Bir dili o dil yapan, kendi sözdizimidir", yani sesleri işleme, söz haline, bize bir şey söyler hale getirme biçimi, biçimlendirme araçlarıdır (morfem, yapım ekleri); yoksa anlam-birimlerin (semantem) nereden alındıkları değil; yeter ki kökdillerinin morfemleriyle donan-

mış, dolayısıyla o dilin sözdizimini de taşıyor olarak yerleşip dilimizi yapı düzeyinde işgale uğratmasınlar. Örneğin, 'hürriyet'i tümenden atmak yerine, bizim için anlam-birim olmaktan çıkmayacağı son noktaya, yani hür'e kadar kökdilinden yalıtıp, bundan sonrasını Türkçe'ye havale ettiğimizde, o artık Araplığını Türkçe içinde de sürdüren özerk bir yabancı ajan değil, tam tersine Türkçe tarafından farklı yapıların kurulmasında kullanılacak basit bir hammadDEDİR. Necati Öner'in sözüne dönersek, hoca, hürriyeti bilime konu edilir hale getirebilmenin felsefi temelini hazırlıyor, bu temelden kalkılarak varılacak sonucu da ben çıkartıyorum.

Felsefenin sosyoloji ile olan ilişkisini her zaman dile getirdiniz. Felsefi temeli bakımından da Gurvitch'i örnek verdiniz. Bu ilişkinin günümüzde yeterince kurulduğuna inanıyor musunuz?

Hayır, kesinlikle inanmıyorum. Her şeyden önce şunu söyleyelim: Felsefe, felsefe kurmak için yapılmaz. Mutlaka başka bir şey yaparken veya başka bir şey üzerinden yapılır ve bilim yaparken de mutlaka felsefe yapmak gerekir. Bilim yapan herkes, ilk önce, ele aldığı nesnenin felsefi çizimini yapmak zorundadır. Bu konuda da Gurvitch'in bilgi türleri ayrımı temel yol göstericim oldu. Onun sayesinde ki, felsefe deyince münferit felsefelere ilişkin malumat değil de, felsefi bilgi üretimini anlı-

yorum. Gurvitch'in tanımıyla felsefi bilgi üretimi, mevcut bilgi ve önermelerden kalkıp o önermeleri, zamanla, mekânla, münferit olay ve koşullarla sınırlı olmayan, sınırsızsonsuz geçerlikte önermeler haline getirmek; bir ayıklama işi. Örneğin özgürlük derken, mülk edinme, ifade, kültürünü kullanabilme vb. özgürlükleri olarak değil de, özgürlük nedir sorusu üzerinden düşünmek: Özgürlük, belirlenmişliğin geriletilmesidir. Müzik için, bestenin bilerek ya da bilmeyerek başkalarından apartma olmaması için, solfej yapmayı bilmek ne ise, bilim için de felsefi bilgi odur. Notayı sesini vererek okumayı bilmeyen için, diyelim bir Re sesi daima ve daima ya bir gitarın, ya bir akordeon veya piyano ya da bir tenor veya sopranonun Re'sidir, onunla, görgül-duyumsal olanla sınırlıdır; hele kişi sağırsa hiç yoktur; müzik akar gider, kişi, nerde ne var, o ana tekabül eden nedir, Re nerededir, La nerededir, neresi Re'dir de La değildir, bunların hiçbirini yakalayamaz, teşhis edip adını koyamaz. Beste yapıyorum sansa da, aslında o bestenin baştan sona gerçek mimarı, yoktan var edeni kendisi olamaz. Her bir duyumsal tezahürü bütün sınırlı somutluklardan, şu ya da bu enstrüman veya ajandan bağımsız bir şekilde kendi içinden tanımlanabilir hale getirmektedir solfej ve de felsefe. Besteyi ben yaptım, notaya geçirme işini de başkası yapsın olmaz; zira o beste, gerçekte zaten sana ait değildir eğer notaya geçirme işini kendin yapabilecek bilgiye işin taa en başında sahip değilsen. Sosyoloji yaparken de, işin felsefesini de kendin yapacaksın; yoksa, ismarla da bu işi felsefeci yapsın; öyle şey olmaz.

Literatür izlemenin anlamı

Hocam, "sosyolog kimdir?" başlıklı yazınızda, sosyolog olmayı anlattınız. Sosyolog olma bakımından ülkemizde ve dünyada nasıl farklılıklar ve

benzerlikler vardır?

Dünya hakkında yeterince bilgim yok. Bu belki de büyük ölçüde yabancı hegemonyası altındaki bir ülkede yaşıyor olmamdan kaynaklanan bir tepki. Yabancı, Batılı, özellikle de Amerikalı, İngiliz veya o çevrelerde revaçta olan yazarları yakından takip etmenin, onların takipçisi, temsilcisi olmanın bizatihi bir değermiş gibi görülmesi, prim getirmesi bana tiksinti veriyor. Sosyal bilimler için, özellikle de sosyoloji için söylüyorum, adamın gidip İngiltere'de Amerika'da doktora yapması, Cezayir Fransız sömürgesi iken, Cezayirli'nin çocuğunu Fransa'da okutmasının kine benzer saiklerle oluyor, benzer işlevlere sahip: Yabancı egemene yakınlaşıp, yakın olduğunu gösterip kendi kardeşleri üzerinde üstünlük kurma, öncelik kazanma; şu ya da bu ölçüde maşalık pahasına; ideolojik bir maşalık. Gücünü bilimden almadığı, almasına gerek kalmadığı ölçüde de, zekâsızlaşma, papağanlaşma; papağanlaştığı ölçüde de rengârenk, çekici, sesi duyulur, dinlenir, sırf dinlenilmek için çevresinde toplanılır, daha iyi duyulsun, tek bir kelimesi, marifeti kaçırılmasın diye hayranlık dolu

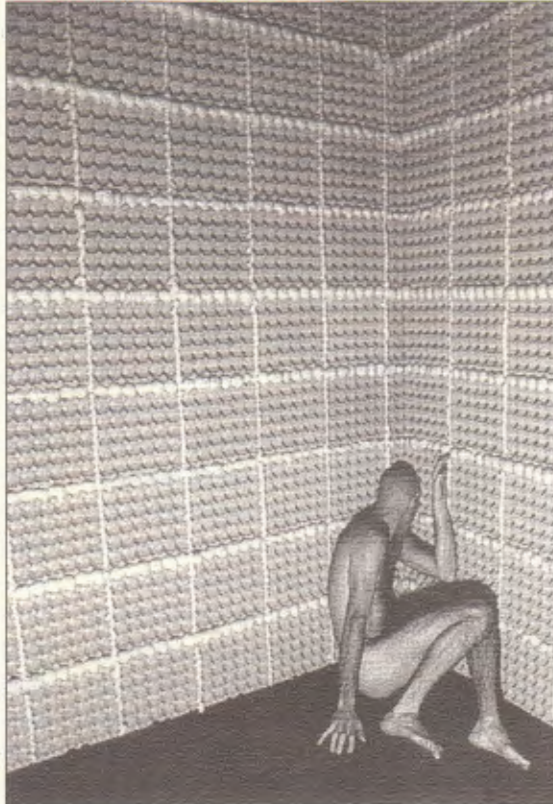
bir sessizlikle. Sömürge Cezayir'de diyelim iki kundura tamircisi, ustalıkları eşit; ama Fransızca bileni/kullananı daha iyi kazanacak, yaşayacak: Egemene hizmetin ödülü, ama aynı zamanda işe, ustalığa, liyakate saygıya, meslek ahlakına bir dinamit; kompradorluğun yapısallaşması.

Yabancı dille yükseköğretim de beni iğrendiriyor. Bunları Batı düşmanlığımdan söylemiyorum. Tam tersine, benim için, her demokrat, hümanist, sosyalist insanın gerçek vatanının yanı sıra bir de manevi vatanı vardır, o da Fransa, zira insanlığın etik anlamda doğduğu yer. İnsan ve vatandaş hakları, laiklik ilkesi; insanın sırf insan olduğu için değerli, hiçbir insan-üstü ölçüde vurulamaz olduğunun ilanı ve bütün bunlardan önce de 'habeas corpus'; o da İngiltere'nin insanlığa hediyesi. İşte bu yüzden Batı ve özellikle de Fransa benim için önemli. Dışa, Batı'ya kapalı olduğum için değil, sadece özel olarak izliyor değilim. Ayrıca, şimdilerde pek bir marifet sayılan literatür izlemek, gerçekten bilim yapmak isteyen insan için peşin bir intihar, tabii aynı zamanda haysiyet de kırıcı. İnsan kendi problemini kendisi kurup, kendi yolunu izlerken karşılaştığı engellerin, zorlukların, karanlık noktaların fonksiyonunda (Batılı veya Batılı olmayan) literatüre de müracaat eder; o kadar; yoksa literatür kendisi için izlenmez.

İnsanın özneleşmesi ve insan hakları

Hocam, yazılarınızda vurgu yaptığımız kavramlardan biri de "insanın özneleşmesi"dir. İnsanın özneleşmesi nedir? Özneleşen insan kimdir?

İnsan, tabiatın kendisini yapmaya icbar ettiklerinden farklı bir şeyler yaptığı anda doğal belirleyiciliklere bire bir tabi basit bir ajan, canlı nesne olmaktan da çıkmış olur ki, bu aynı zamanda onu tarihin öznesi de yapmış olur; zira,

kendi karşı çıkışı, itaatsizliği olmasaydı tekrarlanmaya devam edecek olan bir şeyleri artık tekrarlanmaz, dolayısıyla ancak -di'li geçmiş'le ifade edilebilir hale getirmiş olur.

Çağımızda bir kavram kargaşası yaşanmaktadır. Bu kavramlardan biri de insan haklarıdır. Haklar konusunda bir enflasyon yaşanıyor. Her hak talebi, bir insan hakkı talebi olarak algılanıyor. Sizce insan hakları nedir? Bu haklar nelerdir? İnsan hakları bilincinin geliştirilmesi için neler öneriyorsunuz?

İnsan özneleşebildiği ölçüde insan olur. İnsanın özneleşmesini engelleyen ne varsa, insan hakları mücadelesinin konusudur. Diyelim ki, bir insanın tarım yapmak veya işyeri kurmak için toprak edinmesini, orayı kalıcı kılmasını engelleyen feodal yasalar ve kilise yasakları var. İşte orada toprağın, üretim araçlarının özel mülkiyeti bir insan hakkıdır. Ancak mülk sahibinin bu hakka dayanarak başkalarının çalışma, üretme olanaklarını tekeline aldığı anda, böyle bir hak, artık kendisiyle insan hakları adına mücadele edilmesi gereken bir ayrıcalığa dönüşmüş demektir.

Bir yazınızda, laikliği insan haklarının ön koşulu olarak saptıyorsunuz.

İnsanın insan olması açısından, asli olmayan, arızı olan yanlarını, insanı bir yere oturtmakta ölçüt olarak gören her türlü düzenlemenin yok edilmesinin ilkesidir laiklik. Yani, insan Müslüman da Hristiyan da olur, Budist de olur. Ancak insan mutlaka bir şeydir. Ama bu olunan şeylerden hiç biri, insan olmak için zorunlu değildir. Laiklik, insan hakkı kavramı için zorunlu zemini hazırlayan yönetsel ilkenin adıdır. Laiklikten kalkmayan, laikliği temel, ön koşul olarak görmeyen hiçbir söylemin, siyasetin insan kelimesini kullanmaya hakkı yoktur.

Globalleşme değil, globalleştirme

Globalleşme ve postmodernizm eleştirisi, yapıtlarınızın merkezinde yer almaktadır. Globalleş(tir)menin yarattığı sorunlar, herkes tarafından

**Her şeyden önce
globalleşme kendiliğinden
gelişen, nötr bir olgu
değil. O yüzden de,
globalleşme değil,
globalleştirme.**

**Globalleşme, pazarın
global hale gelmesi, her
yerin pazar, her yerde
piyasa kurallarının geçerli,
her türlü ilişkinin pazar
üzerinden kurulur olması.**

tartışılmakta. Görünen, bu sorunlardan herkesin (sözde) rahatsız olduğu. Ancak, her şey seyrinde devam edip gidiyor. Bu tarihsel oluşum devam edecek mi? Gelecek, insana neler yaşatacak sizce?

Her şeyden önce globalleşme kendiliğinden gelişen, nötr bir olgu değil. O yüzden de, globalleşme değil, globalleştirme. Globalleşme, pazarın global hale gelmesi, her yerin pazar, her yerde piyasa kurallarının geçerli, her türlü ilişkinin pazar üzerinden kurulur olması. Bu kendiliğinden mi gerçekleşiyor? Meraya çıkma yasağı, tarla, tarım yasakları, köy yakma, köyden göçertme; yani insanların kendi üretim araçlarından koparılması, onları kullanamaz, dolayısıyla karnını doyurmayı, ekmek bulmayı artık ancak pazar üzerinden gerçekleştirilebilir kılınması; tabii bütün bunlar terörle mücadele adına, ama aslında başlangıç 24 Ocak 1980. Mesele, Türkiye'nin bütün kapılarını uluslararası kapitalizme, finans kapitale açmak, bu programı yürütebilmek için 12 Eylül ve önce açık, sonra da gizli askeri rejimin neredeyse planlı programlı olarak ateşlediği bir düşük yoğunluklu savaş. Kapitalizm, insanları pazara çekemediği yerde, ölçüde zorla pazara tehcir ediyor. Terörle mücadele zulumu de son tahlilde pazarın ve pazar içinleşmenin genişlemesi ve derinleşmesinin bir aracı olarak iş görüyor: Globalleşme, küreselleşme de-

ğil, globalleştirme. İnsanların ister ülke, ister kavim veya yöre, isterse de birey bazında, globalleştirenlerden değil de globalleştirilenlerden oldukları ölçüde, daima daha aşağılara düşecekleri bir mekanizma söz konusu. Zira pazarda esas belirleyici olan, kullanım değeri değil, pazarlık gücü. Pazarlık gücü ise pazarda değil pazar dışından sahip olunan bir güç. Ne kadar açsam, hem aynı ekmeği bana daha pahalıya satabilecekler, hem de emeğimi, daha doğrusu her şeyimi daha ucuza kapatabilecekler demektir. Yani burada bir kısır döngü de değil, doğrudan doğruya bir yoksullaşma, yoksunlaşma, güçsüzleşme girdabı söz konusu.

Davranışsal sosyolojinin ayvayı yediği nokta

Yüz yüze geldiğimiz bir yığın dünyaya sorunu vardır. Terör, yoksulluk, savaşlar açlık vd. Dünya sorunları karşısında dünyada ve ülkemizde, sosyoloji neler yapabilir?

İşte az önce, hem de global düzeyde önemli bir şeyler yaptı bile: globalleşme yok, globalleştirme var dedi; insanları zorla pazara sürme, pazar içinleştirme var dedi. Yine önemli bir şey yapsın, hem de hemen, şimdi, burada. Sosyoloji bir davranış bilimidir diyenler var. Bunlar genellikle İngiliz-Amerikan kaynaklarından beslenen 'literatür izlemen'ler. Bunlara belletilen, toplumsalın davranışta ortaya çıktığı, dolayısıyla da yine davranıştan yakalanabileceği. Bireye değerini iade eden özgürlükçü bir cakayla sosyal psikolojiye belirleyicilik atfedip kültür unsurunu ön plana çıkarırlar. Tabii bu arada toplumun global yapısı saf dışı edilmiş olur. Artık her şey davranış, onun arka planında tutumlar, kültür, zihniyet; sanki bütün bunlar kendiliğinden oluşmuş, biçimlenmiş gibi. Toplumsal yapı kavramı bir ke-re saf dışı edildi ya, artık bütün egemenlik ilişkileri, güç dengeleri de sanki insana kendi dışından verilmiş doğal bir zeminin nötr engebelerinden başka bir şey değildir; kısacası, sosyolojinin problematiği dışına sürgün edilmişlerdir. Oysa toplum-

sal yapı, tam tamına bir toplumda yürürlükte olan belirleyicilikler hiyerarşisidir. Her toplumsal belirleyiciliğin ağırlığı, hiyerarşideki yeri, önemi de, kendisini destekleyen yaptırımın ağırlığı kadardır; yaptırımın uygulanma ihtimaliyle düz orantılıdır; dolayısıyla da toplumsal güçler arasındaki dengelerle bire bir ilişkilidir.

Bir toplumun somut, duyumlana-bilir gerçekliğini tabii ki o toplumda yer alan bireylerin davranışları çizer. Ama insan bireyleri birer küçük Tanrı değil ki, kendi her bir davranışının baştan sona yegâne belirleyicisi olabilsin; işin içine belirleyicilikler de -yaptırım güçleri oranında- girer. Yani her davranış aslında birçok belirleyiciliğin bileşkesi durumundadır. Bileşke, yani rezültant, tam tamına fizik bilimindeki anlamıyla. Bu bileşke pekâlâ sıfır da olabilir, yani ortada hiçbir davranış yoktur. Ama bileşkenin sıfır olması, gücün de sıfır olduğunun garantisi değildir. Yani, toplumsal gerçeklik sadece davranışlar şeklinde değil, davran(a)mamalar olarak da tezahür eder ki, işte tam tamına burada da, davranış bilimi olarak sosyoloji de ayvayı yer.

Adam, Ankara'dan İstanbul'a trenle 8 saat yerine otobüsle 5 saatte gitmeyi tercih eder; ilk bakışta bu davranışın öznesi kendisidir; oysa Ankara-İstanbul arasının trenle daha uzun sürmesi ne doğal bir zorunluluk, ne de ilahi bir tecelli; Türkiye'nin komprador burjuvazisiyle Amerikan Petrol tekelleri, Batılı kamyon, otobüs, lastik vb... şirketleri arasındaki işbirliği çıkarbirliği temelinde oluşmuş kolektif bir öznenin, aktörün belirlediği bir durum; yani insan ürünü ve toplumsal gerçekliğin morfolojik, yani en somut katında ortaya çıkıyor. Otobüsü tercih eden bireyimize ise, İstanbul'a 3 saat alınmama cezasıyla desteklenmiş bir toplumsal belirleyicilik olarak yansıyor.

Yani burada insanımız, kendisi ne kadar öyle zannetse de, dışarıdan da öyleymiş gibi gözükse de, aslında buradaki davranışının öznesi, gerçek aktörü falan değil, güç ilişkilerinin

izdüşümünde biçimlenmiş toplumsal yapının basit bir ajanı. Midem guruldar, mide benim midemdir, ses benden çıkmaktadır ama, bu olayda benim özneliğim nasıl ki sıfırdır, yani burada doğal belirleyiciliklerin nasıl ki basit bir ajanıyım, karayolunu tercih eden adamımızın durumu da işte buna benzer bir durumdur. Davranış bilimi olarak sosyoloji ise, zavallı ajanımızı kral ilan ederken, onu ayrıca kulağından tutup zorlamasına bile gerek kalmadan otobüse kendiliğinden sürüklenmesini sağlayacak zeminin mimarı durumundaki gerçek kralı, daha doğrusu ortada bir kral olduğunu bile gözlerden saklamış olur, insan özgürlüğünün biliminin adını kullanarak.

Aydınlanmanın önemi ve sınırı

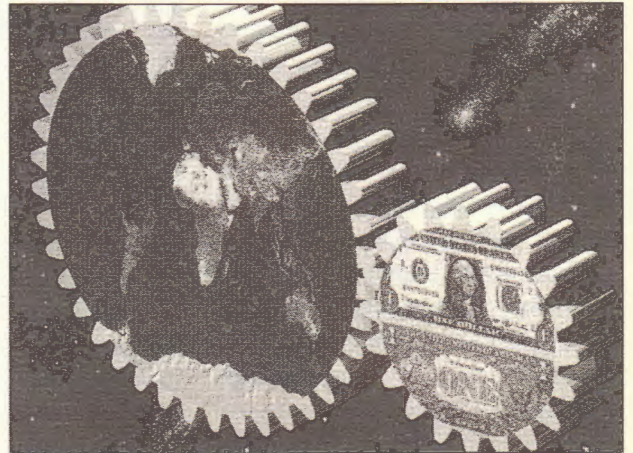
"Aydınlanma" kavramını, rasyonalizm, pozitivizm ve modernizm ile beraber düşününler var. Günümüzde olan bütün sorunların kaynağında Aydınlanmanın olduğunu düşünenlerin sayısı da az değil. Aydınlanma doğru anlaşılmış mıdır? Bu eleştiriler hakkında düşünceleriniz nelerdir?

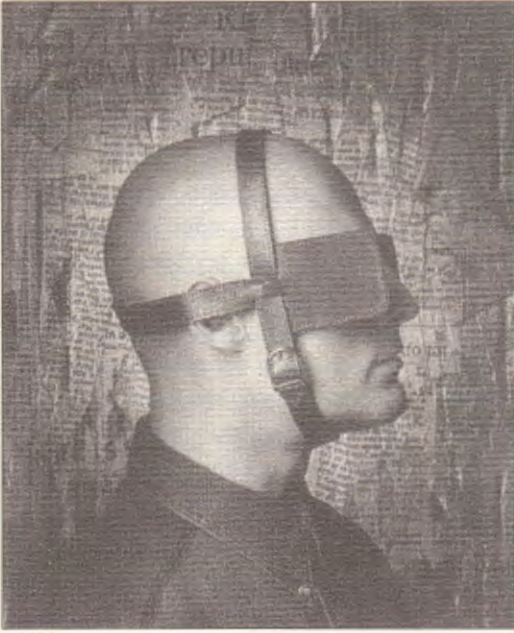
Önce şu oyunu bozalım: Büyük A ile yazılacak Evrensel Akıl diye bir şey yok. Her biri görelî, rölatif sınırsız sayıda aklilikler, rasyonellikler var. İşyerim evime yakın, yol da müsait; işe gidip gelmek için bir bisiklet almam gerçekten de rasyoneldir; ama bacaklarım kesik değilse. Bütün insanlık yüzde yüz homojen bir bütün, yani bütün insanlar her bakımdan birbirleriyle mutlak biçimde özdeş varlıklar olsaydı, bütün insanlar için rasyonel olan da tek olurdu ama, yine de Evrensel Akıl'ın gereği olarak değil, insanlardan her biri için rasyonel olanın birbiriyle aynı olmasından dolayı.

Görelî değil de mutlak, dolayısıyla da evrensel ve aşkın bir Akıl'dan

söz eden, aslında kendisi için rasyonel/aklı olanı herkese dayatıp bunu da insan-üstü bir dayanak aracılığıyla meşrulaştırma peşinde olmandır. Onun dayatmış olduklarına karşı çıkıyorum diye, onun meşruluk temeli olarak kullanmaya kalktığı Akıl'a saldırmak, her şeyden önce, olmayan bir şeyle, yani hayaletlerle boğuşmak, tabii bu arada neyle/ neye/ kimlere karşı savaşılacağı konusunda hedef şaşır(t)mak, nihai tahlilde de esas savaşılması gereken her ne/ kim ise ondan yana çalışmak, başka bir şey değil.

Postmodernin yaptığı da tam tamına bu. Diyelim, çok tutuldu diye balığı gerisin geriye, hem de ekstra bir zahmete girerek denize dökmek, rasyonel midir, akla sığar mı? Benim aklıma sığmaz. Ama arz talebi aşarsa fiyatlar düşer diyen için, tabii ki rasyonel, aklın yegâne gereği, yani mükemmelen rasyonel. Burada Akıl nerede? Herkesin aklı kendine. Buradaki akıl, Akıl değil, kapitalist burjuvazinin aklı. Aslında, burjuvazi Aydınlanma'nın rantını yeme peşinde, daha doğrusu yemiş ve hâlâ da yiyor. Burjuvazi o dönemde feodal statüler hukukuna ve Kilise egemenliğine karşı savaşta; vatandaşlık hukukundan yana. Bu kendisi açısından rasyonel, ama aynı zamanda hem her insan bireyi, hem de bütün insanlık açısından da. Zira insan kendi dışından verili belirleyicilikler karşısında özgürleştiği ölçüde insan olmuş; statüler hukukunda birey kimden olup kimden doğduğunun mahpusu, kendi yapmadığı, öznesi/aktörü olmadığı bir geçmişin kö-

lesi, Kilise karşısında ise insan-üstünün kulu. Bu mücadelesinde burjuvazinin rasyoneli, hem gerek birey, gerekse tür olarak insanın rasyoneliyle, üstelik hem de etik olanla çakışır, örtüşür vaziyette; tarihte ilk ve son kez.

Rasyonellik görelî, buna karşılık etik tam tersine, görelî ahlakîyetlerin görelî olmayan ilkelerin terazisinde tartılması, mutlak olana vurulması, ahlakın sosyolojisi olur, ama etiğin asla. Burjuvazi düşüncesi işte bu arzı, geçici örtüşmeden bilistifade kendi görelî rasyoneline etiğin mutlaklığını yüklüyor; alın size Evrensel Akıl. Oysa yüce Marx, taa 1840'larda öyle Evrensel Akıl diye bir şey yok, bu burjuvazinin akli, yani onun açısından rasyonel olan diyor. Postmodern ise, kapitalizmin içine ettiği dünyamıza bakıp güya en radikalinden bir eleştiri getiriyor; ama burjuvazinin paradigması içinden: sorumluluğu Akıl'a yüklerken, sadece gerçek katili aklamış olmuyor, kurtuluş yolunu, kurtuluş kapısını yapmakta değil de olmaktadır, olunana sarılmaktaymış gibi gösteriyor ki, bu da cinayetin sürekliliğinin güvence altına alınması.

Akıl, yapana lazım, yaparken lazımsız, çişini etrafa sıçratmadan yapabilmek için bile akıl lazım; ama "etrafa sıçratma" ya da "sıçrat" diyen bir Akıl yok. Benden sonra aynı tuvalete, diyelim Bush'un gireceğini

bilsem, her tarafı pislerim: akıl bize ne yapacağımızı değil, nasıl yapacağımızı, yani metodu, yöntemi gösterir ve postmodern de çıkıp tam tamına "Akla Veda"yla "Yönteme Hayır"ı önerir. "Yapma" der, "ol". Sen, etnisiten, cemaatin, tarikatın, takımın, hiçbir şey bulamadıysan cinsel tercihin temelinde bir kimlik edin, onu ol, onun hakkını ver, onun hakkını al; "insan"ı ise bırak burjuvazi halletsin. Buna karşılık Aydınlanma, "insan"ın işini, değil burjuvaziye, varsa dahi Tanrı'ya bile bırak-

maz. Fransız aydınlanmacılarının hemen hiçbirisi ate değil; genel tavırları şöyle: Tanrı var mı yok mu, bilemiyorum, muhtemelen de var galiba ama, bu kesinlikle bizim kilisenin papazının anlattığı Tanrı değil. İnsana varmak için Tanrı'nın varlığını ya da yokluğunu ispatlamak gereğini duymuyorlar; olsa da olur olmasa da, bizim için fark etmez deyip yola buradan, bizden kalkarak çıkıyorlar: İnsan, ilk defa bağımsız değişken, Aydınlanma da işte bu yüzden insanın rüşt ispatı, daha doğrusu bu yoldaki ilk irade beyanı.

Ama, bu yönde nasıl yol alınır, bununla hiç ilgilenmiyor Aydınlanma. Bu yolda ilk teşebbüs Fransız Devrimi. Devrimin hemen ardından ki, bu soru sorulmaya başlanıyor: Saint-Simon ve sosyolojinin ana rahmine düşüşü. Ama bu işin insanların iyi niyet ve temennileriyle değil somut toplumsal güçlerin eylemiyle yapılırsa yapılabileceğinin bilincine ancak Proudhon ve Marx'la ulaşabiliyor. Bu aynı zamanda, gerçek babanın, her zaman çocuğa adını veren (Auguste Comte) olmadığının da bir ispatı. Aydınlanma'nın bu konuya el atmamış olması, aslında kendisi için çok da hayırlı oluyor: rüştün ispatı yönünde "Nasıl yol alınır" derken "Nasıl yol alınmalı"nın formülünü bulduğunu sanıp toplum mühendisliğine soyunma tehlikesinden peşinen kurtulmuş oluyor. Aydınlanma,

insanı Tanrı'nın kulluğundan kurtarıp, sonra da onu muhayyel/mutavver hır geleceğe kurban etmenin çok da değil- en uzağında: ne ideal bir insan modeli çiziyor, ne de belirli bir insan figürünü ön plana çıkarıyor. Burada, bugün yaşayan insanı, kısacası yaşayan insanı hem tek kalmış, hem de tek varış noktası olarak ele alıyor ki, ben buna can diyorum, can deyince de, bundan tam 35 yıl önce Elazığ'ın katırla bile ulaşılmaz bir dağ köyünde rastladığım, en az 70 yaşındaki bir Alevi dedesinin şu sözlerini hatırlıyorum: "Ah keşke sosyalizm toklar tarafından kurulabilirdi bir şey olsaydı"; Gurvitch Marx'ın düşüncesini "humanisme réaliste" (gerçekçi insancılık) olarak tanımlarken neyi kastediyorsa, işte tam tamına o.

"Bardağına içebileceğin kadar su doldur"

Hocam, kavramı sorgulayışınız bakımından Sokrates'e, doğruluğundan şüphe ettiğiniz yargıları gözden geçirmekle Descartes'e ve düşünmenin alanını çizmekle Kant'a yakın bir anlayışa sahip olduğunuzu düşünüyorum. Yöntem bakımından kendinizi hangi felsefelere ve filozoflara yakın görüyorsunuz?

Bunları okudum, okuttular da; ama bütün eserlerini değil. Hiçbirini hakkıyla incelemiş değilim. Ama kafamda sürekli olarak Kant'ın emperatif kategorik, yani kesin buyruk kavramı var. İnsan ürünü, beşeri olan her şeyin yegane temeli emek, öyleyse her şeyin yegâne, nihai ölçütü de emek olmalı, sosyalizm de bu zaten. Bütün insanlara eşit uzaklıkta, torpile, ayrıcalığa, mağduriyete cevaz vermeyecek tek ölçüt, dolayısıyla sosyalizm de insanlığın tümünü kuşatabilecek yegane ideoloji. İşte sosyalizme denk düşen kesin buyruk ne olabilir; çünkü gerçekten denk düşeni bulabilirsek, ondan bir strateji de çıkartabiliriz; günün rüzgârından etkilenmeyen, eğilip bükülmeyen, her türlü oportünizmin, kıvırtmanın turnusol kâğıdı olabilecek, aynı zamanda hem ahlaki hem de reel bir kutup yıldızı, evrensel or-

tak bir nirengi noktası. “Kendin için istemediğini, başkası için de isteme”; bu Müslümanlık’ta da var; bende de ister istemez Müslümanlık, harç olarak, hissediş biçimi olarak. Kesin buyruk, yani ‘ama’, istisna kabul etmeyen. Bana ve birilerine ne ki “ama” dedirtiyor, işte kendisiyle mücadele edilecek, yok edilmeye etkisiz kılınmaya çalışılacak

şey de o: İnsanla insanın, mevcut insanla da mümkün insanın arasına giren; insanlığı bölen, insanlığın yolunu kesen.

Bir de her şeyin hem meşruluk temeli, hem de meşruluk sınırı olarak “ihtiyaç” var kafamda. Bunu taa çocukluğumda babamdan kazanmışım da farkına varmam epey geç oldu. Geç evlenmiş, ben geç olmuşum, 16 yıl sonra, tek evlat. Üzümü asmadan kendisi koparır, kabuğunu soyar, ikiye bölüp çekirdeğini çıkarır, sonra tabak çatalla önüme koyardı; emek, para benden hiçbir şey esirgemezdi; ama, her defasında da bardağıma su koyarken, “Aman evladım, içebileceğin kadar doldur” derdi, sanki suyu esirgiyormuş gibi; hem garipser, hem de hafiften kırılırdım. Ama şimdi birleştiriyorum; zira bir şey daha var: Bana bunlar belirli bir harçlık da vermediler. Para ortadaydı, dedikleri de şu: “Aman evladım, ihtiyacın kadar al, gereksiz yere harcamaya, vaziyetimizi biliyorsun”.

Kesin buyruk, kesin ölçüt; aslında kesin sözcüğü kısırlaştırıyor, kurulaştırıyor Kant’ın “kategorik”ini. Kategorik, yani hiçbir koşulda kendisinden taviz verilmez olan. Beşeri olan da, zaten doğal verilerle, verili koşullarla açıklanamaz olandır. Katma-beşerilik diye bir kavramım var; sonucun nedene indirgenmez kılındığı yer, alan. Ve tabii yine Gurvitch; ama hak ediyor. Mealen diyor ki, “Herhangi bir doktrini, düşünce sistemini ele alırken, hangi düşüncelerden, akımlardan etkilenmiş, nasıl bir ortamda ne gibi koşullarda ortaya çıkmış, bunları bilmek tabii ki önemli; ama, onu doğrudan doğruya bunlarla açıklamaya girişerseniz,

Demokrasi ABD için sadece bir kılıf.

açıkladığınızı sandığınız şey aslında avcunuzun içinden akıp gider, yok olur; onu kaybedersiniz. İşte bu yüzden, onun hangi koşullarda doğduğunu değil, kendisinin ne olduğunu, farklılığının nerede olduğunu ortaya koyacak şekilde, onu mutlak bir soyutluk olarak kendi iç yapısı, bünyesi temelinde tanımlayın, tarif edin; salt zihinsel bir nesne, yani zaman ve mekân içinde büründüğü biçimlerden bağımsız bir nesne olarak yeniden inşa edin”. Yani Re sesini, gitar veya piyanonun sınırlılığının ötesinde tanınır, tanımlanır hale getirin diyor.

Gurvitch’in ikazı, tavsiyesi çok önemli. Herhangi bir şey salt koşullarla açıklanabiliyorsa, kendisi olarak ele alınıp açıklanmayı hak eden, yani katma-beşerilik içeren yeni ve farklı bir şey değil demektir; ya da sizin açıklamanız açıklama değil.

ABD’nin evdeki hesabı çarşıya uymadı

Hocam, Bilim ve Gelecek dergisinin Genel Yayın Yönetmeni Sayın Ender Helvacıoğlu’nun söyleşimde size yöneltmemi istediği iki soru var. Bu sorulardan biri şöyle: “ABD’nin Büyük Ortadoğu Projesi ana hatları ile neyi hedefliyor? Bölgenin ve dünyanın dinamikleri göz önüne alındığında bu projenin şansı nedir? Bu noktada Irak’taki direnişin önemi nedir?”

ABD insanlığa demokrasi getirme kılıfı altında buraya egemen olmak istiyor. Bu projenin çok karanlık bir yanı da yok. Ama evdeki hesabın çarşıya pek uymadığı ortaya çıkıyor. Irak, Araplık esasında belki de militleşiyor. Bu arada Kürtler yalnız

kalıyor. Amerika’nın hayalindeki yeni Irak’ta onlara biçtiği rolü oynamaları olanaksızlaşıyor, hatta şimdiden olanaksızlaşmış bile. O yüzden de Amerika Türkiye’ye yüklenecek, cinayetlerime mutlaka katıl diyor. Hükümet de kendisini askerlerden koruyabilecek tek güç olarak gördüğü, ki bu konuda haklı, ABD’yi küstürmek tabii ki istemez; ama

açıktan açığa tam bir teslimiyet görüntüsü vermekten de çekinir. Hele ki, Irak’ın uluslaşması, hiç değilse orta vadede Araplar’ı Ortadoğu’da bir ölçüde özne konumuna getirebilir ki, bu da bir yandan Türkiye’nin tavrını etkiler, diğer yandan da Amerika’nın işini misliyle zorlaştırır.

Diğer soru: ABD’li askerlerin Iraklı esirlere uyguladığı işkenceler basına yansıdı. Bunlar münferit olaylar mı, yoksa ABD emperyalizminin genel bir niteliği midir?

Amerika’nın canılığı da yeni değil. Vietnam’da napalm bombası, Japonya’ya üstelik de kentlere, yani sivil villere atom bombası ve de savaşı kazandığı kesinleşmiş iken, Mai Lai katliamı, hepsi onların marifeti. Ama sivil halka işkence yapmakta Türkiye, tabii ki bir başka. Bugün Amerika’nın savaş açıp işgal ettiği, fiilen kendisiyle savaş halinde bulunduğu yabancı bir ülkede, zaten kendisinden olmayan bir halka yaptıklarını Türkiye de kendi halkına yaptı hem de Irak’tan 20 yıl önce. Ne fotoğraf yayımlandı bu konuda, ne büyük medya bunun lafını etti. Şimdi Irak’ta olanlara ağıt yakan, Amerika’yı lanetleyenlerin çoğu sustu o zamanlar. Ağıtlarında da, lanetlemelerinde de bayağı bir iç rahatlama, hatta sevinç ve biraz da gurur var: “Bak onlar da yapıyor, bize artık pek fazla bir şey söyleyemezler, üstelik hani güya her konuda ileriydiler, yaratıcıydılar; oysa bak, evet bir sürü işkence tekniğine sahipler ama kendi halkına değil elin yabancı Arabına bile pislik yedirtmeyi hâlâ akıl edemediler” diye.

Hocam, bu söyleşi için teşekkür ederim.

Dünya göktaşlarının tehdidi altında Ha düştü ha düşecek...

Gökbilimciler çapı 1 km'den büyük bin dolayında, çapı 100 m'den büyük 100 bin kadar ve bir ev büyüklüğünde 1 milyon dolayında göktaşının Dünya'ya yakın yörüngelerde dolandığını tahmin ediyor. Bunlar arasında 150 m'den büyük çaplı 602-asteroid zaman zaman Dünya'ya 7,5 milyon km kadar yaklaşıyor. Bu tür asteroidlere potansiyel tehlikeli asteroidler olarak bakılıyor. Ay'ın yüzeyindeki on binlerce çarpma kraterini gören ve Dünya'ya yakın asteroidlere ilişkin durumu bilen gökbilimcilerin kafasındaki soru, "Bu asteroidlerden biri Dünya'ya çarpar mı?" değil; "Bu çarpışma ne zaman olacak?"

Çağlar Sunay

Yirminci yüzyılın başında, Orta Sibirya Yaylası'nın iç kısımlarında dağınık halde Tungus göçebeleri yaşıyordu. Yöredeki birkaç etnik gruptan biri olan Tunguslar, geçimlerini ya avcılıkla ya da besledikleri ren geyikleriyle sağlıyorlardı. 30 Haziran 1908 sabahı, onlar için sıradan bir gün başlıyor gibiydi. Hava serin, gökyüzü bulutsuzdu. Baykal Gölü'nün kuzeybatısında Taşlı Tunguska Irmağı'nın suları ağır ağır Yenisey Irmağı'na kavuşuyordu. Ne var ki saat 7:17'de sıra dışı ve korkunç bir patlama oldu. 500 km ötedeki görgü tanıkları, hem patlamayı duymuş hem de yükselen duman bulutunu görmüşlerdi. 150 km ötekilerse rengârenk alevler saçan, dev bir ateş topunun gökyüzünde beliriverdiğini, sağır edici bir gürültüyle ve adeta gökyüzünü ikiye yarak ilerlediğini gördü. Güneş'in 2-3 katı büyüklükte görünen bu ateş topu, Taşlı Tunguska Irmağı yakınlarında (101° Doğu boyları ve 62° Kuzey enleminde) yerden 6-8 km kadar yukarıda korkunç bir gürültüyle patladı. Yer sarsılmaya başladı.

15-30 mega ton TNT'nin patlamasına eşdeğer bir patlamaydı, bu. Büyük patlamayı bir dizi küçük patlama daha izledi. Oluşan şok dalgası 2150 km²'lik bir ormanlık alanda milyonlarca çam ağacını anında yerle bir etti ve yaktı. Patlama noktasına en yakın kişiler, 30 km kadar ötedeki Tungus ren geyiği çobanlarıydı. Patlama olduğunda çadırlarında uyuyorlardı. Şok dalgası onları çadırlarıyla birlikte 10 m kadar ileriye fırlattı. 50 km ötedeki kulübeler yıkıldı. 70 km ötedeki küçük kasaba Vanovara'da oturanlar 4-5 m fırlatıldılar. Patlamanın hemen ardından, kavurucu bir rüzgâr esti. Büyük ve kara bir duman ve kül bulutu yükseldi. Şiddetli patlamanın sismik dalgalarını 900 km ötedeki Irkutsk Gözlemevi (rasathane) 3 dakika sonra algıladı. Avrupa'daki gözlemevlerinin duyarlı aygıtları da algılamıştı, sarsıntıyı. Büyük kentlerden binlerce km ötede olan bu korkunç ve inanılmaz olayın görgü tanıkları yalnızca Tunguslar'dı. O nedenle de bu sıra dışı patlama, sıradan bir deprem olarak değerlendirildi.

Ne ki o günün gecesi de tıpkı sabahı gibi olağandışı geçti. Ama bu kez yalnız Tunguslar değil Avrupalılar da tanık oldu, garipliklere. Güneş battıktan sonra hava bir türlü tam olarak kararmadı; gökyüzünde alışılmadık bir parlaklık oluştu. Londra'da geceyarısı sokakta gazete okunabiliyordu. Bu durum giderek azalan şiddetle 1-2 hafta kadar sürdü. Kuşkusuz kimse bu akıl almaz olayla, 30 Haziran sabahı dünyanın öteki ucunda olmuş bir deprem arasında bir ilişki kuramazdı; kuramadı da. Bunun yanında Rusya'nın içinde bulunduğu çalkantılı dö-

Tunguska Olayı, Orta Sibirya Yaylası'nda Baykal Gölü'nün kuzeybatısındaki Taşlı Tunguska Irmağı kıyılarında oldu.

nemde, hiçbir Rus yerbilimci de Si-birya'nın ıssız bir köşesindeki bu depremle ilgilenmedi.

Olayı izleyen yıllarda bölgeden gelenlerin anlattığı ilginç öyküler, zamanla Rus bilim insanlarının ilgisini çekmeye başladı. Belli ki 1908 olayı, çok garip bir depremdi ya da depremden daha farklı bir şeydi. İlk araştırma ekibi bölgeye ancak 1927'de gidebildi. Aradan 20 yıla yakın zaman geçmiş olmasına karşın patlama bölgesinde neredeyse hiçbir bitki yetişmemişti. Bilim ekibi araştırmalarını 3 yıl sürdürdü. Bu garip olaya Tunguska Olayı dendi. Olayla ilgili araştırmalar günümüzde hâlâ yürütülüyor. Tunguska Olayı'nın nedenleri üzerine çok değişik düşünceler ortaya atıldı. Kimileri Dünya'ya bir kara delik düştüğünü ileri sürdü. Kimileri de bölgede madde-antimadde birleşmesi olduğunu savundu. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Hiroşima ve Nagasaki kentlerinin görüntüsüyle Tunguska'nın görüntüsü arasındaki benzerlik, Tunguska'da nükleer bir patlama olmuş olabileceğini akla getirdi. Ne ki o dönemde hiçbir ulusun elinde nükleer silah yoktu. Çok geçmeden birileri nükleer yakıtla çalışan arızalı bir UFO'nun oraya düştüğü hipotezini ortaya attı. Bundan sonra olayın nedeni üzerine, bir bölümü oldukça fantastik, 90'a yakın hipotez ileri sürüldü. Ama zamanla bilim insanları bir tek nedende görüş birliğine vardılar. Bu "neden" Dünya kökenli değildi...

Bir dilek tut...

Ilık bir yaz gecesinde gökyüzüne bakarken, birden bir yıldızın kayıverdiğini görmeyenimiz yoktur, herhalde. Belki birçoğumuz hemen bir dilek bile tutmuştur. Bazılarımızın aklına da bu dünyadan birilerinin göçtüğü gelmiş olabilir. Ancak hemen belirtelim ki, kayan yıldızların ne yeryüzündeki fanilerle ne de uzayın derinliklerindeki yıldızlarla bir ilişkisi yoktur. Halk arasında "akan yıldız" olarak da bilinen bu güzel ve şaşırtıcı ışık gösterisi, gerçekte yerden 60-70 km yukarıda, atmosferin üst tabakalarında ortaya çıkan küçük ama şiddetli bir olaydır.

Boş sandığımız uzay gerçekte boş değil. Dünya'nın yakın çevresi milimetrenin onda birinden birkaç santimetreye kadar değişen büyüklüklerde göktaşlarıyla dolu. Bunlar saatte 250 bin km'yi bulan korkunç hızlarla Dünya'ya düşüyor. O nedenle her gün Dünya'nın kütlesi 10-100 ton arasında artıyor. Uzayın boş ortamında böylesi yüksek hızlarla rahatça yol alan bu göktaşları, Dünya atmosferinin yoğun ortamıyla karşılaşınca, sürtünmenin etkisiyle birden yanmaya başlar. Kısa sürede bütün kütlesi buharlaşır. Bu yanma sırasında minik göktaşının içerdiği maddelerin kimyasal yapısına göre çeşitli renklerde çok parlak ışıklar yayılır. Örneğin 1-2 mm çaplı demir bir göktaşı sarı ışık yayarken, silisyum ağırlıklı bir göktaşı kırmızı ışık yayar. Gökbilimciler, Dünya'ya düşen

Görgü tanıklarının söylediklerine göre, Tunguska'daki korkunç patlamaya yol açan, sağır edici bir gürültüyle göğü adeta ikiye yararak ilerleyen dev bir ateş topuydu.

şen bu küçük göktaşlarına meteoroid derler. Yıldız kayması olarak bilinen ışık olayına da meteor adını verirler. Meteoroidler gece-gündüz Dünya'ya düşer ve meteorlar oluşur. Kuşkusuz gündüz Güneş'in parlaklığı onları görmemizi engeller.

Meteorlar yılın belli dönemlerinde normalden daha çok görülür. Bu olaya meteor yağmuru adı verilir. Örneğin 22 Nisan, 12 Ağustos ve 17 Kasım geceleri meteor yağmurları olur. Normal gecelerde 5-10 meteor ancak görülebilirken, bir meteor yağmuru sırasında saatte 10-80 meteor görmek olasıdır. Bize sevimli bir ışık gösterisi sunan 1-2 cm çaplı meteoroidlerin hiçbirisi yeryüzüne ulaşmaz ve bizim için bir tehlike oluşturmaz. Ancak yörüngedeki uydular için durum farklıdır. Bu küçük göktaşları onlar için gerçekte ciddi bir tehdittir. 1993'te ESA'nın (Avrupa Uzay Ajansı) Olympus adlı uydusuna böyle küçük bir göktaşı çarpmıştı. Çarpmayla uydunun yön denetim birimi parçalandı ve uydu kullanılamaz duruma geldi.

Dünya'ya düşen (çarpan demek daha doğru) bütün meteoroidler bu kadar küçük olmayabilir. Zaman zaman birkaç metre (hatta 5-6 m) çaplı bir göktaşının atmosfere girdiği olur. Bu çaptaki göktaşları da atmosferin yakıcı etkisiyle yere ulaşmadan yanarak buharlaşırlar. Ancak daha büyüklerinden arta kalan parçalar yeryüzüne büyük bir hızla çarpar. Yere kadar ulaşabilen bu göktaşlarına da bilim insanları meteorit adını verir. Meteoritler çarptıkları yerde kendi çaplarından 10-20 kat daha geniş ve derin bir krater oluşturur.

Ateş topu, 500 km öteden görülebiliyordu.

Kirli kartopları olarak da bilinen kuyrukluyıldızlar, Güneş Sistemi'nin çok uzak bölgelerinden gelirler.

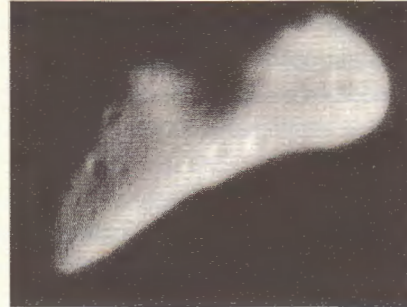
Asteroidler ve kuyrukluyıldızlar

Güneş sisteminde 5-6 m çaplı olanlardan çok daha büyük göktaşları vardır. Bunlar temel olarak iki gruba ayrılır: Asteroidler ve Kuyrukluyıldızlar. Asteroidlerin büyük bir bölümü Mars'ın Güneş çevresindeki yörüngesiyle Jüpiter'in yörüngesi arasında yer alan asteroid kuşağındadır. Çapları birkaç metreyle 900 km arasında değişen milyonlarca asteroid bu kuşakta, dağınık olarak, Güneş'in çevresinde döner. Bunlar Güneş Sistemi'nin oluşumu sırasında bir araya gelerek bir gezegen oluşturamamış göktaşlarıdır. Yapıları kaya ya da metal ağırlıklı olabilen asteroidler bir dönüşlerini genellikle 3-6 yıl arasında tamamlar. Ancak bazı asteroidlerin yörüngeleri tümüyle Jüpiter ve Mars'ın yörüngeleri arasında yer almaz; basık bir elips şeklinde olup Dünya'nın yörüngesine yakın bir noktadan geçebilir. Bu tür asteroidlere Dünya'ya Yakın Asteroidler (DYA) denir.

Asteroidler gibi Güneş Sistemi'nin bir başka üyesi olan kuyrukluyıldızlar, ender olarak ortaya çıkar. Uzun kuyruklarıyla haftalar, hatta aylar boyu gökyüzünü süslerler. Bunlar basık elips şeklindeki yörüngelerde Güneş'in çevresinde döner. Onlarca yıllık periyodu olanların yanı sıra binlerce yıllık periyodu olanlar da vardır. Bilim insanları uzun periyotlu (periyodu 200 yıldan büyük olan) kuyrukluyıldızların, Güneş'ten 3 ışık yılı öteye kadar uzanan küresel bir göktaşı bölgesinden

geldiğini düşünüyor. Son gezegen Plüton'un çok ötesindeki böyle bir bölgenin varlığını ilk kez 1950'de Hollandalı gökbilimci Jan Hendrik Oort ileri sürdü. O nedenle, Güneş Sistemi'nin çevresinde, 10 trilyon kadar göktaşının içinde dağınık olarak yer aldığı, küre biçimli bu bölgeye Oort Bulutu deniyor. Yakındaki bir yıldız ya da nebulanın kütleçekim etkisi veya Samanyolu'nun merkezinden gelen kütleçekim dalgaları Oort Bulutu'ndaki görece küçük kütleli göktaşlarını etkiler. Bunlar normal yörüngelerinden sapıp, Güneş Sistemi'nin merkezine doğru binlerce yıl sürecek bir yolculuğa çıkar. Zamanla yolları üzerindeki gezegenlerin kütleçekim etkisiyle farklı yörüngelere oturabilirler.

17. yüzyılda Edmund Halley kuyrukluyıldızların da Güneş Sistemi'nin üyesi olduklarını ve elips yörüngelerinde Güneş'in çevresinde döndüklerini bulmuştu. Bilim insan-

Asteroid	En Yakın Olduğu Tarih	En Yakın Olduğu Uzaklık (km)
2004 FH	18 Mart 2004	50 000
2003 SQ222	27 Eylül 2003	84 000
1994 XM1	9 Aralık 1994	108 000
2002 XV90	11 Aralık 2002	118 000
2002 MN	14 Haziran 2002	120 000
1993 KA2	20 Mayıs 1993	148 500
2003 XJ7	6 Aralık 2003	148 500
2003 SW130	19 Eylül 2003	162 000
1994 ES1	15 Mart 1994	169 500
1991 BA	18 Ocak 1991	171 000

ları, onun adıyla anılan Halley Kuyrukluyıldızı'nın yolculuğuna, yeryüzünde insan türü daha yeni ortaya çıkarken, iki milyon yıl kadar önce başladığını tahmin ediyor. Yaklaşık 1 milyon yılda ancak Neptün dolaylarına ulaşan Halley, sonraki 1 milyon yıl içinde bugünkü yörüngesine kavuştu.

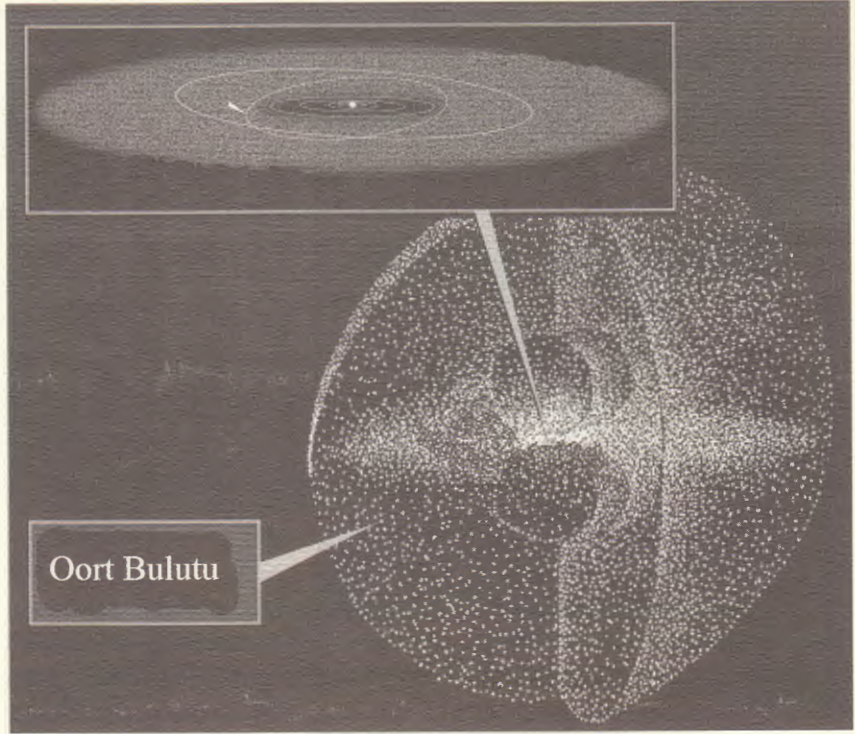
Bilim insanları kısa periyotlu kuyrukluyıldızlarının yine Plüton'un ötesinde (ama Oort Bulutu kadar uzak olmayan) göktaşlarının yoğun olarak bulunduğu bir başka bölgeden kopup geldiğini düşünüyor. Böyle bir bölgenin bulunduğunu 1951 yılında Gerard P. Kuiper adlı gökbilimci öngörmüştü. O nedenle bugün onun adıyla "Kuiper Kuşağı" olarak anılıyor, bu disk biçimli bölge. Bu kuşakta 35 bini 100 km'den daha büyük çaplı, on milyonlarca göktaşı olduğu tahmin ediliyor. Bunların toplam kütesinin de "asteroid kuşağı"ndaki göktaşlarının 100 katı kadar olduğu sanılıyor.

Meteor Yağmuru	Yaklaşık Tarih	En Çok Görüldükleri Tarih	Meteor Sıklığı (bir saatte)	Hızları (km/saat)	Kaynağı Olan Kuyrukluyıldız
Kuadrantidler	8 Aralık-7 Ocak	3 Ocak	40-60	152 000	bilinmiyor
Liridler	16-25 Nisan	22 Nisan	10-15	173 000	Thatcher 18611
Eta Akuaridler	21 Nisan-12 Mayıs	5-6 Mayıs	20-50	237 000	Halley
Beta Tauridler	5 Haziran-18 Temmuz	30 Haziran	10-30	108 000	Encke
Delta Akuaridler	14 Temmuz-18 Ağustos	28-29 Temmuz	20	147 000	bilinmiyor
Perseidler	23 Temmuz-22 Ağustos	12 Ağustos	50-75	216 000	Swift-Tuttle
Orionidler	15-29 Ekim	21-22 Ekim	20-25	237 000	Halley
Güney Tauridleri	17 Eylül-27 Kasım	30 Ekim-7 Kasım	10-15	x	Encke
Leonidler	14-20 Kasım	17-18 Kasım	15-80+++	255 000	Tempel-Tuttle
Geminidler	6-19 Aralık	13-14 Aralık	50-85	126 000	Asteroid #3200 Phæton
Ursidler	17-25 Aralık	22 Aralık	15	122 000	Tuttle

1951'de kuramsal olarak ortaya atılan Kuiper Kuşağı'nın varlığına yönelik ilk kanıt 1992'de bulundu. O yıl Kuiper Kuşağı içinde 1992 QB1 adlı bir göktaşı gözlemlendi. Bugüne değin yapılan gözlemlerin sonucunda Kuiper Kuşağı'nın içinde 800 gök-cismi keşfedilmiş durumda. Çapı küçük (10-20 km kadar) bazı Kuiper Kuşağı cisimleri, tıpkı Oort Bulutu'ndaki benzerleri gibi zaman zaman normal yörüngelerinden çıkar. Buna yol açan neden kendi aralarındaki çarpışmalar ya da gezegenlerin kütleçekim etkileri olabilir.

Kuyrukluysıldızların kuyrukları Dünya'ya düşüyor

Gerek Oort Bulutu'ndan gerekse Kuiper Kuşağı'ndan Güneş sisteminin içlerine doğru ilerleyen göktaşlarının içeriğinin önemli bir bölümü su, amonyak ve metan buzudur. Buzun içinde çeşitli büyüklüklerde kaya parçaları ve tozlar bulunur. Bilim insanları, yapılarından dolayı kuyrukluysıldızlara "kirli kartopları" der. Kirli kartopları Jüpiter'i geçtikten sonra sıcaklığın etkisiyle çözölmeye başlar. Güneş'e yaklaştıkça buzlar önce sıvı sonra gaz olur. Bu hal değişikliği çatlamalara ve parçalanmalara yol açar. Buzun içindeki toz ve kaya parçaları da gazlarla birlikte on binlerce km uzunlukta bir kuyruk oluşturur. Güneş'in yakınından geçen kuyrukluysıldız artık geri dönüş yolundadır. Uzaklaştıkça ilk durumuna ve biçimine dönmeye başlar. Bir kuyrukluysıldız, Güneş'in yakınından her geçişinde kuyruğundaki döküntülerin bir bölümünü geride

Güneş Sistemi'miz gerçekte 9. gezegen Plüton'la sınırlı değil; çok daha ötelere uzanır.

birakır. O nedenle sürekli kütle yitiren kuyrukluysıldızlar bir sonraki Güneş ziyareti sırasında daha az parçak olur. Zamanla kuyrukluysıldızlar bütün döküntülerini (gazları, tozları ve küçüklü büyüklü parçalarını) yol üzerinde bırakır ve yolculuklarını tıpkı bir asteroid gibi (kuyuksuz olarak) sürdürür.

Güneş Sistemi'nde değişik periyotlarla dönen milyonlarca kuyrukluysıldız vardır. Dünya'nın Güneş çevresindeki yörüngesi bunlardan bazılarının yörüngesiyle kesişir. Dünya her yıl kesişme bölgelerinden geçerken, kuyrukluysıldızların bıraktığı döküntüler Dünya'ya düşer. İşte Dünya'ya düşen küçük göktaşlarının sayısının çok arttığı bu tarihler, meteor yağmurlarının olduğu tarihlerdir. Ancak

bazen kuyrukluysıldızlardan büyükçe parçaların da koptuğu olur. Bu parçalar arasından 40-60 m çapında olanlar, atmosferin yakıcılığından pek etkilenmeden yeryüzüne hızla çarpar. Bilim insanları 1908'de Tunguslar'ın tanık olduğu büyük patlamaya da böyle büyükçe bir kuyrukluysıldız parçasının yol açtığını düşünüyor. Çünkü Dünya her yıl 30 Haziran'da, Encke kuyrukluysıldızının döküntüleri arasından geçer ve o gece Beta Taurid meteor yağmuru olur.

Dünya'ya bugüne kadar 3 milyon göktaşı çarpmış

1950'li yıllara değin göktaşlarının Dünya için herhangi bir tehlike oluşturabileceği kimsenin aklına gelmiyordu. Yalnızca Dünya'daki değil, Ay'daki, Merkür'deki ve Mars'taki kraterlerin de hep volkanik kökenli olduğu düşünülüyordu. Ancak ünlü yerbilimci Eugene Shoemaker'ın öncülüğünde bir grup bilim insanı bu yanlış inancı değiştirdi. Artık Ay'ın delik deşik yüzüne ve Dünya'daki 150 dolayındaki büyük kraterlere göktaşlarının yol açtığı biliniyor. Bilim insanları Dünya tarihi boyunca, çeşitli büyüklüklerde 3 milyon kadar asteroid ve kuyrukluysıldızın gezegenimize çarpmış oldu-

Kuyrukluysıldız	En Yakın Olduğu Tarih	En Yakın Olduğu Uzaklık (km)
D/1770 L1 (Lexell)	1 Temmuz 1770	2 250 000
55P/1366 U1 (Tempel-Tuttel)	26 Ekim 1366	3 435 000
C/1983 H1 (IRAS-Araki-Alcock)	11 Mayıs 1983	4 680 000
1P/837 F1 (Halley)	10 Nisan 837	5 010 000
3D/1805 V1 (Biela)	9 Aralık 1805	5 490 000
C/1743 C1	8 Şubat 1743	5 850 500
7P/Pons-Winnecke	26 Haziran 1927	5 910 500
C/1702 H1	20 Nisan 1702	6 555 000
73P/1930 J1 (Schwassmann-Wachmann 3)	31 Mayıs 1930	9 255 500
C/1983 J1 (Sugano-Saigusa-Fujikawa)	12 Haziran 1983	9 420 000

Yıldız kaymaları, yerden 60-70 km yukarda, atmosferin üst tabakalarında ortaya çıkan küçük ama etkileyici ışık gösterileridir.

gunu tahmin ediyor. Geçmişte tam anlamıyla bir göktaşı bombardımanı yaşayan Dünyamızın, bugün de güvenli bir yer olduğunu söylemek kolay değil, aslında.

Bundan 9 ay kadar önce, 27 Eylül 2003'te Arizona'daki Lowell Gözlemevi'ndeki gökbilimciler saatte 108 bin km hızla Dünya'ya yaklaşan 6 m çaplı küçük bir göktaşı gözledi. Neyse ki 2003 SQ222 adlı bu küçük ziyaretçi, bize uğramadan geçti, gitti. Ondan 4 gün önce Hindistan'da bir köye küçük bir göktaşı düştü. Çıkan yangında 3 kişi yaralandı. Düşerken geceyi gündüz gibi ısıtan göktaşı 15 bin km²lik bir alandan görüldü. Bu olaydan yine 2-3 gün önce 5 m çaplı 2003 SW130 adlı başka bir göktaşı Dünya'ya 168 bin km öteden geçti. Bu olaylardan 4 ay sonra, 13 Ocak 2004 gecesi, 2-3 gün içinde Dünya'ya çarpma olasılığı yüzde 25 olan bir göktaşının saptandığı açıklandı. 30 m çaplı bu göktaşının boyutları pek de küçük değildi. Çarptığı noktada 2 megaton TNT'ye eşdeğer bir patlama olacaktı. Ayrıca gökbilimciler çarpışma olasılığı bu denli yüksek bir göktaşıyla ilk kez karşılaşıyorlardı. Açıklamadan kısa bir süre sonra yapılan ayrıntılı gözlemlerle küçük ziyaretçinin gerçekte uğrama-yı niyeti olmadığı anlaşıldı.

Tehdidin çapı büyüyük...

Bunlar aslında sık sık ortaya çıkan durumlar. Ancak çok az olaydan kamuoyunun haberi oluyor. Bilim insanları olasılıkların çok yüksek olduğu durumlar dışında, yeterince gözlem yapmadan bilgi vermeyi doğru bulmuyorlar. Her yıl küçüklü büyüklü binlerce asteroid, astronomik ölçütlere göre yakın ama, bizler için çok uzak görünen yörüngelerde Dünya'nın çevresinden geçiyor. Bunun yanında her yıl atmosferin üst tabakalarında 5 bin ton

TNT'nin patlamasına eşdeğer bir göktaşı patlaması olur. Bu olayları, nükleer denemeleri izlemek amacıyla yörüngeye yerleştirilmiş askeri uydular saptıyor. Sürekli atmosferi gözleyen bu uydular, Şubat 1994 ile Eylül 2003 arasında 300 ton TNT'nin patlamasına eşdeğer 300 patlama kaydetmiş durumda.

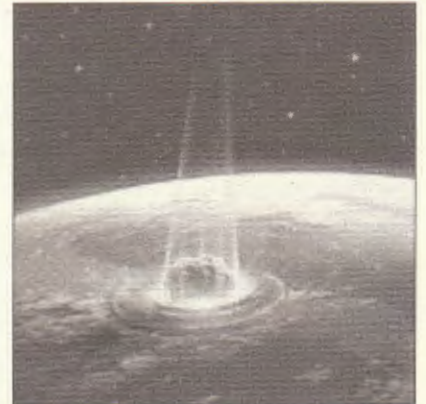
Dünya'ya yakın yörüngelerde dolaan ve Dünya için ciddi bir tehdit oluşturabilecek asteroidleri saptayan ancak 5-6 gözlemevi bulunuyor. Başta ABD olmak üzere, İngiltere, Fransa, Japonya ve Çin'de bulunan bu gözlemevlerinde çalışanların sayısı 100'ü bulmuyor. Ayrılan parasal kaynak da çok az. Her şeye karşın azimle çalışan gökbilimciler son 10 yılda yörüngesi Dünya'nın yakınından geçen on binlerce asteroid saptadı. Bu asteroidlerin büyük bir bölümünün yörüngeleri, büyüklükleri ve hızları belirlendi. Ama daha saptanmayı bekleyen çok sayıda asteroid olduğu biliniyor. Gökbilimciler çapı 1 km'den büyük bin dolayında, çapı 100 m'den büyük 100 bin kadar ve bir ev büyüklüğünde 1 milyon dolayında göktaşının Dünya'ya yakın yörüngelerde dolaandığını tahmin ediyor. Bunlar arasında 602 asteroid 150 m'den büyük çaplı ve zaman zaman Dünya'ya 7,5 milyon kilometre kadar yaklaşiyor. Bu

tür asteroidlere potansiyel olarak tehlikeli asteroidler olarak bakılıyor. Ay'ın yüzeyindeki on binlerce çarpma kraterini gören ve Dünya'ya yakın asteroidlere ilişkin durumu bilen gökbilimcilerin kafasındaki soru, "Bu asteroidlerden biri Dünya'ya çarpar mı?" değil; "Bu çarpışma ne zaman olacak?"

Dünyaya çapracak göktaşı erken fark edilirse...

Uzun zamandır, çapı 1 km'den büyük bir göktaşının Dünya'ya çarpması durumunda insanlığın gelmiş geçmiş en büyük felaketi yaşayacağı biliniyor. Ne yazık ki böylesi bir tehdide karşı oluşturulmuş uluslararası bir kuruluş yok. Öyle görünüyor ki, ne yapılacaksa, sorun ortaya çıktığında yapılacak. Eğer çapı 1 km'den büyük bir göktaşının saatte 100 bin km'lik bir hızla Dünya'mıza doğru geldiği hesaplanırsa, ne yapılabilir? Aslında her şey gökbilimcilerin "o" göktaşını erken fark etmesine bağlı.

Eğer çarpışma yıllar öncesinden hesaplanırsa, Dünya'nın tehlikeyi savuşturma şansı yüksek olur. Şimdilik eldeki tek silah, soğuk savaş sırasında üretilen çok güçlü nükleer bombalar ve onları uzaya götürecek, güçlü roketler. Ancak göktaşını parçalamak, çözüm değil; büyük bir göktaşı yerine yüzlerce küçük göktaşının Dünya'ya çarpması ne daha az hasara ne de daha az can kaybına yol açacaktır. Yapılması gereken, yaklaşan göktaşının, yörüngesinden saptırılmasıdır. Bunun da bomba

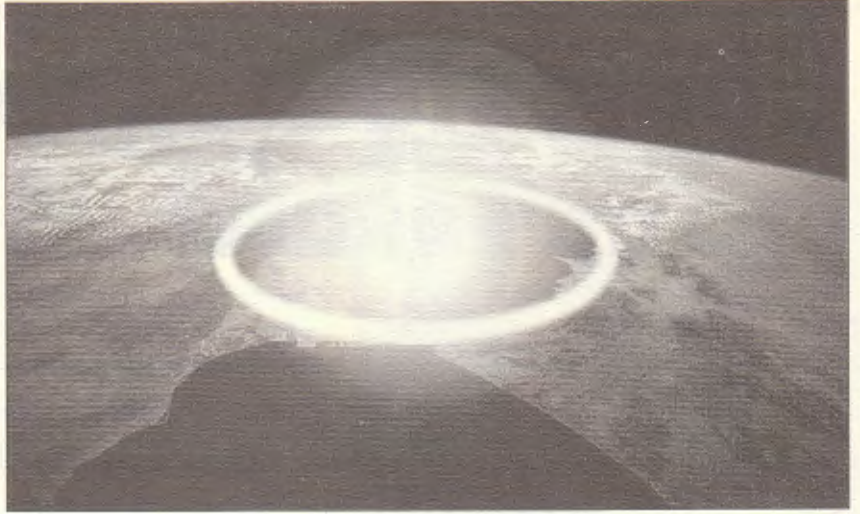
Tunguska Olayı'na yol açan göktaşı Dünya'ya 3 saat daha geç çarpsaydı; Tunguska Ormanları yerine, Petersburg yerle bir olacaktı.

yüklü bir roketin gönderilmesi ve bombaların göktaşına yakın bir noktada patlatılmasıyla olacağı düşünülüyor. Oluşan şok dalgasıyla göktaşının yörüngesinden sapacağı tahmin ediliyor. Son yıllarda ortaya atılan bir başka öneri de, gönderilecek güçlü bir roketin göktaşına yanaşıp, onu ittirerek yörüngesini değiştirmesi. Bu Nisan ayında göktaşı tehlikesine karşı ABD’de yapılan bir toplantıda, Apollo projesinde yer alan astronomlardan Rusty Schweickart bu düşünceyi yeniden gündeme getirdi. Hatta Schweickart 2015’de deneme amacıyla bir asteroidin yörüngesinin değiştirilmesini önerdi.

Peki, ya gökbilimciler “o” göktaşını yeteri kadar önceden fark etmezlerse...

Göktaşı yeteri kadar erken fark edilmezse...

30 Ocak 1996 gecesi Yuji Hyakutake, güçlü dürbünüyle gökyüzünü gözlerken yeni bir kuyruklu yıldız keşfetti. Yıllar boyu gökyüzünü inceleyen on binlerce amatör gökbilimcinin sık sık başına gelen bir durumdur, bu. Çok parlak olan bu kuyruklu yıldız kaşifinin adıyla anılmaya başlandı. Hyakutake kuyruklu yıldızı keşfedildikten yalnızca 2 ay gibi kısa bir süre sonra, 25 Mart 1996’da Dünya’nın 15 milyon km kadar yakınından geçti ve gitti. Ancak Dünya Hyakutake’nin yörüngesinden 15 milyon kilometre uzakta değil de, tam üzerinde bulunuyor olabilir. Eğer öyle olsaydı, 2 ay gibi kısa bir sürede çarpışmayı engel-

Dünya’ya çarpacak 1 km’den büyük çaplı bir göktaşının bölgesel değil, bütün dünyayı sarsacak küresel etkileri olacaktır.

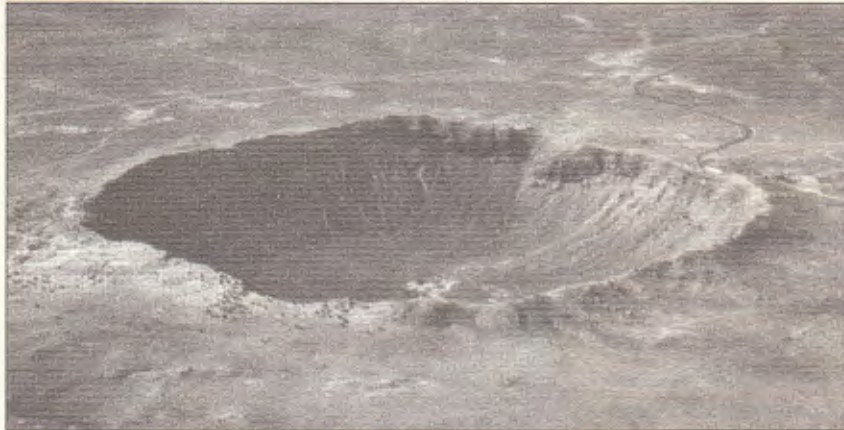
leyebilecek herhangi bir koruyucu önlem alınamayacaktı. Hem de gerekli teknoloji elde bulunduğu halde. Çarpışma olacaktı...

Göktaşı tehlikesi her zaman vardı. Bundan sonra da olacak. Ancak bizler bunun farkında değildik, çünkü kısa uygarlık tarihimiz boyunca böyle bir felaketle hiç karşılaşmadık. 1950’li yıllardan beri göktaşlarının yol açacağı felaketleri biliyoruz. Bu bilgi de 50 yılda, bir avuç bilim insanından dünyaya yayılmış durumda. Her 3 ayda bir Tunguska Olayı’nda kine benzer büyüklükte bir göktaşının, Dünya ile Ay’ın arasından geçtiğini biliyoruz. Özellikle 1998’in Mart ayında, Dünya’nın gündemine gelen 1997 XF11 adlı 1,5 km çaplı asteroidden sonra gazeteler, dergiler ve televizyon kanalları konuya olan ilgilerini hiç yitirmedi. Arka arkaya çekilen birkaç Hollywood filmi de bütün dünyada kamuoyunun ilgisini

ayakta tuttu. Henüz Dünya’da herhangi bir devletin ya da uluslararası bir kuruluşun göktaşı tehdidinde karşı yürüttüğü bir plan yok. Yalnızca tehdit olabilecek göktaşlarını saptayan sayıca yetersiz ama, iyi çalışan ekipler var. Gökbilimin öteki alanlarına her yıl harcanan milyarlarca doların hâlâ yaklaşık yüzde biri bu konu için harcanıyor. Taşıdığı öneme karşın göktaşları için ayrılan parasal desteğin azlığı çok şaşırtıcı. Ancak konu hakkında bilgisi ve belki de birtakım kaygıları olan insanların sayısı her geçen gün artıyor. Özellikle Ocak ayındaki son olaydan sonra, başta ABD olmak üzere birçok ülkede göktaşlarına yönelik çalışmalarda artış oldu. Bu gelişmelerin insanlığın göreceği en büyük doğal felaketi engellemeye yetip yetmeyeceğini zaman gösterecek...

KAYNAKLAR

- 1) Collisions with Comets and Asteroids, T. Gehrels, Scientific American, Mart 1996.
- 2) <http://www.enchantedlearning.com/subjects/astronomy/meteor/meteorshawers.shtml>
- 3) <http://www.britannica.com/eb/print?eu=118807>
- 4) <http://archive.newscientist.com/secure/article/article.jsp?rp=1&id=mg17423414.800>
- 5) <http://impact.arc.nasa.gov/>
- 6) <http://neo.jpl.nasa.gov/cgi-bin/db?sstr=1997+XF11>
- 7) <http://www.lpl.arizona.edu/impaceteffects/>
- 8) <http://pdssbn.astro.umd.edu/outreach/astudies.html>
- 9) <http://www.namnmeteors.org/neofaq.html>
- 10) <http://curious.astro.cornell.edu/comets.php>
- 11) <http://www.psi.edu/projects/siberia.html>
- 12) <http://news.bbc.co.uk/go/pr/ft/-/hi/science/nature/3517319.stm>
- 13) <http://www.nature.com/nsu/031110/031110-14.html>
- 14) http://www.space.com/scienceastronomy/chicken_little_031001.html

Arizona’daki Beringer Krateri’nin çapı 1,2 km’dir. Krater 49 binyıl önce, yaklaşık 40 m çaplı, demir yapılı bir asteroidin çarpması sonucunda oluşmuştur.

Homestead grevi (ya da savaşı)

ABD'deki Pennsylvania Eyaleti'ne bağlı Pittsburgh Kenti'nin içinden akan Monongahela Nehri, 1892 yılında kıpkırmızı aktı (Monongahela Kızılderili dilinde "suya kayan toprak" demektir). İşçilerle iki endüstri babası arasındaki kanlı savaşta kazanan Henry Clay Frick ve Andrew Carnegie oldu. Toplam 10 işçi öldü. Olaylardan 11 gün sonra Frick'in işyeri basıldı, Frick yaralandı.

Tayfun Akgül

Günümüzde her ikisi de büyük girişimci, efsanevi endüstrici olarak tanımlanan Henry Clay Frick ile Andrew Carnegie 1880'lerden itibaren ortak olmuşlardı.

Frick, çevresi tarafından iyi adam olarak bilinirdi. Dindar, ailesine bağlı, sanatsever ve iyi eğitim görmüş, yakışıklı bir adamdı. Bugün onu kimileri kahraman, kimileri katil olarak görse de, herkesin birleştiği ortak nokta onun azımsanmayacak önemde tarihsel bir sürece parmak bastığıdır.

H.C. Frick ve güzel karısının üç çocuğu vardı. İlki evlendikten bir yıl sonra doğmuştu; ikisi kız, biri erkekti. Önce 11 odalı İtalyan stili bir evde yaşadılar. Frick sonra 23 odalı, "Victoryan" stili bir başka ev yaptırdı. Frick'in ölümünden sonra bu ev, Pittsburgh Şehri'nin East End adlı banliyösünde müzeye dönüştürülmüştür.

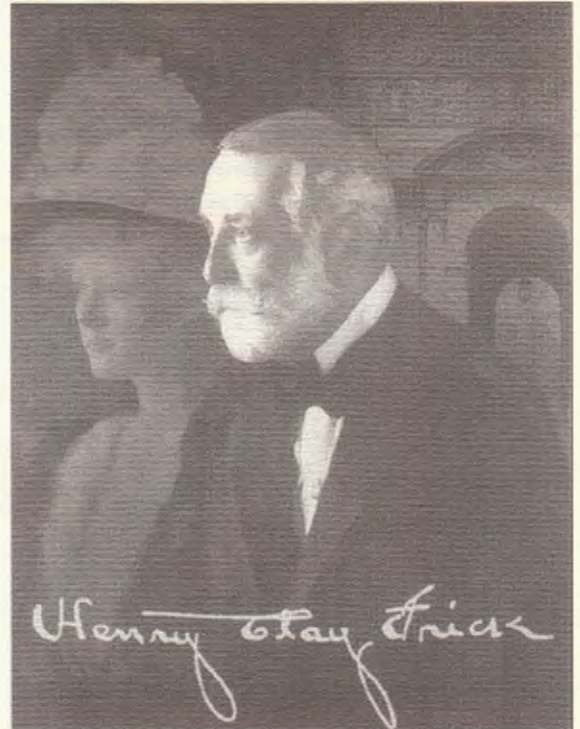
1891 ve 1892 yılları H.C. Frick için zor bir dönemdir. Sevgili kızı Martha, daha 5 yaşındayken, tanısı konulamayan bir hastalık yüzünden ölür. Frick kahrolur. Son derece duyarlı olan Frick, evin bütün odalarına kızının resmini astırır. Ertesi yıl, Homestead grevinden bir ay sonra, yeni doğan çocuğu ölür. Üstelik daha 11 gün önce biri onu, hem de kendi işyerinde, öldürmeye kalkmıştır.

Frick-Carneige ortaklığı ve çalışma koşulları

H. C. Frick ile A. Carnegie önemli anlaşmalar yapmıştı. Aslında Frick'i Frick yapan ve onu palazlandıran "Kalbim iş için atar" (My heart is in the work) deyişinin sahibi olan ABD'nin en zengin adamı Andrew Carnegie'dir. Taa 1880'lerin başında Carnegie Pittsburgh'taki çelik ocaklarının neredeyse tümüne sahipti. Frick'in elinde ise kömür ocaklarının çoğu vardı. Birbirlerine göbekten bağlılıkları

bu yüzdendi. İşlerin daha sağlam yürümesi için, Carnegie 1882'de Frick'in mülkiyetindeki ocakların yarısını satın aldı. Karşılığında, 1888 yılında Frick'i sahibi olduğu çelik ocaklarına ortak etti. Böylece Frick, çelik endüstrisinin başına geçmiş oldu.

1883'de Carnegie, dönemin en gelişmiş, 3800 işçi kapasiteli Homestead Çelik İşletmeleri'ni satın aldı. Aksilik bu ya (!), ülkenin en güçlü ve işverenlere en çok baş ağrısı çıkaran dişli sendikası da bu işletmede örgütlenmişti. Sendika güçlü olmasına güçlüydü ama, işçilerin çalışma koşulları da bir o kadar korkunçtu. Sabah saat 6 ile akşam saat 6 ara-

Henry Clay Frick (1849-1919).

sında 2 vardiyalı çalışmaktaydılar. Üstelik iki haftada bir gün, vardiya değiştiğinde, kesintisiz 24 saat çalışmak zorundaydılar. Aldıkları ücret yaşamalarına ancak yeterdi. Örneğin, kalifiye olmayan bir işçi, emeğinin karşılığında bir saatte 14 cent alır, orta kalifiyeli bir emekçi haftada 100 dolar kazanır; bu parayı işvereninden kiraladığı eve ve yine işverenin bakkallarına yatırırdı.

Grev kırıcılara karşı savaş

1890'larda Pittsburgh Homestead'de 10 binden fazla insan yaşamaktaydı. Bunlar çelik ve kömür işletmelerinde çalışan işçiler ve aileleriydi. 1892 yılının baharında Andrew Carnegie'nin sahip olduğu, fakat H. C. Frick'in patronluk yaptığı çelik işletmelerinde işçi ücretlerinde kesinti yapılacağı duyuruldu. İşçiler bu karara karşı çıktı. Ortamın gerginleşmesi üzerine, büyük patron Andrew Carnegie meselenin H. C. Frick tarafından çözülmesini isteyerek İskoçya'ya tatile gitti. Frick elbette, zeki bir adamdı. Olayların bütün ayrıntılarını irdeler, hamlelerini zekice yapardı. İşçileri tanır, tavırlarını da iyi bilirdi. İşçilerin kararlı tavırları karşısında, grevlere karşı oluşturulmuş "Pinkerton" adı veri-

len grev kırıcılarını "göreve" çağırırdı. Bu durumda, işçiler henüz farkına varmasalar da, "Homestead Savaşı" başlamıştı bile...

Frick'in beklediği gibi oldu; işçiler ücret indirimine karşı çıkıp grev ilan ettiler. Frick de hemen lokavt ilan etti, 29 Haziran 1892'de. Aslında Frick sendikanın ücret kesintisini kesinlikle kabul etmeyeceğini biliyordu. Dolayısıyla, çok önceden Pinkerton Ulusal Dedektiflik Şirketi'nden 300 kişi göndermelerini istemişti bile... Çünkü sendikaya tek vuruşta tam bir darbe indirmeyi planlamıştı. Lokavta karşı sendika 4 bin kişiyi, 3 vardiya, fabrikayı gece gündüz gözetmek üzere organize etti. Sendika yöneticileri de Frick'i iyi tanıyor, gücünü ve yapabileceklerini iyi biliyorlardı.

Grev kırıcı Pinkertonlar 316 kişiydiler. 5 Temmuz 1892 sabahında Pittsburgh'tan 100 mil (yaklaşık 170 km) ötede trene bindirildiler. Son vagona 250 Winchester tüfek ile 300 tabanca yerleştirildi. Akşamüstü Pittsburgh'a 5 mil kala trenden indirildiler. Onları nehirde bekleyen 2 gemiye, "Iron Mountain" (Demir Dağ) ve "Monongahela"ya (Suya Kayan Toprak) bindirildiler.

Ertesi gün grev gözcüleri Pinkertonlar'ı taşıyan gemileri saptadı. Homestead'ta yaşayan yaklaşık 11 bin insan nehir kıyısını doldurdu. İşçiler, Pinkertonlar'a karşı sonuna kadar direneceklerini bildirdiler. Ve ardından topluluğa ateş açıldı. Görgü şahitleri ilk kurşunun Pinkertonlar tarafından atıldığını söylüyorlardı. İki işçi düştü! İlk bir İç Savaş gazisi olan

Aşağıda, Homestead grevini konu alan bir filmde Carnegie ve Frick'i gösteren bir kare. Yanda, aynı filmde bir diğer kare: Grevdeki çelik işçileri.

George Rutter idi. Midesinden aldı yarayı ve 11 gün sonra öldü. İkinci si, Rutter'ın düştüğünü görüp ona yardıma giden Joseph Sotak idi. Ağzından vuruldu ve hemen öldü. O sırada 9 işçi de yaralanmıştı.

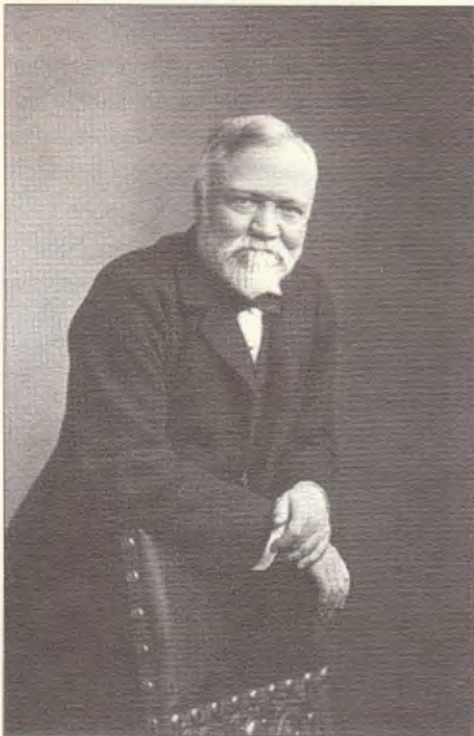
İşçiler de boş durmadı, ateş açtılar. Bir Pinkerton muhafızı, J. J. Kline vuruldu. Edward Speer yaralandı ama, o da 10 gün sonra öldü. Çatışma toplam 10 dakika sürmüştü!

Pinkertonlar kıyıya çıkmak üzere hamle yaptılar. İşçiler direndi ve 4'ü daha öldü. 28 yaşındaki John E. Morris başından vuruldu, başı parçalanarak öldü. İşçiler çileden çıktı. Pinkertonlar geri çekilmek zorunda kaldı.

Grev, devlet desteğiyle bitiriliyor

Şerif William H. McCleary, tarafsız görünmesine karşın, Frick tarafından ayarlanmıştı. Hemen Pennsylvania Eyaleti'nin başkenti Harrisburgh'a, Vali Robert E. Pattison'a telgraf çekti ve olayları bildirdi. Vali, Pittsburgh'taki yerel güçlerin tez duruma el koymasını emretti.

İşçiler ellerinden geldikince savaşımayı sürdürdü. Nehir kıyısına ağaç kütükleri getirip ateşlediler ve kütükleri Pinkertonlar'ın gemilerine doğru yuzdurmeye çalıştılar. Tabii başarısızlıkla sonuçlandı bu girişim. İç Savaş'tan kalma antik bir topu ele geçiren işçiler, topu kıyıya sürüklediler. İlk atışları boşa gitti; ikinci

Andrew Carnegie

Homestead Çelik İşletmeleri'ni gösteren bir çizim.

atışları hedeften sekerek bir başka işçinin başında patladı: 23 yaşındaki İngiliz göçmen Silas Wain'in...

Çevre illerden 5 bin kişilik destek işçi topluluğu Homestead'a ulaştı, olaylar tırmanırken. İşçiler bu kez, nehre gazyığı boşaltıp nehri ateşe verme girişiminde bulundu.

Bir süre sonra Pinkertonlar'ın gemilerinde beyaz bayrak sallanmaya başladı. İşçiler "zafer" diye haykırdılar kıydan! Pinkertonlar tek sıra halinde gemiden inerek trene bindirildiler. Eyalet dışına çıkarılmaları emredilmişti.

Sonuçta, 7 işçi ile 3 Pinkerton ölmüştü. Ertesi gün ölümler gömülürken Vali, Pennsylvania Ulusal Muhafızları'nı "Homestead'a dirlik ve düzen sağlamaya" yolladı. 12 saat içinde 8 bin asker yola çıkmıştı.

Muhafızların şehri denetim altına almasından kısa bir süre sonra Frick, yine muhafızların gözetiminde işletmelere sendikasız yeni işçiler sokmayı başardı. Böylece ocaklardan bazıları ateşlendi. Lokavt o gün, yani 16 Temmuz'da bitmiş oldu. Frick'in emriyle şehrin çeşitli yerlerine duyurular asıldı: İşçilerden sendika dışında kişisel başvuru yapmaları ve işlerine dönmelerini isteniyordu.

O gün 23 yaşındaki Alexander Berkman, Frick'in ofisine girerek önce silahla, sonra da bıçakla yaralandı Frick'i. Odada tesadüfen bulunanlar durdurabildi Berkman'ı. Alexander Berkman işçi değildi, işçilerle ilişkisi de yoktu; olayları duyduğun-

da yaşadığı yer olan Massachusetts'ten Frick'i vurmaya gelmişti. Yaralanan Frick doktor gözetiminde "çalışmaya", yani dosyaları gözden geçirmeye devam etmişti. Kısa bir süre sonra da iyileşti.

Olaylar işçiler açısından hüsrarla sonuçlandı. Dirençleri kırıldı. Beş parasız, aç ve açıkta kalan işçiler, Kasım ayının ortalarında pes ettiler. 18 Kasım'da yapılan bir toplantıyla grevi durdurma ve işlerine dönme kararı aldılar. O gün Frick, halen İskoçya'da tatil yapan Carnegie'ye tek sözcükten ibaret bir telgraf yolladı: "Zafer!" 2 gün sonra, sendika işçileri toplayarak oylama yaptı ve 101'e karşı 91 oy ile grev "resmen" bitmiş oldu.

(Bu olay kimi tarihçiler açısından ABD işçi haklarının ve mücadelesinin geriletilmesi anlamında dönüm olarak ele alınır. 100 yıl sonra "Caterpillar" işçilerinin grevi de benzer taktiklerle sonuçlanır).

İşçilerin grev kırıcılara (Pinkertonlar) karşı savaşını gösteren bir çizim.

Bugünkü Pittsburgh

H.C. Frick kara listesine aldığı hiçbir işçiye bir daha iş vermedi. Andrew Carnegie 1893 yılının Ocak ayında Pittsburgh'a geri döndü. Frick ve Carnegie'nin araları bozulmasa da, serinledi. Zamanla birbirleriyle hiç konuşmaz, görüşmez oldular.

Bugün ABD'de her ikisinin de adını taşıyan kütüphaneler, müzeler, sanatevleri, parklar, hatta Carnegie'nin adını taşıyan üniversite (meşhur Carnegie-Mellon Üniversitesi) bile bulunmaktadır. Bugün Pittsburgh Kenti'nde başınızı nereye çevirseniz, bu "efsanevi" endüstricilerden birinin adına rastlarsınız.

Ancak, günümüzde artık çelik endüstrisi yerini hayalet işletmelere bırakmış durumdadır Pittsburgh'ta. Fabrikaların çoğu paslanmış çelik yığınlarına dönüşmüş, işçi tarihinin karanlık abideleri olarak "eğlence parkına" dönüşeceği günleri saymaktadır nehir kıyısında.

İlginç olan şudur kanımca: Frick'in tarihsel "başarısı" halen sürmektedir. Sendikalar birçok insan için "öcü" dür hâlâ. İnsanlar işlerinin "çöküşünü" sendikalara bağlayabilmektedir.

100 yıl sonra yine Frick taktikleri

1991 yılı baharıydı. Pennsylvania'daki en büyük süpermarket zinciri olan "Giant Eagle"da işçiler ücret artışı ve sağlık sigortası istemiyle greve gitmişlerdi. 3 ay sürdü grev. Halkın büyük çoğunluğu işçilere

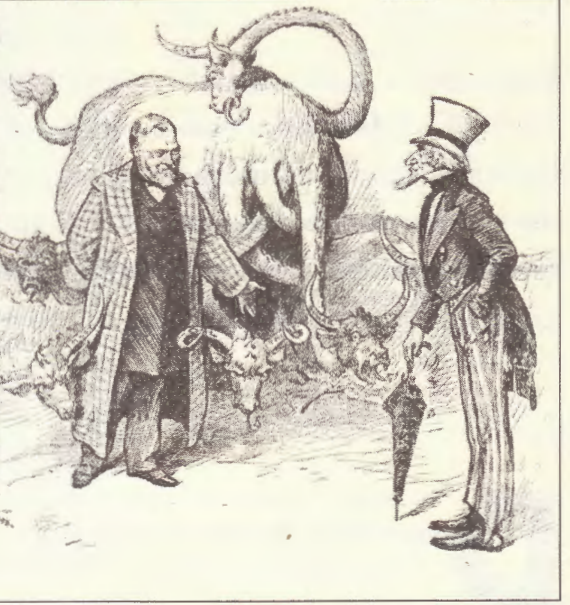
destek verdi. Grev sırasında açık olan "Giant Eagle" zincirinden alış-veriş yapmayı reddetti halk.

Aynı yılın sonbaharında belediye otobüs işçileri de greve gitti Pittsburgh'ta. Çünkü işçilerin eski sözleşmesi süresini doldurduktan 1 yıl sonra bile yenilenmemişti. Grevden en çok etkilenenler, gelir düzeyi en düşük olanlardı. İşine saatlerce yürüyerek gidenler olmuştu. Sonuçta, grev mahkemenin "kamu düzenini olumsuz etkilemesi" kararıyla sona erdirildi.

1992 baharında Pittsburgh'ta yayımlanan 2 gazeteden birinde çalışanlar, gazete dağıtıcısı çocukların işten çıkarılmasını protesto etmek için greve gitti. Çünkü işten çıkarılmalar sürecektir ve toplam 200 çalışan işsiz kalacaktı. Aslında 2 ayrı gazete olmasına karşın ortada tek bir aile şirketi vardı. Bu yüzden 2'sinin birden basımı, yayım ve dağıtımı durdu. Şirket, Frick taktikleriyle grevi kırmaya çalıştı. Gazeteyi eyalet hatta ülke dışında (Kanada'da) bastırarak dağıtmaya çalıştı. Dağıtım için komşu eyaletlerden arabası olan, sendikasız işçiler bulundu. O sıralar ekonomik durgunluk yaşanması nedeniyle yeni işçilerin temini kolay olmuştu. Buna karşın sendika yolları kesti, gazetenin bulunduğu şehir merkezini ablukaya alarak trafiği felç etti. Gazete çalışanlarına destek olan diğer birçok sendika gövde ve güç gösterisiyle

A. Carnegie: Antik yöntemleri kullanan modern baron.

Andrew Carnegie ve endüstri imparatorluğunu konu alan bir çizim (Harper's Weekly'den).

gazete yönetimine baskı yapmaya başladı. İşçiler bu kez, olayı dinsel ayine dönüştürerek ellerinde mumlar, ağızlarında dualarla yürüyüş yaptı. Okurların büyük çoğunluğu aboneliklerini iptal ettirdi. Hatta dönemin Pittsburgh Valisi Sophie Maslof bile aboneliğini iptal ettirdiğini duyurdu. Dağıtımı nasılsa yapılabilmiş gazetesini okumadan bahçelerinde yakanlar bile vardı. Evlerinin kapılarına "sakın buraya gazete dağıtmayın" diye uyarılar asanlar oldu. Patronları asıl zor duruma sokan, reklam gelirlerinin ortadan kalkmasıydı. Çünkü gazeteye ilan veya reklam vereceklerin sen-

dika tarafından boykot edileceği duyuruldu. Sonuçta, içinde hiç reklam olmayan gazete tek bir gün çıkabildi.

Gazete yönetimi, beyaz bayrak açarak işçilerin zafer kazandıklarını (yerel radyo istasyonları ve televizyon kanallarıyla) duyurdu. Sendika ve gazete yönetimi görüşmelere tekrar başladı. Frick taktikleri tam yüzyıl sonra geri tepti diye düşünülürken, işçilerin çok önemli bir zafer kazandıkları söylenirken, 2 gazete birleştirilerek tek bir gazete haline getirildi. Tabii işten çıkarılacak olanlar, işten çıkarılmış olarak...

Son söz

Bu yazı, yazarın 1989-1994 yıllarında kesintisiz kaldığı Pittsburgh'ta 12 Ağustos 1992 tarihinde kaleme alındı ve unutuldu. Yazar, 2002 sonbaharında taşınırken, eski defterlerini karıştırırken buldu yazıyı. Birkaç küçük ekleme ve çıkarma yaptı. Yazarın yazısını yazarken aşağıdaki kaynakları kullandığı tahmin edilmektedir.

KAYNAKLAR

- 1) Tim Ziakas, "Lockout!", Pittsburgh Magazine, Haziran 1992, s.22-29.
- 2) Lisa A. Hubeny, "Clayton", Pittsburgh Magazine, Haziran 1992, s.30-31.
- 3) Randolph J. Harris, "The Legacy of Historic Homestead", Pittsburgh City Paper, 1-7 Temmuz 1992, s.10-11.

Homestead grevinde ölen işçilerin anısına 1941'de açılan bir anıtın töreninden görüntü.

Gelecek nesil bilgisayarlar

Bilgisayar sizinle sohbet etmeye başlıyor, iletişim kuruyor ve karşı fikirlerini söylüyor. Edebiyatçı iseniz edebiyat hakkında, politikacı iseniz politika, matematikçi iseniz matematik, aklınıza gelen her konuda... Araya kendi esprilerini de sıkıştırmayı ihmal etmiyor. Siz sadece konuyu belirliyor ya da işi ona bırakıyorsunuz. Olası mı? Veya ne kadar olası? 5. nesil bilgisayarlar ve yapay zekâ ile ilgili tartışmalardan bir kesit sunalım.

Ramazan Karaçalı

Bilgisayar Mühendisi

Düşünelim; bilgisayarın karşısına oturuyoruz ve parmaklarımızı dahi oynatmadan, sadece yapmak istediğimizi düşünerek bilgisayarı kumanda ediyoruz. Yazılarımızı daha hızlı bir şekilde yazıyor, oyunlardaki karakterleri sadece düşünerek yönlendiriyor veya mırıldandığımız bir melodiyi aynı anda nota-ya dökabiliyoruz.

Abartalım; sizinle sohbet etmeye başlıyor bilgisayar, iletişim kuruyor ve karşı fikirlerini size söylüyor. Edebiyatçı iseniz edebiyat hakkında, politikacı iseniz politika, matematikçi iseniz matematik, aklınıza gelen her konuda... Araya kendi esprilerini de sıkıştırmayı ihmal etmiyor. Siz sadece konuyu belirliyor ya da işi ona bırakıyorsunuz.

Biz iyisi mi gerçekçi olalım; elbette şimdilik sadece Hollywood filmlerinde görebileceğimiz türden insan-bilgisayar ilişkisinin, gerçek hayatta uygulanması için biraz daha beklememiz gerekecek. Ancak, "Japonlar düşünceyle kontrol edilebilen bilgisayarı geliştirdi, Amerikalılar sadece parmak hareketiyle kumanda edilen bilgisayarı tasarladı" türünden haberleri de gazete köşelerinde okumuşsunuz veya televizyondan izlemiştinizdir. Sansasyona yönelik bazı haberleri de ilave edersek, sanki Arthur C. Clarke'ın 2001: Space Odyssey romanın-

daki HAL (HAL9000) adlı bilgisayarın gerçekleştiğini gördüğünüzü düşünürsünüz. Ama, şimdilik bilgisayar kullanırken klavye-fare-monitör bizim en yakın arkadaşımız olmaya devam edecek, en azından bir süre daha...

HAL üretmek...

HAL'i HAL yapan elbette zekâsıydı. HAL neydi peki? İnsanlarla iletişim kurabilen, bir bayana o gün ne kadar güzel olduğunu söyleyebilen, bir erkeğe bel altı şakası yapabilen, dahası bütün bunları önceden yaşadığı (!) deneyimlere bağlı olarak gerçekleştirebilen bir bilgisayardı. Aslında bir bilgisayar değildi, bambaşka bir şeydi ya, neyse...

Yine de, bir bilgisayarın veya diğer söylemle bambaşka bir neysenin (nesnenin) önceden gördüğünü öğrenmesi dışında bir de ukala ukala size hava basması yeni bir düşünce değildir. Bu tarz bir hava basma olayını elbette Alan Turing zaten tasarlamıştı, ama o günlerin teknolojik yetersizlikleri nedeniyle uygulayamamıştı.

Bilgisayarlar için 5. nesil veya geleceğin bilgisayarı tanımını yapmak oldukça zordur. Şimdilik sonsuz gelecekte bir yeredir. Çünkü, erişeceğimiz en son noktayı simgelese de, kesinlikle en son nokta olmayacaktır. Geleceğe ait bilgisayarların bazı fonksiyonlarını günümüz bilgisayarları oluştursa da, gerçek anlamda 5. neslin bitip de, 6. neslin hangi zamanda başlayacağı bilinemez. Ama, şunu açıkça belirtmek gerekir ki; gelecek nesil bilgisayarların mimarisi, şu ana kadar (ve şu andan sonra) geliştirilen yapay zekâ sistemlerinin ve uzman sistemlerle ilgili konulardan elde edilen bilgilerin bir sentezi olacaktır.

Günümüz teknolojisini biraz kurcalayalım. Elbette günümüz teknolojisiyle HAL üretmek bir ihtimaldir, ama sadece bir ihtimal. Ancak, bu bilgisayarın bütün sistemleri ayrı ayrı incelendiğinde, ortaya çıkan her bir ayrı modelin günümüz bilgisa-

Bizimle sohbet edecek, iletişim kuracak, tartışacak bilgisayarlar, hâlâ bir hayalden mi ibaret?

yarları tarafından sağlanabileceği görülür.

Bir örnekle biraz geçmişe gidelim. Kasparov bilgisayarla oynadığı ilk satranç maçında (1994, Münih Pentium 90, Fritz programı) bilgisayara yenilmişti. Sonra, aradan birkaç yıl geçti ve bu kez (sanıyorum 1996) Deep Blue adlı IBM'in teknoloji harikası yendi. Eh, yenilseydi yenilen pehlivan doymuyormuş demek ki diyebilirdim, ama bir yıl sonra bir rövanş maçında Deeper Blue (1997) ile bir şampiyon sıfatı ile oynadı.

Şimdi bu Deeper Blue (daha derin mavi), yapay zekâ olarak insana yakın tasarlanan bir bilgisayardı. Ama sadece satranç yetenekleri gelişmişti. Öyle ki, mağrur Kasparov Usta'nın 17. hamlesindeki hatayı resmen kokladı. Zaten Kasparov'u bilgisayar karşısında bitiren bu hamle oldu. Hey gidi Büyük Usta!

5. nesil bilgisayar tanımı

Konuyu dağıtmayalım, 5. nesil veya geleceğin bilgisayarları başka neler yapabilir? Kesinlikle hüküm yürütebilir, kararsızlığa düşmez. Diyelim ki kararsız kaldı, bu durumda bile bir karar verebilir, doğru veya doğruya en yakın... Dikkat yanlış demedim, çünkü 5. nesil bir bilgisayar yanlış karar vermez.

Abaküsten, hatta bırakalım abaküsü, Charles Babbage'den, onu da geçtim, Iowa State Üniversitesi profesörü John V. Atanasoff ve yüksek lisans öğrencisi Clifford Berry'den bu yana (ilk elektronik hesap makinesini tasarladılar) ne değişti; elbette teknoloji... Baş döndüren bir hızla değişen, gelişen ve kendini yenileyen teknoloji... Yapay zekâ yeni bir kavram. değildir; şimdilik ütöpik olan, gerçekte beynin bütün fonksiyonlarını yerine getiren bir yapay zekâdan söz etmektir. Bu, teknolojinin çizdiği çizgiyle yakından ilgilidir.

Aslında söz ettiğimiz, yapay zekânın birtakım "önceden programlanmış" işleri yerine getirmesi değil, gerçekte yapay zekânın bir insanda var

Satranç şampiyonu Kasparov. Deep ve Deeper Blue'lar onu hayli terletti.

olan bütün özellikleri taşıyıp, düşünbilmesidir. Elbette günümüz koşullarında bunu sağlayacak bir yapay zekâdan söz etmek güç olsa da, 5. nesil bilgisayarların tanımına bunu ekleyebiliriz. Öte yandan bilgisayar mühendisliğinde bilgisayar için kesin kuralların önceden belirlendiği (formel) ve aynı girdilere aynı cevaplar vermek zorunda olduğu gerçeği vardır; yani bilgisayar deterministiktir. Kurallara kesinlikle bağlıdır. Yani tuş takımından bir "a" karakteri girdiğinizde, ekranda başka bir harfin çıktığını görmezsiniz. Şayet görüyorsanız; kesinlikle klavyenizi kontrol ettirin.

Şimdi ne demek istedim? Şunu: 5. nesil bir bilgisayar (ya da bir makine) insansı tepkiler verecekse, bu

bilgisayar mühendisliğine (geniş anlamda fen bilimleri) aykırı olacaktır. O halde 5. nesil bir bilgisayarı, yapay zekâ ve mühendislik bilimiyle ortak noktada buluşturmak gerekir.

5. nesil bir bilgisayarın sahip olacağı en önemli yeti; öğrenme... Tıpkı bir çocuk nasıl etrafındakilerin farkına varıp, o andan itibaren sürekli öğreniyorsa, 5. nesil bilgisayarımız da aynı şeyi yapabilecektir. Bu yüzden 5. nesil bir bilgisayara sahipseniz, ona iyi şeyler öğretmeye gayret edin. Sonra başınız ağrmasın. 5. nesil bilgisayar, çevresinden birtakım şeyler öğrenirken, kafasının karışacağı da aşîkârdır.

Gödel'den yola çıkarsak...

Ama şimdilik kendi kafalarımızı karıştıralım. İnanç meselesi; Gödel ne demiş: "Bir seviyeden daha karmaşık olan her tutarlı formel sistem için, ispatlanamayan ama doğru olan birtakım önermeler vardır."

Kurt Gödel, 1906 yılında doğan Avusturya asıllı Amerikalı mantık ve matematik bilimci. Özetle yukarıdaki cümlelerin esasını oluşturan Gödel Teoremi (1931), Einstein'ın Görelilik Teorisi ve Heisenberg'in Belirsizlik Prensipleri ile birlikte çağın en önemli 3 ispatından biridir.

Konuyu biraz felsefeye dökelim mi? Hadi dökelim... Diyor ki, bir formel sistemin tutarlı olması, ürettiği sonuçların başka sonuçlarıyla çelişmemesi gerekir. Biraz daha açalım; bir seviyeden daha karmaşık olan ifadesinde, bir nesne örnek olarak "2+2="nin sonucunu verebiliyorsa, bu seviyenin üzerinde yer almakta demektir. O halde şimdiden yapay zekâyı inanmayı keselim, çünkü Gödel'e göre gidersek, bu yazının konusu buhar olmaktan öteye gidemeyecektir.

Bir bilgisayarın doğru programlandığında her şeyi yapabileceğine inananlar, aynı zamanda bilgisayarların doğal hayatta doğru veya yanlış olarak algılanan birçok şeyi yapamayacakları gerçeğine de inanmalıdırlar; paradoks.

Halis Dokgöz'ün bir çizimi.

Avusturya asıllı Amerikalı mantık ve matematik bilimci Kurt Gödel.

Gödel'in fikirlerinden yola çıkarak ünlü İngiliz Matematikçi Alan Turing, sonsuza dek hatasız hesap yapabilen soyut bir makine tasarlar. Bu makine her türlü algoritmik problemi hesaplayabilir. Bununla ilgili olarak Turing kendi teorisini üretir. Fakat, bazı problemlerin algoritmik çözümü olmadığını fark eder. Bu nedenle Turing makinesi (veya bilgisayar) yine çok ünlü "durma problemi (halting problem)" ile karşı karşıya kalır; problemin çözümü var mı, yok mu? Yapay zekâ tasarılarının temel noktası da buradadır; çünkü insanlar için böyle bir problemden söz edilemez. Dolayısıyla, yapay zekâ insan zekâsına ne kadar yakın olabilir? Bilgisayarlar deterministik yapıdadır ancak, insan beyni deterministik yapıda değildir.

Gelecek nesil bilgisayarlar tasarlarlarken genellikle paralel işlemcili sistemler ve süper iletken teknolojilerinden yararlanılır. Von Neumann'ın tek işlemcili mimarisine karşılık, farklı işleri gerçekleştiren birçok işlemci (CPU) kullanılmaktadır. Süper iletken teknolojisiyle de elektronik akış hızı sıfır sürtünmeye yaklaştırılmakta ve böylece maksimum hız sağlanmaktadır.

İnsan beyninin farklı işleri gerçekleştiren ünitelerine karşılık, her üniteye karşılık gelecek şekilde bir işlemci kullanmak... Sonra bu işlemcileri tek bir entegre devre içerisinde

toplamak... İşlemci sayısı arttıkça ortaya çıkacak olan makine karmaşıklaşacak ve süper hızdan ödün verilmeye başlanacaktır. Bu şekilde her işi gerçekleştiren tek bir makine yapmak yerine, daha akla yakın olan uzman sistemler ve buna bağlı olarak uzman otomasyon uygulamaları oluşturmak daha mantıklıdır.

Şu ana kadar okuduklarımızı unutalım; yapay zekâ gerçekten bilgisayarın insan gibi hissetmesi ve düşünmesi midir? Kimine göre evet, kimine göre kesinlikle hayır. Gödel Teoremi'nin ortaya çıkardığı bir sonuç şu: İnsan aklı bir makine olarak açıklanamaz ve mekanik bir modeli yapılamaz.

Bilgisayarın tanımı neydi? Veriyi ayrık birimler halinde depolayan ve bu veri üzerinde çok yüksek hızlarda aritmetik ve lojik işlemler gerçekleştiren makinelerdi. O halde, sahip olduğu bu yeteneği, kendi uygulama alanlarında değerlendirmek en azından şu anki teknoloji ile daha doğru olacaktır.

Yapay zekâya ilişkin kimi bakış açıları

Yapay zekâ ve gelecek nesil makinelerle ilgili çalışma ve teoriler elbette sadece Gödel'le sınırlı değildi. Penrose, Gödel'in Eksik Olma Teoremi'nin üzerine inşa ettiği, yapay zekânın insan beyni gibi olamayacağı düşüncesini, "Matematiksel düşünce; hiçbir saf hesaplama modeli sistem tarafından içerilemez" sonucuyla ilişkilendirir (R. Penrose, 1994, *Shadows of the Mind*). J. R. Lucas ise Gödel Teoremi'nin sibernetik makinelerle uygulanabileceği sonucuna varmakla beraber, Penrose'un düşüncelerini de destekler. Ona göre bir makine, formel bir sistemin somut bir göstergesidir. Lucas aklın herhangi bir makineyle modellenemeyeceğini ileri sürer, ama bunun aklın herhangi bir kısmının modellenemeyeceği anlamına gelmediğini de söyler. Chalmers, Gödel'in Teoremi'nin uygulanamayacağı üzerine yoğunlaşır. Dayanak noktası da, Gödel Teoremi'nde yer alan, "bir aksi-yomatik sistemin sağlam olduğunu"

bilmek değil, "kendi sistemimizin sağlam olduğunu" bilmemiz ifadesidir. Yani, sağlam bir yapıda olmamız kesinlikle sağlam bir yapıda olduğumuz sonucunu doğurmaz. Bulduğumuz noktadan daha ileride, daha sağlam yapılar mutlaka vardır. Chalmers'in düşüncesine en yakın bilim insanlarından D. McCullough, sadece yapay zekânın değil, insan beyninin de Gödel Teorisi ile yakın ilişkide olduğunu savunur: "İnsanın kendi muhakeme sisteminin kendi hakkındaki muhakeme yeteneğinden kuşku duymalıyız". Çünkü, muhakeme sistemimiz formalize edilemez veya edilecek kadar iyi bilinmez.

Sonuç olarak, 5. nesil bilgisayarlar ve yapay zekâ ile ilgili tartışmalar daha çok sürecektir. İnsan beyninin fonksiyonlarını taklit etmeye çalışan uzman sistemleri bir yana bırakırsak, şu an için bu fonksiyonları gerçekleştiren makineler olmasa da, şimdilik Hollywood filmlerinin bize sunduklarıyla yetinmemiz gerekecek. En azından teknolojiadaki sınırların nereye kadar uzanabileceği hakkında bize fikir verdiği için...

KAYNAKLAR

- 1) Fatih Gelgi, Gödel Teoremi'nin Yapay Zeka Üzerine Etkileri, <http://bm-dergi.emo.org.tr>
- 2) Turan Birol, Yapay Zeka Ne Kadar Olanaklı - Gödel Teoremi (Bir YZ Karşıtı Tez), www.yapay-zeka.org

İngiliz matematikçi Alan Turing. Sonsuza dek hatasız hesap yapabilen soyut bir makine tasarlamıştı.

Çocuk yapmanın bin bir yolu!

Neredeyse tamamen anne adayları ile hekim arasında olup biten bir dizi tıbbi işlem sonucu gerçekleşen doğumlar, babanın rolünün iyiden iyiye "sperm verici" düzeyine indirgenmesine; hatta giderek buna bile gerek kalmayacak duruma mı getirecek acaba? Yine de ABD'de 1 milyon, Türkiye'de 2 bin çocuk tüp bebek yöntemiyle doğmuş ve yaşamlarını sürdürmekte. Pek çok çiftin sorununun bu yöntemlerle mutlu sonla çözümlendiği de ortada.

Dr. Ebru Oktay

"En azından gözü, burnu, ne bileyim ufacık bir mimiği bana benzesin, ya da eşime..." diyordu yakın zamanda bebeği dünyaya gelmiş arkadaşım. Onda, kendine kendini hatırlatan bir şey görmeliydi. "Ama çok da zorlamayacaktım" diye de ekliyordu. "Kendi sağlığım en önemlisi, 3 denemeden sonra evlat edinme yollarına bakacağım. Onun da tadı çok başkaymış, insan hemen sahipleniveriyormuş."

Kendisi de sağlıklı olan arkadaşım böyle düşünüyordu ve 2. aşılama (artificial insemination) denemesinden sonra başarılı olunmuş, bebek zamanında ve sağlıklı olarak dünyaya gelmişti. Sevinçle doğum kutlaması için hastaneye koştuğumda, oda-da konuşulanlar beni iyice şaşırtmıştı. Tedaviyi yürüten ve doğumu yaptıran kadın hastalıkları ve doğum uzmanı, arkadaşımın eşine gülerek, aslında bu

işte onun hiçbir payı olmadığını, her şeyi kendisinin yaptığını söylüyordu. Şaka da dahil olmak üzere, Türkiye'de bu konuşma sonrasında işlenebilecek cinayetler geldi gözümün önüne... Tabii işlenmiş olanlar da... Ama doğruydum! Gerçi koca, spermini kadına vermişti ama, aracı kurum yoluyla. Asıl sıkıntılı kısım, sıklıkla olduğu gibi kadına aitti. Tabii bir de bu uygulamayı yapan doktora. Aylarca süren hormon tedavileri, olgunlaşan yumurtaların toplanması, defalarca gidilen hastane odaları, "ya tutmazsa" endişesi derken, sonunda "kendilerine ait" bir çocuk doğmuştu işte.

İnsanların, cinsel ilişkiyle onun gecikmeli sonucu olan çocuk doğurma arasındaki bağı ne zaman kurdukları henüz tam olarak bilinemese de, on binlerce yıl öncesine dayandığı kesin. Ancak bunu "yapamadıklarını" anlamaları çok eski bir tarih değil. Yine de düzenli ve korunmasız 12 ay süren cinsel ilişkiden sonra çocuğu olamama durumu, yani kısırlık (infertilite), uzun yıllardır çiftlerin canını sıkıran, ayrılmalara, suçla(n)malara, bazı kültürlerde 2. bir eş almaya sürükleyen zor bir süreç.

Moleküler biyoloji, immunoloji, genetik gibi bilim dallarındaki gelişmelerle, bundan 10-15 yıl öncesine kadar gebe kalmasına olanaksız gözüyle bakılan kadınlarda bugün sorun çözülmüş gibi görünüyor. Örneğin benim öğrenciliğimin sonları, yani 90'ların başlarında, kadın hastalıkları ve doğum stajlarında kısırlık kavramı, infertilite (tedavi edilebilir kısırlık) ve sterilite (tedavi edilemez kısırlık) olarak detaylandırılırdı. Bugün artık sterilite terimini kullanmamıza gerek yok gibi duruyor.

Tüp bebekler

Bilindiği gibi ilk tüp bebek 1978 yılında İngiltere'de, Dr. Patrick Steptoe ve Dr. Robert Edwards ta-

Sitoplazmik transfer yöntemi. Yaşı ileri kadınlardan elde edilen yumurtalara, genç kadınlardan elde edilen yumurtalardan alınan sitoplazmik materyal aktarılır.

rafından geliştirilen bir yöntemle (IVF = In Vitro Fertilizasyon = Mikro Enjeksiyon) dünyaya geldi. Louise Brown adlı bir kız çocuğu.

Aslında bu döneme ulaşana kadar da insanoğlu, doğal cinsel ilişkiyle ulaşamadığı "soyunun devamı" işlemini gerçekleştirebilmek için pek çok bilimsel veya geleneksel yöntem denedi. Ancak hekimlerin kadın bedeni üzerindeki ilk denemeleri, inseminasyon (aşılama) ile başladı. Burada artık doğal cinsel ilişki arka plana atılıyor; kadında yumurtlama dönemine denk gelecek şekilde, erkekten alınıp çeşitli işlemlerden geçirilerek (yıkama, yüzdürme vb) yoğunlaştırılan spermier enjektör içinde rahim ağzından rahim içine veriliyor ve spermierin tüplere ulaşarak yumurtayla birleşmesi hedefleniyordu. Rahim ağzı sorunu yaşayan anne adaylarına ise, GIFT (Gamete Intrafallopian Transfer) denilen yöntemle yardımcı olunup döllenmenin tüplerde olması için yumurta ve sperm hücresi direkt tüplere enjekte edilmiştir. Bu yöntem, yasaların izin verdiği bazı ülkelerde, sperm bankalarından alınan verici (donör) spermierle, ebeveyn yumurta ve spermierin "taşıyıcı anne" denilen başka bir kadının rahmine yerleştirilmesiyle de uygulanabiliyor. Sıklıkla, babasız çocuk sahibi olmak isteyen veya bir nedenle rahminde çocuğu taşıması mümkün olmayan kadınlarda, sayılan yollar geçerliliğini uzun süre korudu.

Ancak IVF uygulamalarından sonra, yöntemler hızla çeşitlendiğinden inseminasyon yöntemi eski önemini kaybetti. Aslında teknik olarak bakıldığında yapay gibi görünse de,

inseminasyon yarı yapay bir yöntemdi; çünkü sperm verildikten sonra gerçekleşen süreç tamamen doğaldı. Sonuçta gebelik oluyor ya da olmuyordu. IVF ile ise durum "yapay döllenme" olarak adlandırılacak şekilde bilimin elindedir. Sonuçları da biraz daha karmaşıktır.

Klasik IVF'de, kadına yumurtlamayı sağlayıcı ve arttırıcı hormonlar verilerek çok sayıda yumurta elde edilir. Olgunlaşmış yumurtalar bir çeşit enjektörle dışarı alınıp laboratuvar ortamında, erkekten masturbasyon yoluyla alınan spermierle birleştirilir ve döllenmenin olması beklenir. Dölenen yumurtalardan bir kısmı özel bir kanül yardımıyla rahim içine verilir. Bu aşamaya "embriyo transferi" denir. Bu embriyonun kendiliğinden rahme yapışıp yerleşmesi beklenir. Şansı arttırmak için birden fazla embriyo rahme verildiğinden, çoğul gebelik (ikiz, üçüz, dördüz) oluşma olasılığı da yüksektir.

Son yıllarda geliştirilen yöntemler

Genel aşamalar böyle özetlenebilmekle birlikte IVF'de, başarıyı arttırma amaçlı pek çok yan uygulama da son yıllarda hızla geliştirilmektedir. Kısaca sıralayacak olursak;

ICSI (Intra Cytoplasmic Sperm Injection): Bilindiği gibi, erkek ve kadın kısırlığı yüzde 40 olasılıkla eşittir. Kalan kısım da tanı konamayan, sebebi anlaşılamayan gruba girer. ICSI yöntemi erkek kısırlığı için 1992 yılında geliştirilip uygulanmaya başlamıştır. Burada laboratuvar koşullarında, ince bir kanül yardımıyla yumurta hücresine delik açılır ve tek bir sperm hücresi yumurta sitoplazması (hücre içinde çekirdek çevresindeki organik ve inorganik maddeler içeren yapı) içine verilir. Bu yöntemle erkekte sperm sayısı çok az olsa veya hiç bulunmasa bile gebelik oluşturulabilir. Sperm bulunmadığı durumlarda TESE ve MESA denilen yöntemlerle testis içinden (TESE) veya epididim denilen sperm deposundan (MESA) sperm hücreleri bulunarak işlem gerçekleştirilebilir. Son zamanlarda kalitesiz

sperm oluşumundan dolayı sorunu olanlara bir olanak daha eklendi. Spermin olgunlaşmamış hali olan spermatozoanın alınıp vücut dışı ortamda olgunlaşması sağlanarak IVF yönteminde kullanılması söz konusudur.

IVF, üretilen embriyoların dondurulup saklanarak istenildiği zaman rahime yerleştirilmesi şeklinde de uygulanabilir. Ayrıca ailede bilinen genetik bir hastalık varsa veya yeni belirlendiyse, oluşturulan embriyolara genetik inceleme yapıp sağlıklı olanlar transfer edilebilir (PGD). Bu konudaki en büyük tartışma elbette çocuğun cinsiyetini belirleyen genetik kodlarla oynanıp oynanmayacağıdır ki, henüz yasal bir zemin bulamamıştır. PGD (Pre-implantation Genetic Diagnosis) şu anda ancak çok belirgin genetik geçişli hastalığı olan (thalassemia major vb) çiftlerde uygulanması gerekli görülen pahalı bir yöntem olma özelliğini koruyor.

Türkiye'de şu anda yasal geçerliliği olmamakla birlikte ABD ve bazı Avrupa ülkelerinde IVF'nin temel prensipleri;

- verici yumurtasıyla,
- verici spermierle,
- verici yumurta ve spermierle,
- anne-baba yumurta ve spermierin taşıyıcı anneye aktarımıyla,
- verici yumurtası ve taşıyıcı anneye,
- verici spermier ve taşıyıcı anneye,
- taşıyıcı anne ve onun yumurtasıyla babanın spermier döllenerek

Embriyo transferinde çoğul gebelik (ikiz, üçüz, dördüz) oluşma olasılığı da yüksektir.

uygulanabilmekte ve bu sayılan durumlarda "aile" kavramı bildiğimiz çekirdek yapısını epey değiştirmiş görünmektedir. Hatta bazen ABD'de sperm ve yumurta bir çiftten alınıp taşıyıcı anneye nakledilmekte, doğan çocuğu ise tamamen başka bir çift evlat edinebilmektedir. Bu durumda çocuğun 5 ebeveyni oluyor elbette!

Bunlar dışında yine IVF'nin başarısını arttırmak üzere, özellikle ileri yaşta ve FSH düzeyi yüksek kadınlarda embriyonun rahme yerleşmesini kolaylaştırmak amacıyla uygulanan "hatching" yöntemi var. Burada da embriyonun zarı olan zona pellucida'da lazer veya solüsyonlarla pencere açılarak ve etrafındaki fazlalık dokular temizlenerek yerleşim kalitesi ve bölünme kolaylığı sağlanılır. Çok kullanılmaz ve başarı oranı yüksek bir yöntem olmadığı kabul edilir.

Henüz deneysel aşamada olan ve FDA'nın uygulama onayı vermediği çalışmalar da var bu arada. Örneğin sitoplazmik transfer yöntemi. Yaşı ileri kadınlardan elde edilen yumurtalara, genç kadınlardan elde edilen yumurtalardan alınan sitoplazmik materyal aktarılır. Burada genetik materyal değişmezken, ileri yaştaki kadının yumurtasında dölleme kalitesi artmaktadır.

DNA (hücre içi genetik materyal) transferinde ise, yine ileri yaşta kadının genetik materyal içeren yumurta hücre çekirdeği, içi boşaltılmış, sadece sitoplazma içeren diğer bir yumurta hücresine aktararak sağlıklı dölleme oluşması beklenir. Bu yöntem de henüz deneysel aşamada. Ancak onay alması yakın gibi görünüyor.

Kopyalama yöntemi kapıda

Yöntemlerin hızla çeşitlenmesi olası. En son aşamada da pek çok ülkede deneysel çalışmaları bile etik açıdan sakıncalı bulunarak engellenen klonlama (kopyalama) yöntemi duruyor. Bilindiği gibi bu yöntemde, yumurta hücresinin çekirdeği çıkarılıyor, bunun yerine erişkin bir hü-

En son aşamada, pek çok ülkede deneysel çalışmaları bile etik açıdan sakıncalı bulunarak engellenen klonlama (kopyalama) yöntemi duruyor.

reden alınan hücre çekirdeği aktarılıyor. Hafif bir elektrik şokuyla yumurta hücresinin bölünmesi başlatılıyor. Canlıların kalıtsal özelliklerini taşıyan DNA hücre çekirdeğinde bulunduğundan ortaya çıkan embriyo, yalnızca verici hücrenin kalıtsal özelliklerini taşıyor. Ancak kuramsal anlamda basit açıklanabilmesine karşın, bu yöntemde uygulama aşamasında birçok sorun yaşanıyor. Zaten şimdilik sadece tedavi amaçlı yeni dokular oluşturabilme amacıyla yapılan çalışmalara sıcak bakılıyor ve izin veriliyor. Bilindiği gibi son olarak geçen ay Koreli ve Japon bilim insanları normalde memelilerde olmayan partenogenesis (bakire doğumu) yöntemiyle 2 dişi fareden dölleme olmaksızın 2 yavru dişi fare ürettiler. Gerçi bu şaşırtıcı gelişmenin sonuçları henüz çok düşük başarı yüzdesinde, ama yine de isteyip de bir türlü çocuk yapamayan çiftlere yeni bir umut ışığı yakabilir.

Etik tartışmalar

Yukarda kısaca değindiğimiz IVF ve katkılı yöntemler hakkında yapılan etik tartışmalar, bir seansta içeri aktarılan embriyoların tamamının yaşamsal özellik göstermesi durumunda oluşabilecek çoğul gebeliklerin sonlandırılıp sonlandırılmayacağı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Aslında bu durum aynı zamanda yöntemin başarısızlığını da belirler. Ne kadar az embriyo nakledilirse bu risk o kadar azalacaktır. Tabii bu durumda aktarılan embriyo kalitesinin

yüksek tutulması gerekecektir. Çoğul gebelikler anne ve fetus için riski arttıran durumlardır. Dolayısıyla genelde 2'den fazla fetus oluşursa, yaşama şansının daha yüksek olduğu öngörülenler korunmak suretiyle, diğerlerinin yaşamı KOH (potasyum hidroksit) enjeksiyonuyla sonlandırılmaktadır. Özellikle kürtajın yasal olduğunu düşünürsek, vaktinde gerçekleştirilen bu sonlandırmaları haklı bulabiliriz. Yöntemlerin bunun dışında fiziksel komplikasyonları,

anneye transfer öncesi verilen yüksek doz hormonların oluşturduğu rahatsızlıklar (OHSS = ovarian hiperstimülasyon sendromu), az da olsa hastanede yatarak tedaviyi gerektirebilmektedir. Uygulanan yöntemlerin fetus gelişiminde olumsuz etkisi bildirilmemiştir. Elbette sebebi belirlenemeyen şekilde yöntemin başarısızlığı da söz konusu.

Baştan beri sıraladığımız ve hızla gelişip uygulanmaya başlayan yöntemlerin hemen hepsi, giderek çözülen aile bağlarına bir darbe daha vuracak gibi duruyor. Neredeyse tamamen anne aday-hekim arasında olup biten bir dizi tıbbi işlem sonucu gerçekleşen doğumlar, babanın rolünün iyiden iyiye "sperm verici" düzeyine indirgenmesine; hatta giderek buna bile gerek kalmayacak duruma mı getirecek acaba? Yine de ABD'de 1 milyon, Türkiye'de 2 bin çocuk tüp bebek yöntemiyle doğmuş ve yaşamlarını sürdürmekte. Pek çok çiftin sorununun bu yöntemle mutlu sonla çözümlendiği de ortada.

Keşke bir şekilde ailesini kaybetmiş çocuklara da yapay yöntemlerle anne-baba yapılabilsen! Aslında bu kadar uğraşılacağına, çocukları olmayan çiftlerin kimsesiz çocukları evlat edinmesi, daha insancıl ve toplumsal bir yol değil mi?

KAYNAKLAR

- 1) www.pbs.org/wgbh/nova/baby
- 2) www.gebelik.org.tr
- 3) www.fertile.com
- 4) www.news-medical.net

Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO) ve gerçekler Yaşam patentlenemez!

**Ekoloji Hareketleri Platformu,
Genetiği Değiştirilmiş
Organizmalar Deklarasyonu**

Uzunca bir zamandır sofralarımızı, sağlığımızı, geleceğimizi tehdit eden bir hayalet dolaşiyor etrafta. Çokuluslu şirketlerin, gözü doymaz girişimcilerin başımıza sardığı bu belanın adı: Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar, kısa adıyla GDO. Uluslararası devler, insanlık tarihinin en büyük buluşlarından olan atomu, nasıl insanların aleyhinde kullandırsa; genetik biliminin keşiflerini de insanlığa hizmet etmek bahanesiyle kâr aracına dönüştürdüler... Ve bomba, bu sefer GDO adıyla, bir kez daha insanlığın tepesinde patladı. İşte gerçekler...

Uzunca bir zamandır sofralarımızı, sağlığımızı, geleceğimizi tehdit eden bir hayalet dolaşiyor etrafta. Çokuluslu şirketlerin, gözü doymaz girişimcilerin başımıza sardığı bu belanın adı: Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar; kısa adıyla GDO. GDO, uluslararası literatürde kısaltılmış şekliyle "GM" veya "GMO" olarak geçen "Genetically Modified Organism" in Türkçe karşılığı.

Daha az alandan daha çok verim elde etme, çiftçinin gelirinin katlanarak artması, bu sayede ülke ekonomisinin gelişmesi, refah düzeyinin artışı, tarımın endüstrileşmesi gibi hedefler gösterildi önce. Ülke çiftçisi ve onu bilinçlendirecek tarım teşkilatlarına bu yüce hedeflere, bu güzel yarınlara ulaşılması için toprağın sentetik kimyasal gübrelere beslenmesi, zararlı otların, böceklerin, mikropların ilaçlarla yok edilmesi gerektiği bilinci yerleştirildi. Bu bilinç yerleştirildikten sonra, ulusal ve uluslararası gübre fabrikaları, ecza endüstrisi dev büyümler gösterdi, ilacı daha güzel püskürten, gübreyi daha iyi atan, toprağı daha kuvvetli ve hızlı işleyen makine teknolojileri geliştirildi. Suni gübreye alışan bitki daha çok gübre istedi, ilaca dayanıklılık kazanan böcekleri öldürebilmek için daha kuvvetli zehirler gerekti... Gıda endüstrisi büyümeye başlamıştı, daha fazla ürün elde etmek için, standart çeşitlerin verimleri az bulunup hibrit tohumlar geliştirildi... Artık karşımızda gübreciler, ilaççılar, tohumcular imparatorluğu vardı. İmparatorluk, dün-

yanın dört bir yanına saldırdı, en bakir topraklara girdi. Toprağın efendisi olan çiftçi daha ne olduğunu anlayamadan küresel imparatorluğun kölesi haline gelmişti. Uluslararası devler, insanlık tarihinin en büyük buluşlarından olan atomu, nasıl insanların aleyhinde kullandırsa, genetik biliminin keşiflerini de insanlığa hizmet etmek bahanesiyle kâr aracına dönüştürdüler... Ve bomba, bu sefer GDO adıyla, bir kez daha insanlığın tepesinde patladı.

1) BİYOLOJİK ZENGİNLİK

GDO'yla ilgili en önemli kaygılardan biri; aktarılmış genlerin doğal bitki türüne atlayarak, bulundukları çevredeki doğal türlerde genetik çeşitliliğin kaybına neden olmaları, yabani türlerin doğal yapılarında sapmalara neden olmaları, ekosistemdeki tür dağılımını ve dengeleri bozmaları. Türkiye'de GDO konusunda en fazla dikkat edilmesi gereken konulardan biri bu. Türkiye, biyolojik zenginlik bakımından çok şanslı bir ülke:

Biyolog Aykut Kence'nin koordine ettiği Türkiye'nin Biyolojik Zenginlikleri adlı envanter çalışmasına göre; ülkemizde 120 memeli türü, 413 kuş türü, 93 sürüngen türü, kurbağagillerden 18 tür, 276 deniz balığı türü, 192 içsular balığı türü bulunuyor. Bunların yanı sıra 60-80 bin kadar böcek türü, çiçekli ve çiçeksiz tohumlu bitkilerden 9 bin tür biliniyor. Alg, mantar, yosun gibi diğer bitki gruplarının sayısı ise iyi bilinmiyor. Daha yeni bazı kay-

naklar ise ülkemizdeki bitki türü sayısını 11 bin olarak belirtiyor.

Bu rakamlar tropik bölgelerle kıyaslandığında küçük sayılabilir. Ancak, örneğin Avrupa ile karşılaştırılacak olursa, Türkiye tür sayısı bakımından oldukça zengin. 11 bin bitki türümüzden 2 bin kadarı, başka hiçbir yerde bulunmayan türler. Tüm Britanya adalarında toplam 2 bin, tüm Avrupa'da 11.500 bitki türü olduğunu düşünecek olursak, ülkemizin zenginliği daha iyi anlaşılır.

Hiçbir ekonomik değeri olmayan yabancı türlerin varlığının kime ne faydası var, diye düşünülebilir. Ancak durum hiç de sanıldığı gibi değil. Bir ülkenin bitki ve hayvan türleri açısından sahip olduğu zenginlik, aynı yeraltı kaynakları ya da tarihi eserler gibi, o ülkenin en önemli zenginliklerden biridir.

Çeşitli türler oldukça girift bir biçimde birbirleriyle etkileşim içerisinde bulunur ve bizim de içerisinde bulunduğumuz ekolojik sistemi sağlıklı tutarlar.

Biyolojik zenginliğin ekonomik yararları da var. Yerel çeşitler ve yabancı türler ekonomik değeri olan bitki ve hayvanların gen rezervi durumundadır. Herhangi bir tür için yapılan ıslah çalışmalarında bu türler kullanılır.

Örnek verecek olursak: 1970'te ABD'de mısır ekim alanlarında rastlanan bir pas hastalığı tüm ürünün yüzde 15'inin kaybedilmesine ve 2 milyar dolarlık maddi zarara yol açmıştı. Yapılan araştırmalar sonucunda Meksika'da bulunan yerel bir mısır çeşidinde bu hastalığa dayanıklı genler keşfedildi. Bu genlerin melezleme yoluyla diğer mısıra aktarılmasıyla bir sonraki yılın ürünü kurtarıldı.

Benzer bir olay da buğday yetiştiriciliğinde yaşandı. 1960'lı yıllarda bir yaprak pası hastalığı ABD'nin kuzeybatısında büyük zararlara yol açmıştı. Ülkemizden götürülen yabancı bir buğday çeşidinin Amerikan buğdayıyla melezlenmesi sayesinde hastalığın yol açtığı zarar önlendi. Araştırmacılar, bu yabancı buğdayın daha birçok hastalığa dayanıklı olduğunu

gözlemledi. ABD Tarım Bakanlığı'nın bir raporuna göre Türkiye'den gelen buğdayın ABD buğday üretimine toplam maddi katkısı, yılda 50 milyon doların üzerindeydi.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı gibi Türkiye biyolojik zenginlik açısından birçok ülkeden avantajlı konumda. Bu nedenle de biyolojik zenginliğin korunması konusunda çok daha hassas davranılması şart. Genler ve canlılar üzerindeki ya da genlerin parçaları üzerindeki patent uygulamaları yüzünden kayıplara uğrayacağımız da açık. Bitki genetiği kaynakları konusunda dünyaca ünlü otoriteler olan Cary Fowler ve Pat Money'in bu konudaki görüşü şöyle: "Bitki ve gen patentlenmesinin ve tekelleşme olanağının gelmesiyle, uluslararası şirketler kaybolmakta olan genler konusunda piyasada tekel kurmaya çalışmaktadırlar. Sonuç, tarımın kendisinin tümünden mahvı olabilir."

Tür çeşitliliği, sistemin kendi kendini dengelemesini sağlayan en önemli araçlardan biri. Türün bir çeşidi felakete uğradığında, diğer çeşitlerin farklı genetik özellikleri türün yaşamının sürdürülmesini sağlar. Ekolog Barry Commoner'e göre, ekolojik sistemler aşırı stres altında bırakılırsa, ani, şaşırtıcı felaketler yaşanabilir.

Commoner, *Closing Circle* adlı eserinde, "Sistemin dinamik kendi

kendini dengeleyen özellikleri, ona istikrar kazandırır. Eğer aşırı ölçüde stres altına sokulursa, bu aynı özellikler dramatik bir çöküşe yol açabilir" diyor.

Yapısında kimyasal ilaçtan hayvan genlerine kadar pek çok yabancı madde barındıran GDO'nun böyle bir strese yol açacağı şüphe götürmez. Commoner'e göre, "Ekolojik sistem bir yükselteçtir, öyle ki bir yerdeki küçük bir çalkantının başka bir yerde büyük, uzak, uzun süre ertelenmiş etkileri olabilir."

Sadece kâr amacı güderek hareket eden çokuluslu şirketlerin bu uzun süre ertelenmiş etkileri hesap edip etmedikleri oldukça tartışmalı bir konu.

Çeşitlilik mi, monokültür mü?

Biyolojik çeşitliliği korumanın en önemli nedenlerinden biri de muhtemel besin kaynaklarını garanti altına almak. Doğabilimci Norman Myers'in, *Yabancı Türler Hazinesi* adlı kitabında yakın zamana kadar kullanılmayan oldukça ilginç birçok bitki türü var. Doğal olarak mumla kaplı olduğu için sıcakta depolanmaya dayanıklı kabak, sapı, yaprağı, kökü dahil her kısmı yenebilen, yüksek oranda protein taşıyan "kanatlı fasulye" bunlardan yalnızca ikisi.

Bergamot, göleviz, ısıt, üryani, taflan, alıç, buttum, delice, idris, me-

GDO'ları protesto eden Greenpeace eylemcileri. Soldaki maskot, genetiği değiştirilmiş organizmaları temsil ediyor.

lengiç, ünnap, üvez, vişnap, mürdü-mük... Bunlar Anadolu'da köy ve kasaba pazarlarında rastlanan yenebilir bitki çeşitleri.

Ayrıca ülkemizde ıslah çalışmalarını açısından incelenmeyi bekleyen 6 sığır ırkı, 4 keçi ırkı, çeşitli koyun, manda, at ve kümes hayvanı ırkı mevcut. Bu çeşitlerin tarımcılık açısından üstün özelliklere sahip olması muhtemel.

Tarım bilimcilerine göre, dünya da insan besini olmaya uygun 80 bin bitki türü var. Tarih boyunca 3 bin kadar bitkiyi yiyecek olarak kullanmışız. Yaygın olarak yetiştirilen tür sayısı ise 150.

Günümüzde ise yalnızca 15 kadar bitki türü tüm dünya nüfusunun yüzde 90'ını doyuruyor. Üstelik yaygın olarak yetiştirilen tür sayısı giderek azalıyor, bu türlerin yabani çeşitleri de yavaş yavaş ortadan kalkıyor. Kaybolan her yabani çeşitle birlikte gen zenginliği biraz daha daralıyor.

Modern tarımda kullanılan ve birbirlerinin genetik yünden kopyası olan çeşitler, geniş alanlarda tek tip olarak yetiştiriliyor. Bu yetiştirme

yöntemi, yani monokültür, çeşitli ekonomik avantajlar sağlıyor, ancak doğada her kazancın bir de bedeli var. Örneğin, monokültürdeki tek tip bireyler hastalıklardan da aynı derecede etkileniyor. Ortaya çıkan bir hastalık tüm ürünü etkileyecek şekilde hızla yayılabilir.

Gıda sanayi için binlerce hektar alanda ve çoğunlukla aynı araziler üzerinde dikimi yapılan biber ve domatesler buna örnek olarak gösterilebilir.

Monokültür yayıldıkça, yediğimiz ürünlerden aldığımız besin ve damak tadı da tektipleşiyor. Örneğin Asya'da 140 bin çeşit pirinç var. Ancak 5 ya da 6 çeşit yoğun olarak ekiliyor, bu 5 çeşit pirinç, ekilmiş toprakların yüzde 60-70'ini oluşturuyor. GDO'ların yarattığı en önemli tehlikelerden biri tam da bu noktada ortaya çıkıyor. Modern tarım yöntemlerinin yol açtığı etkiler yüzünden zaten yeteri kadar azalmış olan çeşitler de GDO'nun tehdidi altına giriyor. Çünkü GDO'ların aktarılmış genleri, çevresinde bulunan geleneksel yöntemlerle üretilen ürünlere de geçebilir.

Çeşitlerin azalması ve ürünlerin giderek tektipleşmesi, o ürünün zayıf noktalarının da tektipleşmesi demek. Genetik zenginliğin kaybının yanı sıra, ortaya çıkabilecek yeni bir hastalığın belli bir alandaki tüm türü tehdit edebilmesi de mümkün. Böyle bir olay akıl almaz sosyoekonomik zararlara yol açabilir.

ISAAA'nın (Uluslararası Tarım-Biyoteknoloji Uygulamaları Kurulu-şu) 1998 tarihli raporuna göre, GDO'lu tohumların yüzde 70'i zararlı ot öldürücü ilaçlara, geri kalanları da böceklerle karşı tolerans gösteriyor. Yani GDO'lu tohumdan ürün yetiştirmek için daha fazla ilaç gerekiyor. Bu da geniş alanlarda yüksek oranda ilaç kullanımı ve birçok türün ölümü anlamına geliyor.

ABD'de Balık ve Vahşi Hayat Derneği glifosat gibi bitki öldürücü ilaçların kullanımı yüzünden tehlikede olan 74 bitki türü belirledi. Üstelik iddia edilenin aksine, tarım ekim alanlarında GDO'lu tohum kullanan

çiftçilerin, daha fazla tarım ilacı kullandıkları da ortaya çıktı. 2003 Kasım ayında yayımlanan bir çalışma raporuna göre; ABD'de transgenik mısır, soya ve pamukta daha fazla tarım ilacı kullanıldı.

Geçtiğimiz 8 yılda, *Bacillus thuringiensis*'in (Bt) kullanıldığı transgenik çeşitlerdeki pestisit kullanımının yaklaşık 10 bin ton azaldığı, zararlı ot ilaçlarına dayanıklı transgenik bitkilerde kullanılan ilaç miktarının da yaklaşık 35 bin ton arttığı saptandı (1). Karşılaştırma için rakam vermek gerekirse; yoğun tarım yapılan Bursa'da 2002'de kullanılan toplam mantar ilacı 1.674 ton, böcek ilacı 530 ton, ot ilacı 114 ton, Türkiye genelinde tüketilen toplam tarım ilacı ise 30.700 ton.

GDO'lu tohum eken ya da tozlaşma yoluyla tarlasındaki ürünlerde GDO'lu tohumun genetik özellikleriyle etkilenmiş ürünler yetiştiren çiftçiler, tarlalarında baş edilmesi güç hastalıklarla karşılaştılar. Örnek verecek olursak: Meksika'daki 9 eyaletteki (Chihuahua, Morelos, Durango, Mexico State, Puebla, Oaxaca, San Luis Potosi, Tlaxcala ve Veracruz) 138 tarımsal çiftlikten alınan 411 numune grubundaki 2 bin bitki de gen analizleri yapıldı. 9 eyaletten alınan GDO'lu olmayan yerli mısır numunelerinde, ABD'de insanların tüketmesi yasak olan, AgroEvo'nun ürettiği Starlink mısır çeşidindeki protein Bt-Cry9c geni bulundu. Ayrıca aynı eyaletlerde, Monsanto ve Novartis/Syngenta şirketlerinin gen aktarımı yapılmış mısır çeşitlerindeki *Bacillus thuringiensis* (Bt)'e de rastlandı. Monsanto'nun mısır bitkisinin zirai ot ilacına direnç göstermesi için aktardığı protein CP4-EPSPS patentli geni de yerli mısırlara bulaştı.

GDO'nun önemli bir özelliği, doğal bitki ve hayvan üreme şekillerinden çok daha hızlı ilerleme kaydetmesi. Bu durum, hem yeni yaşam formlarının gelişmesine yol açma ve hem de bunu dünyanın evrimsel gelişimine uygun olmayacak şekilde ve kontrol edilemeyecek hızda yapma potansiyeline sahip.

Arılar ve rüzgârlar GDO'lu polenleri alıp, komşunun geleneksel ekiminin üzerine bırakıyor. Böylece tıvardaki, bitkiler genetik olarak değiştirilmiş bitkilerin içerdiği böcek ve ot ilaçlarına karşı dirençli hale geliyorlar. GDO karşıtlarınca Frankeştayn Gıda olarak nitelenen, kolera bakterisinin genini taşıyan yonca, tavuk geni taşıyan patates, akrep geni taşıyan pamuk, balık genli domates gibi gıdaların doğal çeşitliliğe verdikleri zarar sonucunda yeni Frankeştayn'ların ortaya çıkmasına olanak sağlanıyor.

Prof. Dr. Tahir Aksoy, 2003 yılında Türkiye Çevre Vakfı tarafından düzenlenen Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar Paneli'nde genetiği değiştirilmiş hayvanlar hakkında şunları anlatıyor:

"Çiftlik hayvanları içinde, benim bizzat çalıştığım tavuklar büyük bir değişime uğradılar. 'Sinmorfozis' dediğimiz, doğadaki bütün canlıların belirli bir oranı vardır. Yani hepsinin kalbi, akciğeri, karaciğeri, bedenindeki parçalar bir denge içindedir. Bir 'broiler', 42 günde 2,3 kg'a ulaşıyor, göğüs etleri ve butları gelişiyor, ama kalbi ilkel bir tavuğunki gibi. Bu zavallı kalp, günde 300-400 kere atarak kanı pompalıyor, akciğerler de küçük, 42 günlük 'Broiler'da kalp ve akciğer basıncı, tıpkı 80 yaşında şişman bir insanın durumuna düşüyor. Karında sular toplanıyor. Bunu yaşatabilmek için oksijen vermek gerekiyor. Bu hayvanların bağışıklık sistemleri, kâğıt gibi olmuş. Ayağını ıslatsanız koli enfeksiyonuna yakalanıyor. Hiç hastalık yapmayan şeyler şimdi bunlarda hastalık oluyor. Bir hayvan 17 haftalık yaşa gelene kadar 17 kere aşı oluyor, yani 20 haftada 17 defa aşı oluyor. Cıvıv geldiğinde, sandıkta ilaç geliyor. Şimdi bunlar gözlem altında. Amerika'da veteriner fakültelerinde 'Food Animal Medicine' diye bir dal ortaya çıktı. Hayvana sağlıklı yaşam koşullarını da vermek gerekir."

Bir diğer sorun da farklı genetik kombinasyonların farklı çevrelerde nasıl tepki vereceğinin, yapılan değişikliğin diğer nesillere yansıyor yan-

Afrika ülkeleri, kendi halkları için değil, zengin ülkeler için tarım yapmaya zorlanıyor. Burkino Faso da pamuk toplayan bir çocuk.

sımayacağıının tahmin edilmesinin imkânsız olması. Uzmanların nitelendirmesine göre durumun adı karsızlık problemi. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, sütünde yüksek düzeylerde insan a-antitripsini üretmesi için genomuna yabancı bir gen eklenen, ancak onunla aynı verimi sağlayan tek bir dişi döl veremeyen transgenik koyun Tracy.

2) GDO ÜRÜNLERİ SAĞLIĞIMIZI NASIL ETKİLER?

GDO'lu ürünlerin temel sakıncalarından biri de insan sağlığına karşı olumsuz etkileri. Ülkemizde 2000 yılında Çevre Bakanlığı, Tarım ve Köyşleri Bakanlığı ve Biyoteknoloji Derneği'nin ortaklaşa düzenlediği Küreselleşme Sürecinde Biyoteknoloji ve Biyogüvenlik Sempozyumu'nun katılımcılarından biri olan Dr. Vehbi Eser'e göre, sağlık riskleri şunlar: Antibiyotiklere karşı dayanıklılık oluşturma, gıda olarak kullanımda insan ve hayvanda toksik ya da alerjik etki yapması, doğrudan alım durumunda insan ve hayvan bünyesindeki mikroorganizmalarla birleşme ihtimali.

GDO'lu ürünlerin oluşturduğu sağlık risklerini doğrulayan bilimsel araştırmalara her geçen gün bir yeniside ekleniyor. Örneğin, Brezilya fındığının bir genine sahip olan

transgenik soya fasulyesi, fındığa alerjisi olanlarda alerjiye neden oluyor. Yapılan çalışmalar, bitkilerdeki alerjikliğin böceklerle ve hastalıklara karşı oluşan savunma mekanizmalarındaki proteinlerle bağlantılı olduğunu gösteriyor. Uzmanlar, hastalıklara ve böceklerle direnç göstermeleri için değiştirilen transgenik bitkilerin diğer bitkilerden daha yüksek bir alerjik potansiyele sahip olabileceğine dikkat çekiyor.

Rowett Enstitüsü'nde çalışan Arpad Pusztaria'nın son deneyleri GDO'larla ilgili yeni kuşkular ortaya çıkardı. Sözü edilen çalışmada, genetik yapısı değiştirilmiş patateslerin fareler için toksik olduğu, bağışıklık sisteminde bozukluklar, viral enfeksiyonlar gibi birçok etkileri olduğu ortaya çıktı. Genetiği değiştirilmemiş patateslerle beslenen fareler gayet sağlıklıydı. Sonraki deneyler toksikliğin gen transferi yöntemiyle ilgili olduğunu ortaya çıkardı.

Moleküler genetikçi Joe Cummins'in yaptığı bir çalışmada çok daha ürkütücü olasılıklar gündeme geliyor. Bu çalışmada, transgenik bitkilerde gen transferini yönetmekte kullanılan karnabahar mozaik virüsünün (CaMV) yeni virüslerin oluşumunda rol oynayabileceği kanıtlanıyor. CaMV insan hepatit B virüsüyle yakından ilişkili bir virüs ve aynı zamanda AIDS virüsü gibi insan

retrovirüsleriyle dizi homojenleri içeriyor. Aynı virüsün birçok bitkide, mayada, böceklerde ve *Escherichia coli*'de etkin olduğu belirtiliyor. Bilimciler iki tür potansiyel tehlikeye dikkat çekiyor; durgun virüslerin yeniden harekete geçmesi ve CaMV ile diğer virüsler arasında yeni bulaşıcı diziler oluşturabilecek rekombinasyonlar oluşması.

Bir başka deney, besinler yoluyla aldığımız yabancı DNA'nın hücrelerimize taşılabileceğini ortaya çıkardı. Yakın zamana kadar DNA'nın bağırsaklarımızda sindirilebileceği düşünülüyordu. Ancak deneyler durumun aksini kanıtladı. Bakteriyel bir virüsün DNA'larıyla beslenen farelerde bağırsak boyunca yaşayabilen ve kana karışabilen büyük virüs DNA'sı parçaları bulundu. Alınan DNA'lar lökositlerde, dalak ve karaciğer hücrelerinde de görüldü ve virüs DNA'sının fare genomuna yerleştiği kanıtlandı. Hamile farelere yedirilen virüs DNA'sının, ceninin ve yeni doğmuş yavruların hücrelerine geçtiği de belirlendi.

3) GDO, VERİMİ GERÇEKTEN ARTIRIR MI?

Genel bir kural olarak, tarım sistemine ne kadar enerji harcanırsa, üretim o kadar yükselir. Ekolog Odum'un hesaplarına göre; doğadaki bitkileri devşirerek yaşayan avcı-toplayıcı toplumlarda hektar başına yıllık hasat 0,4 ila 20 kg arasında. Geleneksel yöntemlerle tarım yapan toplumlarda, yılda hektar başına 50 ila 2.000 kg ürün alınabilir. Modern tekniklerle tarım yapan, sanayi toplumlarında ise bu miktar yılda hektar başına 2.000 ila 20.000 kg. Sanayi domatesinde özellikle hibrit kullanımıyla 100.000-200.000 kg ürün alınabilir.

Bu verim elbette artan enerji girişleriyle sağlanıyor, geleneksel tarımda, saban, hayvan gücü vb. yol-

İşte genleri değiştirilmiş bir tavuk. Prof. Dr. Tahir Aksoy bu tavuklar için şunları söylüyor: "Göğüs etleri ve butları gelişiyor, ama kalbi ilkel bir tavuğunki gibi. Bu zavallı kalp, günde 300-400 kere atarak kanı pompalıyor, akciğerler de küçük, 42 günlük bir transgenik tavukta kalp ve akciğer basıncı, tıpkı 80 yaşında şişman bir insanın durumunda. Bu hayvanların bağışıklık sistemleri, kâğıt gibi olmuş. Hiç hastalık yapmayan seyrer bunlarda hastalık oluyor."

larla sisteme harcanan enerji, modern tarımda traktör, kimyasal ilaç vb. şekillere bürünüyor.

Peki bu kadar büyük bir artış bedelsiz sağlanabilir mi? Ekoloji ve doğa bilimleri alanında çalışan her bilimcinin üstüne basa basa belirttiği gibi; doğada bedelsiz kazanç olmaz! Bu kazancın bedeli de artan çevre kirliliği, küresel ısınma, yok olan türler ve daha sayılabilecek onlarca çevre sorunu. Tabii kimyasal ilaç ve gübrelerin üretiminde harcanan yoğun enerjiyi, bu ürünlerin üretiminde çalışanların ve tarım arazilerinde uygulayanların maruz kaldığı sağlık risklerini, üretim aşamasında ve kullanılmış ilaç ambalaj atıklarının çevreye verdiği zararı, yok edilen faydalı canlıları ve kullanılan ürünlerdeki kalıntı nedeniyle insan sağlığı üzerinde oluşturulan büyük riskleri de unutmamak lazım. Üstelik üretimdeki artışın kalıcı olup olmayacağı da belli değil.

Çevrebilimci Brown ve arkadaşlarının hazırladıkları dünya çevre yıllıklarına göre, 1945'ten bu yana dünya sanayi gübresi kullanımındaki artış, her 10 yılda 2 kat oldu. 1950'de 14 milyon ton sanayi gübresi kullanılırken, 1986'da bu rakam 131 milyon tona ulaştı. Ama birim gübre kullanımı başına sağlanan ürün artışı giderek düştü. Gübre girdisi arttıkça, ürün de artmaya devam

etti, ama belli bir artışı sağlamak için, giderek daha fazla gübre kullanımı gerekti. Brown'un verdiği rakamlar oldukça çarpıcı: 1950'li yıllarda sisteme yeni eklenen her milyon ton gübre ile tahıl üretiminde ortalama 11 milyon tonluk artış sağlanırken, 1960'larda bu artış 8,3 milyon tona, 1970'lerde ise 6,8 milyon tona düştü.

Yukarda anlatılan durumun ekonomi dilinde oldukça iyi bilinen bir açıklaması var; azalan verimler ilkesi. Yaptığımız bir yenilik ya da buluş üretimde bir süre artışa neden olabilir, ancak aldığınız verim giderek azalır.

Doğada oluşturacağınız "artan geri bildirim" mekanizması ve ödeyeceğiniz bedel de cabası.

Söz konusu bedel sadece çevre yıkımıyla sınırlı değil. Modern tarımın kullandığı, geniş alanda monokültür kullanımı, makineyle yapılan ekim, ekim ve hasadı kolaylaştırmak için aynı anda olgunlaşan çeşitlerin seçimi gibi yöntemler tarım zararlılarının hızlı artışına olanak sağladı. Tüm dünyada giderek daha fazla miktarda tarım ilacı kullanıldığı halde, örneğin ABD'de, tarım zararlılarına kaptırılan ürün miktarı giderek arttı; 1945'te toplam ürünün yüzde 7'sinden, 1985'te yüzde 13'e çıktı.

GDO ürünleri ile yapılan tarım çok yeni olduğu için bu konuda rakam vermek çok zor. Ancak sözü edilen kuralları bu alanda da geçerli sayabiliriz. Bu yeni uygulamayla bir süre verim artışı sağlamak mümkün, ancak bildiğimiz gibi, azalan verimler ilkesi gereği bu artışı kalıcı kılmak olanaklı değil. Tabii bu arada ödeyeceğimiz bedeli de unutmamak gerekiyor.

GDO teknikleri kullanılarak verim artırılmaz. ABD'li köylülerin üretimdeki düşük verim nedeniyle GDO tüccarlarına açtıkları davalar ve 1999'da WTO'nun Seattle Bakanlar Toplantısı'nın GDO karşıtlarınca protesto edilmesi gibi olaylar bunun en güzel kanıtı. Amerika'da yapılan bir-

kaç yıllık ekimin sonuçları ortada. GDO'lu çeşitlerden elde edilen verim, geleneksel tarımla elde edilenin altında. Bu, bu işin patentini alan ticari şirketlerin söylemlerini tamamen yalanlayan bir olgu. GDO'nun randımanı geleneksel tarıma oranla daha az, üstelik tohum başına daha yüksek fiyata, bakım ürünlerinde de eşit masrafa sahip.

4) GDO AÇLIĞA ÇARE OLUR MU?

GDO'yu savunan görüşlerin dayandıkları en önemli noktalardan biri, dünyada giderek artan besin ihtiyacını karşılamak ve açlık sorununa çare bulmak için GDO'nun zorunlu olduğu.

Transgenik bitkilerin başlıca üreticisi ABD'nin Başkanı G. Bush şöyle konuşuyor bu konuda: "Dünyanın çok büyük bir kısmı açtır ve genetik olarak değiştirilmiş bitkiler, yüksek verimli, hastalıklara dayanıklı üretimi doğururlar. Dolayısıyla dünyanın açlığını önlemenin tek yolu, genetik olarak değiştirilmiş organizmaların üretimini gerçekleştirmektir."

Burada, dünyadaki besin üretimi artışının ihtiyacı karşılayıp karşılamayacağını ve açlık sorununun nereden kaynaklandığını tartışmak gerekiyor. Çoğu çevrebilimci, üçüncü dünya ülkelerinde görülen açlık sorununun, üretim potansiyelinin eksikliğinden değil, üretim kapasitesinin plansız kullanımından ve dağılımın adil olmayışından kaynaklandığı görüşünü savunuyor. Uzmanlar, mevcut tarım kapasitesinin dünya nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli olduğunu düşünüyor.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü FAO'nun 1990 tarihli raporuna göre, tahıl üretimindeki artış, nüfus artışından yüzde 50 daha fazla. Tabii bu rakamlar dünyada açlık sorunu olmadığı anlamına gelmiyor. Ancak sorun üretimden değil, dağılımın adil olmayışından kaynaklanıyor.

Açlık sorununun yaşandığı ülkelere bakacak olursak, bu ülkelerin hemen hepsinin Batılı ülkelerin eski sömürgeleri olduğunu görürüz. Bu

ülkelerin tarım ekonomileri başka ülkelerin yararına kurulmuş durumda. Çoğu ülke bağımsızlıklarını kazandıktan sonra dahi, dış borç vb. ekonomik sorunlarla boğuştukları için ihracata yönelik tarım politikaları uygulamışlar. Yani halkı doyuracak besinler üretmek yerine döviz sağlayacak besinler üretilmeye çalışılmış.

Açlık sorunu yaşanan birçok ülkede, eskiden besin yetiştirmek için kullanılan topraklarda kahve, pamuk, muz, kakao gibi gelişmiş ülkelere satılan ürünler yetiştiriliyor. Örneğin, Etiyopya'da açlığın kol gezdiği dönemlerde bile kahve üretimi ve ihracatı sürdürülüyordu.

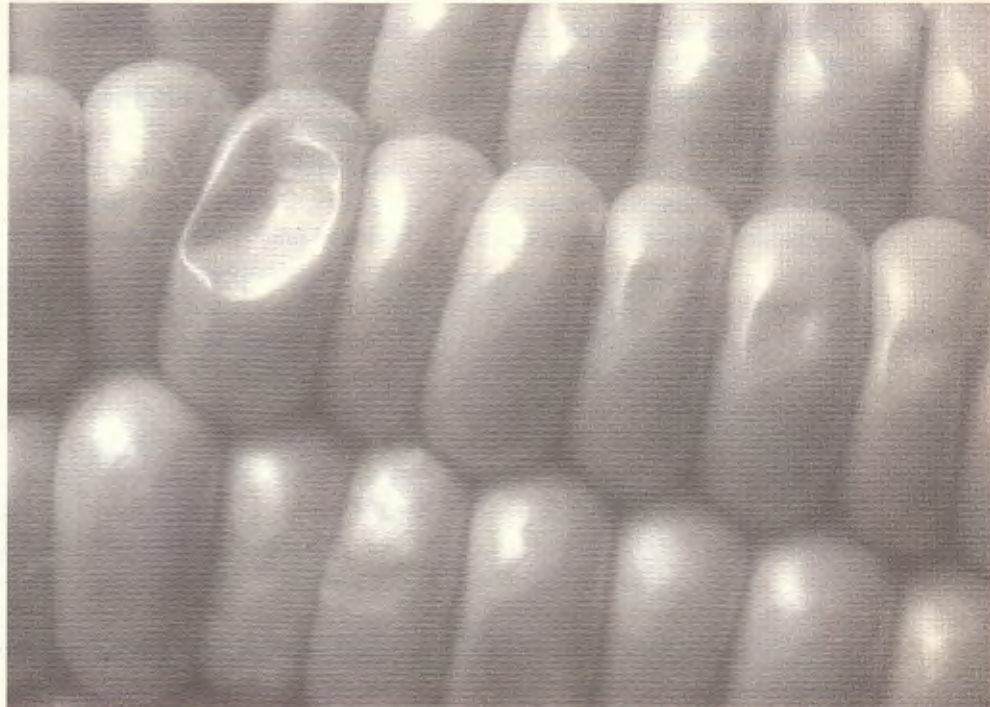
Ihracata yönelik tarım politikalarının bu ülkelere döviz kazandırdığı, dolayısıyla ekonomik yönden faydalı olduğu düşünülebilir. Ancak burada göz ardı edilmeye çalışılan bir gerçek var: Söz konusu ülkelere kazanılan dövizin büyük bir kısmı halkı doyurmak için gerekli olan buğday, mısır gibi ürünleri ithal etmeye harcanıyor.

Bu kısır döngüye şöyle bir örnek verilebilir: Fas, 1950'li yıllarda IMF ve Dünya Bankası tarafından önerilen program doğrultusunda tarım politikalarını Avrupa piyasasına meyve ve domates üretmek üzere programladı. Bu program doğrultu-

sunda, kendi kendine yetecek buğday üretiminden vazgeçilip ithalata yöneldi. Tabii bu sırada büyük arazi sahiplerine ait topraklarda meyve ve domates ekimi yapabilmek için büyük baraj inşaatı ve sulama projeleri gerçekleştirmek gerekiyordu, bunun için de dış borç alındı. 1984 yılına gelindiğinde ödenmesi gereken borç miktarı ülkenin gayri safi milli hasılasının yüzde 110'una ulaşmış, bu arada besin ithalatı yüzde 220 artmıştı. Ülkenin elindeki sınırlı döviz rezervlerinin büyük bir kısmı besin ithalatına ayrılıyor, 21 milyon Faslı'dan 9 milyonu "tam anlamıyla yoksul" olarak niteleniyordu.

Filipinler'de IMF'nin de desteği ve tohumcu şirketlerin gayretleri ile içinde 80 bin parça bulunduran bir gen bankası kuruldu. Bu banka sayesinde, entansif pirinç ekimi yapılan arazilerin yüzde 40-60'ı genetik müdahaleye uğramış oldu. Çin'de aynı mantıkla 250 milyon çiftçi yok olma tehlikesiyle karşı karşıya.

Diğer taraftan, konunun bir de israf ve tüketim çılgınlığı boyutu var. ABD Tarım Bakanlığı'nın verilerine göre, ABD'liler her yıl üretilen gıdanın yüzde 25'inden fazlasını israf ediyor. Araştırmaya göre, sadece 1995 yılında çöpe atılan gıda miktarı 43 milyon ton civarında. Bir kişinin günde ortalama 1,5 kilo gıda tük-

kettiğini varsayarsak, israf edilen gıdanın sadece yüzde 5'i bile geri kazanılsa 4 milyon insanın doyması sağlanabilir. J. Simon'a göre, sadece depolama yöntemlerinde yapılacak iyileştirmeler bile, gıda maddelerinin kaybını yüzde 15 ila 25 oranında azaltabilir.

1980'lerin sonlarında, dünyadaki kâğıt tüketiminin yüzde 81'i, demir ve çelik tüketiminin yüzde 80'i, araba tüketiminin yüzde 92'si, elektrik tüketiminin yüzde 81'i ve havaya salınan karbondioksitin yüzde 70'i gelişmiş kuzey ülkelerinde gerçekleşiyor. Bir Amerikalı, bir Hintli ile karşılaştırıldığında, 115 kat daha fazla kâğıt tüketiyor, 320 kat daha fazla araba satın alıyor, 52 kat daha fazla et yiyor ve 46 kat daha fazla elektrik harcıyor.

Ayrıca, yeryüzünde besin olarak kullanılmaya uygun türlerin pek küçük bir bölümünden yararlandığımızı daha önceki bir örnekte görmüş-tük: İnsan besini olmaya uygun 80 bin bitkiden ancak 150 tanesini yaygın olarak yetiştiriyoruz. Kalan bitki türleri akıllıca değerlendirildiğinde dünyadaki açlığa neden çare olmasın?

Tarımda modern tekniklerin, kimyasal ilaçların, hormonların vb.

kullanılmaya başladığı "yeşil devrim" olarak nitelendirilen süreç de kamuoyuna dünyadaki açlığa çare bulmak şiarıyla sunulmuştu. Ancak veriler iddianın tam tersini gösteriyor: Dünya Bankası'nın 1993'te yayımladığı Dünya Kalkınma Raporu verilerine göre, 1976'da düşük gelirli olarak sınıflanan ülkelerde kişi başına düşen ortalama gelir, yüksek gelirli ülkelerdekini yüzde 2,4'ü kadardı. 1982'de bu oran yüzde 2,3'e, 1988'de yüzde 1,9'a düştü. 1980'den 1990'a kadar, düşük ve orta gelir grubundaki ülkelerde kişi başına gayri safi milli hasıladaki büyüme, gelişmiş ülkelerdekini yüzde 52'si kadardı.

Artan besin ihtiyacına yanıt vermek ya da açlığın hüküm sürdüğü yerlere yiyecek götürebilmek için GDO'ya ihtiyacımızın olmadığı açıkça ortada. Dünyadaki açlığın nedeni yeterli besin olmaması değil, besinin adil dağılmaması ve plansız tarım politikaları. 3. dünya ülkelerinin tarım politikalarıyla ilgili zaten yeteri kadar derdi varken, bu ülkelerin tarımına bir de GDO üreticisi çokuluslu şirketlerin sokulmaya çalışılması- nın pek de iyi niyetle ilgisi olmasa gerek.

5) GDO ÜRETİCİSİ FİRMALARIN NİYETİ NE?

Tarım alanları doğal ekosistemlerden oldukça farklıdır. Doğada kural olan çeşitliliğin aksine, tarlada tek bir ürün yer alır. Ekolojinin genel kuralı gereği, doğanın genel gidişatının aksine, gerçekleşen hiçbir olay bedelsiz değildir. Ürünü tarlada tek ürün olarak tutmak, yabani otlar ve böceklerle paylaşmamak için de belirli bir bedel ödemek, yani enerji harcamak gerekir.

Meksika'da yalnız el emeğiyle bir hektar mısır 1000 saatlik insan gücü harcamayarak üretiliyor, ABD gibi makineleşmiş tarım yapan bir toplum-

da ise bir hektar mısır üretmek için 12 saatlik insan gücü yetiyor. Gereken enerjinin kalan kısmı makineler vb. modern tarım teknikleri tarafından karşılanıyor.

Ekolog Pimentel'in ABD'de modern mısır üretimi konusunda yaptığı bir araştırmayı inceleyelim. Ölçme ve karşılaştırma kolaylığı olması için tüm girdiler enerji birimi, yani kalori cinsinden hesaplanmış. Pimentel'in verdiği rakamlara göre, tarla için harcanan toplam enerjinin yüzde 32'si azotlu gübre üretimine, yüzde 28'i tarım makineleri yakıtına, yüzde 15'i bu makinelerin yapımı ve bakımına, yüzde 11'i çeşitli işler için kullanılan elektrik enerjisine, yüzde 4'ü ürünü kurutmaya harcanıyor. Bunlardan sonra gelen girdiler yüzde 2'ser değerle taşıma ve dağıtım, potasyumlu gübre, fosforlu gübre ve tohum. Yüzde 2'den az olan girdiler de, ot ilacı, böcek ilacı, sulama ve işçilik. Görüldüğü gibi sanayileşmiş tarımda kol gücünün toplam girdiler içindeki payı oldukça az.

Peki tüm bunların GDO ile ne ilgisi var? Tabloyu dikkatle incelediğimizde yukarıda söz konusu olan olayın bildiğimiz anlamda çiftçilik değil, tarım sanayisi olduğunu görüyoruz. İşin püf noktası da zaten burada. Çiftçi tarlasındaki ürünü elde etmek için büyük oranda bu konuda üretim yapan çeşitli sanayi kuruluşlarına bağlı. Bu sanayi kuruluşlarının büyük bir kısmının çokuluslu şirketler olduğunu tahmin etmek zor değil.

Elbette, GDO üreticisi çok uluslu şirketler de bu lezzetli pastadan pay almak istiyor. Dünyada genetiği değiştirilmiş tarım ve yem ürünlerinin tohum piyasası 8-10 firmanın elinde. Bu firmaların ana hedefi; dünyadaki tüm ülkelerin tarım ve hayvancılığını, tohum alımında kendilerine bağlanacak şekilde biçimlendirmek.

Jeremy Rifkin, *Biyoteknoloji Yüzyılı* adlı eserinde durumu şöyle anlatıyor:

"Genler biyoteknoloji yüzyılının 'yeşil altını'dır. Gezegenin genetik kaynaklarını denetleyen ekonomik ve politik güçler, tıpkı sanayi çağı-

da fosil yakacaklar ve değerli metaller üzerinde denetim kurmanın dünya pazarları üzerinde denetimi belirlemeye yardımcı olması gibi, geleceğin dünya ekonomisi üzerinde olanüstü büyük bir güç edinecekler. Çokuluslu şirketler ve yönetimler gelecekte olası pazar olabilecek benzeri az bulunur genetik ayırt edici özelliklere sahip bitkiler, hayvanlar ve insanlar bulmayı umarak, kıtalar da 'yeşil altın'ı aramak için keşfe çıkmaya zaten hazırlar. Arzu edilen ayırt edici özellikler bir kez belirlenince, biyoteknoloji şirketleri onları değiştiriyor ve sonra yeni 'buluşları' için koruyucu patent elde etmeye çalışıyorlar."

Pekiyi, GDO üreticisi firmalar "genetik bakımdan iyileştirmeyi" neye göre planlıyorlar. Söz konusu olan insanlığın yararına bir iyileştirme mi? Yoksa yalnızca kârların artmasına yönelik "iyileştirmeler" mi yapıyor? Elliot A. Norse, *Ancient Forests of the Pacific Northwest* adlı eserinde, genetiği değiştirilmiş ağaçlarla ilgili şunları yazıyor:

"Sanayi ağaçları plantasyonları, doğal ormanların zengin karmaşıklığı ile karşılaştırıldığında, biyolojik ve genetik çöllerdir. Bu ağaçların arasından akan derelerde çok az balık yaşar. Bitki, hayvan, böcek ve mantar çeşitliliği en az düzeydedir. Yaşlı bir ormanın tabanı, bitki örtüsünün oluşturduğu çok pahalı, gür bir halıdır; bir ağaç plantasyonunun dibi ise bununla karşılaştırıldığında hemen hemen kıraç, bitkisiz bir topraktır. Salt bir meta olarak (yani, yapı işlerinde kullanılabilecek ağaçtan yapılmış pek çok tahta ve kereste olarak) görülen ağaçların kendisi ise, sermayenin dönme sürecinin daha çok kısalmasına ve dolayısıyla kârın en çoğa çıkarılmasına imkân verecek şekilde, 'genetik bakımdan iyileştirilir.' Kârlar ne kadar artarsa, doğal çeşitlilik de o oranda yok olur."

John Bellamy Foster, *Savunmasız Gezegen* adlı çalışmasında GDO konu-

sunda yaşanan süreci şöyle özetliyor:

"20. yüzyılda tarım sanayisi tarafından gerçekleştirilen Yeşil Devrimin merkezinde, tohum üretiminin metalaşması vardı. Biyoteknoloji, yüksek randımanlı mahsuller üretiyor denilerek yaygın olarak satılmaya çalışılan hibrit mısırları ve diğer tohum çeşitlerini üretmiştir. Bununla birlikte, bazı bilimciler, çok ürün veren çeşitlerin her bir kuşaktan doğrudan seçilmesi ve bu bitkilerden elde edilen tohumların yayılması yerine hibrit metodunun kullanılmasını, en başta kâr düşüncesinin güdülediğine inanmaktadırlar. Bunun sebebi de, hibrit tohumların kullanılması halinde çiftliklerin her yıl yeni tohumlar almak zorunda olmalarıdır. Çünkü geleneksel çiftçilik yöntemlerini (gelecek yıl için tohumluk olarak en iyi bitkileri seçme) izlemek, hibritler söz konusu olduğunda, verimlilikte şiddetli bir azalmayla sonuçlanırdı."

6) GDO NASIL UYGULANIYOR?

Uygulama gen mühendisliğinin işi... Gen mühendisliği esasında bir kesme, yapıştırma ve çoğaltma işlemi. Aktarılabilecek gen önce, bulunduğu canlının DNA'sından kesilerek çıkarılıyor. Sonra vektör adı verilen bir taşıyıcı virüs ile bu gen, DNA molekülüne yapıştırılıyor. Gen mühendisliğinin araştırma alanı çok geniş, sadece klonlanmış koyunlardan ibaret değil. Kavak ağaçlarındaki lignin maddesinin kolay çözünmesini sağlayarak kavakların kâğıt üretiminde daha uygun hale getirilmesi,

olumsuz çevre koşullarına uyum sağlayan bitkiler üretmek, metal kirliliğine dayanıklı bitkiler yaratmak gibi pek çok maksatla genetik bilimi kullanılabiliyor.

GDO suni olarak dışarıdan yerleştirilmiş gen veya genler içeriyor. Bu suni gen/genler başka bitkilerden alınabileceği gibi, virüs, bakteri ya da hayvanlardan da alınabiliyor. Soya fasulyesi, buğday, pirinç, mısır, tütün ve pamuk gibi ürünler, daha fazla verim elde edebilmek iddiasıyla gündemdedir. Bu bitkiler, tarım için uygun olmayan alanlarda da tarım yapmak amacıyla haşerelere, suya ya da tuza dayanıklı olacak şekilde genetik olarak değiştiriliyor. Hayvancılıkta da benzer çalışmalar yapılıyor.

Burada GDO kavramını biraz açmak gerekiyor, çünkü farklı ülkelerde farklı isimler kullanılıyor: GDO'lar transgenik canlılardan farklı özelliklere de sahipler. Transgenik organizma farklı kaynaklardan genleri almış ve kombine DNA teknolojisi uygulamalarıyla düzenlenmiş bir canlıdır; GDO hem bunu içeriyor, hem de klasik teknikler ile, yani doğada var olan süreçlerle, ama deneysel olarak düzenlenmiş organizmaları da kapsıyor.

GDO'nun kapsamı içine genetik olarak değiştirilmiş bütün organizmalar giriyor. Transgenik canlılar ise bir genin alınıp hayvandan hayvana verilerek üretilen canlılar. Yani, bu durumda gen transplantı söz konusu. Bu yazıda kastedilen GDO'nun tanımı şu: "Modern biyoteknoloji kullanılarak elde edilmiş yeni bir genetik materyal kombinasyonu"

Genetiğiyle oynanmış ürünleri protesto eden bir eylem.

yonuna sahip olan herhangi bir canlı organizma.”

GDO'ların tarım alanında kullanış biçimine “Yeşil gen tekniği”, tıp alanında kullanış biçimine ise “Kırmızı gen tekniği” deniyor.

Yeşil gen tekniği

Yeşil gen teknikleri ile bitkilerin tüm doğal programları değiştiriliyor. Onların genomuna (bitkiyi oluşturan genlerin bütünü) müdahale ediliyor. Genleri taşıyanlar, kromozomlar. Doğrudan müdahale ile bitkiye yabancı olan (istenilen özelliği taşıyan) bir gen, bu bitkinin bir kromozomuna yerleştiriliyor.

Bu işlemin en çok vurgulanan sözde yararları: Zararlı böceklerle, zararlı mikroorganizmalara (bakteri, mantar), yabancı otlara karşı dayanıklılık, bitkinin raf ve depolama ömrünün uzatılması... Bunlar elbette iddialar. Gerçekte GDO'lar tarımda aşırı üretimcilğin, özellikle de ilaçların öldürmeyi beceremediği asalakların (böcekler ve zararlı otlar) yoğunlaştığı tek tip tarımın başımıza açtığı sorunları, daha da sorunlu başka bir yolla çözmeye soyunmaktan başka bir şey değil. Örneğin bir mısır kromozomuna böcek öldüren bir organizmanın geni sokuluyor. Mısır tüm gelişme ve büyüme döneminde, artık bu böcek ilacı yerine geçen bakteriyi bünyesinde taşımaya başlıyor. Tahıldaki böcek ilacı kolay kolay kaybolmuyor, ilaç asma kurdu denen asalak böceklerle ulaşı-

yor. Ancak aynı zamanda böcek ilaçları, gıda zinciri içinde yoğunlaşıp birikiyor. İnsan bu zincirin en ucundaki organizma olarak bu süreçten doğal olarak etkileniyor. Bitkiler genetik olarak değiştirilirken, bazen taşıyıcı gen olarak antibiyotikler kullanılıyor. Genetik modifikasyona uğramış bu üründen yiyen insan, antibiyotiklere karşı direnç kazanıyor. Herhangi bir hastalık durumunda artık antibiyotikler sizi tedavi edemiyor. Dünyada her yıl çok sayıda insan, antibiyotik direnci nedeniyle yaşamını yitiriyor...

Kırmızı Gen tekniklerine gelince...

Gen aktarımı yoluyla hastalıklardan tedavi edileceği yolunda söylenti bol ama henüz sağlık alanında bu konuda elle tutulur bir gelişme yok. Çünkü, insanın genetik yapısı çok karmaşık. Öyle bir gen çıkarıp, iki gen aktarıp tedavi edemiyorsunuz hastalıkları... Kırmızı gen teknikleri sürecinin gerçek mağdurları ise transgenik hayvanlar. Çabuk büyüyen, fazla süt veren inekler yetiştirme gibi hedefler uğruna, pek çok hayvan laboratuvarlarda telef ediliyor. Ellerin altında yüzlerce hayvan, deney üstüne deney yapıyorlar. Fakat, bunu gen yapısını bilmeden yapıyorlar. Araştırmacılar genlerin en fazla yüzde 5'ini tanıdıklarını söylüyor. Geride kalan genlerin ne işe yaradığı henüz bilinmiyor. Bilinmeyen yüzde 95 oranındaki genleri

“çöp genler” diye adlandırıyorlar. Bu kadar az bilgi ile nasıl genetik bir müdahalenin olumlu sonuçlarından söz edilebilir? Klonlanmış koyun Dolly'nin başına gelenler hepimizin malumu... Çok kırılgan olan, antibiyotiklerle ayakta duran Dolly, çok kısa zamanda yaşama veda etmişti.

7) GDO ÜZERİNDEKİ PATENT UYGULAMALARI

Diğer yandan bu çokuluslu biyoteknoloji firmaları, ürettikleri ve patentine sahip oldukları ürünlerin, insan ve çevre sağlığına zararları konusunda yanlış bilgilendirme kampanyası, gizli ve üstü örtülü baskılar vb. yöntemlerle kâr etme sürecinin devamını sağlamaya çalışıyorlar. Bu amaçla yaptıkları çalışmalarda devletin ya da devletin yetki verdiği kurumların kendi çıkarları yönünde kararlar almaları ya da olumsuz kararların geciktirilmesi gibi yöntemlere de başvuruyorlar (2).

Yürütülen yanlış bilgilendirme kampanyaları, toplumun haber ve bilgi edinme hakkı önünde ciddi bir engel oluşturuyor. Yapılan kamuoyu yoklamaları ya da araştırmalarda GDO'lu ürünlerin toplumda tanınma oranı ve hatta bilinçli biçimde de olsa kullanma oranının tehlikeli boyutlarda olduğu bulgulanıyor (3).

GDO'lar bir hâkim olma tekniğidir. Patent hakkı da bu hâkimiyeti sağlayan en önemli araçtır. Günümüzde GDO'lar, özellikle tekniği ön plana çıkarılarak, hem teknik, hem de ürün olarak patent kapsamında korunabiliyor. Genetik yapısı değiştirilen ürünler patentleniyor. Çünkü bu çalışmaları yapan şirketlerin temel kazanç modeli, patent bedeli tahsil etme üstüne kurulu.

Örneğin sadece mikroorganizmayı bile patent kapsamında koruyabiliyorsunuz, bunlarla ilgili büyük saklama kuruluşları var. Halbuki doğada o mikroorganizma milyonlarca yıldır yaşıyor, fakat siz onu doğal ortamından yalıtığınız ve belirli özelliklerini gösterdiğiniz, ispatlayabildiğiniz için bir tekel hakkı, korunma hakkını almak istiyorsunuz ve bu istisna size tanınmıyor.

Gen bulunması ve tanımlanması çok zor olduğu ve büyük yatırımlar gerektiği için (Avrupa Patent Sözleşmesi'ne göre); bunun işlevini göstermek şartıyla, örneğin hangi proteini kodladığı, ne gibi işlevlerinin bulunduğu ispat etmek şartıyla bir başvuru yapıp, bu konuyla ilgili patent alınabiliyor.

Oysa patent sadece yenilik özelliği taşıyan ve sanayide uygulanabilirliği olan buluşları korumak içindir. Genetik değişikliklerde, ancak değişikliğin gerçekleştirildiği tekniğin patenti alınmalıdır. Doğada bulunan genler için verilen diğer tüm patentler meşru değildir. Bunun adı biyolojik korsanlıktır.

Patent alınması halinde de genetik olarak değiştirilmiş pamuk, mısır ya da tütün tohumunu eken çiftçi, hasattan sonra elinde kalan tohumları ekinde yeniden kullanırsa, patent sahibine bir bedel ödemek zorunda kalıyor. Tarımsal üretimin en temel ve en eski yöntemlerinden olan, kendi ürününden gelecek yıl için tohumluk ayırma geleneği ve hakkı, bu şekilde ortadan tümüyle kaldırılmış oluyor.

'Terminatör'ün denetimi (!)

90'lı yılların sonralarına doğru genetik tarımın önde gelen şirketlerinden olan Delta and Pine Land, çiftçilerin tohumları yeniden ekmesini engelleyen bir tohum kısırlaştırma yöntemi geliştirdi.

"Terminatör" olarak adlandırılan bu teknolojinin amacı, GDO'lu tarım yapan çiftçilerin patent ücretlerini düzenli ve eksiksiz ödemelerini

sağlamaktır. Bu teknolojiye önce tütün tohumlarına sonra da başka bitkilerin tohumlarına yeni genler ekleniyor. Fakat bir kimyasal madde ile spreyleneceği sürece bu yeni "sürüm" tohumlar, kısır oluyorlar. Şirketin adamları geliyor, tarlayı o kimyasal madde ile spreylüyor, böylece bloke edici anahtar kapandığı için, tohum tekrar doğurgan hale geliyor. Hem tohum satılıyor, hem sprey. Kâr üstüne kâr yani...

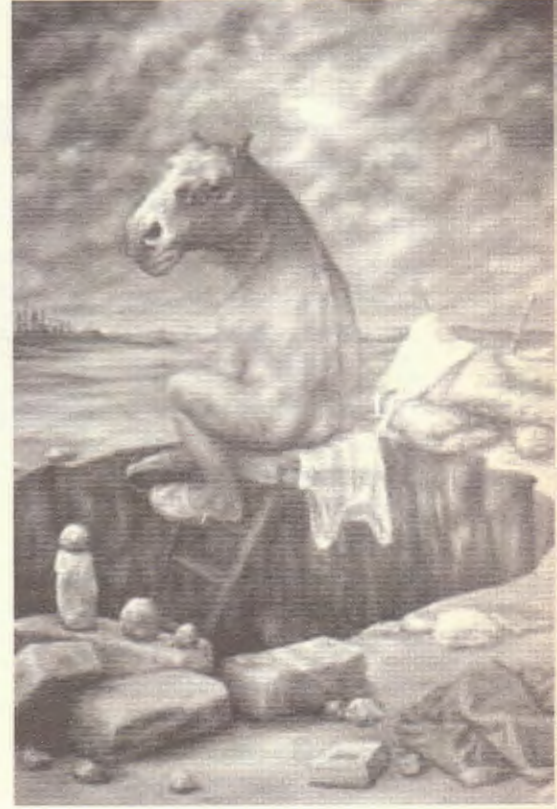
Yine dev şirketlerden olan Monsanto da aynı dönemde tarla tarla dedektif gezdirip denetim yaptırarak, patent bedelini ödemeyen çiftçileri peş peşe mahkemeye verdi.

Patent, aslında sınai buluşları koruyan bir sistem. Bir icat, buluş söz konusu olduğunda patent gündeme gelir. Doğada zaten var olan bir şeyi alıp ortaya çıkartmak ise bir buluş olarak değerlendirilmemelidir. 1987 yılında Amerika'da bir mahkemenin aldığı bir karar, dünyada da benzer patent anlayışının ortaya çıkmasına neden oldu. Oysa bir canlının patentlenmesinden söz etmek, etik ilkelere taban tabana zıt.

Bunun da ötesinde, bu uygulamalar felsefi ve dinsel tartışmaların önünü açacak ve dünyayı ciddi toplum-sal çatışmalara gebe bırakacaktır.

Patentleme yanlılarına göre ise patent işleminde önemsenen, hukuki bir işlemin kendi dar kapsamı açısından bakıldığında, örneğin genin varlığı değil, o genin fonksiyonu oluyor. Herhangi bir genin ne işe yaradığını bir araştırmacı buluyorsa veya dizisini ortaya çıkarıyorsa, bundan dolayı patent hakkı doğabiliyor. Bu uygulamayı savunanlar, canlı organizmanın metabolizması olduğu ve bu anlamda virüslerin de canlı organizma olarak sayılmaması gerektiğini söylüyor. Kendi başlarına çoğalamayan virüslerin başka bir konakçıya ihtiyaç duydukları hatırlatılıyor.

Fakat bu hukuki işlemin sonucunda ortaya ağır bir tablo çıkıyor ve bu tablonun bizi götüreceği felaketleri önceden saptamanın olanağı da yok. Tabloya göre, zengin gen kaynaklarına sahip 3. dünya ülkelerinin sahip oldukları kaynaklar üzerinde-

ki patent hakları yavaş yavaş gelişmiş birkaç ülkenin, hatta birkaç çokuluslu şirketin elinde toplanıyor.

Bugüne kadar 500 binden daha fazla gene patent verilmiş, bunların 161.195'i, yani yüzde 27'si insan genine ait. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1985-1999 arasında 11 bin bitki için patent alınmış durumda. Orijini, gelişmekte olan ülkeler olup da küresel ölçekte üretilen bitkiler üzerinde, 132 patent var. Bunların arasında mısırdaki 68, patatesteki 17, soyadaki 25, buğdaydaki 22 patent var. Aventis, *Basillus thuringiensis* içeren tüm transgenik bitkiler için ABD'de patent aldı. Başka bir firma 1994 yılında tüm transgenik soya çeşitlerini kapsayan bir patent aldı. Monsanto buna itiraz etti, fakat daha sonra bu firmayı ve patentini satın alıp itirazını geri çekti. Aralık 1999'da Monsanto tarafından 475 çiftçiye dava açıldı. Sebep; Monsanto'ya ait patent içeren tohumların üretilmesi, saklanması ve yeniden ekilmesi idi.

Bir başka çarpıcı örnek de Hindistan'dan. Tescimci Hindistan'da binlerce yıldır ilaç ve böcek öldürücü olarak kullanılıyordu. ABD'li bir firma ağaçta bulunan böcek öldürücü maddeyi ayırarak patentledi ve

kendi ürünleriyle rekabet ettiği için Hintliler'in bu bitkiyi böcek öldürücü olarak kullanmalarını engellemeye başladı.

Kendi amaçlarına hizmet edecek biçimde, hukuksal soyutlamalar peşinde koşanlara, burada bir başka soyutlama önerisi yapabiliriz: İnsan sağlığını tehdit edeceği, kamu düzenini bozacağı, çevre sağlığına, ekolojik sisteme ve biyolojik çeşitliliğe önemli ölçüde zarar vereceği düşünülen buluşlara, patent verilmemesi ya da patent iptali niçin gündeme gelmiyor? Gerek Avrupa Birliği'nde, gerek diğer düzenlemelerde bu yaklaşımı gözlemleyemiyoruz.

Evet, gen ile patentin birleştiği her noktada, hayat ipotek altına alınıyor. Transgenik hayvanlara, organ ya da insan klonlamasına kadar götüren sürecin önünün açılması gibi korkunç bir sonuç ortaya çıkıyor.

GDO teknolojisi canlıların patent altına alımı sonucunu doğuruyor. Böylece, sonsuza kadar hiçbir müdahale olmaksızın kendini yeniden üretebilecek bir organizma üzerinde, ecza ya da kimya şirketleri mülkiyet hakkı elde ediyorlar. Yani yaşamın sahibi oluyorlar.

Patent konusunun, ülkelerarası politikalar ve Türkiye'nin bundan sonra izleyeceği yol ile ilgili de önemli boyutları var. AB'ye tam üyelik hedefi olan Türkiye, patent konusunda sadece Avrupa'ya uyum kapsamında hareket ederse yanlış davranmış olur. GDO ürünlerinin Türkiye'de yaratacağı tahribatın büyüklüğü, Avrupa ile kıyaslanacak gibi değil.

Patentin getirdiği tekel hakkı da önemli bir sorun oluşturuyor. Patent, alınan ülke için geçerli. Yani o ülkedeki diğer kişiler, o ürünü üretmekten mahrum kalıyorlar. Türkiye biyoteknoloji üreten, geliştiren bir ülke olmadığı için, teknolojik buluşlarla ilgili patentler, dışarıdan gelen patentler oluyor, yani Türkiye'de sağlıksızlığı bir yana, bir de bu sağ-

Brezilya'da GDO'ları protesto eylemlerinden bir görüntü.

lıksız sürecin tekelleri ortaya çıkacak. Sonuçta çok zengin bir biyoçeşitliliğe sahip ülkemizde yerli gen kaynaklarının yeni sahipleri, uluslararası biyoteknoloji şirketleri olacaklar.

8) TÜRKİYE İŞİN NERESİNDE?

GDO'lar veya GDO'lu ürünler 13 ülkede 60 milyon hektar arazide üretiliyor. Bu üretimin büyük bölümü ABD, Kanada, Arjantin ve Çin'de gerçekleşiyor.

Komşuda pişer de bize düşmez mi? Biz de tabii ki küreselleşmenin "nimetlerinden" faydalaniyoruz. Türkiye'de 1998 yılından beri patates, mısır ve pamukta deneme amacıyla transgenik bitkiler üretiliyor.

Bu deneme ekimlerinin bile ne büyük tehlikeler oluşturduğu ortada. ABD'de genetik yapısıyla oynanmış tarlaların çevresinde, elli metre genişliğinde ekilmemiş toprak şeritleri bırakılıyor. Böyle olduğu halde yapılan son testler tozlaşmanın 4.5 km'ye kadar uzandığını gösteriyor. Hatta kimi iddialara göre tozlaşma 10 km ötedeki alanları dahi etkileyebiliyor. Bizde kimse bu işlerle ilgi-

Transgenik tarım "Yeşil Devrim" olarak sunuldu ama, sakıncaları çok fazla.

lenmediği için, herhangi bir denetim söz konusu değil. Dolayısıyla bu ürünlerin kendi yerel çeşitlerimizi tehdit etmesi, tozlaşma yoluyla, kendiliğinden yetiştirme yoluyla türü bozması riski çok büyük. Genetik modifikasyona uğramış mısırlar soframıza misafir oldu mu? Bunu henüz bilmiyoruz...

Üstelik Türkiye'de GDO'ların biyoteknoloji ve biyogüvenlilikleri noktasında mevzuat çalışmaları da henüz çok yeni. Özellikle gümrük kapılarında GDO'ların tespiti yapılamıyor. Bu konuda çalışan tek kurum, sadece Ankara İl Kontrol Laboratuvarı.

Bu tür ürünlerin ithalatında, ürünlerin etiketli olup olmadığını anlamak da mümkün değil. Örneğin Amerika'nın etiketleme zorunluluğu yok ve oradan gelenleri mutlaka incelemek gerekiyor. Biyogüvenlik Koordinasyon Komitesi'nden Prof. Dr. Turhan Uşlu'nun verdiği rakamlara göre; 2002'de ABD ve Arjantin'den ithal edilen soya fasulyesi, soya yağı, soya küspesi, mısır ve mısır yağında, toplam ithalatın yüzde 73'ünü GDO ürünleri oluşturuyor.

Batı'da çevreci akımların mücadeleleri sonucunda, GDO'lu ürünlerin ekimi ve ülkeye sokulması, ciddi engellerle karşılaşılıyor. AB mevzuatı ile karşılaştığında bu ürünlerin üretimi, ihracatı, ithalatı bakımından Türkiye'de herhangi bir hukuksal gelişme olmadığı görülüyor. Ayrıca her şey kapalı kapılar ardında cereyan ediyor. Ne tüketici, ne de üretici bu konuda bilinçlendirilmiş değil. Oysa GDO'ların doğal çeşitliliğe, insan sağlığına zararları çok açık.

Ticaretin serbestleştirilmesi AB'ye üyelikten sonra bir zorunluluk olacak. Yani ticarete konu olan biyoteknoloji ürünleri de Türkiye'ye gelebilecek. Örneğin, transgenik buğday çeşitlerini buğdayın anavatanı olan Türkiye'de üretmeye başladığımız zaman genetik kaynaklarımızı büyük bir tehdit altına sokmuş olacağız.

Türkiye'de hukuki boyut

Biyoteknoloji, canlılar üzerinde patent hakkı iddia edilmesinin önünü açıyor. Türkiye'nin de bu süreçte kendi hukuki düzenlemelerini oluşturması gerekli. Bu amaçla mutlaka Türkiye'de bir biyogüvenlik çerçeve kanunu olması gerekiyor. Anayasanın 124. maddesindeki bir hükme göre, kanun olmadan yönetmelik çıkarmak mümkün değil.

Bu amaçla Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün koordinatörlüğünde yürütülen bir proje kapsamında sonuçlar alındığı takdirde, ulusal biyogüvenlik çerçeve kanunu hazırlanacak. Bunun dışında, 1988'de Tarım Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu transgeniklerle ilgili bir talimat var (4).

8. Beş Yıllık Plan'da da transgenik tohumlar ile ilgili bilgiler bulunuyor. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanırken, bitkisel üretim ve tarımla ilgili birçok ihtisas komisyonu toplandı, politika dahil, tohumculuğun içinde transgenikler de değerlendirilmek üzere özel ihtisas raporları çıktı, daha sonra plan meydana geldi.

Türkiye'nin biyolojik çeşitliliği koruma konusunda imza attığı uluslararası anlaşmalar da var. 1992'de yapılan Rio Dünya Çevre Konferansı'nda imzalanan "Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi" bunlardan biri. Sözleşme ülkemize bu konuda bazı yükümlülükler getiriyor.

Yine kanun ve transgenik bitkilere ilişkin yönetmelik hazırlanmadan önce, bunun dayanağı olacak mevzuatın çıkarılması, Cartagena Protokolü'nün, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanması gerekiyor.

Kanunun hazırlanmasında Türkiye açısından önemle üzerinde durulması gereken nokta, Türkiye'nin sahip olduğu biyolojik zenginliğin, yerli gen kaynaklarının korunması olmalı. Biyoteknolojik yöntemlerin GDO'lu ürünlerde yabancı genlerin doğaya karışımına neden

olması, Türkiye'nin doğal zenginliği için bir tehdit oluşturuyor. Yine bu kanunda biyoteknolojik araştırmalarda uyulması gereken kurallar da belirtilmeli.

AB ile ilişkilerde önemli bir çelişki daha var. GDO'lu ürünler ile ilgili en temel yaklaşım, "Gerekli olan bilgiler, doğası değiştirilmiş canlı organizmaya, bu organizmanın amaçlanan kullanımına ve olası potansiyel ve alıcı çevreye bağlı olarak her olayda değişebilir" şeklinde özetlenebilir.

Oysa bu prensip ile Avrupa Birliği'nin "Bir ülkede onaylanan üretim, bütün üye devletler için geçerlidir" yaklaşımı çelişiyor. AB ile müzakere sürecinde bu konunun da tartışılması gerekiyor.

9) ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Bugün GDO'lu ürünler dünyada protestolara neden oluyor. Bu protestolar özellikle Hindistan, Çin, Meksika, Arjantin, Filipinler, Fransa, Hollanda gibi ülkelerde yoğunlaşıyor.

GDO'lara karşı en etkili mücadele türlerinden biri tüketicilerin bilinçlenmesi. Örneğin insan beslenmesinde soya fasulyesini en çok kullanan Japonya, artık GDO'ları geri çeviriyor. Orada GDO'lu soyayı kimse

almak istemiyor artık. Bu yüzden Japonya'da GDO'lu soya çok ucuz.

İngiltere'deki büyük gıda imalatçılarından Unilever ve Cadbury kendi üretim hatlarında GDO girdilerinin kullanımını yasaklamak konusunda anlaşmalar. Unilever kendini Almanya ve İsveç'e GDO'lu olmayan ürünler sunan bir şirket olarak lanse etti. Nestle, kamuoyuna GDO içeriklerinden uzak durmaya çalışacağına, GDO'lu ürün kullanıldığında bunu etikette açıkça belirteceğine dair söz verdi. Bebek maması üreticilerinden Gerber ve Heinz, 1999'da ürünlerinde sadece GDO'lu olmayan malzemeleri kullanacaklarını açıkladı. Bazı büyük fast food zincirleri ve patates işleyicileri'de GDO'lu patates almayacaklarını duyurdular.

Avrupa'da da, tüketicilerin bu ürünleri tüketmekten çekinmesi, çevre örgütleriyle birlikte bunlara karşı mücadele yürütülmesi, büyük dağıtım şirketlerini GDO ürünlerini satmayı reddetmeye götürdü. Pek çok ürünün üzerinde "Bu üründe GDO kullanılmamıştır" damgası var artık. Türkiye'den tarımsal ürün ithal eden başta AB ülkeleri olmak üzere birçok ülke, Türk ihracat firmalarından "Ürettiğimiz gıda ürünlerinde GDO'lu tohum kullanılmamıştır" ibaresinin deklare edilmesi-

ni istiyor. Hatta bazı alıcılar daha da ileri giderek işlenmiş tarımsal ürünlerin prosesinde kullanılan bazı yardımcı malzemenin (örneğin sitrik asidin) GDO'lu olmadığına dair belge istiyorlar.

Türkiye'de de GDO'lara karşı savaşında ekoloji ve çevre örgütlerine, tüketicilere, tarım örgütlerine çok önemli görevler düşüyor... Çözüm birlikte hareket etmekten geçiyor (5).

Taleplerimiz

Türkiye'den ekolojik yaşamı üretim boyutundan sosyal boyutuna kadar bütünsel bir yaşam felsefesi olarak gören, dünyanın kötü gidişini engelleyici, alternatif bir yaşam biçimi olarak benimseyen bireyler ola-

rak sesleniyoruz:

1) Gelecekte ekoloji ve insanlık adına ne kadar bedel ödeteceği belli olmayan, sistemi tümüyle değiştirebilecek, çıkaracağı sağlık problemleriyle dünyanın düzenini bozacak GDO'lu ürünleri kesinlikle reddediyoruz. Bunların Türkiye'ye sokulmasının önlenmesini istiyoruz.

2) GDO'lu tarım kendi dışındaki tüm tarım şekillerini ve özellikle ekolojik tarımı yok eden totaliter bir tekniktir. Bu nedenle GDO tohumlarının ülkemize girişi yasaklanmalı, GDO'lu tarım yapılmamalıdır. Tarımsal üretimin doğal evrelerine ve ritmine saygılı olunmalıdır.

3) GDO'lu besinler geleneksel ve yerel beslenme kültürü ve hakkına açık bir saldırıdır. GDO'lu ürünlerin ülkeye girişinin mümkün olması durumunda ve her halükârda bu ürünlerin üzerinde "ne olduklarını" belirtten "etiketlerin" olmasını istiyoruz. Tüketicinin alacağı üründe GDO olup olmadığını bilmesi, seçimini kendi inisiyatifine göre yapabilmesi tüketicinin en temel hakkıdır, diye düşünüyoruz.

4) GDO'lu ürünlerin kullanılması olması ihtimaline karşı GDO'lu ürün kullandığı bilinen Nestle ürünleri gibi ithal bazı ürünlerin merccek altına alınmasını, Cargill, Novartis, Zeneca, Du-Pont, Syngenta, Monsanto ve Dow Chemical gibi GDO üreticisi şirketlerin Türkiye'ye getirdiği

ürünlerin merccek altına alınmasını istiyoruz (6) (10).

5) GDO'lu ürünlerin yüzde 98'i böcek ilacı içerdiği için Sağlık Bakanlığı'nın ilgili kuruluşlarınca denetlenmelidir.

6) Çiftçi örgütleri, ziraat odaları gibi kurumlar GDO'lu ürünlerle mücadele kapsamında kendi aralarında memorandumla gitmelidirler. Gelecekte olası bir GDO tehlikesinde, gen tekniklerinden ve genetik olarak değiştirilmiş ürünlerden arındırılmış olan kurtarılmış bölgeler, ancak bu şekilde oluşturulabilir (7).

7) Ulusal Biyogüvenlik Komitesi'ne başta ekoloji-çevre örgütleri olmak üzere, ziraat odaları, tarımla ilgili tüm sivil toplum kuruluşları ve tüketici örgütleri katılmalıdır.

8) GDO'lu tohumların ekimleriyle ilgili karşı çıkışlar ve oluşturulan memorandumlar, sadece ekolojik olarak hassas bölgelerle sınırlı olmalıdır (8).

9) Genetiği değiştirilmiş tarım ve yem ürünleri Türkiye'deki fiyatların çok çok altındadır. Bu fiyatlar Türk çiftçisi ve hayvancılık ile uğraşanlar için ekonomik açıdan çok cazip görünmektedir. Bu aldatmacanın karşısında gerekli bilgilendirmenin başta il ve ilçe tarım örgütleri olmak üzere ilgili kurumlarca kesinlikle yapılması, devletin ve sivil toplum örgütlerinin görevidir.

10) Ulusal Biyogüvenlik Koordi-

nasyon Komitesi'nin çalışmaları Mart 2004'te bitti, ancak projenin uzatılması kuvvetle muhtemel. Bu proje çalışmaları ile hazırlanacak yasa tasarısının ilgili bakanlıklarda (Tarım, Çevre-Orman, Sağlık, vb.) görüşülüp TBMM'ye gelmesi ve yasalaşmasının en az 4-5 yıl olduğu ifade ediliyor. Bu kanunun aciliyeti ortadadır ve en kısa sürede çıkarılması gerekmektedir. GDO'lu ürünler hakkında her ülkenin

kendi önlemlerini alacağı yönündeki uyarı gereği Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Genelgesi'nin 11. ve 12. Maddeleri'nde belirtilen yasaklamalar geçerliliğini korumalı, bu hükümlerin aksine düzenlemelere gidilmemelidir (4, 9).

11) Türk Gıda Kodeksi mevzuatında GDO'lu ürünler tanımlanmalı ve insan sağlığına zararlı olduğu için yasaklanmalıdır.

12) İnsan sağlığını tehdit edecek, kamu düzenini bozacak, çevre sağlığına, ekolojik sisteme ve biyolojik çeşitliliğe zarar vereceği düşünülen buluşlara patent verilmemesi, varolan patentlerin de iptal edilmesi gündeme getirilmelidir.

13) Genetiği değiştirilmiş tarım ve yem ürünleri için mevcut yasa, yönetmelik ve mevzuatlarımız, gümrüklerimiz, analiz için laboratuvarlarımız hazır değildir. Bu hazırlıkların bir an önce yapılması gerekmektedir.

14) Gen kaynakları, fosil yakıtı dayalı enerji sisteminin bitmesinden sonra 21. yüzyılın en büyük zenginliği olacaktır. Ülkemizin sahip olduğu gen kaynakları en önemli zenginliklerimizden biridir. Bu çerçevede devlet ve sivil toplum kuruluşları yerli gen kaynaklarının korunması ve ıslahı için kurumsallaşmalı, gen kaynaklarımız, yasalarla çokuluslu şirketlerin tehditlerine karşı korunmalıdır.

DİPNOTLAR

1) Impacts of Genetically Engineered Crops on Pesticide Use in the United States: The First Eight Years, Dr. Charles M. Benbrook Northwest Science and Environmental Policy Center Sandpoint Idaho November 25, 2003.

2) 15 Greenpeace aktivisti, Berlin'de Robert Koch Enstitüsü önünde, ellerinde bir inek iskeletiyle bir protesto gösterisinde bulundular. Ellerindeki dövizlerde "Genli Yemler Tereyağlarımızda" yazıyordu. Protestonun arkasındaki etmene gelince... Enstitü, idare tarafından bu konuda yetkili kılınmalarına rağmen, şimdiye kadar Hessen Eyaleti'ndeki bir köyde ölen 12 inegin, ölüm nedenini hâlâ açıklayamadı. Bu inekler, 1997-2001 yılları arasında Wölferheim'da gen teknikleri ile değiştirilmiş mısırla beslenmişlerdi. Robert Koch Enstitüsü, Greenpeace tarafından bu besin maddelerine (gen teknolojiyle değiştirilmiş mısırlara) onay vermesi ve bu uygulamanın sanucunu görememesi nedeniyle sarımlı tutuluyor. Organizasyon, ineklerin hangi nedenlerle öldüğüne dair kesin bir açıklama bekliyor ve Syngenta Firması tarafından BT176 gen teknikleriyle üretilmiş mısırların, acilen yasaklanmasını talep ediyor.

3) Almanya'da Emnid Enstitüsü tarafından 1000 Alman arasında yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, kadınların özellikle yüzde 56'sının ekolojik kökenli ürünleri tüketmeyi tercih ettikleri saptandı. Erkeklerde bu oranın yüzde 39 olduğu belirlendi. Araştırmaya katılanların yüzde 48'i, özellikle meyve ve sebzelerde değişime uğramamış ürünleri tercih ettiklerini belirttiler. Et ve sucuk, salam vb. yiyeceklerde bu oranın yüzde 31 civarında olduğu ortaya çıktı. Diğer besin maddelerinde ise ararlar şöyle sıralandı: yumurtada yüzde 25, ekmekte yüzde 13, meyve sulandırda yüzde 10, tavuk ve diğer kümes hayvanlarında yüzde 8, hububatta yüzde 6... Araştırmaya katılanların yüzde 26'sının hiçbir biçimde ekolojik ürünler satan dükkânlardan alışveriş yapmadıkları da saptandı. 1999'da yapılan European Public Concerted Action Group anketinde; ankete katılanların yüzde 74'ü GDO'ların etiketlenmesi gerektiğine inandıklarını, yüzde 60'ı yeni gelişmelerde kamunun da görüşünün alınmasını istediklerini, yüzde 53'ü ise mevcut düzenlemelerin kişileri korumada yetersiz kaldığını belirttiler. 1998'de İngiltere'de yapılan bir diğer çalışmada ise yanıt verenlerin yüzde 77'si GDO'lu bitkilerin ve gıdaların yasaklanması gerektiğini, yüzde 61'i ise GDO'lu gıdaların yemeyi tercih etmediklerini ifade ettiler. İngiltere ve Galler'de 265 bin üyesi olan Ulusal Kadın Enstitüleri Federasyonu'nun üyeleri üzerinde yaptığı bir ankete göre, kişilerin yüzde 98'i GDO'lar hakkında daha fazla tartışılmasını, yüzde 93'ü ise GDO'lu gıdaların etiketlenmesini istediklerini belirttiler.

4) Tarım ve Köyşisleri Bakanlığı Tahımluk İthalat Uygulama Genelgesi (1988)

11. Madde: Genetik mühendisliği yöntemleri ile elde edilmiş aktarmagenli (transgenik) bitki çeşitlerine ait tohumluklara, ürün yetiştirilmede kullanma amacıyla ithal izni verilmez. Bununla beraber, yalnızca araştırma ve deneme amaçlı almak üzere, Bakanlıkca uygun görülür ve tip tohumlukların ithaline mevzuat çerçevesinde izin verilir.

12. Madde: Gerek deneme gerekse ticari amaçla değerlendirilmek üzere yapılacak tüm aktarmagenli (transgenik) olmayan bitki çeşitlerine ait tohumlukların ithalatında ise, ithalatçı firma tarafından söz konusu tohumluğun aktarmagenli olmadığına beyan ve taahhüt edilmesi gerekir.

5) Dünyada da çözüm için çiftçilerin, tüketicilerin, ilgili sivil toplum kuruluşlarının koordinasyonunda bildiriler yayımlandığını görüyoruz. Örneğin yokun zamanda Meksika'daki çiftçi demek ve topluluklarının yayımlandıkları ortak deklarasyonun ana hatları şöyle özetlenebilir:

1. Genetiği değiştirilmiş tüm ürünleri reddederiz.
2. Genetik buluşmayı legalize edecek Kongre öncesi, biyogüvenlik tasarrısını reddederiz.
3. Genetik buluşmadan, Monsanto, Syngenta, Bayer, Dow ve BASF gibi uluslararası şirketler sorumludurlar. Bunların patentlerinin lisanssız olarak kullanıldığına dair açtıkları davalar, çiftçi haklarına tecavüz anlamına geldiğinden, bu davaları reddederiz.
4. Meksika hükümeti, Tarım Hayvancılık Balıkçılık ve Gıda Ba-

kanlığı, genetik buluşma konusunda halkı bilgilendirmelidir.

5. Genetiği değiştirilmiş mısırnın üretim ve çevreye salımı konusundaki moratoryum sürdürülmelidir.

6) ABD'de etiket zorunluluğu olmaması nedeniyle, ithal edilen ürünlerin üzerine bu etiketlerin yapılandırılması halinde, tüketiciyi hedef alan bir kampanyayla bu kez GDO'lu olmayan ürünlerin etiketlenilmesi gündeme getirilecek.

7) Almanya'da ekolojik tarım yapan 4, geleneksel tarım yapan 11 çiftçi, Mecklenburg yakınlarında 10 bin hektarlık alanda gen tekniklerinden arındırılmış-gen teknikleri kullanılmayan-bir bölge yarattılar. Aralarında imzaladıkları memorandumuna göre, çiftliklerinde kesinlikle gen teknikleriyle değiştirilmiş ürün kullanmayacaklar. 1. Aralık 2003 tarihinde bu memorandumla katılan çiftçiler, diğer çiftçileri de bu konuda hükümete baskı yapmak için harekete geçirdiler. Almanya'nın farklı bölgelerinde, benzer çiftçi bölgelerinin ortaya çıktığı görülüyor.

8) Geçtiğimiz günlerde Bonn'da düzenledikleri Yeşil Gen Teknikleri ve Doğa Koruma başlıklı bir sempozyumda konuşma yapan Alman Doğa Koruma Zinciri (DNR) Genel Sekreteri Helmut Röscheisen şunları söyledi: "Ekolojik olarak hassas alanlarda gen teknikleriyle değiştirilmiş ürünlerin yasaklanmasına onay verilmesi, yeterli değildir. Bizim doğa koruma alanlarına ilişkin bir men etme uygulamasını başlatmamız gerekiyor." Röscheisen, ayrıca, gen teknikleriyle manipüle edilmiş tohumları taşıyan araçların bile temizlenmesinin, kurallara bağlanması gerektiğini söyledi. Aynı toplantıda konuşma yapan DNR Gen Teknikleri Uzmanı Dr. Martha Mertens, transgenik polenlerin sadece belli bir bölgeye değil, ekosistemlerin tümüne zarar verdiğini söyleyerek, böcekleri, çiçekleri ziyaret eden arılar, yaban arılarını ve bitkiye yararlı olan birtakım böcekleri öldürdüğünü söyledi.

9) Kanun ile ilgili çalışmalar 1998 yılından bu yana, Adana'da bir çalışmaya başladı. Arkasından, mevzuat çalışmaları kapsamında iki defa 80'den fazla kişinin katıldığı toplantı yapıldı. Daha sonra, "Küreselleşme Sürecinde Biyoteknoloji ve Biyogüvenlik" sempozyumu, Çevre Bakanlığı, Tarım Bakanlığı ve Biyoteknoloji Derneği'yle birlikte 23-24 Ekim 2000'de düzenlendi. Sempozyuma üniversiteler, TÜBİTAK ve gönüllü kuruluşlar katıldı. Tüketici Hakları Derneği, Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Türkiye İlaç Sanayicileri Derneği, Türkiye Tohumculuk Endüstrisi Derneği, Türkiye Biyoteknoloji Derneği de katılımcılar arasındaydı. Bundan sonraki toplantılara Türkiye Çevre Vakfı'nın da davet edilmesi planlanıyor. Ulusal Biyogüvenlik Koordinasyon Komitesi Toplantıları sürüyor.

10) Ülkemizin en önemli çiftçi örgütlerinden biri olan Pankobirlik'in temsilcisi, 2003 yılında Türkiye Çevre Vakfı tarafından düzenlenen Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar Paneli'nde ithal mısır ile ilgili endişelerini şöyle ifade ediyor: "Halen pancar sekerine haksız rekabet yaratan nişasta bazlı şeker imalatında kullanıldığı iddia edilen ithal mısırnın klasik ıslah hususları ve doğal üreme, çoğalma süreçleri dışında kalanları ülkeye sokul-

masından, genetik modifikasyona uğratılmasından, diğer bir ifadeyle DNA'laryla aynanmış transgenik ürünler almasından ciddi endişe ve kaygı duymaktadır. Pankobirlik, aynı endişeyi pancar sekeri yerine ikame edilerek pek çok gıda ürünlerinde yaygın olarak kullanılmaya başlanılan NBS- nişasta bazlı şekerler için de taşımaktadır."

KAYNAKLAR

- Mine Kışlalıoğlu, Fikret Berkes, Çevre ve Ekoloji, Remzi Kitabevi, 1999.
- John Bellamy Foster, Savunmasız Gezegen - Çevrenin Kısa Ekonomik Tarihi - Epas Yayınları, 2002.
- Gökse N. Demirel - Tezcan E. Abay, Küreselleşmenin Ekolojik Sonuçları, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2000.
- Clive Ponting, Dünyanın Yeşil Tarihi - Çevre ve Büyük Uygarlıkların Çöküşü - Sabancı Üniversitesi Yayını, 2000.
- Jeremy Rifkin, Biyoteknoloji Yüzyılı, Evrim Yayınevi, 1998.
- Genetik Mühendisliği, Rüya mı Kâbus mu?, Mae-Wan Ha, İş Bankası Kültür Yayınları, 2001.
- José Bové - François Dufour, Dünya Sağlık Degildir, Râpartaj: Gilles Luneau, İletişim Yayınları, 2001.
- José Bové - Bir Köylünün İsyanı, Râpartaj: Paul Ariès - Christian Terras, Ütopya Yayınları, 2000.
- Küreselleşme Sürecinde Biyoteknoloji ve Biyogüvenlik Sempozyumu, 2000.
- Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar Paneli, Türkiye Çevre Vakfı, 2003.
- PANUPS Pesticide Action Network Updates Service, Pesticide Action Network North America (PANNA) <http://www.panna.org>
- AG Biotech Info Net http://www.biotech-info.net/new_era.html
- "Health risks of genetically modified foods" The Lancet Volume 353, Number 9167, 29 May 1999.
- "Do genetically modified foods affect human health?" John Godfrey, The Lancet Correspondence Volume 355, Number 9201, 29 January 2000.
- Health Implications of Genetically Modified Foods, Professor Liam Donaldson & Sir Robert May, May 1999 (http://www.biotech-info.net/gmfoods_health_implications.pdf).
- Bilim ve Teknik Dergisi, Mayıs 2003.
- Friends of the Earth <http://www.foeurope.org/>
- The True Food Network <http://www.truefoodnow.org/>
- Genetic Engineering Action Network <http://www.geaction.org/>
- The GE Food Alert Campaign Center <http://www.gefoodalert.org/Library/listContent.cfm>
- The Campaign PO Box 55699 Seattle, WA 981554 <http://www.thecampaign.org/reporter.php>
- www.greenpeace.org

Truva filmini Muhibbe Darga ile izledik "Filmde ne İlyada Destanı'nı buldum, ne Troia'yı..."

Truva (Troya) filminde, Homeros'un İlyada'sının, bu edebi ve tarihsel başyapıtın, basit bir savaş filmine nasıl indirgendiğini; tarihsel-arkeolojik bilgilerin nasıl çarpıtıldığını; karakterlerin, diyalogların nasıl Amerikanlaştırıldığını izledik. Sevindirici tek yan, uzun süredir kapalı olan İstanbul Arkeoloji Müzesi Truva Medeniyetleri Bölümü'nün, apar topar yeniden açılmış ve filmin gösterime girdiği günden bu yana 4 bin kişi tarafından ziyaret edilmiş olması.

Nalân Mahsereci

Batı dünyasını en çok etkilemiş, kendi kültürünün dayanaklarından saydığı destanlardır Homeros'un İlyada ve Odysseia Destanları. Sadece Antik Yunan sanatının, çömleklerin, vazoların, fresklerinin değil; günümüze dek pek çok Batılı sanatçının imzasını taşıyan yapıtın konusu, esin kaynağıdır. İlyada Destanı, bugünkü Yunan karasında kurulu çeşitli kent devletlerinin birliği olan Akhalar'ın, Kral Agamemnon önderliğinde, Çanakkale Boğazı'nın girişinde kurulu Troia'yı ele geçirmek üzere çıktıkları seferi ve yaptıkları savaş anlatır. Fonda bir de, içinde Tanrı ve Tanrıçaların parmağı olan aşk hikayesi vardır. Troya Prensi Paris, Agamemnon'un kardeşi Sparta Kralı Me-

Hektor ile Akhilleus'un mücadelesi, yukardaki vazo resminde de (MÖ 510) görüldüğü gibi, Yunan sanatında çok sık işlenmiştir.

nelaos'un karısı güzel Helena'yla Troia'ya kaçmıştır. Savaşın nedeni bu gibi gözükse de, Agamemnon'un asıl niyeti, toprak, maden, işgücü gibi o dönemde de önemli olan kaynakları ele geçirmektir. Akhilleus, Hektor, Thetis, Patroklos, Odysseus gibi pek çok mitolojik kahraman ve Zeus, Poseidon, Apollon, Athena, Aphrodite, Artemis gibi bildik pek çok Tanrı ve Tanrıça da destandaki karakterlerdir. Homeros'a ve yapıtlarına binyılları geride bıraktıran ve "edebi başyapıt" niteliği kazandıran, önemli bir "tarihsel başvuru" aracı olmasının yanı sıra, destandaki karakterlerin, korku, hırs, acı, sevgi, kıskançlık, zorbalık gibi evrensel insani yaşantılarının ustalıkla ve içtenlikle aktarılmış olmasıdır. Ama İlyada Destanı, yazıya geçi-

ildiği MÖ 8. yüzyıldan bu yana hiç bu denli popülerleşmemiştir. Popülerleşmenin bedeli olarak, hiç bu denli yüzeyselleştirilmemiş ve içeriği bu denli boşaltılmamıştır.

Warner Bros'un Truva (Troya) filminin, çekilmeye başladığı ilk günden bu yana "pazarlama stratejisi olarak tanıtım çalışmaları da" devreye girdi. Yaklaşık 1 yıldır, filmle ilgili haberler basında yer alıyor. Ama film gösterime girdiğinden beri, gündeme oturdu denilebilir. Film genelde öven ya da yeren pek çok yazı basında yer aldı. Konunun uzmanları da konuştu. Pek çok arkeolog ve filolog, filmde Homeros'un destanını bulamadıklarını belirtti. Biz de Troya'yı Prof. Dr. Muhibbe Darga ile birlikte izledik. Tarihsel ve edebi bir başyapıtın, basit bir savaş filmine nasıl indirgendiğini; tarihsel-

Troia VI Dönemi'ni gösteren bir çizim. Saraylarıyla birlikte kale ve aşağı şehir.

arkeolojik bilgilerin nasıl çarpıtıldığını; karakterlerin, diyalogların nasıl Amerikanlaştırıldığını gördük. Sevindirici tek yan, uzun süredir kapalı olan İstanbul Arkeoloji Müzesi Truva Medeniyetleri Bölümü'nün, film dolayısıyla apar topar yeniden açılmış ve filmin gösterime girdiği günden bu yana 4 bin kişi tarafından ziyaret edilmiş olması. *Ilyada* ve *Odysseia* satışları da artarsa, yanlışlarla dolu bir film üzerinden Troya hakkında gerçek bilgilere ulaşan insan sayısı da artacaktır diye umuyoruz.

Amerikalı "Troia"

Muhibbe Hanım, Truva filmiyle ilgili ilk izlenimlerinizi alabilir miyiz?

Bu filmi sizlerle gördüğüme çok mutluyum, teşekkür ediyorum; ama yalnız gitmezdim. Bağnazlığımdan değil, bu tür Hollywood "grand prodüksiyonlarında" hiçbir zaman isteğimi bulamıyorum. Filmin *Ilyada Destanı*'ndan ilham alındığı, ana konunun *Ilyada* olacağını biliyordum; ama Amerikan grand prodüksiyonlarının tarihi ne kadar saptırdığını, diyalogların içinde ne kadar Amerikanvari fikirler olacağını da tahmin ediyordum. Şunu düşünüyordum: Bu film de Cleopatra filmi, en son çekilen Gladyatör filmi gibidir. Ona da merak edip gitmedim, Oskar aldı değil mi? Bu da alacaktır...

Gerçekten de filmde ne *Ilyada Destanı*'nı buldum, ne mitolojiyi, ne Troia'yı, ne Wiluşa'yı, ne Hititler'i... En ufak tarihi bir şey bulmadım, bir masal... Ve tamamıyla Amerikanvari kafayla yapılmış bir masal. Diyaloglar, tipler, Amerikanvari. Hiçbir şey bana heyecan vermedi. İstemeyerek, yıllar önce gördüğüm *Odysseus*'u hatırladım, Kirk Douglas'ın oynadığı, çok daha güzeldi bundan. O da bir fantazyaydı, yine büyük prodüksiyon; ama inandırıcı bir tarafı vardı, tıpkı *Spartaküs*, tıpkı *Ben Hur* gibi.

Troya nerede, bilen var mı?

Filmde ilk sahnede bir harita gösteriliyor. Kocaman Greece diye yazı var; bütün Teselya'yı, Sparta'yı, Peloponnes'i gösteriyor. Ama bizim

Anadolu'nun üzerinde bir tek Troy diye bir şey var. Başka hiçbir şey yok, bomboş. Utanmadan boş bırakmışlar. Troia dışında bir şey yok mu, Anadolu'da? İlk olarak buna müthiş sinirlendim ben.

İkincisi, bunun ardından kocaman bir kumsal gösteriyor, Troia'nın sahilleri bu.

Hiç değilse bu sahne gerçek Troia'da çekilebilirdi. Yönetmen herhalde çok iyi bir yönetmendir; Alman asıllı. Ama bir parça akıllı olsa, en baştaki sahneyi Troia'da çekerd, Kara Menderes'in aktığı yerde, sahilden harabeler görünürdü. Gerçek Troia gösterilerek başlanmış olurdu. Ama yapılmamış, kasıtlı bana kalırsa. Benim faşist bir kafam yok ama, Anadolu'yu vurgulamak istememişler. Amerikalılar'dan da bu beklenir. Ama Alman bir rejisörün daha geniş bir tarih kavramı olması gerekirdi diye düşünüyorum. Tolga Örnek'in *Hititler* belgeselini de beğenmemiştim, ama hiç olmazsa böyle şeylere dikkat etmişlerdi.

Ilyada Destanı'nda Troya'nın Anadolu'da olduğu belirtilir. Son dönemdeki Troia kazılarını, bunların bulgularını hiç dikkate almamışlar. Troialılar'ın kökeni, kazı başkanı Manfred Korfmann haklı orada, bana kalırsa Luwiler. Bölgede Luwiler var, bir gün bu kesin olarak ortaya çıkacak. Ben bu teoriyi çok doğru buluyorum. Illion'un (Troia) Hitit metinlerinde geçen Wiluşa olduğuna, orada Luwi dilinin konuşulduğuna inanıyorum. Dorylaion'da yürüttüğüm kazıdan da biliyorum, Luwiler hâkim bölgede. Anadolu olup da, Hitit kültüründen etkilenmemeye imkân yok. Ama filmde bir tek cümle ile geçirmişler Hititler'i.

Filmi izleyen arkeoloji-tarih bilgisi olmayan bir seyircinin, Troia'nın Anadolu'da olduğunu düşünmesini gerektirecek hiçbir şey yoktu filmde.

Evet, anlamaz Anadolu'da olduğunu.

Troya filminin iki kahramanı, solda Akhilleus, alita Hector.

Savaş filmi diye izleyecektir...

Evet, ben de onu söylemek istiyorum. Bu film, ünlü aktörlerin oynadığı bir savaş filmi, başka bir şey değil.

Akhalar'la savaşan Troia Ordusu'nun da müttefiklerden oluştuğu, Likyalılar gibi, Frigyalılar gibi Anadolu halklarının da bu savaşa katıldığı filmde belirtilmemiş...

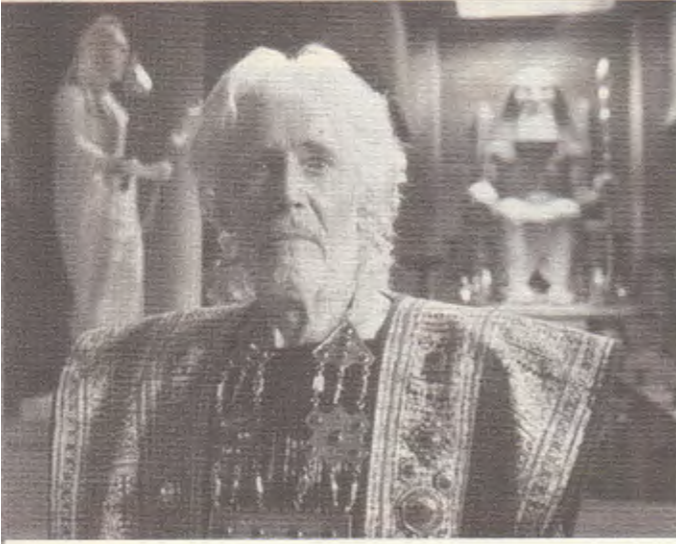
Tabii, Anadolu'lu olmasını istemiyorlar Troia'nın; illa Yunan yapmaya çalışıyorlar. Troia Anadolu'lu, inkâr edilemez. Tabii, savaşa Anadolu halkları da katılıyor. Ben o destanda neyi görüyorum, biliyor musun, Wiluşa Krallığı ile Hititler arasındaki antlaşmayı görüyorum. Daha MÖ 13. yüzyılda, Hitit Kralı Muwattalı'nın, Wiluşa Kralı Alaksandus ile yaptığı antlaşma var. Diyor ki antlaşmada, "Bana saldıran olursa, sen bana yardım edeceksin, sana saldıran olursa, ben sana yardım edeceğim". Filmde Hititler tek bir cümle geçti, lütfetmişler... Belki bu filmden sonra, merak edip *Ilyada*'yı okuyanlar, belki Troia'yı gezmek isteyenler olur... En büyük hata bence, filmin Anadolu'da çekilmemesi.

Filmde "Yunan ulusu"; "Yunanlılar"; "Yunan milleti" gibi kullanımlar var. O dönem bir Yunanlı kimliğinden söz edilebilir mi?

Hayır, çok sonra oluşuyor Yunanlılık. Bunlar Akhalar. Hitit metinlerinde Ahhiyavalılar olarak geçiyorlar.

Bu heykeller, lamalar, dansözler, atlar da nereden çıktı?

Filmde, dönemin mimarisi, yaşam

Truva filminden bu sahnede, Kral Priamos'un arkasında görülen heykellerin, gerçek Troia ile hiçbir ilgisi yok...

tarzı, kıyafetleri vs. açısından detaylarda gördüğünüz yanlışlar neler?..

Heykeller isyan ettirdi beni. Troia'nın uzaktan görünüşü, o surlar vs. iyiydi, tahammül edilebilirdi diye-yim. Ama Apollon Tapınağı'ndaki ve kentteki Akhalılar'ın yerle bir ettiği o anıtsal heykeller, tamamıyla Arka-ik Yunan heykelleri. Kuroslar (genç erkek heykelleri) yapmışlar, 500-600 yıl sonrasının heykelleri. Sonra o oturan heykeller... Sanki Mısırlı Ramses'i görüyorsunuz. Miletos'ta oturan heykeller var ama, Troya'da öyle bir şey yok. Bu çok büyük bir fantezi olmuş, beni rahatsız etti. Orada iki tapınak var. Bir Athena, bir de Apollon Tapınağı...

Filmin son sahnelerinden birinde, Truva atını Poseidon Tapınağı'na götürmekten söz ediliyor...

Ben Poseidon Tapınağı olduğunu bilmiyorum. Öyle bir şey okuma-dım. Belki çok daha geç dönemde vardır.

Sonra en başta Troia'yı gösterir-ken, kalabalık içinde lamalar da var-dı. Lamanın ne işi var Troya'da? Film Meksika'da çekilmiş sanıyo-rum, arada lamayı da kullanmışlar, utanmadan. Bir de Sparta Kralı Me-nelaos'un sarayında kadınlar göbek dansı yapıyor. Saçmalamışlar, göbek dansı mı var Sparta'da?

Sonra atlar günlük yaşamda bu kadar yoğun değil. Hele atların kale-lerin içine girmesi gibi şeyler yok. Bu kadar çok at ve süvarinin kullanıl-

ması yanlış. Roma kenti mi bu? Yahut kovboy fil-mi mi?..

O yüzyılda atlılar var mı, daha eğer, üzengi bulunmadığı için...

Tabii krallar, atla da gidiyor. Ama çok az, araba daha çok. Mısırlı-lar'da da atlı figür gö-re-mezsiz. At Hurriler'de var, Hurriler'den de Hi-titler alıyor. Ondan da Wiluşa almış olmalı. Hi-titler'de savaş arabaları-m bunlardan görüyor.

Ama at arabalarını, kağnıları düzgün yap-

mışlar. Merak etmiştim, 6 ya da 8 te-kerlekli yaparlar mı diye. 4 tekerlek-li yapmışlar, doğru. Miken vazo re-simlerinde ve fresklerinde, arabalar hep 4 tekerleklidir.

Kullanılan silahları nasıl buldu-nuz?

Ilyada'da kalkanların nasıl oldu-ğunu yazıyor. Troialılar tahta üzeri-ne birkaç kat sığır derisi kaplanarak yapılmış, uzun, 4 köşe kalkanlar kul-lanıyor. Filmde bunu yapmışlar, doğru. Sonra, miğferler, mızraklar, zırhlar doğrudur. Zırh dizlik taktık-ları *Ilyada*'da var... Ama savaşta baş-tan aşağı bronz kalkanlar kullandı-lar, bu yanlış... Savaşta bu kadar bronz kalkan kullanılmaz, bronz kal-kanlar daha ziyade adak için üretilir.

Böyle bir prodüksiyonun muhak-kak bir sanat danışmanı, arkeologu olmalı; yoksa böyle bir film yapıla-maz. Yönetmen bütün malzemeyi yalnız okumuş değildir, herhalde. Tabii çok büyük doküman yok ama, *Ilyada*'da yazılı anlatımlar var. Yu-nan sanatında destanı canlandırma-lar çok fazla.

Bazı ayrıntılar güzeldi, mesela ge-miler iyiydi. Size resimlerini de göste-receğim, gemileri Yunan vazo resim-lerinde betimlendiği gibi yapmışlar. Biçimi, o kenarlarındaki göz motifle-ri... Ama Truva atı doğru değildi. Mykenai'de, MÖ 670'den kalma, 130 cm uzunluğunda büyük bir pithos bulunmuş. Çok ünlü bir pithos. O pithosun üzerinde, tahta Truva atının

çizimi var. Filmdeki Truva atını, bu betimlemeye hiç benzetmemişler.

Bin sene öncesinin mücevherleri

Troialılar'ın kıyafetleri doğru muydu?

Onlarda artık detaylara girecek değilim. Yalnız kıyafetler çok Holy-woodvari'ydi, bütün film gibi. O si-yah, uzun, peştamalvari iç etekleri bir dönem giyiyorlar, *Ilyada*'da var. Fakat sonra savaşçı kıyafetlerine ge-çiyorlar. Filmde, MÖ 2300'den, yani Erken Tunç Çağı'ndan kalma mü-cevherler kullanmışlar. Burasının Troia olduğunu ilk ortaya çıkaran Schliemann, Troia II Dönemi'ne, ya-ni Erken Tunç Çağı'na ait bu hazine-yi bulduğunda, Kral Priamos'un ha-zinesi demiş ama, doğru değil. Bu hazine, MÖ 2300'lerden çıkıyor, *Il-yada*'da söz edilen Troia Savaşı'nın geçtiği dönemin mücevherleri değiller. Troia II'de, yani Hitit Çağı'ndan kal-ma, Alacahöyük'le koştut, Erken Tunç Çağı mücevherleri bunlar.

***Ilyada* Destanı, Troya'nın hangi dönemine, hangi kültür katına denk düşüyor?**

Daha önce, bu savaşın , Troia VI'da, yani MÖ 1450'lerde, Geç Tunç Çağı'nda olduğu sanılıyordu. Şimdi son yapılan iki araştırma var. Troya savaşla bitmiyor, depremle bi-tiyor. Ama bir yerde büyük bir yan-gınla bitiyor, ki bu da Troia VIIa, MÖ 1200 civarı diyelim. Şimdi Ho-meros uzmanı Latacz'ın söylediği gi-bi, Homeros'u etkileyen bir savaş ol-muşsa, bu Troia VIIa Dönemi'nde olmalı. Ondan sonra, VIIb dönemine bakıyorsun, bütün kültür değişmiş. Keramik değişiyor, kaba gri mallar çıkıyor. Traklar göçle gelmiş, Frig-ler'in ataları. Gerçi şimdi yeni teori-ye göre Frigler'de Anadolu'da. Bu destan, Troia'nın VIIa katında olan bir savaşa bağlanabilir. Muhakkak ki böyle bir savaş olmuş ki, Homeros bunu yazabilmiş.

Biliyorsunuz, Homeros'un bu destanı MÖ 8. yüzyılda yazıya geçi-rilmiş. Yani Troia Savaşı'ndan 500 yıl sonra. Ondan önce hep sözlü ola-rak aktırılmış. Helenistik Devir'de

Mısır'da papirüsler üzerinde var, yani o kadar meşhur bir destan. Homeros'un kim olduğu da bilinmiyor; Anadolu'yu diyoruz, ama neresi? Thales gibi, Herodotos gibi, kesin olarak bilemiyoruz; literatürde, ciddi kitaplarda, "Doğduğu yer burasıdır" denmiyor. Çok daha sonraları yapılan, kör olduğunu gösteren portreleri var.

Ilyada Destanı tabii çok etkileyici. Yalnız savaş yok, aşk da var. Aşkın doğurduğu savaşlardan söz ediliyor. Tabii aşk maşk bahane, *Ilyada'yı* baştan sona okuduğunuzda karşılıklı bir güç savaşı olduğunu anlıyorsunuz.

Senaryo, Homeros'a sadık değil

Truva filminin senaryosu, Homeros'un destanına sadık kalmış mı?

Ilyada'yı hiç düşünemedim, filmi izlerken; *Ilyada'yı* değil, bir Amerikan prodüksiyonunu izledim. Her tip Amerikalıydı orada, hiçbir tanesi tarihi bir tip olarak karşımıza çıkmadı ki... Hele Brad Pitt, entelektüel düzeyi belli, daha Troia'nın nerede olduğunu bile bilmiyor, merak etmemiş, Karadeniz'de olduğunu sanıyormuş... Ama yönetmen haritada Anadolu'yu doğru dürüst koymazsa; aktör de Troia Karadeniz'de zanneder.

Bir kere Akhilleus, Akhilleus gibi değildi. Brad Pitt, 6 ay çalışmış, adale vs. yapmış ama... Hektor nispeten iyiydi. Şu Amerikan prodüksiyonu içinde, benim sevdiğim 3 sahne var, açıkçasını söyleyeyim. Patroklos'un cesedinin yakılması, Hektor'un cenaze töreni ve Hektor öldükten sonra, Akhilleus'un cesedi sürüklemesi sahnesi.

Priamos'un gelip, oğlu Hektor'un cesedini almak için yalvardığı sahne bile beni fazla etkilemedi, çok Amerikanvari'ydı. Halbuki Yunan sanatında, vazo resimlerinde, kabartmalarda o kadar çok işlenmiştir ki bu konu...

Akhilleus'un Peleus'un oğlu olduğundan niye hiç söz etmediler, adı bile geçmedi. Akhilleus Tanrılar soyundan gelir. Kral Peleus'un, Tanrıça Thetis'den olma oğludur. Annesi Thetis, Akhilleus'u, çok da güzel bir

çocuk, kızlar arasında büyütüyor. Sonra, ilk doğduğunda, ona silah işleminin diye, topuğundan tutup Ölüler Ülkesi'nin ırmağı Styks'e daldırıyor. Bir tek topuğu dışarıda kaldığı için, en zayıf yeri orası. Tabii bunlar hiç anlatılmadı, birden çıktı geldi Akhilleus, Kuzeyliler gibi...

Patroklos, Akhilleus'un erkek arkadaşı, onun sevgilisi. *Ilyada'da* o anlaşılıyor. O dönem erkek-erkek ilişkilerinin fazla olduğu bir dönem. Filmde bu biraz hissettiriliyordu. Akhilleus-Briseis aşkıysa, Hollywoodvari bir kullanım. Böyle bir aşk yok, çok değiştirilmiş. Yanlış hatırlamıyorsam, destanda Briseis bıçakla kurban ediliyor.

Paris de filmdeki gibi cengâver değil, Priamos'un pek sevmediği bir oğlu. Mitosta, Kral Priamos'un karısı Hekabe, Paris'e hamileyken, "Rüyamda karnımdan alevler çıktı" diyor. Priamos da çocuk doğunca, alıyor, atıyor; Paris zaten çoban. Burada prens olarak çıktı karşımıza, çobanlığına temas edilmedi. Hekabe'de ortalıkta yoktu.

Ölülerin gözlerine sikke konması na ne diyorsunuz?

Onlar sikke falan değil. Sikke yok ki daha, MÖ 6. yüzyılda, yine Anadolu'da, Likya'da çıkacak. Onlar metalden, nodül denir. Mykenai'de de var, ölülerin gözlerine metaller, altından levhalar, hatta maskeler bile koyabiliyorlar. Gözler ve ağız kapatılıyor, ruh bedeni terk etmesin diye. Ama adamlar MÖ 1200'de sikkeden söz ediyorlar, belki de bizimkilerin yanlış çevirisi...

MÖ 7. yüzyılda sikke değişim aracı olarak kullanılmaya başlandıktan sonra, para kavramı, sikke objesi olarak yayıldığı zaman, bir inanç var. Styks Nehri var, cehenneme giden ırmak, bu ırmakta bir kayıkla, öteki dünyaya götürüyor kayıkçı. O zaman ölülerin ağızına bir sikke konuyor, kayıkçıya versin diye. Çok sonra ortaya çıkan bu

inancı da filmde kullanmışlar... Tabii doğru diye bakmamalıyız filme, kurgu, fantazy bunlar. Okumayanlara, tüketim toplumuna hitap eden, para çekmek için yapılmış bir film...

Türkiye Troya'nın tanıtım fırsatını değerlendirebildi mi?

Ona da çok kızdım. Filmin 1. prömiyerinin Çanakkale'de gösterilmesi gerekiyordu. Çanakkale Belediyesi bunu talep etmiş; Warner Bros 650 bin Dolar istemiş. Belediyenin gücü buna yetmez; ama Dışişleri Bakanlığı Tanıtım Fonu, bunu karşılayamaz mıydı? Pazarlığa da girilebilirdi; Avrupa ve Amerika'dan politik, entelektüel sınıftan 50-60 kişi de davet edilirdi. Troia'nın etrafı berbatmış, toz toprak. Ama hızla temizlenebilirdi.

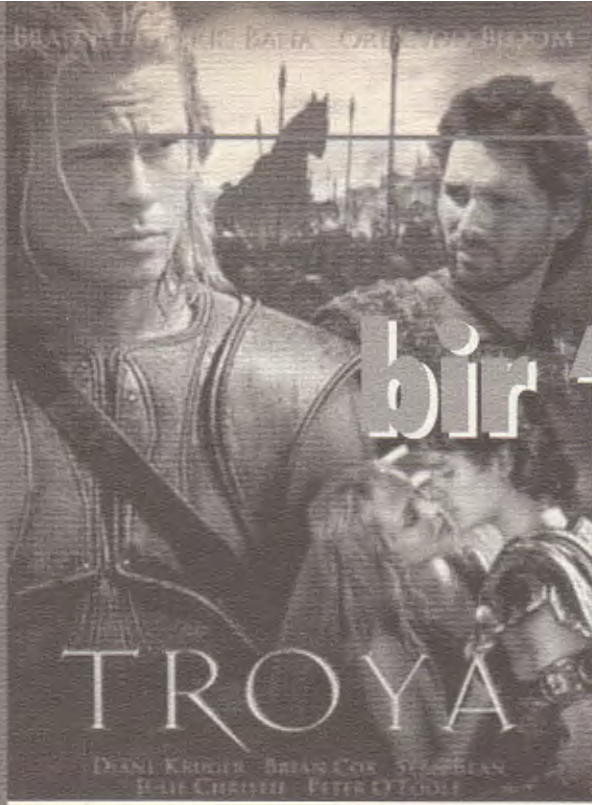
Son olarak söylemek istedikleriniz neler?

Filmin çok beğendiğim bir tarafı var, müzikleri. Ama filmde, bir *Potemkin Zırhlısı*'ndan aldığım zevki alamadım. Ben bu arada, belimdeki rahatsızlıktan dolayı evde kaldığım için, bol bol Troia okudum. Kendimi ona konsantre ettiğim için, iyi oldu görmek... Ama adamların amacı, doğru bilgi vermek değil, tüketim toplumuna, okumayı sevmeyenlere hitap edecek, para getirecek filmler yapmak. Sanıyorum, benim söyleyeceklerimin özeti bu.

Teşekkür ederiz, Sayın Darga.

Akhilleus'u Hektor'u sürüklerken betimleyen bir illüstrasyon.

Hollywood'da bir "Homeros"!

Hollywood tarzı filmlerin anlattıklarının tümü sahtedir. Tek vuruş için planlanır; vurur, anlatacağını anlatır, kâr eder, tükenir. "İnsana ulaşma", "insanla paylaşma", "kalıcılık" gibi amaçları yoktur. Bu arada kültür tarihindeki nice Homeros'lar bu vuruşlar için manca (köpek maması) edilir, edilmiştir.

Ömer Tuncer

Sorular kafamın içinde bir kez daha dönüp duruyor:
- Görüntüde, teknikte, ışıpta, oyunculukta, senaryo tekniğinde yetkinlik, bir filmin "iyi" olması için yeterli midir?

- İyi film nedir?

- "İyi film" ile "sinema sanatı ürünü olarak film" arasındaki ilişki nedir? Dahası, bir ilişki var mıdır?

- Çok izleyici çeken film ille de "iyi film" sayılmalı mıdır?

- Tarihsel bir filmin, tarihsel olguları bozmaya ne denli hakkı vardır?

Filmi izlemişseniz anlamış olmalısınız, Wolfgang Petersen'un *Troy* (*Truva*) filminden söz etmeye çalışıyorum. Sorulardan yazıya yer kalması için kendimi tutmam gerekecek.

Troy'un teknik yetkinliği yerli yerinde, tanıtım çalışmaları da...

Troy'un teknik yetkinliği, bir Hollywood yapımı olarak kuşku götürmüyor. Işığı, görüntü efektleri, uçan kameralar, bilgisayar desteği, fotoğraf kalitesi... Kan!.. Ne bir damla eksik, ne bir damla fazla. İsteğe göre programlanmış günümüz insanının - android mi demeliyim- tam istediği kadar...

Senaryoda, kurguda, Hollywood'un Walt Disney'den bu yana geliştirdiği "izleyici çekme özellikleri": Hızlı anlatım... Kısa çekimler, hızlı kurgu... Sıkılmanıza izin vermeyecek kısa sekanslar...

Oyunculuk... Doğrusu diyecek yok. Matematik bir doğrulukla oturtulmuş... Brad Pitt, çok iyi bir oyuncu değil ama, son yılların modası, gözdesi. Yaşamının en ince ayrıntıları kafamıza kakılıp duran yakışıklı yıldız. Ve onu el üstünde tutan ötekiler... Bir yanda sinemanın büyükleri, Peter O'Toole'un delici mavi bakışları ve yıllar içinden gelen "mih-

rap yerinde" Julie Christie, öte yanda yeniler...

Bildik bir ad, bildik bir tarih, bildik bir öykü... Tarihinin şimdiki döneminde okumaya ara vermiş dünyalının merak ettiği, ama okumaya bir türlü cesaret edemediği koca Homeros Destanı: *Ilyada*.

Neredeyse son bir yıldır, çeşitli biçimlerde karışılığı "ödenerek" yazdırılan gazeteler, avaz avaz bağırtılan televizyonlar, radyolar... Bu yeni Brad Pitt filmini bıkmadan usanmadan "tanıtıyorlar"(!) Tanıtım bütçesi, yapım maliyetini geçmiş olmalı!.. Doğal ki, en yüksek sayıda izleyiciyi çekmek için...

Bitirilmiş, yıldızlanmış, ambalajlanmış ve Göbels'in başlattığı propaganda tekniklerinin 70 yıl sonraki en gelişkinleri kullanılarak "Halkla ilişkiler"i yapılmış, tanıtılmış, piyasa talebi oluşturulmuş. E, bundan iyisi can sağlığı... İzleyici de eşek değil ya... Gidip izliyor tabii... Yani film para kazanıyor. Öyle görünüyor ki, kazanacak da...

Walt Disney'le başlayan ticari film üretme anlayışı

Peki yıllar içinde geleceğe kalacak mı? Sinema tarihindeki başka filmlere bakarsak, bugün hâlâ izleyici karşısına utanmadan çıkarılabilen filmlerin ilk yapım yıllarında bu denli tecimsel başarı kazanmadıklarını, dahası, kimisinin yapımcısını iflasa sürükleyecek denli başarısızlığa uğradığını görüyoruz.

İşte Orson Welles'in *Citizen Kane*'i... *Yurttaş Kane* sinema tarihinin miladıdır. Kendinden önce gelen arkaik dili aşmış ilk filmidir. Belki yeni bir buluş yoktur, kullandığı anlatım öğelerinin büyük çoğunluğu kendinden önce kullanılmıştır, ama onları yeni bir sentezle birleştirmiş ve yeni bir sinema dili oluşturmayı başarmıştır. Kane sonrası sinema, Kane diliyle konuşur. Yapılmasından bugüne 63 yıl

geçmiş olmasına karşın, televizyon kanallarında, film festivallerinde, özel gösterimlerde hâlâ gösterilmektedir; izleyicisi hep olmuştur.

1941 yılında yapıldı ve tanıtımı o yıllara göre çok başarılıydı. Buna karşın koca bir gişe başarısızlığı ile karşı karşıya kaldı; sinema dahisi yönetmenin yıllarca yeni film çekebilmek için oyunculuk yapmak zorunda kalmasına, şansını Avrupa'da denemesine yol açtı.

Chaplin filmleri de ilginçtir. 1910'lardan 1940'daki *The Great Dictator* (Büyük Diktatör) filmine değin büyük bir başarıyla izlenmektedir. Ama gişe başarısı için yapıldığı anlaşılan *Monsieur Verdoux* (1947), *Limelight* (Sahne Işıkları, 1952), *King in New York* (New York'da bir Kral, 1957) ve *A Countess from Hong Kong* (Hong Konglu Kontes, 1967) aynı kalıcılığı yakalayamadı.

Sinema tarihinde hem belli oranda gişe başarısı, hem de kalıcılığı yakalayabilen filmler olmuştur. İtalyan Yeni Gerçekçiliği, Fransız Yeni Dalgası, gerçeküstücü sinemanın ustası Luis Bunuel'in kimi filmleri böyledir. Ancak bu filmler, tecimselliği önde tutan bir yapıda değildir. Yaşamakta olan kültür, kendiliğinden sinemayla sokaktaki insanın aynı noktada çakışmasını doğurmuştur. Sinema, yaşamakta olan kültüre yönelmiştir.

Amerikan Sineması (Hollywood), Walt Disney'le başlayan tecimsel film üretme çabasını, gelişen "Halkla İlişkiler" bilim(!)iyle iç içe yeni alanlara yönelmiş; sermaye politikalarına koşut, kendi izleyicisini kendi denetimi altında yetiştirmiştir. Bu tutum, "boş-kafa" tüketici oluşturmaya yaradığı için, büyük sermayenin de katkısı, desteği, dahası isteği üzerine oluşmuştur. ABD devlet yönetimi ile Hollywood'a verilen destek sonucunda sokaktaki insanın konu edilmesi engellenmiş; sinema, bir yandan kendi yetiştirdiği "boş-kafa" izleyiciye yönelik filmleri yapmak üzere örgütlenirken, öte yandan bu izleyiciyi sermayeye en uygun gelecek biçimde "tüketici" olarak yetiştirmiştir. Hollywood, bugünkü tutumuyla, canlı, kalıcı sine-

ma yapıtları değil, bilimkurgu çağına(!) uygun, yapay, sinema benzeri, yetkin ama cansız androidler üretmektedir. Gerçek sinemanın savaşı mı, bütün sanatlarda olduğu gibi, kâr ölçütünün artık olmayacağı gelecek kuşaklara, canlı, sağlıklı sinema sanatını aktarma çabasıdır.

Hollywood film sanayisi sanat değil, "meta" üretiyor

Her sinema yapıtının kendi başına bağımsız bir kişiliği vardır. Bu kişilik, yönetmenin canlılığını taşır, yaşantılarını aktarır. Üretim teknolojileriyle, belirli çözümlerle üretilen, dizgeye gelen bir şey değildir. Her gerçek sinema yapıtı, bütünüyle kendine özgü sorunlardan oluşur, bunların tek tek büyük bir sabırla çözülmesi gerekir. Bu çok öznel sorunlar, standartlaşmış çözümleri üretmekte olan bir dizge tarafından değil, anlatma isteğine uygun olarak, yalnızca yaratıcının kendisi tarafından çözülebilir. Belki bir sanayi dalının üretimleri gibi hatasız, eksiksiz olmaz ama, sinema "yapıt"ını oluşturan bunlardır. Geleceğe taşınabilecek ürünler de ancak böyle bir ortamda doğar.

Hollywood'dan dünyaya yayılan sinema sanayisi(!), yeni Hitchcock'lar yaratmaya izin vermez; Hitchcock'ların özgür anlatım olanağı bulmasını istemez. Bu yüzden de artık Hollywood tarzı filmlerin yönetmenlerinin adını bilmemize gerek kalmamıştır. Bizimle paylaşacakları bir şey yoktur, yalnızca bize anlatacakları ve karşılığında geçimlerini sağlayacakları "şey"ler oluştururlar.

Anlattıklarının tümü sahtedir. Tek vuruş için planlanır, vurur; anlatacığını anlatır, kâr eder, tükenir. "İnsana ulaşma", "insanla paylaşma", "kalıcılık" gibi amaçları yoktur. Kültür tarihindeki nice Homeros'lar bu vuruşlar için manca (köpek maması) edilir, edilmiştir. Bugün Hollywood'un üretimi, hızla tüketilip yenilerine gerekseme duyuracak ve gelir akışını sürekli kılacak "meta" üretimidir.

3200 yıl önce "Yunan ulusu" var mıydı?

İşte bu nedenle Troy filminde,

Homeros'un *Ilyada'sı* da, tarihsel gerçekler de sapırılmıştır. 3200 yıl önceki olaylar bugünkü toplumsal değerlerle ölçülmeye, bugünkü değerlerle anlaşılmaya çalışılmaktadır. Akhalar, bugünün Yunanlılar'ı gibi gösterilmeye çalışılmakta ve savaş, yurt sevgisi(!) ile "bir başka ülkede" yurtları için savaşan kahramanlar izlenimi oluşturmak üzere anlatılmakta, "yurt sevgisi" ve "Yunan ulusu" sözleri, bastıra bastıra vurgulanmakta, yinelenmektedir.

Günümüzde dünya kültürü, ulusların yok olma sürecini yaşamaktadır. Oysa Troy filminin sürükleyici-

Filmten bir sahne: Paris ile Helena Troia'ya giriyorlar.

liği altına saklanan, bu dünyada binlerce yıldır ulusların var olduğu, insanların vatan sevgisi ve vatana hizmet isteğiyle yaşadığı duygusudur. Daha önemlisi, başka ulusların topraklarında da kendi ulusunun çıkarlarını arayanların "yurtseverler olduğu(!)" duygusunun yaratılmasıdır.

Dikkat edilirse bu filmle de sermaye sineması, ABD aracılığıyla uygulamakta olduğu politikaları desteklemek için "halkla ilişkiler"ini(!) uygulamaktadır. Bunun ayırıcına varmak o denli zor değildir; yeter ki Hollywood sinema sanayisinin oluşturmaya çalıştığı illüzyondan kurtulalım.

Troia Savaşı'nın yapıldığı varsayılan MÖ 1250 yıllarına dikkatlice baktarsak, Hellenistan'da ve Anadolu'da tek tek kent devletleri görürüz. Hellen kentlerinde yaşayanlar "ulus" değildir; hele filmde gösterildiği gibi birleşmiş "Yunan ulusu" hiç değildir. Kültürleri birbirinden farklı olan Akhalar'dır. Her birinin birbirinden ayrı ve akraba bile olsalar zaman zaman birbirleriyle savaşmakta

olan kralları vardır. Yönetilenler ise ya krala akraba, kral yakını, yani aristokrat ya da köledir.

Dünya kültürüne ulus bilinci, "ulus" kavramıyla birlikte yaklaşık 3000 yıl sonra girecektir. Troia Savaşı'nın olduğu dönemde savaşlar tutsak edinmek ve zenginlikleri ulus adına değil, kral adına ele geçirmek için yapılır. Savaşanlar kralların kullarıdır. Kral da Tanrı adına insanları kolayca ölüme sürme yetkisine ve hakkına sahiptir. Yani Troia Savaşı, Anadolu'yu ele geçirmek ve zenginliklerini sömürmek için birleşmiş Akha krallarının çıkar saldırısı, karşılık olarak da Anadolu'nun köle olmamak için kendini savunmasıdır.

Homeros'un *Ilyada*'sında bunu açıkça görebiliriz. Troia savunmasında filmde görüldüğü gibi yalnız Troialılar değil; bütün Anadolulular, Amazonlar'dan Likyalılar'a, Frigyalılar'dan Trakyalılar'a, görev almıştır.

Homeros'un *Ilyada*'sına aykırı kimi noktalar

Ilyada'ya aykırı pek çok şey var filmde. Önce, Tanrılar neden devre dışı kalmış anlaşılamıyor. Böylece pek çok olay havada kalıyor: Savaş becerisi hiç olmayan Paris'in, Akhilleus'u, hem de tam topuğundan vurması yalnızca bir rastlantı mıdır? Akhilleus'un *Ilyada*'ya göre çok daha önce, surlar üzerinden Paris'in attığı okla ölmesi gerekmiyor mu? Neden tahta atla kente girenler arasında? Ve neden daha sonra, Troia yakılıp yıkıldığında, tam kazanmışken ölüyor?

Filmde görünen tek Tanrı Akhilleus'un anası Tanrıça Thetis'tir. Onun da bir Tanrıça olduğu anlaşılmaz. Bu durumda Thetis, yalnızca herhangi bir ana olarak kalır. Oysa *Ilyada*'da oğlu ile arasında, gerçekten Tanrıçalara yakışacak ana-oğul ilişkisi vardır.

Dostunu öldürmesi ve savaş elbiselerini almasıyla Akhilleus'un Hek-

Akhilleus'un karşısına çıkmaya hazırlanan Hektor'un karısı Andromakhe ve oğluyla vedalaşmasını betimleyen bir illüstrasyon.

tor'a karşı gazabı, onun kişiliğinde altı çizilen zorbalığın göstergesidir. Akhilleus'un anası Thetis'ten yardım istemesi, el sanatlarının büyük ustası demirci Tanrı Hephaistos'un onun için yaptığı o inanılmaz canlı kalkan; öyküden neredeyse kopartılmış, atılmıştır. Akhilleus'un zorbalığı, Briseis'le aşk ilişkisiyle örtülmüş, Hollywood tarzı bir aşka dönüştürülmeye çalışılmıştır. Duygusallığın gücünü artırmak için olmalı; güzel carie Troia kral soylu olarak sunulmuştur.

Ancak yalnızca bu değil, *Ilyada*'yı *Ilyada* yapan bütün insanca ilişkiler tırpanlanmış, yok edilmiştir. Ne Priamos'la karısı Hekabe'nin oğulları ile arasındaki ilişki, ne de Hektor'la karısı Andromakhe arasındaki sevgi, Homeros'a yakışacak sıcaklıkta ortaya çıkarılmıştır.

Troy filminin izleyiciden esirgediği ve *Ilyada*'nın dünyanın ilk aşk şiiri sayılan bu ünlü bölümünü buraya almak iyi olacak. Hektor, öleceği kavgaya girmek üzere Akhilleus'un karşısına çıkmaya gitmektedir. Andromakhe, kocasına, bu durumdaki bir kadın bugün nasıl seslenirse, tam 3250 yıl önce, öyle sesleniyor:

"Ah kocacığım, bu hırs yiyecek seni,/ yavruna, talihsiz karına hiç acıman yok,/ dul kalmama biliyorsun az gün var,/ Akha'lar üstüne saldırıp öldürecekler seni./ Sensiz kalmaktansa toprak yutsun beni./ Benim senden başka dayanağım yok Hektor,/ alıp götürdüğü zaman ölüm seni/ yalnız

acılar kalacak bana./ Ne babam var benim ne ulu anam.../ Sen bana bir babasın Hektor,/ ulu anamsın benim kardeşimsin,/ arkadaşısın sıcak döşegimin./ Burada, kalede kal acı bana,/ yetim koma yavrumuzu, karını dul koma" (Çev. Azra Erhat, A.Kadir)

Homeros'un, yerli yerinde ve uygun bir duyarlıkla Priamos'un Akhilleus'tan oğlunun cenazesini isteme konuşması, salya sümük yal-

varmaya dönüştürülmüştür. Üstelik Akha Orduları'nın içinden nasıl geçip geldiğini, yalnızca oraları çok iyi bilmesiyle açıklayarak!..

Efsaneye göre, Troia'nın yıkılmasında, Aineias dışında bütün erkeklerin ölmüş olması gerekir. Yalnızca bazı kadınlar kalır; onlar da savaş tutsağı, yani köle ve carie olacaklardır. Ama Hollywood'un "happy-end" kaygısı burada da görülmekte, kimilerinin efsanede hiç olmayan gizli bir tünelle kaçmaları sağlanmaktadır. Paris neden o ana değin hiç ortalarda olmayan Aineias'a, Troya'nın krallık kılıcını vermektedir? Üstelik öyküde böyle yapay bir kılıç da yoktur. Öyküyü bütünleyebilmek için, ortadan kaldırılan Tanrıların yerine bu kılıcın konmuş olduğu anlaşıyor.

Özgün öyküye göre Aineias'ın babası, Troia kral soyundandır. Anası, Sevişme Tanrıçası Aphrodite'dir ve Aineias, Tanrılar tarafından Troia kral soyunu sürdürmekle görevlendirilmiştir. Virgilius'un *Aineias Destanı*'na göre, Troia'nın yıkılmasından sonra gidip Roma'yı kuracaktır.

Öykü, insanın derinliklerine dalan Homeros Destanı olmaktan çıkarılmış, yüzeysel bir aksiyon filmine dönüştürülmüştür. Bu, *Ilyada*'nın başına ilk kez gelmiyor. Daha önce de Anadolu'yu gereğinden fazla savunduğundan olmalı, zorba Hellenlerce de bozulduğu söylenir. Zorbalar dünyanın her döneminde "yaşayan kültür"den korkuyorlar anlaşılan!..

E-posta: imece@tr.net

Geçmişten günümüze Anadolu köpekleri

Köpek, günümüzden 10- 15 binyıl önce ilk evcilleştirilen hayvan türüdür. İnsanlar yemek artıklarını ve av hayvanlarının kemiklerini yaşadıkları yerlerin etraflarına bırakmışlar, köpekler de bunlardan faydalanmak için oralara kadar sokulmuş ve yavaş yavaş insana alışmıştır. Köpek, evcilleştirildiği tarihten bu yana her zaman insanın en yakınında yer almış, ailenin içinden bir birey olarak görülmüş ve tarih boyunca bu konumu değişmeden günümüze kadar gelmiştir.

Doç. Dr. Vedat Onar

İÜ Veteriner Fakültesi Anatomi Anabilim Dalı Osteoarkeoloji Laboratuvarı

Prof. Dr. Oktay Belli

İÜ Edebiyat Fak. Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı ve Avrasya Arkeoloji Enst. MÜD.

Köpek, günümüzden 10-15 binyıl önce ilk evcilleştirilen hayvan türü olarak kabul edilir (1, 2). Bu evcilleştirilme süreci içerisinde, insanların yemek artıklarını ve av hayvanlarının kemiklerini yaşadıkları yerlerin etraflarına bıraktığı, köpeklerin de bunlardan faydalanmak için buralara kadar sokulmuş ve yavaş yavaş insana alışmış olduğu düşünülmektedir (2). Evcilleştirildiği tarihten bu yana, köpekler her zaman insanın en yakınında yer almış, ailenin içinden bir birey olarak görülmüş ve tarih boyunca da bu konumu değişmeden günümüze kadar gelmiştir.

Köpek, evcilleştirme süresi içerisinde ilk düşünülen hayvanlardan biridir. Öyle ki, onun sadakati ve insanlarla ilişkisinin hem sosyal, hem de ekonomik boyutta düşünülmesi gerekir. İnsan topluluklarının oluşturduğu yerleşimlerde ve çevresinde, bir üyesi olarak görüldüğü topluma karşı kendi görevlerini üstün bir başarıyla yerine getirme azmi, hem geçmişte hem de günümüzde köpeği insanın ayrılmaz bir partneri yapmıştır.

İnsan-köpek ilişkisinin başlangıcı

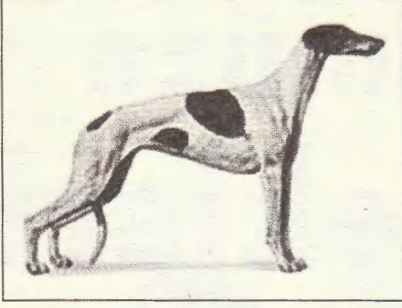
Tarihsel gelişim süresi boyunca geçinme kültüründe ortaya çıkan farklılıklar, insanları farklı alanlara yönlendirmiştir. Mesolitik Çağ'da, insan topluluklarındaki geçinme kültüründe avcılık önemli bir yere sahip olmuştur (3). Zaman içerisinde kullanılan silahların değişimi sonucu, avcılık sistemi de değişikliğe uğramış ve bir av partneri olarak evcil köpek yaygın olarak kullanılmaya baş-

lamıştır (4).

Neolitik Çağ'da ise koyun, keçi ve sığır yetiştiriciliğine dayalı bir tarım ekonomisi hâkim olmuştur. Bu ekonomide de köpekler önemli roller üstlenmişlerdir (3). Böylece köpek ile insan arasında, daha sonra evcilleştirilen diğer hayvan türlerinden çok farklı yönde bir ilişki gelişmiştir (5, 6). Köpek dışında kalan diğer hayvanlar etleri için evcilleştirilirken, eti ve derisi pek kullanılmayan köpek, üstün koku alma yeteneği ile insan emri ve denetimi altında avcılık ve bekçilik görevlerini üstlenmiştir (7). İnsanlar, Neolitik Çağ'da ve daha sonraki devirlerde hayvan sürülerinin kontrol altına alınması ve idaresi ile gözle izlenemeyen hayvanların ormandaki yerlerinin saptanmasında köpektan ve onun gelişmiş koku alma özelliğinden yararlanmıştır. Av köpeklerine yiyecek olarak, ele geçirdikleri hayvanların taze et ve kemikleri verilmiştir. Neolitik Çağ'da köpeğin evcilleştirilmesiyle başlayan insan-köpek ilişkisi, toplumlarda her geçen gün daha karmaşık bir hale gelerek günümüze kadar ulaşmıştır.

Kazılarda bulunan evcil köpek iskeletleri

Yakın Doğu'da insanla beraber gömülmüş bir köpek yavrusuna rastlanması, yine erken devirlerde köpeklerin avcılık ve bekçilik dışında evlerde pet hayvanı olarak da yetiştirildiğinin bir kanıtı olarak kabul edilmiştir (8). Fakat insanların köpeklerden faydalanmaları dışında hangi ırk köpek-

Greyhound, temel köpek ırklarının en eskisi olarak kabul edilir.

ler ile ilişkide oldukları sorusu gitkice önem kazanmaktadır.

Köpek ırkları ele alındığında Greyhound, temel ırkların en eskisi olarak kabul edilmiştir. Bu köpekler dar bir baş, zayıf bir gövde ve uzun bacaklara sahip olup, Eskiçağ'da Mısır'da oldukça yaygın olarak yetiştirilmiştir (3).

Köpek ırklarını fonksiyonları ve kalitelerine göre kayıtlayan ve köpek ırklarını ilk sistematikleştiren insanların Romalılar olduğu öne sürülmektedir. Romalılar ayrıca, seleksiyonda sadece köpeğin görüntüsünün değil, yetenek ve davranışlarının da etkili olduğunu fark etmiştir (3). Şimdiki haliyle evcil köpeğe ait ilk bulgunun Almanya Oberkassel'deki Paleolitik Dönem sonlarına ait bir mezardan çıkan küçük bir mandibula (alt çene kemiği) olduğu belirtilmiş (9), bunun da 14 binyıl öncesine tarihlendiği öne sürülmüştür.

Anadolu'da ise kutsal anlamda ilk köpek iskeletini, Değirmen-tepe'de yapılan kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkarılan ve MÖ 5. binyıla tarihlendirilen bir köpek gömüsü oluşturmaktadır (10). MÖ 1. binyılın başlarında küçükbaş hayvan besiciliğinin yaygın olduğu topluluklarda, insan-köpek ilişkileri çok daha farklı bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde köpeklerin küçükbaş hayvan sürülerini korumaları ve düzenlenen avlara katılmaları, onları neredeyse ailelerin bir bireyi haline ge-

tirmiştir. Kafkasya ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nde yapılan arkeolojik kazılarda, insanlarla birlikte gömülen köpeklere de rastlanmıştır (13, 14). Ancak bunların sayısı çok azdır.

Daha sonraki yıllarda devam eden kazı çalışmaları sonucunda ise, tarihsel gelişim süresi içerisinde insan-köpek ilişkisinin boyutunun ne şekilde olduğu Van-Yoncatepe buluntularıyla daha iyi anlaşılmaya başlamıştır. Prof. Dr. Oktay Belli başkanlığındaki ekip tarafından yürütülen kazı çalışmaları ile Erken Demir Çağ Dönemi'ne ait (MÖ 1. binyıl başları) insanla birlikte gömülmüş çok sayıda köpek iskeleti gün ışığına çıkarılmıştır. Ortaya çıkarılan çok sayıdaki köpek iskeleti, şu anda Anadolu'nun en büyük iskelet grubunu oluşturmaktadır. Çıkarılan iskeletlerin değerlendirilmesinde, bölgenin Eskiçağ'daki durumunun da bilinmesinin ayrıca bir önemi olduğunu düşünmekteyiz. Yoncatepe'nin hemen doğusunda yükselen 3200 m yüksekliğindeki Ereğ Dağı ve yakın çevresinin oldukça zengin su kaynaklarına ve sık orman örtüsüne sahip olduğu, bu yüzden av hayvanlarından yana da çok zengin olduğu ve burada yaşayan topluluklarda avcılıkla hayvancılığın yoğun şekilde yapıldığı bilinmektedir (11, 12, 13, 14, 15). Hayvancılığın ve avcılığın yaşamsal öneme sahip olduğu toplumlarda, köpeğe düşen rolün de büyüklüğü gözden uzak tutulmamalıdır.

Aynı mezara girecek kadar...

Ortaya çıkarılan köpek iskeletlerinin İÜ Veteriner Fakültesi Anatomi Anabilim Dalı bünyesinde kurulan Osteoarkeoloji Laboratuvarı'nda titiz incelenmesi sonucu çok önemli bilgiler ortaya konmuştur (16). Ele geçen iskeletlerin büyük çoğunluğunun erkek hayvanlara ait oluşu; erkeklerin daha iri cüsseli ve güçlü oluşları ile doğum, emzirme vs. gibi dişi hayvanlara özgü fizyolojik olayları göstermeyip, sürü sahiplerine daha uzun süre, sorunsuz ve ekonomik hizmet vermeleri ile izah edilebileceği düşünülmektedir. Bu toplumda köpeğin insan ile daha çok ekonomik bir ilişki içerisinde bulunduğu ve pet hayvanı olarak yetiştirilmediği, köpeklere kutsal bir anlam verilmediği ya da herhangi bir amaçla kurban edildikleride ileri sürülebilir.

MÖ 9. yüzyılın son çeyreğinde Urartu Krallığı ve Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki çeşitli toplulukların dinsel inanç, Tanrı, Tanrıça ve kült törenleri konusunda bilgi veren çivi-yazılı Kaya Kapıları, Van Ovası'nda bulunmaktadır. Bu nişlere Urartular "Haldi Kapısı", günümüzde de bölge halkı "Kaya Kapısı" adını vermektedir. Urartu Tanrı ve Tanrıçalarının bir sıra düzen içinde yazıldıkları Kaya Kapısı'ndaki çiviyazısından öğrendiğimize göre, Eskiçağ'da Tanrı ve Tanrıçalara yalnızca büyükbaş ve küçükbaş hayvan kurban edilmekteydi (17).

Geçmişte Erken Demir Çağ toplumlarında aradaki bağ o kadar güçlü şekillenmiştir ki, köpekler tıpkı aile bireyleri gibi insanla birlikte aynı mezara gömülmekteydiler.

Hatta köpekler çok büyük bir özenle mezara yerleştirilmekteydi; bunun en iyi örneğini Van-Yoncatepe M5 mezarındaki köpek iskeleti bulgusu vermektedir (13, 14, 15,

Van-Yoncatepe'de insanla birlikte gömüğü yapılan köpeklerin bulunduğu mezar.

16). Prof .Dr. Oktay Belli başkanlığındaki bir ekip tarafından yapılan kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan, büyük bir küp parçası üzerine yerleştirilmiş in-situ köpek iskeleti bunun en iyi örneğini oluşturmaktaydı. Günümüzde aynı evi paylaştığımız köpeklerle acaba bu değeri verebiliyor muyuz? İslam dininin gelmesiyle birlikte aynı mezara gömünün ortadan kalktığı, ancak günümüzde sınırlı da olsa ayrı mezar şeklinde gereken özenin verildiğine inanmaktayız.

Geçmişte hem bekçilik, hem de avcılıkta yarar sağlayan köpekler, tüm bu işlevleri yerine getirirken, insanın yanında değişmez bir dost olarak da kalabilmişlerdir; bu durum yiyecek verilmesinden daha ziyade, sevginin ve bağlılığın bir göstergesi olarak kabul edilmelidir. Günümüzde de böyle değil midir? On-

lar için her şeyden önemli olan sevgi ve şefkattir. Yalnızca başını okşamamız bile, açlıklarını bir anda unutturur. Karşılıksız sevginin değişmez örneklerinden biri de köpeklerinki değil mi? Tüm bunlar inanıyoruz ki, insan sevgisinin temelinde yatmaktadır.

17. yüzyılın ortalarında bile, köpeklerin toplumda önemli bir yere sahip oldukları, ünlü Türk gezgini Evliya Çelebi'nin anlatımında vardır. Güneydoğu Anadolu'daki Sincar Dağı yöresindeki toplumlarda, ünlü gezginin anlatımıyla yeni doğan bir çocuğa ilk olarak köpek sütü verilmekte, biri ölünce kefenlere köpek yünü koyulmaktaydı; bütün bunlar köpeğin onlar için değişmez bir aile ferdi olduğunu göstermektedir. Günümüzde köpekleri toplumumuzdan soyutlamamız ve gereken ilgiyi göstermememizin, sadece onların

değil bizlerin de soyutlanmasına yol açacağı; böylece toplum ilişkilerimizin de farklı bir yöne kayacağı kaçınılmaz bir gerçektir.

NOT

Geçen sayımızda tanıtımına yer verdiğimiz Osteoarkoloji Müzesi ve Laboratuvarı'nın web sayfası açılmıştır, adresi aşağıdaki gibidir:

<http://www.istanbul.edu.tr/fakulteler/veterin/osteo/osteo.htm>

KAYNAKLAR

- 1) M. Crosby, World Encyclopedia of Dogs, First Published, Octopus Book Limited, 59 Grosvenor Street, London, 1977.
- 2) N. Erk, Veteriner Tarihi, Ank. Üniv. Veteriner Fak. Yayınları: 352, Ders Kitabı: 251, Ankara, 1978, s.1-2.
- 3) H. E. Evans ve G. C. Christensen, Miller's Anatomy of the dog, Chapter 1, The Skeletal System (Skull), 3rd ed. Philadelphia: Saunders Co, 1993, ss.6-49.
- 4) J. Clutton-Brock, The Origin of the Dog, In Science in Archaeology, Revised and Enlarged Ed., Brathwell D, Higgs E (ed.), Praeger Publication, New York, 1970.
- 5) M. Harris, Culture, People, Nature, An Introduction to General Anthropology, 6th Ed. Harper Collins College Publishers, University of Florida, USA, 1993.
- 6) P. L. Stein ve B. M. Rowe, Physical Anthropology, 5th ed. McGraw-Hill Inc, New York, USA, 1993.
- 7) D. T. Price ve G. Feinman, Images of the Past. Mayfield Publishing Co. Mountain View, University of Wisconsin, USA, 1993.
- 8) W. A. Turnbaugh, R. Jurmain, H. Nelson, L. Kilgare, Understanding Physical Anthropology and Archeology, 5th ed. West Publishing Co. Minneapolis, St. Paul, USA, 1993.
- 9) G. Nabis, Der älteste Haushund lebte vor 14,000 Jahren. Umschau, 19: 610, 1979.
- 10) U. Esin, Salvage excavations at Degirmentepe (Malatya), In Istanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey (1932-2000), O. Belli (ed.), No. 4285, Istanbul University Rectorate Publication: Istanbul, 2001.
- 11) A. Erzen, Doğu Anadolu ve Urartular (Eastern Anatolia and Urartians), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XX. Dizi- Sa. 8b, 1992.
- 12) O. Belli, An Early Iron Age Cemetery in the Van Region: Ernis-Evdiştepe, In Istanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey (1932-2000), O. Belli (ed.), No. 4285, Istanbul University Rectorate Publication: Istanbul, 2001.
- 13) O. Belli, E. Konyar, Excavations of Van-Yoncatepe Fortress and Necropolis (1997-1999), In Istanbul University's Contributions to Archaeology in Turkey (1932-2000), O. Belli (ed.), No. 4285, Istanbul University Rectorate Publication: Istanbul, 2001a.
- 14) O. Belli, E. Konyar, Excavations at Van-Yoncatepe fortress and necropolis, Journal of the Institute of Archaeology of Tel Aviv University 28: 169-219, 2001b. O. Belli, E. Konyar, Early Iron Age Fortresses and Necropolises in East Anatolia, Archaeology and Art Publications: Istanbul, 2003.
- 15) O. Belli, V. Onar, Yoncatepe: Iron Age, ArkeoAtlas 2, 2003, s.148-149.
- 16) V. Onar, A. Armutak, O. Belli, E. Konyar, Skeletal remains of dogs unearthed from the Van-Yoncatepe Necropolises, International Journal of Osteoarchaeology 12, 2002, s.317-334.
- 17) O. Belli, The Anzaf Fortresses and Gods of Urartu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999.

Van-Yoncatepe M5 mezarındaki köpek iskeleti.

M5 mezarı köpeği tahmini ebatları.

Ludwig Feuerbach

Marx'ın Feuerbach üzerine tezleri, özellikle 11.'si çok ünlüdür: "Filozoflar dünyayı türlü biçimlerde yorumlamakla yetindiler, mesele onu değiştirmektir" 1845 yılında, yani Marx'ın henüz oldukça gençken kaleme aldığı bu tezleri, çırağın ustasına başkaldırışı olarak da değerlendirebiliriz. Bilindiği gibi üniversite yıllarında sol-Hegelci olan Marx, bir diğer büyük Alman filozo-

Ne de olsa ustası...

fu Feuerbach'ın özellikle dinsel düşünceye karşı keskin eleştirileriyle tanıştığında Feuerbachçı olmuştur. Hatta bir makalesinde "hepimiz bir gecede Feuerbachçı olmuştuk" diye yazar. Marx kısa süre içinde Feuerbach'ın idealizminin farkına varır, sınırlılıklarını görür; Feuerbach'a getirdiği eleştiriler, onun kendi kuramını oluşturmada en önemli kilometre taşlarından biridir.

Marx, Feuerbach'ı eleştirdiği eserinde, 11. Tez'in gerekçelerinden biri sayılabilecek şu eleştiriyi yapar:

"Feuerbach, üç büyük keşfi -hücrenin keşfini, enerjinin dönüşümünün keşfini ve Darwin'in adıyla anılan evrim teorisinin keşfini- kendi zamanında görmüştü. Ama köyde yalnız başına oturan filozof, o dönemde bilginlerin dahi, ya henüz kabul etmedikleri, ya da yeterince yararlanamadıkları keşiflerin değerini takdir edecek kadar bilimin ilerlemelerini nasıl izleyebilirdi?"

Ama, ya eski ustaya saygıda kusur etmeme kaygısından, ya da her olgunun maddi temelini bulma tutkusundan olacak şu satırları da eklemiştir Marx:

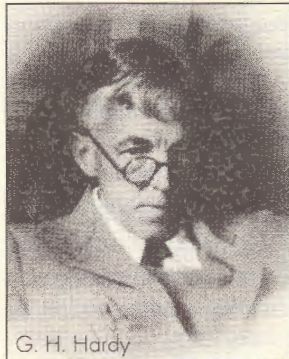
"Bunun suçu, sadece, felsefe kürsülerini, kılı kırk yaran cinsten pek ince ve karışık kafalara kaptırırken, hepsine yüz gömlek üstün olan Feuerbach'ı, kırdı oturmaya ve küçük bir köyde kabuk bağlamaya mecbur eden Almanya'nın acınacak şartlarıydı. Demek ki, Fransız maddeciliğinde tek taraflı olan her şeyi eleyen ve artık mümkün hale gelen tarihi tabiat görüşüne varamadıysa, bunun kabahati, Feuerbach'ta değildir."

Marx, ustasını kurtarmaya çalışıyor ama, bir yandan da koca filozofu içinde bulunduğu şartları "değiştiremeyen" bir "yorumcu" düzeyine düşürmüyor mu?

(Kaynak: K. Marx - F. Engels, *Felsefe İncelemeleri*, Doğan Yayınevi, Ankara, 1974.)

Hardy hayatını garanti altına alıyor!

Fermat'ın Son Teoremi, bilindiği gibi, 300 yıllık uğraştan sonra, 10 yıl kadar önce Andrew Wiles tarafından kanıtlanmıştı. Bu teoremin ünü, sadece, yüzlerce yıldır dünyanın en ünlü matematikçilerini hüsrana uğratmasından gelmez. İlginç bir de öyküsü vardır. "Amatörlerin Prensi" lakaplı Fermat, bir kâğıda bu teoremi yazmış ve yanına da bir not eklemiştir: "Bu teoremin çok güzel bir kanıtını buldum, ama yerim olmadığı için buraya yazamıyorum". Çözüm ise Fermat'dan kalan başka hiçbir yazıda bulunamamıştır. İşte bu not, Fermat'ın dünyanın bütün matematikçilerine bir meydan okuması ve mirası olarak kabul edilmiştir. Fermat çözümü, ama onlar çözemiyorlar!

G. H. Hardy

Bu öykü bilindir; biz şimdi bir başka esprili öyküye geçelim. Ünlü matematikçi G. H. Hardy, kendi kendine, başka hangi mirasın (Fermat'ın kastediliyor) bu denli rahatsız edici olabileceğini sormuş ve bir kurgu

tasarlamış. Hardy'nin bir fobisi varmış, uzun deniz yolculuklarından çok korkmuş. Eğer böyle bir yolculuk yapması gerekirse, bir meslektaşına şöyle bir telgraf çekmeyi tasarlamış: "Riemann Hipotezi'ni çözdüm stop. Ayrıntıları dönünce vereceğim stop".

Riemann Hipotezi de 19. yüzyıldan beri matematikçilerin başına bela olmuş ünlü bir problemdir. Hardy bu durumda Tanrı'nın asla boğulmasına izin vermeyeceğini, çünkü Fermat'ın kine benzer ikinci bir korkunç hayaletin ortaya çıkıp matematikçilerin hayatını kurtarmasına razı olmayacağını düşünürmüş. Hardy, aklı sıra hayatını garanti altına alıyor. Matematikçiler, sanılanın aksine, çok saf insanlardır!

(Kaynak: Simon Singh, *Fermat'ın Son Teoremi*, Çev. S. Yücesoy, Pan Yayıncılık, 2001)

Fermat

Burası Ay yüzeyi değil!

1972 yılında biyolog Arthur Westing ile zoolog E. Pfeiffer, henüz savaş sürerken, ABD'nin Vietnam'da neden olduğu çevresel yıkım ile ilgili bir rapor hazırlarlar. *Scientific American* dergisinin Mayıs 1972 tarihli nüshasında yer alan rapora göre, Vietnam'ın bazı bölgelerinin havadan görünümü Ay'inkine benzer; yani bombalamalar sonucu oluşan kraterlerle doludur. İşte rapordan bazı parçalar:

"1965-1971 arasında Amerikan askeri güçleri Hindicini'nde 13 milyon ton cephane patlattılar. Bu toplamda Hiroşima'ya atılan atom bombasının 450 katı bir enerjiye eşit. Hektar başına 71 kilo, kişi başına da 292 kilo patlayıcı düşmesi anlamına

geliyor bu rakam. Bu demektir ki, 7 yıl boyunca saniyede ortalama 59 kilo patlama gerçekleştirilmiş."

"Saygon'un kuzeybatısında eskiden her zaman yeşil sert ağaçlı orman alanı ihtiva eden düz ve yüksek arazide pek çok krateri yakından gördük. Bu bölgede çok fazla krater vardı; her 30 metrede en az bir adet. Her krater 6-12 metre genişliğinde ve 6 metre derinliğindeydi."

"1965'ten 1971'e bombardımanlar sonucu Hindicini'nde 423 bin hektar alanı kapsayan 26 milyon kadar kraterin açılarak toplam 2,6 milyar metreküp toprağın yer değiştirdiğini tahmin ediyoruz."

ABD Ordusu Vietnam'da çoğu sivil 1 milyon 100 binden fazla insan öl-

dürdü. Öldürülenlerin 350 bini çocuktü. ABD de çoğu yoksul ailelerden gelme 60 bin asker kaybetti. Sonuçta tüm vahşetlerine karşın ABD'liler Vietnam'dan geldikleri gibi gitmek zorunda kaldılar. Benzer bir tabloyu bugün Irak'ta görmekteyiz. ABD açısından sonuç yine farklı olmayacak.

70'li yılların ünlü bir sloganı vardı: "Ho Ho Ho Şi Minh, Bir Ki Üç, Daha Fazla Vietnam, Ernesto'ya Bin Selam!" Bugün bu sloganı "Bir Ki Üç, Daha Fazla Felluce!" diye değiştirmek gerekir. Iraklı kardeşlerimiz, sadece kendi vatanları için değil, bütün dünya için savaşıyor. Uygarlığın beşiği Mezopotamya'nın, günümüzün vahşilerine karşı verdiği bu mücadeleye bin selam!

(Kaynak: Haluk Gerger, "Kan Tadı: Belgelerle ABD'nin Kara Kitabı", Ceylan Yayınları Ocak 2004.)

Dünyanın en genç satranç büyükustası yine değişti

Geçtiğimiz ay bu köşede üst düzey satrancın iyiden iyie bir genç oyunu olduğundan söz etmiş, genç yaşta büyükusta olma rekorlarını vermiştik. Nisan 2004 verilerine göre en genç yaşta büyükusta olma rekoru Rus Sergey Karjakin'e aitti. Bu rekoru 2002 yılında 12 yıl 7 aylıkken kıran Karjakin, aynı zamanda dünyanın en genç büyükustası unvanının da hâlâ sahibiydi. Bu bilgileri verdikten sonra "Rekor hâlâ onda, ama her an kırılabilir" diye de eklemiştik. Yanılmamışız. Siz Mayıs başında o satırları okurken, hatta dergimiz henüz matbaa aşamasındayken, en genç yaşta büyükusta olma rekoru kırılmamış belki ama, en genç büyükusta unvanı isim değiştirmiş bile.

28 Nisan 2004'te Dubai Açık Turnuvası'nı 8 maçta 6

puan toplayarak bitiren Norveçli Magnus Carlsen, büyükusta unvanını da elde etmiş. Carlsen henüz 13 yıl 3 ay 27 günlükken bu unvanı kazanmış. Dolayısıyla şu anda dünyanın en genç büyükustası, çünkü Rus Karjakin 14 yaşını çoktan geçti. Bizce bu unvan küçük Magnus'ta da fazla kalmaz.

Carlsen satranç dünyasında zaten tanınan bir isim. Dubai'den 2 ay önce, Reykjavik'te düzenlenen bir hızlı satranç turnuvasında, dünyanın bir numaralı ismi Kasparov'la karşılaşmış velet. Beyazlarla oynayan Carlsen, Kasparov'la berabere kalmış. Maçtan sonra kendisiyle söyleşen muhabire ne dese beğenirsiniz:

"Beyazlarla oynarken Kasparov'u yenmem gerekirdi. Bir çocuk gibi oynadım!"

Baykuş ile tanışmak...

Okurlarımızdan ve bu bölümü hazırlayan Sevgili Nalan'dan izin isteyerek, "Yayın Dünyası" sayfalarında bir miktar sohbet etmek istiyorum. Sohbet derken, sayfanın formatını çok fazla zorlamayı düşünmediğimi eklemeliyim, sohbetin merkezine bir kitabı yerleştireceğim. Ancak benim için oldukça önemli olan bir kitap üzerine yazarken, klasik bir tanıtım yazısı hazırlamam pek mümkün değildi.

Üzerine sohbet etmeyi düşündüğüm kitabın adı, *Bir Yılbaşı Öyküsü*. Yazarı Vladimir Dudintsev. Benim elimdeki nüsha, kitabın 2. baskısı; Gelenek Yayınevi Kültürevi Dizisi'nin 4. kitabı olarak Aralık 1999'da yayımlanmış. Türkçe 1. baskı, 1974'de Yankı Yayınları'ndan çıkmış, bildiğim kadarıyla yakın zamanlarda NK Yayınları'ndan çıkmış bir baskısı daha var.

"Kitap" dedim ama, bu yazıyı okuduktan sonra kitapla tanışacak okurlarımızı şaşırtmamak için, küçük bir kitap boyutlarında basılmış kısa bir öykü demek daha doğru olur. Zira bugüne kadar, "Sana bir kitap vereceğim" dediğim neredeyse bütün arkadaşlarımın, kocaman puntolarla basılmış bu incecik kitabı ellerine ilk aldıklarında, yüzlerinde bir hayal kırıklığı ifadesi oluştu. Ciddi bir bilim dergisindeki tanıtım yazısı aracılığıyla bu kitapla tanışacak okurlarımızın ilk görüşte verecekleri tepki de, herhalde bu olur. Ancak tam bu noktada, yıllar önce kayda geçmiş bir söze atıf yaparak ilerleyebiliriz: "Öz ve biçim aynı olsaydı, bilime ve sanata gerek kalmazdı!" Dolayısıyla görünüşe pek aldanmamanızı salık verebilirim. Bu arada bir itirafta bulunayım; ben bu öyküyü ilk okuduğumda, daktiloyle yazılmış ve fotokopiyle çoğaltılmış bir metindi; belki kitap olarak görmüş olsam, benim de dikkatimi bu kadar çekemeyebilirdi... İyi ki ilgilenmişim.

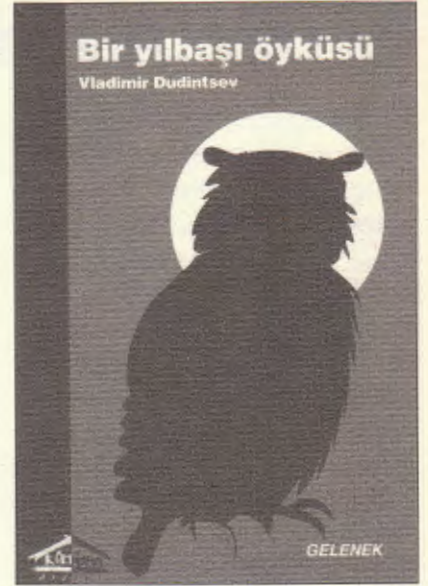
Bu öyküyle tanışmam, üniversiteye girdiğim ilk yıllara uzanıyor. Bireysel geleceğimizi nasıl şekillendireceğimiz sorunundan, toplumsal sorunları tartışmaya geçtiğimiz dönemlerdi. Bu tartışmalar sırasında tanıştığım pek çok kişiyle ilişkilerimiz sıcaklaştıktan sonra, evlerine ya da çalışma alanlarına gidip gelmeye başladığımda; oraya buraya yerleştirilmiş baykuş resimleri ya da çeşitli biçimlerde baykuş figürleri, biblolarına rastladım. Doğal olarak, "Neden her yere bu uğursuz hayvanı yerleştirmişler?" diye meraklandım. Bir süre sonra cesaretimi

toplayıp bu soruyu dillendirdiğimde, daktiloyle yazılmış 10-15 sayfalık bir metnin fotokopisini elime tutuşturdular.

O gece 2-3 defa baştan başlayarak okuyup bitirdiğimi hatırlıyorum; ertesi gün yaptığım ilk işler, bir fotokopi daha çekirmek ve çalışma masamın üzerine yerleştirmek üzere baykuş biblosu almak olmuştur. O gün bu gündür, annemin evimizin bereketini benim odamdaki baykuşların kaçırdığı yönündeki söylenmelerine rağmen, odamdaki baykuş sayısını artırmaya devam ediyorum.

Bir Yılbaşı Öyküsü, bir araştırma laboratuvarında çalışan bir grup bilim insanı ve özellikle bunların içinden 2 kişiyi merkezine alıyor. Fakat eğer ille de böyle bir tanımlama yapmak gerekiyorsa, öykümüzün baş kahramanı bu bilim insanları değil, bir baykuş. Hani şu güzel memleketimizin pek çok yöresinde uğursuz olarak lanetlenen, küçük, "sevimli" hayvan. Aslında öykü içerisinde de baykuşumuzun oynadığı rol pek sevimli değil; yine ölüm habercisi görevini üstlenmiş durumda. Ancak onu farklı kılan tarafı, bir adalet duygusuna sahip oluşu. Ölümü, rasgele seçtiği insanlardan ziyade, yetenekli ancak bu yeteneğini yeterince iyi kullanmayan, zamanlarını hoyratça harcayan kişilere haber veriyor. Öykümüz, bu insanlardan birisi olan bilim adamımızın, günün birinde kendisini takip eden karartının bir baykuş olduğunu fark etmesi ve bunun sadece 1 yıllık ömrü kaldığı anlamına geldiğini öğrenmesi ile zamanını nasıl daha verimli kullanmaya başladığının güzel bir anlatımı. Yıllarca zamanı pek de iyi kullanmadan yürüttüğü çalışmayı sadece 1 yıla sığdırmak zorunda kalınca, bilim adamımızın hayatının nasıl yoğunlaştığını ve bu yoğunlaşmayla yıllar sürecektir bir yaşamdan alınacak hazzı 1 yılda nasıl elde edebildiğini görmek, insanı umutlandırıyor. Bir düşünsenize, sizler, sadece 1 yıl ömrünüz kaldığını bilerseniz, yaşamınızı nasıl sürdürürsünüz?

Çevremizdeki baykuşların sayısını artırma ihtiyacının benimle sınırlı olduğunu düşünsem, kuşkusuz bu sayfayı işgal etmezdim. Ancak ister Türkiye ve dünyanın içinden geçtiği döneme kuşbakışı bakın, ister bu sürece bilim insanlarının ya da daha genel olarak aydınların yaklaşım ve müdahalelerini düşünün; baykuşlara olan ihtiyacımızın arttığını göreceksiniz.

Bence içinde yaşadığımız dönemin en önemli sıkıntısı -*Bilim ve Gelecek*'te birkaç defa değinmiştik- insanların geleceğe dair umutlarının köreltilmesi, dolayısıyla yaşama müdahale etmeye dair şevklerinin kırılması. Bunun somut karşılığı da, içinde bulunduğumuz zamanın hoyratça kullanılması değil mi? Oysa tam da bu nedenle, bugün yaşama belki her zamankinden daha çok müdahale etmeye, 24 saatte, 24 saate sığabilecek olandan daha fazlasını üretmeye ihtiyaç duyuyoruz. Zaman insanlık için belki hiç bu kadar önemli olmadı, zira egemenler hayatımızın her alanına sürekli, yoğunlaştırılmış ve sistematize edilmiş saldırılarını sürdürürken, istediklerini elde etmekte epeyce yol almış durumdadılar. Ya bunu kabul edip insanlığın günden güne yok oluştaki sürüklenmesini izleyeceğiz ya da bu süreci durduracak çalışmalara yoğunlaşacağız. Baykuş bize bunu hatırlatmalı.

Kuşkusuz, yaşanan zamanın değerini daha iyi anlamak -ki bunu yaşamı anlamak olarak okumakta mümkün-, kendi müdahale ve değiştirme gücünü kavramak için, herkesin bir baykuşa ihtiyacı yok. Ancak ara sıra ümitlerimiz kırıldığı, çalışma istek ve heyecanımızda düşme olduğu zaman, bizi uyaracak bir dost ihtiyacımız olabilir. Bunun için hem birbirimizin baykuşu olabiliriz, hem de biz yanlarında olmadığımızda dostlarımızı uyarabilmesi için, onlara küçük, sevimli baykuşlar hediye edebiliriz. İlk adım olarak, *Bir Yılbaşı Öyküsü*'nü okumak ise, hiç fena fikir değil.

Barbaros Köroğlu

Bir Yılbaşı Öyküsü, Vladimir Dudintsev, (çeviren belirtilmemiş), Gelenek Yayınevi Kültürevi Dizisi, 2. Baskı Aralık 1999, 54 s.

KİTAPÇI RAFI

Neoliberalizmin Tahrifatı

-2000'li Yıllarda Türkiye 2, Haz. Neşecan Balkan, Sungur Savran, Metis Yayınları, Mayıs 2004, 274 s.

Sermaye birikimi ve küresel kapitalizm, tarım, sosyal güvenlik, eğitim, silahlanma, gelir dağılımı, işçi sınıfı ve sendikacılık, emek piyasaları ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerine

makalelerle Türkiye'nin 2000'li yılların başına ait, eleştirel perspektifli bir resmi çizilmeye çalışılmış. İlk kitabı, *Sürekli Kriz Politikaları* adıyla yayımlanan derlemenin bu ikinci kitabında, neoliberal politikaların Türkiye toplumu üzerinde yaptığı ağır iktisadi tahribat, akademisyenlerin gözüyle okuyucuya sunuluyor.

Küresel Vahşet!

-Yeni Muhafazakârlık Yoğunlaşırken, Derleme, Tuhum Yayınları, Şubat 2004, 334 s.

ABD'nin Küresel İmparatorluk girişiminin arka planının kuramsal ve pratik açılardan irdelendiği 4 kitaplık bu dizinin ilk kitabında, mali küreselleşmenin

yeryüzü için nasıl bir talan anlamına geldiği, yıkım ve yoksulluğu nasıl katmerlendirdiği ve siyasal gericilik ve ırkçılığa nasıl yol açtığı, çeşitli ülkelerden yazarlarca somut örnekler üzerinden irdeleniyor. "Tek yol" olarak sunulan küresel kapitalizme alternatifler arayan bir derleme çıkmış ortaya.

Sömürgecilik Emperyalizm Küreselleşme

Fikret Başkaya, Özgür Üniversite Kitaplığı, Mart 2003, 296 s. Fikret Başkaya'nın farklı zamanlarda yayımlanmış makalelerinin bir araya getirildiği çalışma, aynı isimle daha önce yapılmış 2 baskıya göre daha genişletilmiş ve zenginleşmiş. Derlenen yazılar, genel olarak dünyada olup bitenlerin arka planını, yaşananların anlamını ve sonuçlarını bilince çıkarma kaygısının ürünü olarak tanımlanıyor.

Devlet Tartışmaları

-Marksist Bir Devlet Kuramına Doğru, Ed. Simon Clarke, Çev. İbrahim Yıldız, Ütopya Yayınları, Nisan 2004, 326 s.

1969'da kurulan Sosyalist İktisatçılar Konferansı'nın (CSE), 1970'lerde çalışma grupları içerisinde geliştirdiği, kapitalist devlete yönelik belirli bir yaklaşım içerisindeki bildirilerin toplu sunumu. 6 ayrı akademisyenin, bildirilerinin bir araya getirilmesiyle hazırlanan kitabın derleyicisinin ifadeyle söyleysek, "Bildirilerin ayırt edici özelliği, 1970'lerin ilk yarısında hüküm sürmüş ve 1980'lerde yeniden önem kazanmış olan yapısalcı-işlevselci ortodoksiye karşı, devlet konusunda sınıf savaşımının belirleyici rolü üzerinde yoğunlaşan bir yaklaşım geliştirmeye çalışmalarında yatmaktadır."

Marksist Felsefe Kılavuzu

Marx-Engels-Lenin, Çev. Mesut Odman, NK Yayınları, Şubat 2004, 302 s.

Bir çalışmanın 28 yıl aradan sonra 2. baskı yapması gerçekten ilginç. İlk baskısı 1976 yılında dönemin TIP'inin yayınevi olarak bilinen Bilim Yayınları tarafından yayımlanan ve bilenler için sahalarda aranacak kitaplar listesinde yer alan *Marksist Felsefe Kılavuzu*'nun 2. baskısı yayımlandı. "Marksizm Nedir?", "İdealizme Karşı Materyalizm", "Diyalektik ve Diyalektik Yöntem", "Bilgi Teorisi ve Bilim Felsefesi", "Tarihin Materyalist Yorumu", "Din" ve "Ahlakbilim" olarak ayrılmış 7 ana bölümden oluşan çalışma için Marx, Engels ve Lenin'in hemen bütün eserleri incelenerek onların felsefeye ilgili bölümleri bir araya getirilmiş. Derleyenler tarafından yazılmış "genel giriş" ve her bölüm için ayrı ayrı yazılmış girişlerle beraber, toplu bir bakış sağlayan yol gösterici bir çalışma oluşturulmuş.

Halkların Yasası

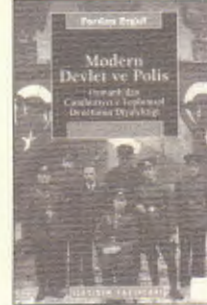
-Ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması, John Rawls, Çev. Gül Evrin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2003, 212 s.

Geçtiğimiz yıl yaşamını yitiren John Rawls, bu çalışmasında farklı toplumların barış içinde bir arada

yaşayabilmelerine olanak sağlayacak, kalıcı istikrar ve adalet içeren bir dünya düzeni kurguluyor. Liberal düşünce geleneğinde "eşitlikçi bir çağır" açtığı düşünülen yazar, "Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması" başlıklı makalesinde de farklı ahlaki, dini, ideolojik görüşleri benimseyen vatandaşların aralarındaki ilişkilerin anayasal demokratik sistem içerisinde nasıl düzenlenmesi gerektiği sorusunu ele alıyor.

Modern Devlet ve Polis

-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği, Ferdan Ergut, İletişim Yayınları, 2004, 400 s.

Halen ODTÜ Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmalarını sürdüren yazar Ferdan Ergut, polisi sosyal teori ve siyasetin konusu yapmak yönünde bir çağrı

olarak da tanımlanan çalışmasında, bir taraftan modern devlet içerisinde polisin misyonuna dair bir çerçeve oluştururken, somut olarak da Türkiye'de polisin kurumsallaşmasını Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet çizgisi içerisinde ele alıyor.

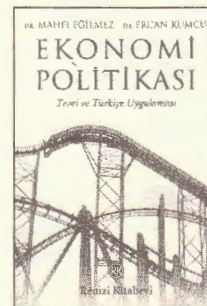
100 Soruda Sosyoloji

Dogan Ergun, K Kitaplığı, 274 s.

K Kitaplığı tarafından yeniden yayımlanmaya başlayan "100 Soruda" Dizisi'nin 5. kitabı. Yayına hazırlayanların ifadesiyle, "Bugün yazılsa biraz farklı ele alınabilecek" bu yapıt, ülkemizin özgün dönemlerinden birisinde birkaç kuşak sosyoloğun eğitiminde önemli izler bırakmış bir kitap olarak kabul edildiği için, bir açıdan "ıpkı- basım" sayılabilir. Bu haliyle hem toplumsal bilimlere ilgi duyanlara, hem de bilim tarihiyle ilgilenenlere önemli bir kaynak kitap kazandırılmış.

Ekonomi Politikası

-Teori ve Türkiye Uygulaması, Mahfi Eğilmez, Ercan Kumcu, Remzi Kitabevi, Mayıs 2004, 428 s.

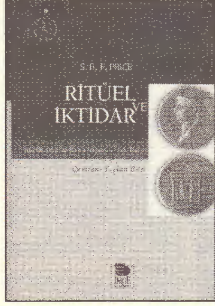

Kitap, ekonomi konusunda yılların getirdiği ortak düşüncelerin ve ortak olmayan düşüncelerde varılan uzlaşmaların yazıya dökülmüş bir biçimi.

Türkiye referans alınarak, ekonomik sorunların çözümünü için kullanılması gereken araçları ve politikaları tartışmayı amaçlıyor. Böylece ekonomi politikasına, hem genel olarak hem de Türkiye özelinde bakma olanağı sağlıyor.

Ritüel ve İktidar

S. R. F. Price, Çev. Taylan Esin, İmge Kitabevi, Mart 2004, 472 s.

Ritüel ve İktidar, Anadolu'yu fetheden Roma imparatorlarının, fethettikleri topraklarda Grek Tanrı kültürlerinin etkisinde o kültürlerin parçası haline gelmeleri sürecini, farklı

bir yaklaşımla yeniden tartışmaya açmaktadır. Roma imparatorlarının, Anadolu kent devletlerinde yarı-insan yarı-Tanrı haline gelişinin tarihi, Hristiyanlığın ilk dönemime kadar, antropoloji, din ve kültür tarihi, siyaset bilimi ve sanat tarihi bakımından da önem taşımaktadır.

Kültür Bozumu

Kalle Lasn, Çev. Cem Pekman, Ahmet İlgaç, Bağımsız Yayınlar, Nisan 2004, 232 s.

"Satın Almama Günü", "Televizyon Kapatma Haftası" gibi eylemlerin öncüsü olarak tanınan Kalle Lasn'ın imzasını taşıyan *Kültür Bozumu*, fazlasıyla

iddialı bir çalışma olarak tanımlanmayı hak ediyor. Kendisini gelecek 20 yılın en önemli toplumsal hareketinin öncü birlikleri olarak tanımlayan "kültür bozucuları"nı ve bu sıfatı hak edip etmediklerini tartışmak isteyenlerin okuması gereken bir çalışma.

İbni Haldun

İbrahim Ülger, Berfin Yayınları, Mayıs 2004, 215 s.

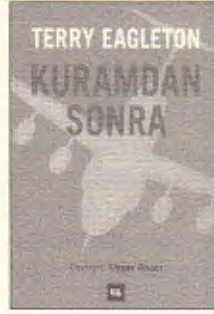

İbrahim Ülger, *Işığın Kaynağı Doğu Dizisi*'nde *Gilgamesh*, *Mevlâna*, *Şeyh Sadi-î Şirâzî*'den sonra, 4. çalışması Doğu'nun büyük dehası İbni Haldun ile yeniden okurun karşısında. Kitapta,

İbni Haldun'un öğretileri alışılmış Batılı yorumların dışında ele alınmaya çalışılıyor.

Kuramdan Sonra

Terry Eagleton, Çev. Uygur Abacı, Literatür Yayınları, Nisan 2004, 232 s.

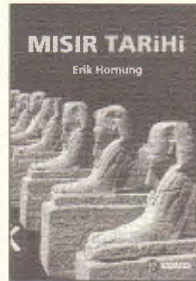

Eagleton "Her şeyin mubah görüldüğü postmodern çağda, politik taraf olmak mümkün müdür? Dünyanın yarısı açıktan kırılırken, kuramın kendini

gündelik hayatın ve yerelin meselelerine böylesine kaptırması haklı görülebilir mi? Kuram, günümüz dünyasının acil çözüm bekleyen sorunlarına nasıl yaklaşmalıdır?" gibi cüret gerektiren soruları gündeme getirmekten öte, görünürdeki hâkim kargaşayı da berraklaştıran parlak cevaplar öneriyor. Keskin zekâsı ve mizah yüklü üslubu ile siyasal sağıın dünya çapında atağa kalktığı bir dönemde kendini yerele ve gündelik hayata hapsederek kafasını kuma gömen postmodern solun dramına dikkati çekiyor. Mevcut Ortodokslik olarak adlandırdığı anlayışın, güncel siyasal talepleri karşılayabilecek cevaplar üretmekten uzak olduğunu düşünen kültür kuramı profesörü, bunun nedenlerini ve nasıl aşılabileceğini araştırıyor.

Mısır Tarihi

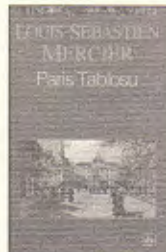
Erik Hornung Çev. Zehra Aksu Yılmaz, Kabalcı Yayınevi, Nisan 2004, 203 s.

Antropoloji, Arkeoloji, Mitoloji Dizisi'nin 22.'si olan bu kitap, 3 binyıllık eski bir uygarlığın ihtişamı tarihini, dinsel yaşamını, gündelik hayatını, yönetimini betimliyor. Yayınevi, önde gelen Mısırbilimcilerden Hornung'un *Mısırbilime Giriş* ve *Eski Mısır Ötedünya* kitaplarının da yakında okurla buluşacağı haberini veriyor.

Paris Tablosu

Louis Sébastien Mercier, Çev. Aysen Altınel, İthaki Yayınları, 2004, 371 s.

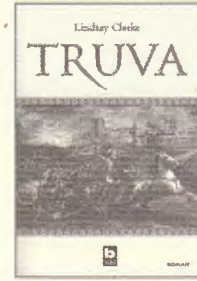

Mercier (1740-1814) bir devrim çağı insanı. Çağına layık ve politik bir insan. 1792-1797 arasında, mecliste milletvekili veya hapiste siyasi mahkûm. Mercier'in, Fransız Devrimi'nin

hemen öncesinde yayımlanmasının toplumsal değişimi hızlandırdığı öne sürülen bu eseri, Paris yaşantısının sert bir eleştirisi. Kitap, Paris'in coğrafyasıyla başlayıp, halkın dinsel inançlarına, yaşam koşullarına, siyasi yönetim yapısına kadar çok ayrıntılı gözlem ve değerlendirmeleri okuyucuya sunarken, devrim öncesi Paris'i tüm boyutlarıyla canlandırıyor.

Truva

Lindsay Clarke, Çev. Cihat Taşçıoğlu, Bilgi Yayınevi, Mayıs 2004, 460 s.

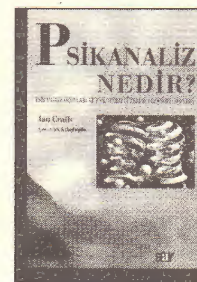

Tanrıçaların en güzelini seçmek en güzel ölümünün omuzlarına yüklenir. Paris Hera'nın sunduğu iktidarı, Athena'nın bilgeliğini bir yana bırakarak

Aphrodite'in aşkını seçer. Aphrodite Paris'in düşündeki kadına Helena'ya kavuşmasına yardım edecektir. Ama mesele bu kadar basit değildir. Helena Sparta Kralı'nın karısıdır. Sparta Kraliçesi'nin Paris tarafından Truva'ya kaçırılmasıyla, düşmanlığa Tanrıların öfkesinin de eklenmesiyle, Truva'nın sonunu hazırlayan savaşın başlamaması için neden kalmamıştır. Truva Savaşı, modern bir biçimde romanlaştırılmış ve özenli, akıcı bir Türkçe ile dilimize kazandırılmış. Mitolojik öğelerden neredeyse arındırılarak çekilen gündemdeki *Truva* filmi de daha ayrıntılı bir okumayı özendiriyor.

Psikanaliz Nedir?

İon Craib, Çev. Ali Kılıçoğlu, Say Yayınları, 2004, 342 s.

"Psikanaliz okulları ve psikoterapi üzerine eleştirel bir giriş" alt başlığını taşıyan kitap, psikanalizin bir derinlik ve bir gelişim psikolojisi olduğu kadar, sıradan duygulara

ve düşüncelere yeni bir anlayış getirdiğini de öne sürüyor. Aynı zamanda uygulamacı bir psikoterapist olan akademisyen bir sosyologun elinden çıkan eser, genel okuyucunun yanı sıra öğrenciler ve uzmanlar için de değerli bir kaynak.

Antik Zamanlardan Günümüze Olimpiyat Oyunları

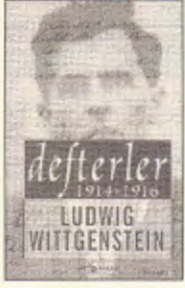
Korhan Seçilmiş, İl Press Yayınları, 2004, 160 s.

Antik olimpiyatlardaki spor dalları, modern olimpiyat oyunlarının

kronolojisi, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi'nin kuruluşu, olimpiyat oyunlarında Türkiye'nin elde ettiği başarılar gibi pratik bilgiler, bu kitapta somut verilere dayanarak aktarılıyor okura. Olimpiyat ateşi, bayrağı, yemini gibi sembollerle, yaşanan ilginç olaylar üzerine açıklamalar da, bu okumayı daha zevkli kılıyor.

Defterler 1914-1916

Ludwig Wittgenstein, Çev. Ali Utku, Birey Yayıncılık, Mayıs 2004, 162 s.

İdeal dil üzerine çalışmalarıyla tanınan Wittgenstein'in defterleri, *Tractatus Logico-Philosophicus* adlı ünlü eserinin oluşum sürecine dair notlarını içeriyor. Wittgenstein'in bu

gençlik dönemi çalışmaları, düşünme ve yazma biçiminin daha bütüncül bir kavrayışına olanak sağlıyor. Muhatabının yaşamını düşünsel olarak tümüyle değiştirmeye azmetmiş bir filozofun monologları okura sunuluyor.

Anais Nin -Maskeli ve Çıplak-

Elisabeth Barille, Çev. Figen Yücel, Everest Yayınları, Mayıs 2004, 274 s.

Elisabeth Barille, bu romansı yaşamöyküsü kitabında monologlarıyla, çelişkili hikâyeleriyle kendisine benzettiği çok yönlü bir kadını anlatıyor. Trajik, skandalların kahramanı özgür bir kadın olan Anais Nin'i anlatan kitap, Unutulmayan Kadınlar Serisi kapsamında yayımlanmış.

Güneş Umuttan Şimdi Doğar -Türkan Saylan Kitabı-

Mehmet Zaman Saçlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Nisan 2004, 546 s.

Türkan Saylan'ın özel yaşamı, mutlulukları, düşleri, umutları, düşünceleri... Mehmet Zaman Saçlıoğlu'nun hazırladığı bu upuzun söyleşi, Türkan Saylan'ı

toplumsal kimliğinin yanında tüm özgün yaşamıyla gözler önüne getiriyor.

Giderayak

Ahmet Cemal, Can Yayınları, 2004, 171 s.

Ahmet Cemal yaşadığı dünyayı eleştirel bir ilgi ile sorguluyor. "Kitaplarımda

yaşam üzerine yazdıklarımla sanat üzerine yazdıklarımla bir arada derliyorum. Bilinçli olarak. Çünkü yaşamı görmezden gelen bir sanatın, insana yakışan bir sanat olabileceğine hiçbir zaman inanmadım" diyen yazar "Günlerden Kalanlar" ve "Yine Sanat" olarak iki ana başlık halinde sunuyor denemelerini.

Yaşadığımı İtiraf Ediyorum

Pablo Neruda, Çev. Ahmet Arpad, Evrensel Yayınları, Nisan 2004, 356 s.

Bir insanın ömrüne kaç hayat sığdırabileceğini düşünmemek elde değil. Neruda kimi zaman sürgün kimi zaman Şili'de komünist senatör ama, öncelikle şair. Şili Komünist

Partisi'nce cumhurbaşkanı dahi gösterilen, fakat yerini Allende'ye bırakan şair, yaşamına giren Eluard, Aragon, Nazım Hikmet gibi devrin önemli şairlerine dair anılarını da anlatıyor. "Benim hayatım, bütün hayatlardan oluşmuş bir hayattır. Bir şair hayatıdır" sözyle de sıra dışı bir hayat yaşadığının farkında olduğunu hissettiriyor.

Kütüphanedeki Beden

Der. İain Bamfort, Çev. Begüm Kavulmaz, Agora Kitaplığı, 2004, 454 s.

Kendisi de bir hekim olan İain Bamfort tarafından yoğun bir emek ürünü olarak hazırlanan *Kütüphanedeki Beden*, önemsenmesi gereken bir çalışma.

Dickens, Gogol, Nietzsche, Proust, Kafka, Brecht, Camus ve Beckett gibi dünyaca ünlü yazarların hikâyeleri, anıları, günlükleri, gazete yazıları, denemeleri, oyunları, klinik olay aktarımları, felsefi pasajları ve Sokrates'in diyalogları gibi metinlerden oluşan ve edebi bir modern tıp antolojisi formunda hazırlanan kitap, okurlara tıp aleminde bir gezinti yapma imkânı sunuyor.

Öteki Rüzgar

Ursula K. Leguin, Çev. Çiğdem Erkal İpek, Metis Yayınları, Mart 2004, 226s.

Metis Edebiyat, Leguin'in "Yerdeniz" Dizisi'ne ait 5. kitabı *Öteki Rüzgar*'ı da dilimize kazandırdı. Yazın hayatına bilimkurgu öyküleri ve romanlarıyla

başlayan daha sonra yarı gerçekçi yarı fantastik bir tarzı benimseyen Leguin, Tolkien'in açtığı dönemin en yetenekli fantezi yazarı sayılıyor. Roman, 2002'de "Dünya En İyi Fantezi Roman Ödülü"nü kazanmış.

Kahramanlar Kitabı

Ed. Cem Mumcu, Nida Nevra Savcıoğlu, Okuyan Us Yayınevi, Mart 2004, 138 s.

Bir gün kahramanlarının kim olduklarına dair bir açıklama beklentisi ile karşılaştılar. İlişki kurdukları kahramanların kim olduğunu itiraf etmeleri istendi.

Kime "kahramanım" deriz? Sizin kahramanınız kim? Yaratılanlar mı? Yaratılanlar mı? Kahraman yaratanların kahramanları kimlerdir sizce? Kahramanlarını bizimle paylaşmaları onlarla ilgili ne öğretir, ne gösterir bize? Kitap tüm bu sorulara yazın hayatımızın önemli isimlerinin yanıtlarını içeriyor.

Hemingway'la Yemek Bir Şenliktir

Craig Boreth, Çev. Z. Seyhan, F. Erdinc, S. Haznedaroğlu, Oglak Yayınları, 2004, 286 s.

Yazar Boreth, Hemingway'nin edebiyatı ve efsanesine katılabilmek için yemek ve içkilerini nasıl hazırladığını ve

tüketimini, aynı zamanda alabalık avlarındaki yalnızlığını, boğa güreşlerinin dramını ya da av yoldaşlığını anlatmaya çalışmış. Kitap Hemingway'nin hayatında ve yazınında yer alan en önemli yemek ve içkilerin lezzetini sunuyor.

Seçilmiş Halk Oyunları Teori ve Pratiği

Şinasi Ünal, Fahrettin Anlatamer, Beyaz Yayınları, Mart 2004, 105 s.

Bir ülkenin kimliği, folklorunda ve geleneksel halk oyunlarında gizlidir. Halk oyunları ve halk müziği alanında uğraş veren iki değerli eğitmenin kitabı, nota,

fotoğraf ve şemalarla, ayrıca okurlara hediye ettiği bir VCD ile bu oyunların öğrenilmesini kolaylaştırmayı hedefliyor.

Cahit Arf Matematik Günleri 2004

Birinci Gün Soru ve Yanıtları / 27 Mart 2004

İstanbul Bilgi Üniversitesi Matematik Bölümü

İstanbul Bilgi Üniversitesi Matematik Bölümü her yıl Nisan-Mayıs aylarında Cahit Arf Matematik Günleri adı altında liselilere yönelik matematik yarışması düzenler. Yarışma iki aşamadan oluşur. Üç saat süren birinci aşamaya katılan 600 kadar öğrenciden 30 kadarı ikinci aşamaya katılmaya hak kazanır. İkinci aşama bütün gün sürer, tek bir konu üzerine odaklanır ve daha soyut bir matematiği içerir; bir başka deyişle ikinci aşama daha fazla araştırmaya yöneliktir. Geçmiş yıllarda ikinci aşamada bizim bilmediğimiz, başkalarının da bildiğini sanmadığımız sorular sorduğumuz oldu. Hatta bu soruların bir kısmının yanıtını bugün hâlâ daha bilmiyoruz. Geçen sayıda 2004 yarışmasının birinci aşamasının sorularını vermiştik. Aşağıda birinci aşamanın yanıtlarını bulacaksınız. Soruları da anımsatma olarak tekrar yayımlıyoruz.

1. a. Her $p > 1$ asal sayısı ve her $i = 1, 2, \dots, p-1$ doğal sayısı için p 'nin $\binom{p}{i}$ sayısını böldüğünü kanıtlayın.

b. Her $p > 1$ asal sayısı, her $k \geq 1$ ve her $i = 1, 2, \dots, p^k-1$ doğal sayıları için, p , $\binom{p^k}{i}$ sayısını böler mi?

c. 3'ün 100! sayısını bölen en büyük gücünü bulun.

d. $p > 1$ bir asal sayı ve n herhangi bir doğal sayı olsun. p 'nin $n!$ sayısını bölen en büyük gücünün $[n/p] + [n/p^2] + [n/p^3] + \dots$ olduğunu kanıtlayın. (Burada $[x]$, x gerçel sayısının tam kısmını, yani $[x] \leq x < [x]+1$ eşitliklerini sağlayan doğal sayıyı simgeler.

e. $p > 1$ bir asal sayı olsun. Hangi $i = 1, 2, \dots, p^2-1$ doğal sayıları için p^2 sayısı $\binom{p^2}{i}$ sayısını böler?

Kanıt: a. $i = 1, 2, \dots, p-1$ için, $\binom{p}{i} = \frac{p!}{(p-i)!i!} = \frac{p \times (p-1)!}{(p-i)!i!}$ eşitliğinin sağının payında bulunan p asal sayı-

sı paydada belirmediğinden, p sadeleşmez ve p , $\binom{p}{i}$ sayısını böler.

b. Evet böler. Önce, $(X+1)^{p^{k+1}} = ((X+1)^{p^k})^p$ eşitliği ve (a) kullanılarak, k üzerine tümevarımla, $(X+1)^{p^k} \equiv X^{p^k} + 1 \pmod{p}$ eşitliğini kanıtlayalım: $k = 0$ şıkkı çok kolay. Şimdi eşitliğin k için geçerli olduğunu varsayıp eşitliği $k+1$ için kanıtlayalım:

$$(X+1)^{p^{k+1}} = ((X+1)^{p^k})^p \equiv (X^{p^k} + 1)^p = \sum_{i=0}^p \binom{p}{i} (X^{p^k})^i \equiv (X^{p^k})^p + 1 = X^{p^{k+1}} + 1 \pmod{p}.$$

Eşitliğimiz kanıtlanmıştır. (İkinci denklikte tümevarım varsayımını, üçüncü eşitlikte binom açılımını, dördüncü denklikte a'da kanıtladığımız sonucu kullandık.)

Şimdi $\sum_{i=0}^{p^k} \binom{p^k}{i} X^i = (X+1)^{p^k} \equiv X^{p^k} + 1 \pmod{p}$ eşitliğinden $i = 1, \dots, p^k-1$ için p 'nin $\binom{p^k}{i}$ sayısını

böldüğü anlaşılır.

c. Yanıt 48'dir.

d. $n! = 1 \times 2 \times \dots \times n$ eşitliğinin sağ tarafında çarpılan sayıların kaç kez p 'ye bölündüğünü hesaplayacağız.

p 'ye bölünen n 'den küçük sayılar, belli bir $1 \leq x \leq n/p$ tamsayısı için xp biçiminde yazılırlar. Demek ki bunlar $p, 2p, 3p, \dots, [n/p]p$ sayılarıdır ve bunlardan $[n/p]$ tane vardır.

p^2 'ye bölünen n 'den küçük sayılar, belli bir $1 \leq x \leq n/p^2$ tamsayısı için xp^2 biçiminde yazılırlar. Demek ki bunlar $p^2, 2p^2, 3p^2, \dots, [n/p^2]p^2$ sayılarıdır ve bunlardan $[n/p^2]$ tane vardır.

Genel olarak, p^k 'ye bölünen n 'den küçük sayılar, belli bir $1 \leq x \leq n/p^k$ tamsayısı için xp^k biçiminde yazılırlar. Demek ki bunlar $p^k, 2p^k, 3p^k, \dots, [n/p^k]p^k$ sayılarıdır ve bunlardan $[n/p^k]$ tane vardır.

Sonuç olarak, p 'nin $n!$ sayısını bölen en büyük gücünün $[n/p] + [n/p^2] + [n/p^3] + \dots$ olduğu anlaşılır.

e. Yukardaki sonuçtan p 'nin $p^2!$ sayısını bölen en büyük gücünün $[p^2/p] + [p^2/p^2]$, yani $p+1$ olduğu çıkar. Aynı nedenden, $i = 1, 2, \dots, p^2-1$ için, p 'nin $i!(p^2-i)!$ sayısını bölen en büyük gücü $[i/p] + [(p^2-i)/p]$ dir. Demek ki

p^2 nin $\binom{p^2}{i}$ sayısını bölmesi için $p-1 = (p+1) - 2 \geq [i/p] + [(p^2-i)/p]$ eşitsizliği doğru olmalıdır. Öte yandan,

Ali Nesin

İstanbul
Bilgi Üniversitesi
Matematik Bölümü
Baskanı

anesin@bilgi.edu.tr

$[i/p] + [(p^2-i)/p]$ tamsayısı zaten $i/p + (p^2-i)/p$ 'den yani p 'den küçük eşit olduğundan, için $p - 1 \geq [i/p] + [(p^2-i)/p]$ eşitsizliğinin geçerli olması için gerek ve yeter koşul

$$[i/p] < i/p \text{ ve } [(p^2-i)/p] < (p^2-i)/p$$

eşitsizliklerinin birinin geçerli olmasıdır, yani i/p ve $(p^2-i)/p$ sayılarından birinin tamsayı olmamasıdır, bu da "i, p'ye bölünmüyor" koşuluna eşdeğerdir. Demek ki,

$$p^2, \binom{p^2}{i} \text{ sayısını böler ancak ve ancak } p, i'yi \text{ bölmüyorsa.}$$

2. 0 ve 1'lerden oluşmuş ve içinde 00 bulunmayan (örneğin 011101101 gibi) 9 uzunluğunda kaç dizi vardır?

Yanıt: 1 uzunluğunda koşulu sağlayan 2 dizi vardır: 0 ve 1.

2 uzunluğunda koşulu sağlayan 3 dizi vardır: 01, 10, 11.

3 uzunluğunda koşulu sağlayan 5 dizi vardır: 010, 011, 101, 110, 111.

Şimdi $n \geq 3$ olsun. İçinde 00 bulunmayan n uzunluğundaki dizilerin kümesine F_n , bu kümenin öge sayısına da f_n diyelim. F_n kümesinde iki tür dizi vardır: Sonu 1'le bitenler ve sonu 0'la bitenler. Sonu 1'le bitenlerden o en sondaki 1'i atarsak F_{n-1} kümesinden bir dizi buluruz ve F_{n-1} kümesinden bir dizinin sonuna 1 eklersek F_n 'den sonu 1'le biten bir dizi buluruz. Demek ki F_n 'de sonu 1'le biten f_{n-1} tane dizi vardır. Sonu 0'la bitenlerin bir önceki terimi 1 olmalı. Bu en sondaki 10'ı atarsak F_{n-2} kümesinden bir dizi buluruz ve F_{n-2} kümesinden bir dizinin sonuna 10 eklersek F_n 'den sonu 0'la biten bir dizi buluruz. Demek ki F_n 'de sonu 0'la biten f_{n-2} tane dizi vardır. Dolayısıyla,

$$f_n = f_{n-1} + f_{n-2}$$

eşitliği geçerlidir. $f_1 = 2, f_3 = 3, f_4 = 5$ 'le başlayan diziyi böylece devam ettirebiliriz:

f_1	f_2	f_3	f_4	f_5	f_6	f_7	f_8	f_9
2	3	5	8	13	21	34	55	89

(Bunlara Fibonacci sayıları denir). Yanıt 89'dur.

3. Sabit a ve k sayıları için, k, ak, a^2k, a^3k, \dots biçiminde yazılan dizilere geometrik dizi denir. $\{1, 2, \dots, 99, 100\}$ kümesi n geometrik dizinin birleşimi olarak yazılıyorsa

a) n 'nin en az 25 olduğunu,

b) n 'nin en az 34 olduğunu kanıtlayın.

Kanıt: Aynı geometrik dizide iki asal sayı olamaz. 100'den küçük 25 asal olduğundan $\{2, 3, 5, 7, 11, 13, 17, 19, 23, 29, 31, 37, 41, 43, 47, 53, 59, 61, 67, 71, 73, 79, 83, 89, 97\}$, en az 25 geometrik dizi olmalıdır.

Şimdi de p ve q asalları için pq biçiminde yazılan 100'den küçük sayılara bakalım:

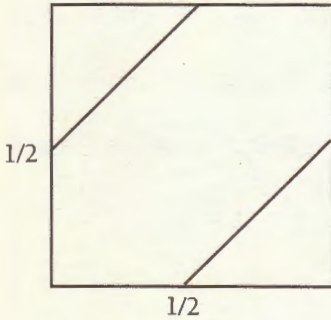
2q'ler: 4, 6, 10, 14, 22, 26, 34, 38, 46, 58, 62, 74, 82, 86, 94

3q'ler: 9, 15, 21, 33, 39, 51, 57, 69, 87, 93

5q'ler: 25, 35, 55, 65, 85, 95

7q'ler: 49, 77, 91

Bunların herhangi ikisi aynı geometrik dizide bulunamazlar ve bunlardan tam 34 tane vardır.

4. $[0, 1]$ aralığından rasgele iki sayı (ya da nokta) seçiliyor. Bu iki sayının aralarındaki uzaklığın $1/2$ 'den küçük eşit olma olasılığı kaçtır?

Yanıt: Birinci noktaya x , ikinci noktaya y diyelim. $[0, 1]$ aralığından rasgele iki x ve y noktası seçmek demek, $[0, 1] \times [0, 1]$ karesinden rasgele bir (x, y) noktası seçmek demektir. Seçilen (x, y) noktası, $-1/2 \leq x - y \leq 1/2$ eşitliklerini sağlamalıdır, yani yukardaki karenin orta bölgesinde olmalıdır. Yanıt $3/4$ 'tür.

5. $[0, 1]$ aralığından üç rasgele nokta seçiliyor. Aralarındaki en uzun mesafenin $1/2$ 'den küçük eşit olma olasılığı kaçtır?

Yanıt: Doğru $[0, 1]$ aralığından üç rasgele nokta seçmek demek, $[0, 1]^3$ kübünden rasgele bir nokta seçmek demektir. Demek ki,

$$A = \{(x, y, z) \in [0, 1]^3 : \max\{|x-y|, |y-z|, |z-x|\} \leq 1/2\}$$

bölgesinin alanını hesaplamalıyız.

$[0, 1]^3$ kübünü,

$$\{(x, y, z) : 0 \leq x \leq y \leq z \leq 1\},$$

$$\{(x, y, z) : 0 \leq y \leq z \leq x \leq 1\}$$

gibi altı bölgeye ayırabiliriz. Bu bölgelerin her birinin hacmi birbirine eşittir ve kesişimleri bir düzlem ya da doğru parçası olduğundan, kesişimlerinin hacmi 0'dır.

Hacmini hesaplamak istediğimiz A bölgesini de,

$$\{(x, y, z) : 0 \leq x \leq y \leq z \leq 1 \text{ ve } z - x \leq 1/2\},$$

$$\{(x, y, z) : 0 \leq y \leq z \leq x \leq 1 \text{ ve } x - y \leq 1/2\}$$

gibi altı bölgeye ayırabiliriz. Bu bölgelerin hacimleri de birbirine eşittir.

$$\{(x, y, z) : 0 \leq x \leq y \leq z \leq 1 \text{ ve } z - x \leq 1/2\},$$

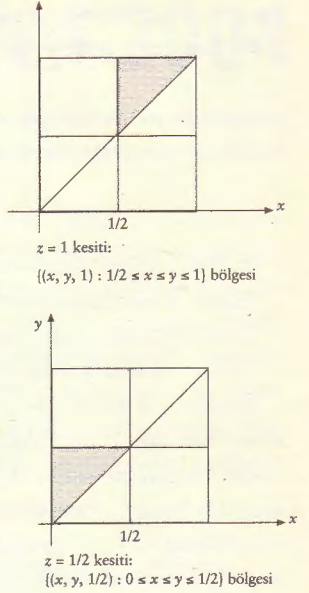
bölgesinin hacmini hesaplayalım.

Dikkat edilirse, $z = 1/2$ olduğunda bölgenin şekli değişiyor. $z = 0$ ile $z = 1/2$ düzlemleri arasında bölge bir piramit. $z = 1/2$ ile $z = 1$ düzlemleri arasındaysa bölge tabanları üçgen olan bir prizma. (Bu dediğimiz doğruluğunu anlamak için, yanda bizim de yaptığımız gibi, bölgenin, $z = 0$, $z = 1/2$ ve $z = 1$ düzlemleriyle kesitini çizmek gerekir.)

Piramidin hacmini hesaplayalım önce. $z = 0$ olduğunda, piramidin tepe noktası olan $(0, 0, 0)$ noktasını elde ediyoruz. $z = 1/2$ olduğunda piramidin tabanı olan ve yanda çizilmiş olan üçgeni elde ederiz. Üçgenin alanı $1/8$. Demek ki piramidin hacmi $1/3 \times \text{taban} \times \text{yükseklik} = 1/3 \times 1/8 \times 1/2 = 1/48$.

Şimdi prizmanın hacmini hesaplayalım. Prizmanın tabanları yanda çizilen üçgenler ($z = 1/2$ ve $z = 1$ kesitleri). Taban $1/8$, yükseklik $1/2$. Demek ki prizmanın hacmi, $1/8 \times 1/2 = 1/16$.

Demek ki bölgenin hacmi $1/48 + 1/16 = 1/12$. Bu bölgelerden 6 tane olduğundan, toplam hacim, yani olasılık $6 \times 1/12 = 1/2$ 'dir.

6. Duygu $D(0, -2)$ noktasındadır ve $E(0, 2)$ noktasındaki evine ortadaki birim daire biçimindeki havuza düşmeden gitmek istemektedir (bkz. aşağıdaki şekil). Duygu'nun en kısa yolunun uzunluğunu bulun.

$D(0, -a)$ ve $E(0, a)$ ise ve $a \geq 1$ ise, DE yolunun en kısa olması için a kaç olmalıdır?

Yanıt: Duygu'nun izlemesi gereken yol belli: Çembere teğet geçen olan iki doğrudan biri üzerinde dümdüz gitmeli, çembere

A noktasında değince E noktasını görene dek, yani B noktasına dek çembere izlemeli ve E noktasını gördüğü anda E'ye dümdüz gitmeli, yani şekildeki DABE yolunu izlemeli.

E ve D noktalarından geçen ve çembere teğet olan doğruların denklemini bulalım. Durum simetrik olduğundan E'den geçeni bulmak yeterli. $a = 2$ yazarak, daha genel bir durumu ele alalım, yani belli bir $a \geq 1$ için $E = (0, a)$ olsun. E'den geçen teğetin denklemi $y = mx + a$ biçiminde yazılır. Doğrunun eğimi olan m 'yi bulalım. Çemberin denklemi $x^2 + y^2 = 1$. Demek ki $y = mx + a$ doğrusunun çembere kestiği noktanın birinci koordinatı $x^2 + (mx + a)^2 = 1$, yani

$$(1 + m^2)x^2 + 2amx + a^2 - 1 = 0 \quad (1)$$

denklemini sağlar. Doğrunun çembere teğet olması için bu denklemin tek bir çözümü olmalıdır, yani diskriminantı sıfır olmalıdır, yani

$$a^2m^2 - (1 + m^2)(a^2 - 1) = 0,$$

yani

$$1 + m^2 - a^2 = 0$$

denklemini sağlamalıdır. Eğimi negatif olan doğruyu aldığımızdan, $m = -\sqrt{a^2 - 1}$ buluruz. Bunu (1) denkleminde taşıyarak x 'i

bulabiliriz: $a^2x^2 - 2a\sqrt{a^2 - 1}x + a^2 - 1 = 0$ ve $x = \frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}$. Demek ki çemberin üstünde $2 \arccos \frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}$ kadarlık bir açı git-

meliyiz. (Eğer $a = 2$ ise, $x = \sqrt{3}/2$ çıkar ve açıyı bulmak daha kolaydır: $2 \times 30^\circ = 60^\circ = \pi/3$ rad.) Çemberin çapı 1 olduğundan, bu

da çemberin üstünde $2 \arccos \frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}$ kadarlık bir yola tekabül eder. (Eğer $a = 2$ ise, çemberin üstünde $\pi/3$ gitmeliyiz.) Yani AB

yolu $2 \arccos \frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}$ uzunluğundadır.

Şimdi de EB uzunluğunu bulalım. $EB \perp OB$ olduğundan,

$$EB = \tan(\angle BOE) = \tan\left(\pi/2 - \arccos \frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}\right).$$

Biraz trigonometri bize kolaylıkla doğru yanıtı buldurur. Hele $a = 2$ olduğunda, $EB = \tan(60^\circ) = \sqrt{3}$ bulunur. Aynı sonucu daha az trigonometriyle bulalım.

B noktasının birinci koordinatını yukarda bulmuştuk: $x = \frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}$. Bunu çemberin denklemi olan $x^2 + y^2 = 1$ denkleminde

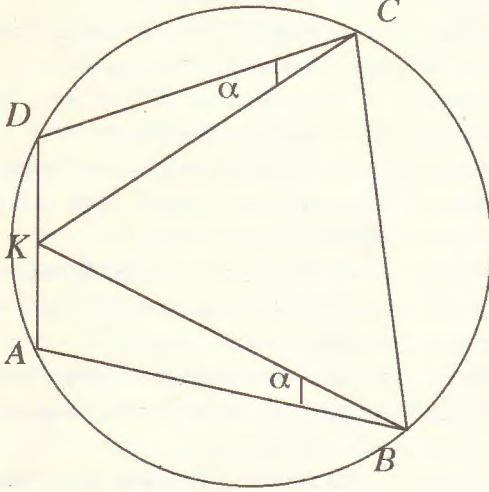
taşıyarak B'nin ikinci koordinatını da buluruz: $1/a$. Şimdi $E(0, a)$ noktasıyla $B\left(\frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}, \frac{1}{a}\right)$ noktası arasındaki mesafeyi bulmalı-

yız. Bu da kolay bir hespla çıkar: $\sqrt{a^2 - 1}$. Sonuç olarak Duygu'nun toplam gitmesi gereken mesafe

$$2\sqrt{a^2 - 1} + 2 \arccos \frac{\sqrt{a^2 - 1}}{a}$$

dir. Eger $a = 2$ ise, $2\sqrt{3} + \pi/3$ çıkar.

Şimdi DE yolunun en kısa olması için a 'nın 1 olması gerektiğini savlıyoruz. Bunu kanıtlamak için FB yayının EB doğru parçasından daha kısa olduğu kanıtlanmalıdır. Eger α , radyan cinsinden BOF açısıysa FB yayı α uzunluğundadır. Demek ki $\alpha \leq EB$ eşitliğini ve eşitliğin sadece $\alpha = 0$ için doğru olduğunu kanıtlamalıyız. OFB daire parçasının alanı $\alpha/2$ 'dir. OFB üçgeninin alanı ise, $EB \perp OB$ olduğundan, $EB/2$ 'dir. Demek ki $\alpha \leq EB$ ve eşitlik sadece $\alpha = 0$ için doğru.

7. Yandaki şekildeki gibi dört değişik A, B, C, D noktası bir çemberin üzerindedir. K, AD doğru parçasının orta noktasıdır. Ayrıca ABK açısı KCD açısına eşittir. CD'nin uzunluğunun AB'nin uzunluğuna eşit olduğunu kanıtlayın.

Kanıt: α , KCD açısı olsun. Sinus Teoremi'ne göre, A, K ve B noktalarından geçen çemberin yarıçapı $AK/2\sin \alpha$ dır. Aynı şekilde D, K ve C noktalarından geçen çemberin yarıçapı da $DK/2\sin \alpha$ dır. Demek ki bu iki çember birbirine eşit. Ayrıca bu iki çember AD'ye K'dan dik çıkan a doğrusuna göre simetrikler. Verilen çember de bu a doğrusuna göre simetrik olduğundan, yukarıdaki çemberlerle verilen çemberin kesişim noktaları da bu a doğrusuna göre simetrik. Dolayısıyla $AB = CD$.

BERFİN YAYINLARI

Toplumcu ve Aydınlanmacı Bir Çizgi...

CAFER TİRYAKİ Aşkın Kökeni

Aşkın Kökeni, okuyanı sarsıp değiştirecek güçte bir kitap!

Çünkü, kadın-erkek ilişkilerinin varlık bulduğu aşk, sevgi ve insanın doğasına ilişkin olarak bilinen binlerce yıllık kanı ve yargıları, doğa-toplum-tarih üçgeninde bir giz ve kısır kurgu kışkıracından kurtarmakta ve onların asıl olan gerçekliğini keşfetmektedir...

- Aşk nedir ve kökeninde ne vardır?
- Bir kadın ve bir erkek, niçin birbirlerine aşık olmaktadırlar?
- Doğa, toplum ve tarih katında, kadın ve erkek kimdir?
- Kadın ve erkek tarih boyunca nasıl evrimleştiler?
- Kadın ve erkekte birincil ve ikincil doğalar (kültürler) ile güdüler ve bilinçler nelerdir?

• Sevgi ve cinsellik nedir, ne değildir?

Bilinmeyenleri bilinenleştiren ve bilinenleri de derinleştiren eleştirel, yaratıcı bir yaklaşım, diyalektik bir çalışma...

Araştırma-İnceleme
367 Sayfa, 12.000.000.TL.
Kitapçılarda...

BERFİN BASIN YAYIN ve TİC. LTD. ŞTİ.

Cağaloğlu Yokuşu, Evren Han, Kat:3, No: 56 Cağaloğlu 34440-İstanbul Tel: (0.212) 513 79 00 - Fax: 512 37 20

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Ulupınar Gözlemevi (ÇUG) Astronomi yaz kampları

ÇOMÜ Astrofizik Araştırma Merkezi (ÇAAM) Ulupınar Gözlemevi'nde 4-11 Temmuz, 11-18 Temmuz, 18-25 Temmuz ve 25 Temmuz-1 Ağustos tarihleri arasında olmak üzere peş peşe 4 dönem Astronomi Yaz Kampı (AYK) düzenlenecek. Bu kamplar için katılımcı sayısı her dönemde 14 kişiyi geçmeyecek.

Kamp dönemi

Programa göre, başlangıçtan önceki Pazar günü akşamı, katılımcılar saat 18:00'de kent merkezindeki ÇOMÜ Anafartalar Kampüsü'nde toplanacaklar ve bir servis otobüsü tarafından ÇOMÜ Astrofizik Araştırma Merkezi (ÇAAM)'ın Ulupınar Gözlemevi'ne taşınacaklar. ÇUG, Çanakkale'ye 10 km mesafede olup ormanlar içinde 400 m yükseklikte bir tepe üzerinde. ÇUG'un konumu, gözlemlerin kent ışıklarından etkilenmesini önleyecek konumda. Katılımcılar, kamp süresi boyunca (7 gece Pazar'dan itibaren, Cumartesi dahil ve 6 gün -Pazar ak-

şam'dan Pazar öğle'ye kadar) ÇUG'da hazırlanan ikiye kişilik odalarda konaklayacaklar ve yemekleri de, 4 öğün olarak (kahvaltı, öğle ve akşam yemekleri ve -gözlem geceleri- gece kahvaltısı) kamp yönetimi tarafından sağlanacak. Her gece hazırlanacak gözlem programına göre, ÇUG'da mevcut bilgisayarlar, internet bağlantısı ve 3 farklı boydaki teleskop kullanılarak, çeşitli konu ve düzeylerde gözlemler yapılacaktır. Gece gözlemleri gündüz verilecek derslere paralel olarak planlanacak. İsteyen katılımcılar, en az 1 profesyonel gözlem etkinliğinde doğrudan görev alabilecekler.

Ders ve seminer konuları

Kamp süresinde her gün (Pazartesi-Cuma günleri) farklı konularda o konunun uzmanı öğretim üyeleri tarafından popüler ve amatör/profesyonel konularda dersler/seminerler verilecek. Bu kamp dönemi için belirlenen konu başlıkları şunlar (Bu başlıklarda

katılımcıların düzey ve isteklerine göre değişiklikler yapılabilir):

- 1) Türkiye'deki astronomi çalışmaları / Türkiye'deki gözlemleri.
- 2) Gökyüzünde Türk isimleri / Küçük Prensin gezegeni hangisi?
- 3) Türkiye'nin haberleşme ve uzaktan algılama uyduları: TÜRKSAT ve BİLTEN.
- 4) Bir gökcismi olarak Dünya'mız nasıl oluştu? Yapısı nedir? Sonu ne olacak?
- 5) Uydularla yeryüzü gözlemleri / Uzaktan algılama teknikleri ve uygulama örnekleri.
- 6) Yıldızımız Güneş ve ailesi: Nasıl oluştu? Şimdi ne durumdadır? Sonları ne olacak?
- 7) Büyük Patlama, gökadalara, Samanyolumuz ve evren: Nasıl oluştu, ne durumdadır?
- 8) Mars'ta ve diğer gezegenlerde yaşam olasılıkları / UFO'lar nedir?
- 9) SETI nedir? Yıldızlarla haberleşme gayretleri ne sonuçlar verdi?
- 10) Karadelikler, gama ışını patlamaları ile diğer egzotik olaylar ve cisimler.

Serbest saatlerdeki etkinlikler

Hergün 15:30-17:00 arası, katılımcılar için ayrılmış serbest saatler olup, bu saatlerde isteyen katılımcılar odalarında dinlenebilecekleri gibi, yakın çevredeki ormanda gezintiler yapabilecekler. Ayrıca, ÇUG merkez binasındaki söyleşileri ve kütüphanede mevcut astronomi CD'leri ve astronomi içerik ve konulu filmleri izleyebilecekler. ÇUG Kütüphanesi, bilgisayarlar ve internet de katılımcıların kullanımında olacak. Acil durumlarda Gözlemevi telefonundan (ücreti karşılığı) konuşma yapılabilecek.

Bu saatlerdeki söyleşi konuları arasında şunlar düşünülüyor (Katılımcıların önerilerine göre bu liste değişebilecek):

- Çıplak gözle gökyüzünü ve yıldız-

Ulupınar Gözlemevi'nin dışardan görünüşü.

ları nasıl tanıyabiliriz?

- Takımyıldızlar, burçlar, gezegenler, meteor yağmurları nasıl tanınırlar?
- Teleskop ve gök atlası kullanımında temel bilgiler.

- Teleskopla en iyi gözlem hedefleri nelerdir? Nasıl gözlenirler?

- Yapay uydular, görevleri ve yörüngeleri, gözleme şekilleri.

- Güneş saati nedir? Tanıtımı, yapım ilkeleri ve kullanımı.

Gözlem etkinlikleri

ÇUG Teleskopları kullanılarak, katılımcılar için, 5 gece için, onların yapacakları veya görev alacakları gözlemler planlanacak ve deneyimli asistan ve öğretim üyeleri gözetiminde belirlenen yıldız ve gök cisimleri gözlenecek. Uygun durumlarda veriler disket ve bilgisayara kaydedilecek ve katılımcılarla birlikte analiz ve yorum çalışması örnekleri gerçekleştirilecek.

Kamp bitimindeki Cumartesi günü; programın bir parçası olarak, katılımcılar için bir bilim turizmi etkinliği düzenleniyor. ÇUG'dan hareket edecek bir servis otobüsü ile, Lapseki (antik Lampsakos) ve Troya (Truva) antik yerleşimleri, bir rehber eşliğinde ziyaret edilecek.

İlk dönem için son başvuru tarihi: 25 Haziran 2004 Cuma günü 17:00'ye kadar. Diğer dönemler için başvuru tarihi, başlama öncesindeki Cuma günü 17:00'ye kadar.

Katılım ücreti (hafta sonu bilim turizmi etkinliği dahil): 450 milyon TL.

Başvuru adresleri: Prof. Dr. Osman Demircan (ÇAAM ve ÇUG Müdürü; ÇOMÜ Rektör Yrd.) (demircan@comu.edu.tr). Y. Doç. Dr. Oktay Yolmaz ÇOMÜ Fizik Bölümü (o.yilmaz@comu.edu.tr). Prof. Dr. Mehmet Emin Özel (ÇAAM Yön. Kur. üyesi.) (m.e.ozel@comu.edu.tr). Doç. Dr. Aysegül Yılmaz ÇOMÜ Fizik Bölümü (ayilmaz@comu.edu.tr).

Yazışma adresi: ÇAAM-ÇUG / YAZ KAMPI. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Ed. Fak. Fizik Bölümü, 17020, Çanakkale

Tel: 0286-218 00 18/1815

(Bölüm Sekreteryası)

Faks: 0286-281 05 26

EÜ Gözlemevi'nden astronomiye ilgi duyanlara Yaz Okulu

Son 7 yıldır Ege Üniversitesi Gözlemevi tarafından 15 yaşından büyük herkesin katılabileceği şekilde düzenlenen Amatör Astronomi Yaz Okulu, bu sene 8.'siyle meraklılarını konuk edecek. Uzun yıllardır bu alanda görülen boşluğu başarıyla dolduran EÜ Gözlemevi bugüne kadar yaz okullarını tamamlayan yüzlerce kişiye amatör astronom belgesi verdi. Bu seneki organizasyon için gerekli bilgiler şöyle:

Yer: Ege Üniversitesi Gözlemevi Bornova-İzmir.

Tarih: 28 Haziran'dan 31 Temmuz 2004'e kadar 5'er günlük 5 dönem halinde yapılacak. Her bir dönem Pazartesi sabahından Cumartesi sabahına kadar sürecek.

Konaklama: Yaz Okulları boyunca konaklama gözlemevinde yapılacak. Her bir döneme katılabilecek kişi sayısı 12'yi geçmeyecek. Okullara katılacak kişiler ikiser veya üçer kişilik odalarda kalacaklar. Yemekler gözlemevi tarafından sağlanacak.

Ulaşım: Ege Üniversitesi Gözlemevi, Üniversite Kampüs alanından yaklaşık 18 km uzakta. Gözlemevi, Kurudağ Tepesi'nde bulunduğundan yolun büyük bir kısmı toprak ve eğimli bir arazi yapısı var. Katılımcılar küçük bir otobüsle topluca Pazartesi sabahları gözlemine götürülecekler. Özel araçları ile gelmek isteyenler yaklaşık yarım saat süren yolculuk için yol durumunu göz önüne almalı.

Gözlem ve çalışma olanakları: Yaz okuluna katılanlara gece ve gündüz olmak üzere iki ayrı program uygulanacak. Gece programlarında teleskoplarla gezegenler, yıldızlar, yıldız kümeleri, bulutsular ve Ay'ın kraterleri gözlenebilecek. Ayrıca, gökyüzünü tanıma programı içinde takımyıldızların ve belirgin yıldızların yerlerini gök atlası yardımıyla bulmak, yön tayinleri yapılmasında yardımcı olacak. Arzu edenler kendi teleskoplarını getirdiklerinde bu teleskoplara ilişkin ayarlar da okul dönemi içinde yapılabilecek. Yaz okulunun düzenlendiği gözlemevi, aynı zamanda, sürekli olarak bilimsel çalışmaların da yapıldığı bir araştırma merkezi. Kursiyerler zaman zaman bilimsel gözlemleri izleme şansına sahip olacak ve araştırılan konular üzerine bilgi alabilecekler. Gündüzleri ise daha çok popüler astronomi alanlarında verilecek derslere katılıp, yapılan çalışmaları öğrenebilecekler. Kurs boyunca, Temel Astronomi, Konum Astronomisi, Teleskoplar, Güneş, Güneş Sistemi, Yıldızlar ve Yaşamları, Değişen Yıldızlar, Gökadalar ve Kozmoloji alanında dersler verilecek.

Son başvuru tarihi: 15 Haziran 2004

Ücret: Kişi başına 360 milyon TL

Başvuru adresi: Prof. Dr. Serdar Evren. Ege Üniversitesi, Fen Fakültesi, Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü, Bornova, 35100, İzmir

Tel: 0-232-388 40 00 / 2322

Bölüm Tel: 0-232-373 14 03

Fax: 0-232-388 10 36

e-mail: sevren@astronomy.sci.ege.edu.tr

Geçtiğimiz yıl katılımcılar gözlem yaparken.

Doğumunun 140. yıldönümünde Sâlih Zeki Bey Paneli düzenlendi

18 Mayıs 2004 tarihinde, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı ile Fen Fakültesi Matematik Bölümü'nün ortak katılımı ile "Doğumunun 140. Yıldönümünde Sâlih Zeki Bey Paneli" düzenlendi. Panele, AÜ Fen Fakültesi Matematik Bölümü'nden Prof. Dr. Hilmi Hacısalihoğlu, ODTÜ Matematik Bölümü'nden Prof. Dr. Cem Tezer, GÜ Fen Edebiyat Fakültesi Matematik Bölümü'nden Prof. Dr. Ömer Akın, AÜ DTCF Bilim Tarihi Anabilim Dalı'ndan Prof. Dr. Melek Dosay Gökdoğan, Prof. Dr. Remzi Demir ve Doç. Dr. Yavuz Unat katıldılar.

Sâlih Zeki Bey kimdir?

Panele ünlü Türk matematikçisi Sâlih Zeki Bey, matematik ve bilim tarihi çalışmalarıyla değerlendirildi. 1864 yılında İstanbul'da doğan Sâlih Zeki Bey, 1874'de Dârü's-Şafaka'da öğrenimine başladı ve burada dönemin önde gelen matematikçilerinden Mehmed Nâdir Bey'den (1856-1927) matematik dersleri aldı. 1882'de Dârü's-Şafaka'yı bitirdi ve 1883 yılında Paris'te Fransa Posta ve Telgraf Nezâreti tarafından bir fen heyeti oluşturmak amacıyla kurulan yüksekokula girdi; ayrıca École des Ponts et Chaussées ile Collège de France'da verilen derslere devam etti. 1887'de burayı bitiren Sâlih Zeki Bey, elektrik mühendisi olarak Türkiye'ye döndü ve 1889-1900 yılları arasında Mekteb-i Mülkiyye'de fizik ve kimya dersleri vermeye başladı. 1895 yılında Emile Lacoiné'dan sonra, Rasadhâne-i Âmiri Müdürlüğü'ne getirildi. 1908-9 yıllarında, Dârü'l-Fünûn-ı Osmânî'nin 'Ulûm-ı Riyâziyye ve Tabî'iyye Şu'besi'nde, Hendese-i Tahliyye (Analitik Geometri), Hikmet-i Tabî'iyye-i Riyâziyye (Matematiksel Fizik), 'İlm-i Hey'et (Astronomi) ve Hisâb-ı İhtimâlî (Olasılıklar Hesabı) dersleri verdi. 1912'de Dârü'l-Fünûn Konferansları'nın 1. ve ikinci ciltlerini, 1913'de ise Âsâr-ı Bâkiye'nin 1. ve 2. ciltlerini yayımlayan

Sâlih Zeki Bey, 1917'de Dârü'l-Fünûn-ı Osmânî'nin umumî müdürlüğünden istifa etti ve öğretim üyeliği görevini, Fen Şubesi müderrisi olarak sürdürdü. Sâlih Zeki Bey, 1921 yılında Şişli Fransız Hastanesi'nde vefat etti.

Sâlih Zeki Bey, üç evlilik yaptı. İlk eşi Piyanist Vecihe Hanım idi. Piyanist Vecihe Hanım'dan, Ahmed Mâlik Sayar (1893-1965) adlı bir oğlu oldu. 1901 yılında ikinci eşi olan Hâlide Edip Hanım ile evlendi ve ondan, Ayetullah (1903-1985) ve Hikmetullah (doğumu 1904) adında iki oğlu oldu. 1911 yılında Hâlide Edip Hanım, Sâlih Zeki Bey'den ayrıldı ve aynı yıl Sâlih Zeki Bey, öğretmen Münevver Hanım (ölümü 1973) ile evlendi. Bu evliliğinden de Tarık Sayar ve Faruk Sayar adında iki oğlu oldu.

Eserleri

Sâlih Zeki Bey çok iyi bir matematik eğitimi almış ve bilim tarihi alanında kendini yetiştirerek yurtiçi ve yurtdışında bu alanda saygın dergilerde yayınlar yapmıştır. 1889'da "Mémoire sur les chiffres indiens" (Hint Rakamları Üzerine Rapor, 1889) adlı bir makale yayımlamıştır. Bu makale, muhtemelen bir Türk bilim tarihçisi tarafından yurtdışında yayımlanan ilk bilim tarihi makalesidir. 1898'de ise, Sâlih Zeki Bey, döneminin saygın dergilerinden *Journal Asiatique*'de, "Notation Algébrique chez les Orientaux" (Doğular'da Cebirsel Notasyon, Sayı 2, 1898) başlığını taşıyan bir makale yayımlamıştır. Aynı makale, 1898 yılı içinde Paris'te küçük bir kitapçık olarak yeniden basılmıştır (Notation Algébrique chez les Orientaux, Imprimerie Nationale, Paris 1898).

Onun en önemli eserleri, 1897'de 1. cildini yayımladığı *Kâmûs-ı Riyâziyyât*, 1912'de yayımlandığı *Dârü'l-Fünûn Konferansları*'nın 1. ve 2. ciltleri ve 1913'de 2 cildini yayımlayabildiği *Âsâr-ı Bâkiye*'dir.

Matematik ve astronomi bilimlerinde kullanılan bütün terimleri açıkla-

Salih Zeki Bey

mak ve bütün matematikçilerle astronomların hayat öykülerini ve eserlerini tanıtmak amacıyla yayımlamaya başladığı *Kâmûs-ı Riyâziyyât* (Matematiksel Bilimler Ansiklopedisi, Cilt 1, İstanbul 1897), Türk bilim tarihi açısından çok değerlidir. *Kâmûs-ı Riyâziyyât*, Türkiye'de yazılan ilk matematik ve astronomi bilimleri ansiklopedisi ve ilk matematik ve astronomi tarihi ansiklopedisidir.

Dârü'l-Fünûn Konferansları (2 Cilt, İstanbul 1912) adlı eserinde Sâlih Zeki Bey, 19. yüzyıl matematiğinin en önemli konuları arasında bulunan "Eukleides-dışı Geometrilere" ile "Sanal Nicelikler (Kemmiyyât-ı Mevhûme) Üzerine Kurulmuş Çeşitli Alanlar"ı ayrıntılı bir biçimde tanıtmıştır. Bu konferansların, bilim tarihi açısından en önemli yönleri, her iki konunun işlenmesinden önce, tarihsel gelişimlerine ilişkin ayrıntılı bir serimlemenin yapılmış olmasıdır.

Âsâr-ı Bâkiye (Ölmez Eserler, 2 Cilt, İstanbul 1911) ise Türk ve İslam bilim tarihi açısından çok önemli olduğu halde, ancak 2 cildi yayımlanabilen ve bugün de değerinden çok şey kaybetmeyen muhteşem bir eserdir. 1. cilt, düzlemsel ve küresel trigonometrinin, 2. cilt ise, aritmetik ve cebirin Müslümanlar arasındaki tarihi gelişiminden söz eder. Öncelikle Müslüman bilginlerin, matematik ve astronomi alanlarındaki mevcut birikime yapmış oldukları katkıların boyutlarını doğru bir biçimde belirleyebilmek için, Batılı bilim tarihçilerinin eserlerinden yararlanılarak, İslam Öncesi Dönemler'deki ve özellikle de Yunanlılar'daki ve Hintliler'deki bilimsel çalışmalar, gerektiği ölçüde tanıtılmıştır. Ayrıca Ortaçağ İsl-

lam Dönemi ile bunun bir kısmı olan Osmanlı Dönemi'ndeki bilgilerin çalışmalarının değerini, doğru bir biçimde belirlemek ve serimlemek için, doğrudan doğruya yazma kütüphanelerin tozlu raflarına terk edilmiş olan yazma eserler incelenmiş ve bunlardan derlenmiş bulgulara dayanılarak, Müslüman-Türk bilgilerin matematik ve astronomi alanlarındaki yüksek düzeyleri gösterilmek istenmiştir. Âsâr-ı Bâkiye'nin 2 cildi, günümüz Türkçe'sine 2003 yılında aktarılabilmektedir (Sâlih Zeki, Âsâr-ı Bâkiye -Ortaçağ İslâm Dünyası'nda Trigonometri-, Cilt 1, Yayına Hazırlayanlar: Remzi Demir ve Yavuz Unat, Babil Yayınevi, Ankara 2003; Sâlih Zeki, Âsâr-ı Bâkiye (Ortaçağ İslâm Dünyası'nda Hesap ve Cebir), Cilt 2, Yayına Hazırlayan: Melek Dosay Gökdoğan, Babil Yayınevi, Ankara 2003).

Panelde yapılan konuşmalar

Prof. Dr. Hilmi Hacısalihoğlu'nun açış konuşmasını yaptığı "Doğumunun 140. Yıldönümünde Sâlih Zeki Bey Paneli"nde katılımcılar şu konuşmaları yaptılar:

Prof. Dr. Remzi Demir, Çağdaş Matematik'in Türkiye'ye Girişi'nde katkıları olan matematikçilerden Halifezâde İsmâ'il Efendi, Şekerzâde Feyzullah Sermed, Gelenbevi İsmâ'il Efendi, Hüseyin Rıfkı Tâ mânî, Hoca İshak Efendi, Emin Paşa, Ali Sedad Bey, Vadinli Tefik Paşa, Mehmed Nâdir Bey hakkında bilgiler verdikten sonra, Sâlih Zeki Bey'in hayatı, eğitimi, çalışmaları ve eserlerine ilişkin olarak ayrıntılı bir bildiri sundu.

Prof. Dr. Melek Dosay Gökdoğan, Sâlih Zeki Bey'i bir matematik tarihçisi olarak değerlendirdi; Hint-Arap rakamlarının kökenine ilişkin olarak aynı dönemde Batılı matematik tarihçileri ile bir karşılaştırmasını yaptı ve Sâlih Zeki Bey'in bu konuda, kendi dönemindeki bazı matematik tarihçilerinden çok daha nesnel ve doğru sonuçlara ulaştığını gösterdi.

Doç. Dr. Yavuz Unat, Âsâr-ı Bâkiye'nin 2 cildini bilim tarihi yöntemi açısından değerlendirdi; Türk ve İslâm bilim tarihi açısından çok önemli olan bu muhteşem eserin yazılırken, çağdaş

bir yöntem izlendiğini söyleyerek, Sâlih Zeki Bey'in, çağdaş anlamda, hem bilim tarihi araştırmalarını, hem de bilim tarihi eğitimi başlatması açısından, Türk bilim tarihi yazıcılığında gerçek bir öncü olarak kabul edilmesi gerektiğini vurguladı.

Prof. Dr. Ömer Akın, bir temel matematik problemi olan, bir açının pergel ve cetvelle üç eşit parçaya bölünüp bölünemeyeceği problemi üzerine Sâlih Zeki Bey'in yapmış olduğu belirlemeler üzerinde durdu ve Sâlih Zeki Bey'in doğru bir biçimde problemin cetvel ve pergel yardımıyla çözümlenemeyeceğini belirlediğini gösterdi.

Prof. Dr. Cem Tezer ise, bilim tarihi çalışmalarının önemini vurgulayarak bu türden çalışmaların mutlaka gün ışığı

na çıkartılmasının önemine değindikten sonra, bu işler yapılırken aynı zamanda metinlerin orijinallerinin de yayımlanmasının Türk bilim tarihinin gelişmesi açısından büyük yararının olduğunu dile getirdi.

Panel bitiminde söz alan sürpriz bir konuk ise, Sâlih Zeki Bey'in ve Halide Edip Hanım'ın Hikmetullah'tan olma torunu Ömer Sayar idi. Sayın Sayar, Sâlih Zeki Bey'in hayatındaki bazı noktalara değindikten sonra, panelin düzenlenmesinden çok mutlu ve müteşekkirdiğini söyleyerek, tarihimizin karanlıklarında gizli bu türden aydın kişilerin çalışmalarının gün ışığına çıkartılmasının günümüz açısından önemini dile getirdi.

Doç. Dr. Yavuz Unat

"Değişen Dünyada İnsan ve Sorunları" Sempozyumu

Alt ve üst yapısıyla köklü değişimlerin yaşandığı dünyamızda insan ve insana dair sorunlar da hızla değişmektedir. Bu nedenle kaçınılmaz olarak değişen dünyada, insana ilişkin bakış açılarını ve değerleri yeniden sorgulamak da bir gereklilik olarak görünmektedir.

Pratikte yaşanan değişimlerin bilim alanındaki yansımalarını gözden geçirmek, insana dair sorunlarını farklı bakış açılarıyla incelemek üzere, Maltepe Üniversitesi 4-5 Haziran tarihlerinde Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji ve Felsefe Bölümleri işbirliğiyle "Değişen Dünyada İnsan ve Sorunları" başlıklı bir Sempozyum düzenliyor. Yurtiçinden ve yurtdışından konuşmacıların katıldığı sempozyumda "yeni insan" anlayışı ve sorunları felsefe, psikoloji ve antropoloji bağlamlarında masaya yatırılarak, tartışmaya açılacak.

PROGRAM

04. Haziran. 2004

10:30 - 12:30 I. Oturum:

"Değişen Dünyada İnsan ve Sorunları"

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mücella Uluğ

Prof. Dr. Mike Little, Prof. Dr. İoanna Kuçuradi, Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı

14:00 - 15:30 II. Oturum:

"İnsan Bilimlerinin ve Felsefenin İnsana Bakışı"

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Sevgi İyi

Prof. Dr. Doğan Özlem, Prof. Dr. Akile Gürsoy, Prof. Dr. Adnan Kulaksızoğlu

16:00 - 17:30 III. Oturum

"İnsan Bilimleri ve Felsefede Yeni Sorun Odakları"

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Betül Çotuksäken

Prof. Dr. Nesrin Şahin, Doç. Dr. Suavi Aydın, Dr. Mustafa Günay

05. Haziran. 2004

9:30 - 11:00 IV. Oturum:

"İnsan Bilimleri ve Felsefede Yeni Araştırma Yöntemleri"

Oturum Başkanı: Yard. Doç. Dr. Tüten Ang

Prof. Dr. Betül Çotuksäken, Doç. Dr. Serdar Atav,

Yard. Doç. Dr. Işık Gürşimşek

11:30 - 13:00 V. Oturum:

"Yerelleşme ve Küreselleşmenin İnsan Dünyasına Etkileri"

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Hıfzı Özcan

Prof. Dr. Nursel Telman, Doç. Dr. Kurtuluş Dincer, Dr. Aytaç Kalankaya

14:30 - 16:00 VI. Oturum:

"21. Yüzyılda Nasıl Bir İnsan Nasıl Bir Dünya: Öngörüler"

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Doğan Özlem

Prof. Dr. Kurban Özgürlü, Prof. Dr. Ali Rıza Balaman, Yard. Doç. Dr. Tüten Ang

16:30 - 17:30 Kapanış Oturumu:

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Betül Çotuksäken,

Prof. Dr. Doğan Özlem, Prof. Dr. Sevgi İyi

Yer: T.C. Maltepe Üniversitesi, Marmara Eğitim Köyü

Maltepe, İstanbul

Tel: 0 216 626 10 50 (pbx) - 1101

20. Uluslararası Fotogrametri ve Uzaktan Algılama Kongresi

21. yüzyılın en büyük kongrelerinden biri olan 20. Uluslararası Fotogrametri ve Uzaktan Algılama Kongresi, 12-23 Temmuz tarihleri arasında 3 bin kişinin katılımıyla Lütfi Kırdar Kongre ve Sergi Sarayı'nda yapılacak.

Olimpiyat oyunları gibi dört yılda bir gerçekleştirilen kongrenin 20.'sine Avustralya, İspanya ve Çin'i geçen Türkiye imza atacak. Dünya üzerinde yüzyıllık geçmişi olan fotogrametri ve uzaktan algılama bilimlerine yön veren ISPRS'nin (Uluslararası Fotogrametri ve Uzaktan Algılama Derneği) 2000 yılında Amsterdam'da düzenlenen kongresinde Türkiye 2004 kongresi için adaylığını koydu. İstanbul (Türkiye), Barcelona (İspanya), Pekin (Çin) ve Brisbane (Avustralya) arasından sıyrılıp ISPRS tarihindeki en yüksek oy farkı ile ev sahipliğine hak kazandı.

Uzay teknolojisinin de tartışılacağı İstanbul'da, aynı zamanda kongrenin sosyal ve kültürel turları sayesinde turizmin canlanması da bekleniyor. 20. Uluslararası Fotogrametri ve Uzaktan Algılama Kongresi'nin Türkiye için yararlarından bir başkası da, bu teknolojinin ülke gelişimine sağladığı katkılar. Fotogrametri ve uzaktan algılama alanları ile, AB üyeliğine yeni giren ülkelerden bile önde olan ve tarım başta olmak üzere çok sayıdaki alanda bu teknolojiye dayanarak yararlanan Türkiye'de yaşanan altyapı sorunlarına çözüm bulunması ve su, toprak ve doğal kaynakların korunması hedefleniyor. Ülkenin önemli sorunları haline gelen erozyon, kentleşme ve altyapı sorunları hatta deprem hasar tespitleri üzerine yapılan projelerin fotogrametri ve uzaktan algılama ile adım adım takip edilebileceği ve çalışmaların hangi sürede ne sonuç verdiği, bu sistemler ile nasıl tespit edilebileceği kongrede tartışılacak.

Temsilci Kurum Başkanlığı'nı Milli Savunma Bakanlığı Harita Genel Komutanlığı'nın yürüttüğü, İstanbul Teknik Üniversitesi başta olmak üzere Türkiye'deki çok sayıda üniversite, kamu

kuruluşu ve özel sektör işbirliği ile hazırlanan 20. Uluslararası Fotogrametri ve Uzaktan Algılama Kongresi'nin ISPRS Kongre Direktörü İTÜ İnşaat Fakültesi Fotogrametri Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Orhan Altan bu iki alanın Türkiye'de Geomatik Mühendisliği çatısı altında yeni bir bölüm olarak organize olmasını sağlayacağını ve bu bölüm sayesinde yeni iş imkânları yaratılacağını belirtirken, Türkiye'nin bu kongrede ev sahipliği dışında, 'Gençlik Forumu'nun çalışmalarında etkin bir rol oynayacağını vurguladı. Prof. Altan şöyle konuştu:

"Gençlere bu alanda kendilerini göstermeleri için kongrede fırsatlar sunulacak, onlara yol açılacak. Daha da önemlisi kongre, gençleri 2004 - 2008 yılı içerisinde projeleri ile çalışmalara girmeye teşvik edecek ve 21. ISPRS Kongresi'nde onları da daha çok söz sahibi yapacak". Prof. Altan ayrıca, "Türkiye bu alanda komşu ülkelere hatta AB'ye katılan üyelere göre çok ilerde. Türkiye bu alanda gelişimini sürdürür, bu alanda yatırımlar yaparsa; pazar altyapısı açısından bu coğrafyada lider ülke olur" dedi.

Fotogrametri ve uzaktan algılama

Fotogrametrik çeşitli görüntü algılama sistemleri yardımıyla yeryüzüne, çevresine ve diğer fiziksel nesnelere ilişkin güvenilir bilgilerin elde edilmesi, işlenmesi, kaydı, ölçümünü, analizini ve sunumunu içeren bilim, sanat ve teknoloji dallarını içermekte. Fotogrametri bilim dalı ile çekilen üç boyutlu

Fotogrametri bilim dalı ile çekilen üç boyutlu resimler, birçok dalda kullanılıyor.

resimler tıp, uzay bilimleri, röleve ve restore çalışmaları, mimarlık, özel harita çizimleri, deprem hasar tespiti, kaza hasar tespiti, GSM operatörlerinin kapsama alanı ölçümü, çevre koruması, su ve havza araştırması gibi çeşitli alanlarda kullanılmakta. Bugüne kadar bu teknoloji, Dinar, Marmara, Adapazarı depremlerinin hasar tespiti, Patara Antik Kent çalışması, Dolmabahçe Sarayı'nın onarımı gibi birçok projede kullanıldı.

Bağımsız verilerin uydudan gelen görüntüleri ile bilimsel projelere destek veren uzaktan algılama sisteminin ise jeoloji, jeomorfoloji, haritacılık, tarım ormancılık, çevre bilimleri, hidroloji gibi alanlarda yararlanılmakta. Dünya çapında sıcaklık ölçümü, deniz kirliliği tespiti, orman envanterinin çıkarılması gibi çalışmalara destek veren bu bilim dalı aynı zamanda olası felaketlerin önlenmesinde de etkili olmakta. Ayrıca uzaktan algılama, İstanbul'un mekânsal büyümesinin ve sosyo-ekonomik gelişiminin takibi gibi projelerde kullanılabilir.

Hande Özçarıkcı

(Tel: 0212 278 11 13. Faks: 0212 278 12 38

e-mail: hande@stagepr.com)

AÇIKOTURUM

Siyasal Yaşam ve Bilimsel Düşünce

Bilim ve Bilimsel Felsefe Çevresi ve
Hacettepe Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü İşbirliğiyle

Yöneten:

Korkmaz Alemdar

Konuşmacılar:

Korkut Boratav

Yaman Örs

Mümtaz Soysal

Gün: 04 Haziran 2004

Saat: 13.30 - 17.30

Yer: Hacettepe Üniversitesi

Yeşil Salon (Merkez Yerleşkesi)

Sihhiye

TMMOB Maden Mühendisleri Odası'nın Açıklaması (Ankara, Mayıs 2004)

Ülkemizin tek bakır izabe tesisi de fırınıını söndürdü

Karadeniz Bakır İşletmeleri'ne ait Samsun İşletmesi ile Eti Bakır AŞ'nin özelleştirilmesine ilişkin nihai pazarlık görüşmeleri 26 Şubat 2004 tarihinde tamamlanmış ve 33 milyon ABD Doları ile en yüksek teklifi veren Ce-Ka İnşaat Makina Madencilik Sanayi ve Ticaret AŞ ile 12 Nisan 2004 tarihi itibarıyla sözleşme imzalanmıştır.

Söz konusu ihaleye ilişkin olarak Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nca cevaplanılmak üzere, pek çok soru gündeme getirilmiş, ancak her zaman olduğu gibi herhangi bir cevap alınamamıştır.

Özelleştirilmek istenen Karadeniz Bakır İşletmeleri AŞ Samsun İşletmesi, flaş fırın sistemiyle blister bakır üreten bir izabe tesisine, bu tesisten çıkan bacası gazlarını değerlendirmek üzere kurulan bir sülfürik asit tesisine ve ayrıca izabe tesisinin artıklarını oluşturan cürufatlarıdaki bakırı tekrar kazanmak amacıyla kurulmuş bir cürufat flotasyon tesisine sahip bulunmaktadır.

Söz konusu tesisler, 1973 yılında üretime başlamış ve 23 Nisan 2004 tarihine kadar da üretimlerini sürdürmüştür. Ancak, geçtiğimiz günlerde bu tesislerin üretimi durdurulmuştur.

Ülkemizde tek blister bakır üreten Samsun İşletmesi, ülke ekonomisinde 30 yıla yakın yer almış ve katma değer yaratarak ülke sanayisinin gelişmesine ciddi katkılar sağlamıştır. Söz konusu işletme, yanlış siyasi tercihler sonucu yatırımsız bırakılmış, emsalleriyle rekabet edemez duruma düşürülmüştür.

Gelinen noktada, bu tesisler, üzerinde bulunduğu arsa bedelinin de altında, belirsiz değer tespit yöntemleriyle elden çıkarılmaktadır. Ayıplı bir satış sonucunda, hakkaniyet ölçülerinden uzak, vicdanları sızlatan bu değiş-tokuşun, ülke ekonomisine ne getirip ne götüreceğinin, şüphesiz takipçisi olacaktır.

Bakır izabe tesislerinin kuruluşuna, ülke ölçeğinde değil, bölge hatta dünya hammadde hareketleri dikkate alınarak karar verilmektedir. Tesislerin ekonomikliği yanında, stratejik önemleri vardır. Sanayileşmiş, ancak bakır madenine sahip olmayan pek çok ülkede bakır izabe ve rafineri tesisleri bulunmaktadır. Bu tesislerin elden çıkarılma-

sı, fırınların söndürülmesi, ülkemiz ekonomisi için önemli bir hata olacaktır.

Bununla beraber, Samsun izabe tesislerinin tasfiye edilmesi niyetine ilişkin ciddi belirtiler bulunmaktadır. Sözleşme yapılan firma, çalışan izabe fırınıını söndürmüştür. Bu hususun teknik ya da ekonomik bir izahı bulunmamaktadır. Üretim sistemine ciddi anlamda hasar verilmiştir ve sistemin tekrar revizyona alınması ciddi ekonomik kayıplar getirecektir. Yine, firma, üretim için gerekli yeni hammadde teminine de gitmemektedir. Bu girişimler, amacın üretim yapmak olmadığını göstermektedir.

Türkiye, 30 yılı aşkındır çalışan ve stratejik önemdeki bakır izabe tesislerini kapatmıştır. Bunun sonucu olarak, ülkemizde izabe tesislerinin hammadde olarak üretilen bakır konsantresi, yurtdışına ham olarak ihraç edilmek zorunda kalınacak, ülkemizdeki rafineri tesisleri ise işlemek üzere döviz ödeyerek dışarıdan blister ya da katot bakır alacaklardır. Türkiye, bir taşla birkaç kez vurulmuştur.

Yine cevapsız kalacak olan sorularımızı sormayı sürdürüyoruz:

1) 240 milyon Dolar değerinde bakır rezervlerine sahip olduğu bilinen Eti Bakır AŞ'nin, kasasında 16 milyon Dolar nakit ve stoklarında hemen nakde çevrilebilir 3 milyon Dolar değerinde konsantre bakır bulunduğu halde firmaya devredildiği doğru mudur?

2) Eti Bakır AŞ ile birlikte firmaya verilen Karadeniz Bakır İşletmesi AŞ'ne ait Samsun İşletmesi'nin toplam 1.080 dönüm arazisinin bulunduğu ve söz konusu arazilerin toplam değerinin en az 15 milyon Dolar olduğu doğru mudur?

3) Samsun'da mevcut tesislerin çalışması için 1.080 dönüm büyüklüğündeki araziye gerek olmadığı bilinmektedir. Bu durumda, arazilerin de firmaya verilme nedeni nedir?

4) Söz konusu firmanın madencilik deneyimi nedir? Daha önce benzeri maden işletmeciliği yapmış mıdır?

5) Firmanın teklif ettiği 33 Milyon Amerikan Doları ne şekilde ve hangi sürede devlete ödenecektir?

6) Firmaya devredilen tesislerde üretimin sürdürülmesinin sağlanmasına yönelik maddeler sözleşmeye neden konulmamıştır?

7) Yıllardan bu yana özelleştirilecekleri söylenen ve bu amaçla Özelleştirme İdaresi Başkanlığı bünyesine alınan, ancak ne özelleştirilebilen ne de doğru dürüst bir yatırım yapılmayan ve bu nedenle her geçen gün giderek çökmekte olan kamu madencilik kuruluşları için idarenin görüşü nedir?

Kamuoyunun bilgisine sunarız.

Yanardöner çiçeği koruma altında

Çevre ve Orman Bakanlığı, dünyada sadece Ankara-Gölbaşı'nda yaşayan yanardöner çiçeğinin (*Centaurea tchihatcheffi*) koruma altına alınması için çalışma başlattı. Bakanlık'tan yapılan yazılı açıklamada, dünyada sadece Gölbaşı çevresinde yaşayan yanardöner çiçeği türünün yasadışı yollarla toplanıp satıldığı

gününün tespit edildiğine dikkat çekildi. Açıklamada, bu türün Dünya Doğa Koruma Birliği kriterlerine göre nesli tehlike altında olduğu ve Bern Sözleşmesi'ne göre kesin koruma altında olan bitki türleri arasında yer aldığı kaydedildi. Bakanlık açıklamasında, endemik özellik gösteren bu türün korunması için Çevre ve Orman Bakanlığı'nca çalışma başlatıldığı bildirildi. Açıklamada, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Ankara Büyükşehir ve Gölbaşı Belediyeleri, Ankara Valiliği Çevre ve Orman İl Müdürlüğü temsilcileri ve Gazi Üniversitesi'nden bilim insanlarından oluşan bir heyetin bölgede inceleme gezisi yapacağı belirtilerek, yanardöner çiçeğinin korunması için bir eylem planı hazırlanacağı kaydedildi.

Toryum ve neptünyum

Toryum madeninin stratejik bir malzeme olduğu ve ülkemizin dünya rezervinin büyük bir bölümüne sahip olduğu ve bunun değerinin de Türkiye'nin borçlarını birkaç defa ödeyebileceği tamamiyle gerçek dışıdır. Her ne kadar ülkemizde 380 bin ton ThO₂ rezervi olduğu söylene de uluslararası yayın yapan araştırma kurumları bu rezervimizi, tenörünün çok düşük olması ve nedeniyle ekonomik bulmayıp listelere almamaktadırlar.

Doğrudan toryum madenciliği dünyanın hiçbir ülkesinde bulunmamaktadır. Toryum nadir toprak elementleri çıkartılırken yan ürün olarak elde edilir.

Toryum doğrudan bir nükleer yakıt maddesi değildir! Ancak fisyon yapabilen uranyum-235, uranyum-233 veya plutonyum-239 ile karıştırılarak nükleer reaktörlere konulduğunda nötron yutan toryumun bir kısmı uranyum-233'e dönüşür. Bu şekilde bir nükleer reaktör için gerekli yıllık uranyum miktarında yaklaşık yüzde 30 tasarruf edilmesini sağlayabilir. Normalde sadece uranyum kullanılan reaktörlerde nötron yutan uranyum-238, neptünyum-239 ve ondan da plutonyum-239'a dönüşür (Bu arada neptünyum ve plutonyumun başka izotopları da belirli yüzdelerde ortaya çıkar). Bu şekilde gerçekleşen işlem nedeniyle başlangıçtaki fisyon yapabilen madde miktarı azdır. Teknolojisi geliştirilebildiği takdirde uranyum-233, plutonyum-239'a göre biraz daha verimli enerji üretiminde kullanılabilir.

Bugüne kadar toryum kullanarak elektrik üretmek üzere birkaç değişik nükleer reaktör tipi inşa edilmiş fakat istenen fayda sağlanamadığı için kapatılmıştır. Şu an itibarıyla dünyada toryumun kullanıldığı bir nükleer reaktör bulunmamaktadır.

Toryumun nükleer reaktörlerde kullanılabilmesi için 2 yöntem mevcuttur.

1) Az sayıda toryumlu yakıt çubukları uranyumlu yakıt çubukları ile aynı demet içerisinde reaktöre yerleştirilir.

Reaktör işletmeye alınır ve yaklaşık 1 yıl enerji ürettikten sonra yakıt değiştirme zamanında uranyumlu yakıt çubukları reaktör dışına alınırken toryumlu yakıt çubukları uranyumlu taze yakıt çubukları arasında bir dönem daha reaktörde tutulur ve ekonomik olan yanma miktarına ulaşıncaya kadar sonraki yakıt değiştirme zamanında hem yanmış uranyumlu çubuklar ve hem de ısınlanmış (bu arada içerisinde toryumdan dönen U-233'ün de büyük kısmı yanmış) toryumlu çubuklar dışarı alınır. Bu şekilde en fazla yüzde 30 civarında uranyum tasarrufu sağlanır. Yakın gelecekte ticari uygulamaya geçmesi en muhtemel yöntem budur (Radkowsky Toryum Çevrimi).

2) Az sayıda toryumlu yakıt çubukları yine uranyumlu yakıt çubukları ile veya toryum doğrudan fisyon yapabilen yaklaşık yüzde 95 zenginlikte uranyum ile karıştırılmak suretiyle yakıt dönüştürülüp reaktöre konur ve reaktörde bir dönem uranyum yanarken toryum da ortamdaki nötronlarla ısınlanır. Yakıt değiştirme zamanında toryumlu yakıtlar da reaktörden çıkartılır. Bir müddet soğutulduktan sonra (1-2 yıl) yanmış yakıt işleme tesisine getirilir (Ticari olarak sadece yanmış uranyumlu yakıtları işleyecek tesisler vardır ve bu tesislerde yanmış yakıttan plutonyum çıkartılır). Toryumlu çubuklarda ısınma sonucu ortaya çıkan uranyum-233 ayrıştırılır ve tekrar nükleer yakıt fabrikalarına götürülerek toryum ile karıştırılır. Bu yöntem teoriktir ve pratikte uygulanabilmesi için miktarı 10 milyar dolarları aşan tesislerin kurulması gerekir. Örnek olarak Japonya'da kurulmakta olan Rokkashomura Plutonyum İşleme Tesisi'nin maliyeti 16 milyar dolar düzeyindedir. Bu maliyete, yakıt imalat tesisleri dahil değildir. Japonlar mevcut 50'nin üzerindeki nükleer reaktörlerinden bugüne kadar çıkmış yakıtlarda U-238'den dönüşüp reaktörden büyük kısmı yandıktan sonra yanmış halde arta kalan plutonyumu çıkartıp kullanmak için bu tesisi kurmak-

tadırlar. Bu tesis de ihtiyaçlarının bir kısmını karşılayacak olup, kalan kısmı için Fransa'daki kullanılmış yakıt işleme tesislerini kullanacaklardır. Japonya gibi bir dünya ekonomi devi (yıllık ihracat-ithalat = yaklaşık 144 milyar Dolar) 50'nin üzerinde nükleer santral sahibi olduktan sonra bu gibi tesisleri inşa ederken, bizim olmayan santralımız için dünyada kullanılmayan bir yakıt çevriminden faydalanmak üzere dünyada ticari olarak bulunmayan işleme ve yakıt imalat tesisleri kurmamızın herhalde mantıklı bir izahı bulunmamaktadır. Toryum için kurulabilecek yakıt işleme tesisinin ilave radyasyon zırhları bulunacağı ve U-233 içerisinde yüksek enerjili radyoaktif U-232'nin de bulunması nedeniyle yakıt imalat tesislerinin (Uzaktan kumandalı robotlarla yakıt imal edilecektir) gerektiği hesaba katıldığında toryumun bu yöntemle reaktörlerde kullanılmasının maliyeti aşağı yukarı ortaya çıkmaktadır. Tabii bu maliyet belki 50-100 arasında nükleer reaktör sahibi olmamız durumunda belki düşünülebilir.

Bunların dışında bir başka yöntem üzerinde de çalışmalar yapılmaktadır. Bu yöntem merkezi İsviçre ve Fransa sınırları üzerinde bulunan CERN laboratuvarında gündeme getirilmiş olup, asıl amacı yanmış yakıtlar içerisinde yarı ömrü çok uzun olan nükleer atıkların parçalanarak daha düşük yarı ömürlü izotoplara dönüştürülmesini sağlamaktır. Bu şekilde toryumun da parçalanabileceği fikri gündeme gelmiştir. Ancak bunun için çözülmesi gereken pek çok husus vardır. Bunlar ana hatlarıyla 200 MWe güç tüketen kararlı proton hızlandırıcı sağlama, yakıt kimyasındaki belirsizlikler vs. Pek çok Avrupa ülkesi bu yönetime sıcak bakmamaktadır. Japonya ise maliyeti ne pahasına olursa olsun halkının mutluluğu için radyoaktif atıklarının azaltılmasını sağlamak amacıyla ilgilenmektedir. Bu yöntem için Avrupa Birliği'nde 2030 yılında bir prototip tesis kurulması planlanmaktadır. Eğer sonuçları olumlu olursa yaklaşık bir 10-15 yıl içerisinde (2040-2045) ticari hale gelmesi beklenmelidir.

Her üç yöntemde de toryum kullanı-

mının ekonomik olduğu farz edilirse, elektrik şirketleri herhalde toryumu Türkiye'deki üretim maliyetinin 6-7'de birine satan Hindistan gibi ülkeleri tercih edeceklerdir. Bu nedenle de bizim ülke olarak mevcut toryumumuzu satarak borçlarımızı ödeyebileceğimiz hayalini bir kenara bırakmak gerekmektedir.

Bir nükleer reaktörün yıllık yakıt gereksiniminin yaklaşık 20-30 milyon dolar olduğu düşünülürse, yukarıda bahsettiğim her iki yöntemle elde edilecek yakıtın maliyetinin bu rakamın çok çok üzerinde olacağı dikkate alındığında, dünya genelinde neden toryumun nükleer yakıt katkı malzemesi olarak düşünülmediği anlaşılabacaktır.

Yapılan bir araştırma uranyum fiyatlarının 250-300 dolar/kg olması durumunda toryumun bir ekonomik fayda sağlayacağını ortaya koymaktadır (Bu rakam Türkiye için herhalde

1000 Dolar'ın üzerinde). Bugün itibarıyla uranyum fiyatı kontratlı alımlarda 19 dolar/kg civarındadır. Hatta spot piyasada (miktar garantisi yoktur ve anlık olarak eldeki miktara göre) 8-10 dolar/kg civarında da temin edilebilmektedir.

Hazinencilik, ganimetçilik ve mirasçılık zihniyetinden bir an önce kurtulmak, mevcut kaynaklarımızı (mesela bor madenlerimizi) akıllıca işletmek ve bu maddeler üzerine katma değer katarak dünya pazarına mamül ürün olarak sunmak gerekmektedir. Aksi durumda başkaları teknoloji geliştirirken bizler madenlerimizi hammadde olarak pazarlar, başkalarının ürettiği mamülleri daha yüksek fiyatlardan satın almak zorunda kalırız..

Neptünyum

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi neptünyum uranyum-238'in nötron yutma-

sı sonucu oluşur, bu da birkaç gün içerisinde plutonyum-239'a dönüşür. Yani neptünyum doğal bir element değildir. Neptünyumun 237 nolu izotopu haricindekiler çok kısa sürede bozunup başka elementlere dönüşür. Dünya üzerinde kullanıma hazır neptünyum yanmış nükleer yakıtların yeniden işlenmesi sırasında elde edilen kadardır. Pek çok uluslararası yayında doğal neptünyum miktarı 0 (sıfır) olarak gösterilmektedir. Ülkemizde nükleer santralimizin olmaması nedeniyle hiç kimse Türkiye'nin borçlarını kapatacak değerde neptünyumumuz olduğu iddiasında bulunamaz. Neptünyumun doğal bir element olmaması nedeniyle Türkiye'de neptünyum madeni var iddiası da başlı başına saçma bir iddiadır.

Ziya Erdemir

(Nükleer Enerji Yüksek Mühendisi)

"Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi" Çalışma Grubu II. Ulusal Sempozyumu

(18-20 Haziran 2004, TC Kültür Bakanlığı Assos Kazı Evi, Çanakkale)

Taslak Program

(yazar soyadına göre alfabetik sıra ile)

1. Akdeniz, Gediz: Karmaşıklık ve sosyal sistemlerin değişiminde bir simülakr olarak popüler kültürün yeri

2. Ayan, Dursun: Sivas-Gölova'da yerel ölçü ve tartılar

3. Ayan, Gürkal: Türkiye'de mühendislik eğitimi zayıflıyor mu?

4. Berkmen, Haluk: Nedensellik hakkında farklı bir görüş

5. Bir, Atilla: İslam ince teknolojisinde hiyel geleneği: Benu Musa Kardeşler, el-Cezeri, Takiyüddin bin Maruf

6. Bulutsuz, Sema: Memex, Hypertext, Yazınsal Bellek

7. Demircan, Osman: Astrolojide kavram kargaşası ve yanlışlar

8. Günergun, Feza + Şeref Etker: Truva'da ünlü bir patolog: Rudolph Virchow

9. İnönü, Erdal: Türk bilimcilerinin adlarıyla anılan bazı buluşlar

10. Karaçay, Timur: 20. yüzyılda matematiğin temellerini sarsan düşünceler

11. Kuryel, Beno: Bilimin sınırları üzerine bilgikuramsal bir inceleme

12. Montuschi, Eleonora: The meaning of objectivity and the practice of social science

13. Özbayoğlu, Erendiz: Plinius Naturalis Historia: içeriği, önemi

14. Özcan, A.Can: Kasparov'un isyanı ya da insanın evrenin evrimi içinde oynadığı rolle karbon atomunun karşılaştırılması

15. Sakınc, Mehmet: Eski canlılar bilimi "Paleontoloji"nin doğa bilimleri tarihi içindeki yeri

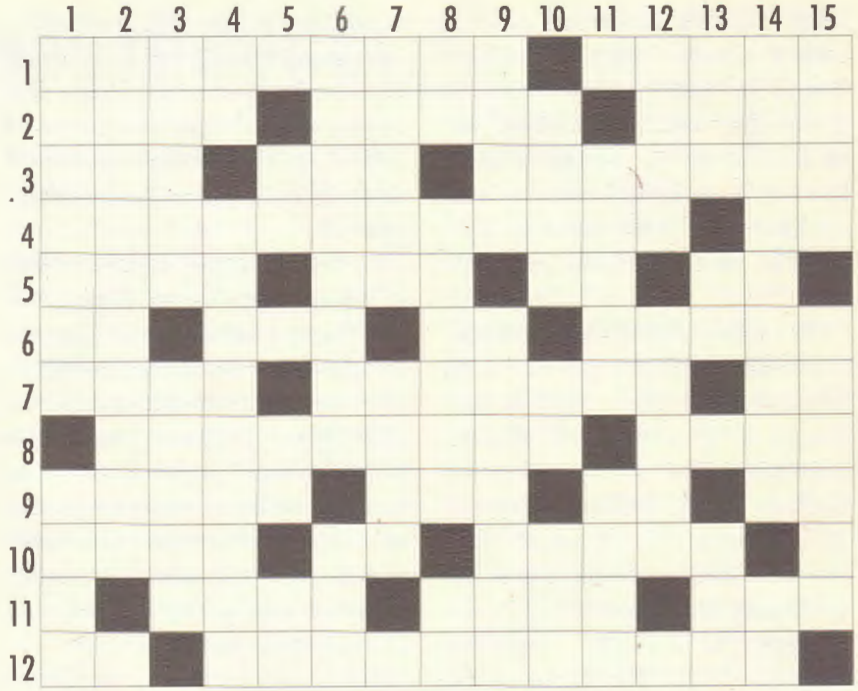
16. Şengör, Celal: İlk global tektonik teori

17. Zeren, Tamer + Nuran Ekerbiçer (Poster): Fizik ve biyolojik bilimlerin buluştuğu bir denklem: "Bernoulli"

Katılım için assosfeza@yahoo.com

Soldan sağa

- 1) Bektaşî inançlarının yayılmasında, kardeşliğin, birliğe dayanan insan sevgisinin gelişmesinde etkili olmuş, tekkesi Antalya Elmalı İlçesi yakınlarında bulunan 14. yüzyıl Anadolu erenlerinden.- "Herkes tapınıyorken kendine ... gibi/ Herkes çalım satarken canlı bir afiş gibi" (Namdar Rahmi Karatay).
- 2) Blucinin eşanlamlısı.- İçinde birbirine aykırı, değişik öğeler bulunan karışım.- Briç oyununda "el alma", "el".
- 3) Asya'da bir ırmak.- İslam inancında göğün 9. katı.- Kısa ve dik kesilmiş (erkek saç).
- 4) Halide Edip Adıvar'ın filme de alınmış bir romanı.- "Bir mış bir nal kurtarır, bir nal bir ... kurtarır" (atasözü).
- 5) Halk dilinde "küçük kardeş".- Kaya.- Bir nota.- Bir tür çuha.
- 6) İlgî eki.- İsviçre'de bir kanton.- Lesoto'nun plaka imi.- Parasal.
- 7) Eski dilde "yapılar, yapılar".- Anlama, kavrama yeteneği.- Radon'un simgesi.
- 8) Tasarlama, kurma.- Resimli duvar duyurusu, ası.
- 9) Fayda.- Ödeme.- Kemiklerin toparlak ucu.- Çince "çay".
- 10) "Ahmet ..." (Felsefeci, yazarımız).- Bin metrenin kısaltması.- Satürn Gezegeni'nin 1965'te keşfedilen en büyük uydusu.
- 11) Orta Afrika Cumhuriyeti'nde bir il.- Karagöz oyununda perdeye verilen ad.- Bir bilgisayarın kullandığı sözcüklerin uzunluk ölçüsü birimi.
- 12) ... Yazılarına Vuruyor Güneş (İlhan Berk'in bir betiği).- İncecikten bir kar yağar/ Tozar Elif Elif diye/ Deli gönül hayran olmuş/ Gezer Elif Elif diye" diyen, 1606-1679 (?) yılları arasında yaşamış ünlü halk ozanımız.

Yukarıdan aşağıya

- 1) MÖ 5. yüzyılda kurulmuş, kişinin beynsel yeteneğinin tam olarak gelişip özgürlüğe kavuşabilmesi için 84 bin kez yaşaması gerektiğine inanan bir Hint tarikatının üyelerine verilen ad.- Metin Eloğlu'nun bir şiir betiği.
- 2) İran'ın güneydoğu kesimiyle Pakistan'ın batı kesimi arasında bulunan bölge.
- 3) Apartmanlarda konut olarak kullanılan bölüm.- İsviçre'de bir kent.
- 4) Tarla sınırı.- Önem vermek, aldırış etmek.
- 5) Zihin.- Şarkı, türkü.- Eski Mısır'da insanoğlunun yaşamsal dayanağı olan üretici güç.
- 6) Bilimsel sosyalizm.- "Yüce dağ başında ... bulamadım/ Ayvadan usandım nar bulamadım/ Dünyayı kalbura koydum eledim/ Gene bir münasip yar bulamadım" (türkü).
- 7) Alaturka müzikte ana makamlardan biri.- Acıklı.
- 8) "Doruklarda buzulların salkımı/ Fi-

rari güvercinler ... başlarında" (Ahmed Arif)- Yarattığı.- Aktinyum'un simgesi.

- 9) Argoda "şans, talih".- İstanbul'da bir semt.
- 10) "... geçer dedik ammâ, hakikat öyle değil/ Zevâli yok gam-ı aşkın bu mihnet öyle değil" (Suzinak- Fahri Kopuz).- "Arkada, geride" anlamında bir ek.- Yunan söylencesinde, Kadmos ile Harmonia'nın kızı olan bir Deniz Tanrıçası.
- 11) "... aldı bir nige-i hayretinle âb" (Nedim).- Büyük ve süslü cadır.
- 12) Orta Avrupa'da bir ırmak.- Tayin, nasıp.
- 13) Geleneksel Anadolu evlerinde, odada en saygın kişilere ayrılan boş köşe.- Ulanmış parça.- Amerika Basketbol Ligi'ni simgeleyen harfler.
- 14) Drina Köprüsü'nü yaratmış Nobel Ödüllü Sırp yazar.- İnsan.
- 15) Başparmak.- Yapı, yapım.

GEÇEN SAYININ YANITI

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	S	A	I	T	F	A	I	K		A	R	K	A	H
2	A	K	L	I		S	K	I	N	K		A	R	S
3	L	A	K		I	P	O	N	B	I	F	T	E	K
4	K	R	E	M	L	I	N	Z	A	D	E		L	A
5	I	S		A	K	R	O	P	O	L		S	T	E
6	M	U	R	C		I	G	L	O		U	L	A	M
7	I		E		U	N	R	A		E	R	E	N	Y
8	N	A	D	A	S		A	N	A	K		M	E	I
9	C	R		Z	A	A	F		V	A	L	E	R	E
10	I	T	F	A		K	I	T	A	B	I		K	A
11		M	I		A	A		I	N	I		T	I	K
12	L	A	T	I	F	D	E	M	I	R	C	I		A

Mayıs sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Nusret Kızıl** (Diyarbakır), **Semra Larçın** (Antalya) ve **Emine Hanım Turhan** (Antalya) bizden kitap kazandı. Haziran bulmacasını doğru yanıtlayan okurlarımız arasında kurayla belirleyeceğimiz 3 okurumuz, Terry Eagleton'un Literatür Yayınları'ndan yayımlanan *Kuramdan Sonra* adlı kitabını kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Haziran tarihine kadar posta, faks ve e-posta yoluyla dergimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin!..

